

futura publikacije

feministička teologija

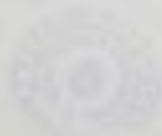
SVENKA SAVIĆ ur.

FEMINISTIČKA TEOLOGIJA

Zbornik referata sa međunarodne konferencije:
„Feministička teologija: od teorije u praksu”,
Novi Sad, 6-7. 11. 1998.

priredila
SVENKA SAVIĆ

Futura publikacije
Novi Sad, 1999.

2528

Recenzent: prof. dr Vera Vasić, Filozofski fakultet, Novi Sad
tiraž: 500 primeraka
prevodi na nemački: Reinhardt Eckert
sa nemačkog: Lidija Dmitrijev
na engleski: Ruth Lehotsky, Vladislava Felbabov
sa slovačkog: Ana Palik-Kunčák
sa mađarskog: Ana Bu
sa francuskog: Milica Kozić.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

396:23(041)

FEMINISTIČKA TEOLOGIJA zbornik referata sa međunarodne
konferencije „Feministička teologija: od teorije u praksu“, Novi Sad,
6-7. 11. 1998. / priredila Svenka Savić. - Novi Sad : Futura publikacije,
1999 (Novi Sad : Futura publikacije). - 247 str. : ilustr. ; 23 cm

a) Feminizam - Teologija - Zbornici

**Održavanje skupa i štampanje zbornika omogućeno je
uz finansijsku pomoć Svetskog molitvenog dana iz Nemačke.**

Slike na koricama: Rembrandt (1659), „Isus i Samarjanka“,
Rembrandt (1655), „Isus i Samarjanka“.

Fotografije žene u marami preuzete su iz dokumentarnog filma
Želimira Želnika (1993): „Žene od 13 godina pa nadalje“.

Ovom prilikom mu se zahvaljujemo na materijalu stavljenom na raspolaganje.

UVOD

U periodu od 50 godina (1945-95), ateistička društvena i politička orijentacija nije davala mnogo prostora za delatnost verskim zajednicama i organizacijama. U postkomunističkom periodu verske zajednice pronalaze svoje polje aktivnosti. U tom procesu oseća se potreba za obrazovanjem laika za različite aspekte verskog rada, ali i onih koji će neposredno raditi u crkvenim organizacijama i sprovođiti programe. Drugim rečima, versko obrazovanje postalo je jedno od važnih sredstava za delovanje svih konfesija među odraslima i mladima, muškarcima i ženama.

Značajan je podatak da je samo u poslednje dve godine na *Bogoslovskom fakultetu u Beogradu* upisan znatan broj žena koje će za nekoliko godina imati završeno visoko obrazovanje iz teoloških doktrina i znanje o praksi crkve kao institucije, koje će prenositi novim generacijama.

Pre nekoliko godina u Novom Sadu je Rimokatolička crkva otvorila *Teološko-katheski institut* (Subotičke biskupije) na kojem se obrazuju laici za crkvenu administraciju i aktivnosti crkve u školama. Prvu generaciju diplomiranih (1998) polovinu čine žena.

Protestantske crkve takođe obezbeđuju visokoškolsko obrazovanje: *Teološki fakultet* adventista u Beogradu, viša škola pentakostalaca u Novom Sadu.

U okviru nastave na ovim institucijama sprovodi se uglavnom ustaljeni (muški) patrijarhalni koncept obrazovanja o ulozi muškarca i žene u crkvi. Ta perspektiva zakrepljuje postojeći marginalni i nevidljiv status žene u crkvi kao instituciji - nema žena u hijerarhijskim strukturama moći, njeno stvaralaštvo se nedovoljno vidi, njene prednosti, sposobnost za saradivanjem i pregovaranjem svedene su na one situacije u kojima žena nema moć (rad sa bolesnima, starima i sl.).

Suprotno tome, u svetu je već 20 godina aktivno učešće žena teološkinja u preispitivanju uloge žene i muškarca u crkvi kao instituciji i Crkvi Hristovoj kao onoj jedinstvenoj, sabornoj, katoličkoj. Tri su osnovna domena takvog rada:

1. kritička interpretacija same dogme (na osnovu kanonskih tekstova koje je crkva kao institucija usvojila, posebno onih delova koji se odnose na žene: apostolat, prvi greh, trojstvo i sl.);

2. uporedno analiziranje takvih tekstova sa onima koje je crkva isključila, a u kojima ima više podataka o ulozi i značaju žena u početku stvaranja hrišćanske tradicije i njenom održavanju u XX vekova;

3. posebno je značajno da su teološkinje iznašle nove mogućnosti za povezivanje među crkvama u okviru već razvijenog ekumenskog programa, kako bi doprinele onome što je Isus želeo da Crkva bude jedna.

* * *

U objedinjavanju radova u ovoj knjizi nametnuli su se neki jezički problemi. Na srpski jezik smo preveli radove sa mađarskog, francuskog, nemačkog, slovačkog, dok smo radove na hrvatskom jeziku ostavili u izvornom jeziku i pravopisnoj normi toga jezika. Nadalje, autorke su se koristile različitim prevodima Biblije, odnosno Kur'ana ili Tore, pa smo u radovima ostavili tekstove iz Biblije u prevodima koje su autorke odabrale. Ovo se naročito odnosi na citiranje ličnih imena iz Biblije (Isus Krist, Isus Hristos), ili druge reči koje su varijantne: evandjelje/jevandjelje (o pitanjima prevodjenja religijske terminologije vidi radove sa savetovanja 1997). Nedoslednost će se videti i u pisanju velikog slova shodno različitim tradicijama u verskoj literaturi kod nas. Od posebnog je značaja upotreba neseksističkog jezika i pokušaj da se u jeziku vidi tolerancija koju je neophodno ostvariti u međujuverskom dijalogu. Tu tendenciju tek treba pretvoriti u kodekse tolerantnog i neseksističkog jezičkog ponašanja.

* * *

Zahvaljujem se prevodiocima na prevodima i na mukotrpnj lektorskoj pomoći Veri Vasić, na strpljivoj pripremi za štampu Danici Petrović i izdavaču Relji Dražić. Posebno se zahvaljujem svim autorkama na saradnji i dobroj volji, bez čije pomoći knjiga ne bi bila štampana.

* * *

Održavanje skupa i štampanje knjige pomogao je Svetski molitveni dan i Savezne Republike Nemačke, kojem se ovom prilikom svesrdno zahvaljujemo.

Novi Sad, 1999.

Svenka Savić

I Interdisciplinarni okvir Feminističke teologije

Blagojević, Marina:	<i>Feminizam na kraju veka: lekcije o različitosti</i>
Bu, Ana:	<i>Ekumenizam i žene u crkvi: odluke Drugog evropskog ekumenskog skupa u Gracu i Prvog međunarodnog kongresa hrišćanki u Barceloni</i>
Grunfelder, Ane Marija:	<i>Feministička teologija: kritički osvrt na metode i glavna pitanja</i>
Kuburić, Zorica:	<i>Žena u crkvi</i>
Rajzer, Elisabeta:	<i>Uvod u feminističku teologiju</i>
Savić, Svenka:	<i>Interpretacija biblijskog teksta iz perspektive feminističke teologije: „Daj mi piti!” Razgovor Isusa sa ženom iz Samarije</i>

Interdisciplinarni okvir u ovoj knjizi odredile su tri perspektive iz koje se tematika posmatra: feministička, ekumenska i teološka. Zato su u prvom delu knjige objedinjeni referati učesnica koje su u većoj ili manjoj meri uspevale da, polazeći iz jedne perspektive, osvetle one druge dve.

Marina Blagojević (Beograd / Budimpešta) daje pregled feminizma na kraju 20. veka iz kojeg izvire njegovo osnovno pravilo - vođenje računa o različitostima, od kojih je verska različitost jedna koju uvažavamo u saradnji i sporazumevanju sa drugima.

Ana Bu (Novi Sad) iznosi osnovne postavke delovanja žena u crkvi u skladu sa zahtevima o saradnji i dijalogu među (pre svega hrišćanskim) crkvama u svetu koji se zove ekumenizam.

Ana Maria Grunfelder (Beč) kritički se osvrće na osnovna pitanja pozicije žene u crkvi kako je određena iz muške perspektive (već čitavih 2000 godina) i sugerira domen žene u teologiji za promenu takvog stanja. Oslanja se na obimnu zapadnu literaturu, nama do sada, manje dostupnu, jer kod nas još uvek nemamo znatan broj knjiga iz ovog domena.

Zorica Kuburić (Novi Sad) najpre objašnjava pojmove *žena* i *crkva*, da bi ih zatim povezala u raspravi o ženi u crkvi. Empirijsko istraživanje u (protestantskoj) crkvi kod nas pokazuje na koji način religiozne žene ostvaruju jedinstvo profesije i porodice odabirajući prioritete. Ovaj pristup afirmiše povezanost dostignuća iz eksperimentalne psihologije i sociologije sa teološkim pitanjima.

Elisabeta Rajzer (Boldern) podseća da je važan aspekt feminističke teologije objašnjavanje i analiziranje ženske duhovnosti kao osnove za razlikovanje onoga što se u sadašnjoj (muškoj) crkvi pod terminom duhovnost podrazumeva. Ona naglašava jedinstvo feminističke i teološke perspektive kao preduslov novom viđenju sveta.

Svenka Savić (Novi Sad) na primeru jednog teksta iz Novog Zaveta (Susret Isusa sa Samarjankom: (Ivan, 4,5-42) pokazuje na koji način se u feminističkoj teologiji mogu iskoristiti iskustva iz jedne druge interdisciplinarne sfere - analize teksta (diskursa).

Uvodno poglavlje o nužnosti interdisciplinarnog pristupa fenomenima rasprave o Bogu, crkvi i ženi u njoj, samo je otvorilo pristup novom proučavanju ovih večnih tema u našoj sredini.

Marina Blagojević, Beograd/Budimpešta

FEMINIZAM NA KRAJU VEKA: LEKCIJE O RAZLIČITOSTI¹

KONTINUITET I PRESECI

Kraj jednog veka i početak sledećeg predstavlja isuviše provokativan trenutak a da se ne razmišlja o bilansima, da se pokuša sebe lično, vlastita uverenja i aktivnosti smestiti u širi vremenski kontekst. Okrugli datumi su zapravo dobri povodi da se stvari sagledaju „malo odmaknuto“, da se razmisli o novim i starim ciljevima i o starim i novim strategijama za postizanje tih ciljeva. Dobar povod da se feminizam locira unutar sebe samog.

Međutim, upravo zato što je ovaj skup multikonfesionalni i multikulturalni, važno je podsetiti na to da ono što preovlađuje kao svetski prihvaćen model merenja vremena nije univerzalni koncept, i da u drugim kulturama, tradicijama, religijama, drugačije računanje vremena podrazumeva neke drugačije cikluse. Samo insistiranje na smeni vekova jeste tako jedna vrsta kulturocentrizma, pa i tempocentrizma, koji proizilaze iz razvijenog dela sveta, isto kao što i sama ideja o tome da se radi o nekoj vrsti preseka, pre nego kontinuiteta, predstavlja određeno vrednosno opredeljenje prema ideji društvenog i kulturnog identiteta, kao i prema društvenoj i kulturnoj promeni.

Vek jeste rezultat mehaničkog i linearnog merenja vremena, međutim, smena vekova ne proizvodi nužno bilo kakve promene niti bilo kakve preseke u društvenoj realnosti. Radi se, dakle, mnogo više o našoj vlastitoj potrebi da se mentalno i emotivno odredimo prema tom preseku, nego što je on opipljiv i stvaran u konkretnom životu.

Osim toga, društveno iskustvo, naročito poslednjeg desetleća, na prostorima bivše Jugoslavije sasvim jasno pokazuje da je linearnost, a naročito ideja o napredovanju, dovedena u pitanje. Iskustvo života u Srbiji jasno nas upućuje na zaključak da čak i onda kada postoji istorijski linearni privid vremena i naši individualni životi i društveno okruženje mogu u suštini biti regresivni, što bi značilo da se zadržava

¹ Temu: „Feminizam na kraju veka“, dobila sam kao „zadatak“ od Svenke Savić. Njoj dugujem zahvalnost za provokaciju kojoj nisam odolela. Takođe, zahvaljujem se Collegium Budapest-u, u čijem okrilju sam radila ovaj tekst.

bar pravac, ako ne i smer. Ili još gore, možda se radi o haotičnom vremenu, spiralnom vremenu, ili čak o svojevrsnoj bezvremenosti i besprostornosti što je rezultat dugotrajnog (sad već više od deset godina) izolovanja i samoizolovanja Srbije u odnosu na tokove svetskog društvenog vremena.

Dakle, kada se upuštam u nemoguć, ali upravo zato izuzetno provokativan, pokušaj da govorim o feminizmu na „kraju veka”, želim da naglasim sledeće.

1. Za neke delove sveta (razvijenije, bogatije, usmerene ka budućnosti, koji su u poziciji da budućnost proizvode po meri svojih potreba) smena vekova može biti moćna metafora za promenu, za novo sagledavanje vlastitog mesta u tom preseku. Ta metafora može biti važan pokretač za čitav niz različitih aktivnosti. S druge strane, za onaj deo sveta koji se nalazi sve više u poziciji objekta, smena je pre metafora suočavanja sa sopstvenom nemoći, nego metafora novih mogućnosti. Jer, vreme samo po sebi nije neutralno, ono uvek radi za nekog i protiv nekog drugog.

2. Sagledavanje bilo kod problema, u ovom slučaju feminizma, na „kraju veka” zapravo je naša vlastita mentalna potreba da se situiramo unutar sopstvenog iskustva i prakse i orijentišemo u odnosu na budućnost.

3. Pozicioniranje teme obavezuje da se govori i o kontinuitetu i o presecima. To znači da se u sledeći vek mnogo toga jednostavno prenosi, ali i da mnogo toga što se do sada spontano podrazumevalo biva izloženo novim izazovima.

4. Za mene je ovom prilikom važno ono što je refleksija opštih tokova na našu feminističku realnost, kao i ono što je unutar naše feminističke prakse istovremeno proizvodnja i naše istosti i naše različitosti, u odnosu na te tokove.

DOPRINOSI FEMINIZMA¹

Postoje neki nesumnjivi doprinosi feminizma ovom veku koji su dobar ulog za ulazak u sledeći. Oni feminizmu obezbeđuju kontinuitet.

Prvi takav doprinos feminizma je *promena same ženske realnosti*. Količina promene proizvedena u korist žena u dvadesetom veku možda je jedna od najvećih društvenih promena unutar njega. Uslov za početak promene žena bio je čitav splet demografskih, društvenih i ekonomskih promena koje je sa sobom donela intenzivna industrijalizacija. Feminizam je u tako izmenjenom društvenom kontekstu veoma mnogo uticao i na formulisanje i na prihvatanje veoma značajnih prava kao što su: pravo glasa, pravo na obrazovanje, na rad, na abortus, na razvod, na vlasništvo...² Iako mnoga od ovih prava nisu ni izdaleka u potpunosti realizovana kao *aktivna* prava, već postoje često kao *pasivna* prava, ipak je reč o važnim i dalekosežnim promenama. U suštini, promena položaja žena u ovom veku može se jedino upoređivati sa procesima dekolonizacije. To, naravno, ne znači da u međuvremenu neki novi mehanizmi nisu uspostavljeni da se ovi procesi uspore ili stvari vrate na početak. To znači da je stvari postalo *nemoguće* vratiti na početak. Bez obzira na sve pritiske,

¹ **Feminizam** kao pojam (ili feminizmi) „obuhvata i doktrinu o jednakim pravima (organizovan pokret da bi se ostvarila ženska ljudska prava) i ideologiju o društvenoj transformaciji koja ima za cilj stvaranje sveta za žene koji će predstavljati više od obične društvene jednakosti „(Humm, 1995: 94).

² Godine 1998. se navršava 50 godina od usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koje su donele Ujedinjene nacije.

na sve „lukavstvo patrijarhalnog uma“, na sve novopronađene mehanizme sputavanja žena, stvari je ipak nemoguće vratiti nazad. I to jednostavno zato što su se u međuvremenu same žene jako *promenile*. Ta promena je zasluga feminizma.

Drugi značajan doprinos feminizma u dvadesetom veku je uspostavljanje širokih *ženskih pokreta*, a naročito tokom devedesetih godina i vrlo važne i široke mreže ženskih organizacija. Savremena tehnologija olakšava ovo povezivanje, te gotovo svaka ženska organizacija, ma gde se nalazila, može da se poveže sa nekom drugom sličnom organizacijom iz drugog dela sveta. Nije još sasvim jasno kakve će društvene promene proizvesti globalizacija feminizma uz pomoć novih tehnologija. Ženski pokreti postaće sigurno moćni mehanizmi kontrole društvene realnosti i proizvodnje realnosti u korist žena.

Treći značajan doprinos feminizma je vezan za *proizvodnju znanja*. Feministička teorija je doprinela dubokoj reformi znanja, i to pre svega u oblasti društvenih i humanističkih nauka. U razvijenom delu sveta znanje koje je proizvedeno unutar feminizma prirodno ulazi u osnov celokupnog znanja. Naravno, „postkomunističke“ zemlje su daleko od takve prakse. Tamo je pre reč o „paralelnim“ znanjima, onima koja se razvijaju unutar klasičnih postavki klasičnih disciplina i onih koje se razvijaju u okviru „ženskih studija“ ili studija „rodnosti“, koje su u biti interdisciplinarne.

Feministička teorija dovodi u pitanje androcentrično znanje, koje u centar stavlja muškarce, i pokušava da ga preispituje iz ženske perspektive. Različite naučne discipline doživljavaju jednu vrstu obnove i provokacije upravo kroz feminističku teoriju. Feminizam je, takođe, učinio da postane poznato da postoji skrivena ženska istorija, omogućio joj je da izađe na površinu. Nedavno je objavljeno pet tomova ženske istorije, čime su tek započeta ponovna iščitavanja istorije i rekonstrukcija ženskog iskustva kroz istoriju (Duby i Perrot, 1992). U nauci ipak postoji još uvek mnoštvo predrasuda na štetu žena. U psihologiji i psihijatriji, na primer, dominiraju muški koncept mentalnog zdravlja, muški koncept bolesti i muški koncept racionalnosti, pri čemu se emocionalnost potiskuje kao „nenormalna“. Savremena sociologija je, s druge strane, bitno redefinisana feminističkom teorijom i feminističkim istraživanjima.

Feminizam je jako mnogo učinio na kritici metodologije društvenih nauka, instrumenata i metoda kojima se to znanje sakuplja, formuliše i uobličava. Bitan doprinos feminističke teorije i feminističkih istraživanja je i u insistiranju na kontekstualizaciji svakog problema, pa i problema odnosa između rodova. U suštini, za feminističku teoriju je moguće reći da je proizvela neku vrstu tektonskih poremećaja u humanističkim i društvenim naukama.

Četvrti doprinos feminizma, koji polazi od znanja, ali ima ogroman uticaj na samu aktivnost, jeste svojevrsna *demistifikacija patrijarhata*. Naime, sakupljanje podataka i znanja u različitim disciplinama i njihovo povezivanje učinili su da postane sasvim jasno da je položaj žena tokom istorije jako varirao, te da patrijarhat nije nikakva transcendentalna i transistorijska tvorevina (Mišel, 1998). Pokazano je, i velikim delom dokazano, mada će se mnogo toga tek otkriti, da je patrijarhat kao društvena činjenica nešto što izrazito varira, i regionalno, i istorijski, i po horizontalnim društvenim presecima. Dakle, ne radi se o datostima, već o promenljivim stanjima. Položaj žena kakav mi, recimo, danas poznajemo ovde, u ovoj izrazito patrijarhalnoj sredini, sa obnovljenim mačizmima, u opštem valu retraditionalizacije

i primitivizacije, nikako nije univerzalno stanje ni u istorijskom ni u teritorijalnom smislu. Feminizam je razobličio patrijarhat, pokazavši da je on jedna vrsta strukturiranja moći i kao takav podložan promeni. Zašto je to važno? Upravo zato što utemeljenje za društvenu promenu koju proizvode u svoju korist žene mogu da nađu u činjenici da položaj žena nije uvek i svuda bio ovakav kakav je sada i ovde. Činjenica da je on varirao pod uticajem različitih društvenih, političkih i istorijskih činilaca, *omogućava* žene i daje im perspektivu iz koje mogu da sagledaju mogućnost promene. Patrijarhat je društvena činjenica na isti način na koji su i muškost i ženskost društveni i kulturni konstrukti.

U feminističkoj teoriji se pokazala kao veoma plodonosna i heuristički značajna distinkcija između *polova* kao bioloških kategorija i *rodova* kao društvenih i kulturnih konstrukata. Ovo razlikovanje između pola i roda u društvenim naukama je zapravo revolucionarno, jer ono podseća žene na činjenicu da njihova biološka različitost ne mora biti uslov za prihvatanje niže vrednih položaja i uloga u društvu, jer ono što je „nalepljeno” na biološku različitost jeste ono što je promenljivo, što *može da se menja*. Upravo to je epistemološka osnova ženskog aktivizma.

Peti značajan doprinos feminizma je njegova narastajuća svest o *razlikama među samim ženama*. Radi se i o doprinosu, ali i o izazovu, istovremeno. Tako je pitanje različitosti izuzetno bolno pitanje, kao i u ostalim emancipatorskim projektima, feminizam je izuzetno podeljen, kao uostalom i same žene među sobom. Žene u svetu podeljene su na one iz razvijenih i nerazvijenih područja (razvijeni, „postkomunistički” svet i Treći svet, iz „centara” i „periferija”). Žene su podeljene unutar pojedinih država na autohtono i migrantsko stanovništvo, na različite etničke, rasne i verske zajednice, na obrazovane i neobrazovane, bogate i siromašne, heteroseksualne i lezbejke, po političkoj orijentaciji...

Iako ne tako vidljivo, žene su podeljene među sobom i *dijahronijskim rezovima*, rezovima u istorijskom vremenu u kome žive. Žene često žive u različitim slojevima istorijskog vremena, čak i kada žive na istoj teritoriji. Razlike među ženama (obrazovanje, zanimanje, broj dece, trpljenje nasilja...) često su u skladu sa ovim vremenskim slojevima. U Srbiji gde su dijahronijski rezovi izuzetno aktivni zbog prethodnog intenzivnog društvenog razvoja, a zatim intenzivnog zaustavljanja razvoja u poslednjih desetak godina, populacija je u celini, pa i ženska, podeljena na premoderan, moderan i postmoderan segment. Sasvim je jasno da su ovim različitim ženama potrebni i različiti feminizmi. Ali, isti ti dijahronijski rezovi postoje i na regionalnom i na globalnom svetskom nivou. Ono međutim, što je karakteristika dvadesetog veka, to je da se dijahronija „zgušnjava”, ona funkcioniše na sve manjoj teritoriji. To proizvodi potpuno novu situaciju svojevrsne „vremenske shizofrenije”. Ti različiti vremenski segmenti u kojima žive različiti delovi žena čine da više nema smisla govoriti o jedinstvenoj feminističkoj strategiji.

Moglo bi se, sasvim pojednostavljeno i sasvim uslovno, reći da premodernim društvenim segmentima treba strategija kojom bi se modernost uspostavljala, modernim društvenim segmentima je potrebna strategija vezana za potpuno razvijanje modernosti, za iscrpljivanje modernosti, a posmodernim segmentima je potrebna postmodernistička strategija feminizma. Konkretnije, premoderni segmenti bi trebalo da razvijaju strategije usmerene pre svega na zaštitu fizičkog integriteta žena (borba protiv nasilja, eksploatacije, borba za reproduktivne slobode i za zdravlje...).

moderni segmenti bi trebalo da razvijaju strategije usmerene ka potpunoj afirmaciji žena kao ekonomskog i političkog subjekta u javnoj sferi, kao i ka preraspodeli poslova i odgovornosti u privatnoj sferi. Na kraju, postmoderna strategija koja se odnosi na postmoderni segment stanovništva, koji je visokoobrazovan i koji je već uvučen u globalne svetske informacione tokove, mogla bi se svesti na afirmaciju individualne ženske različitosti. Svaka feministička strategija koja se definiše za novi vek nužno mora da bude slojevita, inače je besmislena.

Sve pomenute podele, koje su nekada izvorišta sukoba, koalicija, preklapanja, antagoniziranja, kritike, a nekada prihvatanja i razumevanja, takode su kako globalne tako i regionalne i lokalne, i „spuštaju” se sve do odnosa jedne žene prema drugoj. Čak i više od toga. Mnoge od ovih podela su podele koje su već unutar nas samih, koje smo mi interiorizovale, jer mi same vrlo često imamo višeslojne identitete, kao što imamo i promenljive identitete. Sasvim je legitimno menjati identitete, prisvajati jedne, odbacivati druge, isto kao što se menjaju uloge, jer društvene uloge i same stvaraju identitete i obrnuto. U toj složenoj priči o identitetima suština je da naše ženske podele idu do dna nas samih. Znači, sve spoljašnje razlike i rezovi su takode i unutrašnje razlike i rezovi koji proizvode vrlo komplikovane situacije. Ipak, ma koliko bilo komplikovano i bolno ovo priznavanje razlika unutar feminizma u suštini je njegov vitalni deo, osnovni konstitutivni element. Svako umanjivanje svesti o razlikama umrtvljuje feminizam.

Na kraju, značajan doprinos feminizma je u tome što ima unutrašnje snage da se odupre pritisku okamenjivanja, kome su izloženi i drugi emancipatorski pokret. Ideologizujući se on se odvajao od realnih potreba realnih žena, u odnosu na njih on se otuđivao i u suštini postajao autističan. Ne treba kriviti žene što im je feminizam bio, ili što još uvek jeste, tako često tako dalek, i pored realnih zasluga za poboljšanje njihovog položaja. Krivica je samog feminizma što nije raspoznavao i još uvek ne raspoznaje dovoljno te potrebe žena i njihovu suštinsku različitost. Kraj veka se ipak, završava saznanjem da je feminizam *sposoban za regeneraciju* i da ona treba da proizilazi upravo iz poštovanja razlika među samim ženama i razumevanja njihovih različitih potreba. Važan doprinos feminizma krajem ovog veka jeste u tome da je on počeo samog sebe da *demistifikuje i degetoizira*.

IZAZOVI

Feminizam je, ipak, kao i drugi veliki emancipatorski projekti u stanju dubokog preispitivanja. To preispitivanje dolazi sa dve strane. Prvo, sama ideja o *različitosti*, koja jeste proizvod druge polovine ovog veka, u suštini „nagriza” sve velike kolektivitete, pa i manjinske. Drugo, ovaj vek se nikako ne završava verom u progres. Naprotiv, krajem ovog veka dominira *sumnja*. Još više, krajem ovog veka dominira čak i *podozrivost prema idejama napretka*, jer se čini da su one bile zloupotrebjeno ideološko oruđe. Feminizam se nalazi negde između dve krajnosti: između aktivističke vere u mogućnost poboljšanja položaja žena, stanja duboke sumnje da „stvari” nužno idu napred ili da nužno zavise od dobre volje i mudrosti društvenih aktera, pojedinačnih ili grupnih. U feminizmu se sve više razotkriva ne samo neuspeh pojedinih projekata usmerenih na promene, već i visoka cena koju su same žene morale da plate za takvu promenu. Stvari još više komplikuje aktuelno

iskustvo „postkomunističkih” zemalja koje se i same u celini nalaze u svojevrsnom determinističkom vakumu u kome je moguće, ali nije i nužno da stvari idu nabolje. Izazov za feminizam budućnosti je upravo razumevanje ove paradoksalne situacije i smeštanje unutar nje.

U feminizmu još uvek ne postoji dovoljno razumevanje *veze između globalnog svetskog razvoja i privatnih života žena* (Mies, 1987). Između globalne, svetske, strukture moći i naših individualnih života postoji jaka veza. Ta veza nije direktna, ona je posredovana nizom mehanizama koji se nalaze između, ali je vrlo vidljiva. Ona je, možda, najvidljivija u stanju akutnih društvenih turbulencija, kakav je, na primer, rat. (Jedan od ubedljivih primera za ovu vezu je, na primer, pretnja NATO snaga da će bombardovati Srbiju. Bez obzira na to šta mi mislimo o Kosovu, ili o NATO-u, činjenica je da bismo svi u tom trenutku bili izloženi manjoj ili većoj opasnosti. Veza između individualnog i globalnog je u ovom primeru veoma jasna i direktna.)

Feminizam do sada nije pokazivao dovoljno senzibiliteta za povezivanje političke strukture moći, pre svega na globalnom nivou, i onoga što su individualni životi žena. On još uvek nije razumeo *mehanizme moći i kontrole* koji postoje kako na globalnom planu tako i na regionalnom i lokalnom. Feminizam, na žalost, još uvek mnogo toga ne razume o *mehanizmima profita i tržišta*, odnosno razvijenih i nerazvijenih, i o ulozi žena u proizvodnji profita i formiranju tržišta ovakvog kakvo postoji. Danas je sve tržište, i sve je na tržištu: od filozofije, religije, preko nauke, pa i samog feminizma... Te tržišne mehanizme feminizam još uvek nije dovoljno analizirao, niti je odredio svoje mesto u odnosu na njih. Bez razumevanja tržišta ne mogu se razumeti poluge koje patrijarhat stalno iznova proizvodi. A bez razumevanja tih poluga postoji realna mogućnost, toliko puta do sada viđena, da žene zapravo „trče pogrešne trke”. Žene često trče trke među sobom, takmičeći se između sebe, dok su muškarci na nekom drugom trkalištu, uspostavljajući nova pravila igre. Žene osvajaju, ne ono što one same žele da osvoje, već ono što im se prepušta kao manje vredno. Žene jednostavno svuda stižu kasno. To je mehanizam koji može vrlo jasno empirijski da se utvrdi - čim je neka profesija prestižna u njoj su muškarci, ako je manje prestižna u njoj su žene. Kada žene počinju u velikom broju da ulaze u neku profesiju, po pravilu to znači da ugled te profesije opada. Nije važno šta je ovde uzrok, a šta je posledica; važno je da postoji jasna i nedvosmislena veza.

Jedna od misija feminizma jeste da razbija iluzije i da razbija različite ideologije, trudeći se pri tom da sam ne postane ideologija. Jedna od tih iluzija jeste da žene rade neplaćeni domaći rad iz ljubavi. Vrednost neplaćenog domaćeg rada, kako pokazuju različita istraživanja, kreće se od 40-50% vrednosti bruto nacionalnog dohotka u tržišnim ekonomijama (Blagojević, 1997). Znači, ono što žene besplatno rade „iz ljubavi” ima izuzetno veliku ekonomsku protivvrednost. Da nema te konstrukcije emocija kojoj se ženska deca uče od rođenja, da vole, da daju, da se žrtvuju, i da rade za druge, ne bi imao ko besplatno da obavlja domaći rad. A to što neko to besplatno radi, uslov je da neko drugi ima profit. Zato je jedan od najbitnijih zadataka feminizma budućnosti upravo *demistifikacija emocija i razumevanje tržišne emocija*.

Mehanizmi samoobnavljanja patrijarhata su različiti. Jedan od njih je, na primer, intenzivno i ekstenzivno *trošenje svih ženskih resursa* (vremena, energije,

zdravlja, sposobnosti, emocija).¹ Zato je jedan od izazova za feminizam budućnosti i da teorijski razotkriva ove mehanizme, i da ih praktično onemogućava. Trošenje ženskih resursa u 21. veku treba da postane transparentno, dokumentovano, opštepoznato. Suština intenzivnog trošenja ženskih resursa u tome jeste što se i na taj način žene podvrgavaju težoj konkurenciji, ili što se toliko iscrpljuju da bivaju isključene iz konkurencije na tržištu radne snage. Na kraju veka - žene su umorne.

Feminizam se u ovom veku završava velikim zaokretom od onog što bi po Naomi Wolf bio „žrtveni feminizam” (victim feminism) ka „feminizmu moći” (power feminism - Wolf, 1994). Žrtveni feminizam se zalaže za prava žena koja proizilaze iz njene pozicije žrtve, čime žene dobijaju jednu vrstu moralnog legitimiteta, ali se istovremeno i reprodukuju kao žrtve. S druge strane, feminizam moći insistira na ženskoj moći, sposobnosti i snazi da svoja prava ostvare. Ovaj zaokret nikako nije slučajan i on odražava bitno promenjen položaj žena sa početka i sa kraja veka. Jednom rečju, ovaj zaokret je bio moguć upravo zato što je toliko toga već promenjeno u korist žena. Žene su, naime, zaista u međuvremenu u velikoj meri prestale da budu žrtve i postale su moćne žene, iako se na nivou kolektivne i individualne svesti ove promene nisu uvek adekvatno odrazile. Ipak, treba zapaziti da se ovo okretanje unutar feminizma dešava u momentu kada su realno veoma mnogo suženi kako solidarnost razvijenih prema nerazvijenima, tako i ograničavanje države blagostanja.

Prepuštanje „žrtva” njima samima, i stvaranje nove ideologije „okrivljavanje žrtve” „*blaming the victim*” može biti druga strana ovog procesa.

Na našem, ratnom, području, „žrtveni feminizam” bio je logična posledica činjenice da su mnoge žene bile neuporedivo češće žrtve nego akterke ratnih sukoba, i da su bile izložene nasilju. Ipak, u opštoj atmosferi koja je prezasićena „ideologijom žrtve”, s jedne strane, i realnom žrtvom, s druge, čak i onda kada je pozicija žrtve bila dokumentovana i oipljiva, nije moglo doći do bitnijih pomaka u zaštiti žena. Po smirivanju ratnih sukoba (?) postaće jasno da okretanje feminizma ka moćnim ženama i ka omoćavanju žena, pri čemu one treba da izađu iz uloge žrtve i prihvate odgovornost za vlastitu egzistenciju, postaje delotvornija strategija.

Ono što je važno jeste to da postoji *konstrukcija ženskosti* koja stalno proizvodi ideju o tome da je žena slaba i da joj treba neka vrsta tutorstva; s druge strane postoji realnost ženskih života koja pokazuje da su žene jake. I feminizam se nalazi „prignječen” ovim paradoksom. Ovaj paradoks je nešto u šta su žene uhvaćene i u svojim ličnim životima, i iz čega ne mogu lako da izađu, jer se u suštini radi o jednoj vrsti globalnog paradoksa.

U postmodernom društvu 21. veka snaga i značaj medija dostići će neverovatne razmere. Feminizam se do sada bavio medijima na dva načina: zalažući se, s jedne strane da žene „uđu u medije” kao institucije, i razvijajući analizu konstrukcije ženskosti u medijima, s druge strane. Ono, međutim, što ostaje kao značajan izazov za feminizam budućnosti jeste razumevanje načina na koji je medije moguće iskoristiti kao mesta vlastite intervencije i *konstrukcije drugačije ženskosti, one ženskosti*

¹ Jedno istraživanje Humphrey Institut-a iz SAD pokazalo je da na globalnom svetskom nivou žene rade dve trećine radnih sati, za to dobijaju jednu desetinu prihoda i poseduju samo jedan procenat svetske imovine.

koja bi uvažavala realne razlike među samim ženama. S obzirom na izuzetnu moć i značaj medija, sasvim je moguće da će jedna od najtežih bitaka za feminizam budućnosti biti upravo na ovom planu.

Politika je za žene bila i ostala jedna od „najtvrdih tvrđava”. Feminizam budućnosti biće suočen ne samo sa izazovom „*uvlačenja*” žena u institucionalnu politiku, već i konstantnog proširivanja „političkog”, do nivoa kada „lično postaje političko”. Vernost feminizma samom sebi verovatno se najbolje ogleda upravo u tome koliko je „lično” postalo „političko”. A uspešnost feminizma verovatno se najbolje ogleda u tome koliko je „političko” uspeo da u sebe primi „lično”. Ono što je na tom putu velik izazov jeste konstantna automarginalizacija žena u odnosu na politiku. Uspostavljanje svesti o tome da su žene kao društveni i politički subjekti podjednako odgovorne za svet u kome žive jeste zadatak feminizma budućnosti. U suštini, žene mogu da se izvuku iz svoje marginalnosti samo preuzimanjem odgovornosti za vlastitu poziciju. Ma koliko ovaj zahtev bio surov na nivou iskustvene ženske realnosti, ne postoji mogućnost delegiranja vlastite odgovornosti za vlastiti život. Zdravorazumsko insistiranje na tome da žene ne žele da se bave politikom, ili da nemaju u njoj uspeha kada se njom bave, da ih politika ne interesuje jer je „prljava”, zapravo je samo posledica činjenice da su strukture moći tako uspostavljene da destimulišu žene da se bave politikom.

U postkomunističkim zemljama postaje drastičan problem postojanja „praznih” prava, prava koja su zagarantovana, a u postojećoj konstelaciji moći u suštini neostvariva (Blagojević, 1998). Iako je ovim pogođeno celokupno stanovništvo, žene su, kao marginalna grupa, ovim nedostatkom stvarnih prava pogođene još više. Za feminizam budućnosti konstantan izazov predstavljaće sameravanje različitih društvenih promena i političkih promena iz perspektive analize „*cena - korist*” (*cost-benefit*) za žene. Jasno je da za ostvarivanja prava žena nikako nije dovoljna normativna regulacija. Zrelost feminizma ogleda se, između ostalog, i u tome koliko je u stanju da raspozna, ustanovi i dokumentuje razliku između stvarnih i normativnih prava.

ZAKLJUČAK

U 21. veku nastaviće se *implozija patrijarhata*. Patrijarhat ide ka vlastitom samoukidanju. To ne znači da će on uspeti da se ukine bez žrtava. Naprotiv, to znači da će biti na tom putu još mnogo žrtava, kako ženskih, tako i muških. Muškarci su i sami sve više isključeni iz različitih struktura moći kojima teže. Istovremeno, muškarcima nedostaje emocionalna pismenost da bi shvatili svoju suštinsku ljudsku prikraćenost koja rezultira iz asimetričnosti muško-ženskih odnosa. Žene, međutim, ne mogu rešavati mušku situaciju. To mogu učiniti samo muškarci - onda kada budu prestali da beže u različite bolesti zavisnosti ili u samoubistva i kada se budu suočili sa problemom kvaliteta sopstvenih života.

Do tada, žene će nastaviti da rade na svojoj stvari. S feminizmom, ili bez njega. One žene kojima feminizam nije potreban već koračaju stazama koje je sam feminizam utabao. Neke nove žene postajuće neke nove feministkinje, i praviće neke nove feminizme po svom receptu i po svojim potrebama.

Feminizam je mrtav, živeli feminizmi.

LITERATURA

- Blagojević, M. (1997), *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija-90ih*, ISIFF, Beograd.
- Blagojević, M. (1998), *Žene i socijalna politika: Ka alternativnom modelu*, Milosavljević M. (red.): *Socijalna politika u tranziciji*, Centar za proučavanje alternativa i Socijalna misao, Beograd.
- Duby, G. i Perrot, M. ur. (1992), *A History of Women*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Humm, M. (1995), *The Dictionary of Feminist Theory*, Prentice Hall, Hempstead
- Mies, M. (1987), *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, Bath Press, Avon.
- Mišel, A. (1998), *Feminizam, Plato, XX vek*, Beograd.
- Wolf, N. (1994), *Fire with Fire*, Vintage Books, London.

Ana Bu, Novi Sad

EKUMENIZAM I ŽENE U CRKVI: odluke Drugog evropskog ekumenskog skupa u Gracu i Prvog međunarodnog kongresa hrišćanki u Barceloni

Na Drugom evropskom ekumenskom skupu, održanom u Gracu 1997, ženama je bio posvećen poseban program, koji se uglavnom odvijao u Crkvi Spasitelja (Heilandskirche), koja je pretvorena u ženski centar za vreme skupa. Tu je održano čak 50 raznih manifestacija, a teme su bile pomirenje između Jevrejki i Palestinki, pomirenje i mirovne aktivnosti u zemljama bivše Jugoslavije, žene u politici, žene u Istočnoj Evropi, žene i ekonomija, žene u islamu, judaizmu i pravoslavlju, a čak četiri radionice su se bavile raznim aspektima feminističke teologije: to su bili značaj feminističke teologije u prošlosti i sadašnjosti, feministička teologija kao spiritualnost otpora i solidarnosti, zatim teologija i seksualnost, dok je četvrta radionica bila posvećena feminističkom čitanju Biblije: likovima Vašti, Hane i Hagar.

Pored feminističke teologije i drugi ženski programi su se bavili ženama u crkvi, a meni se lično najviše dopala debata o temi: *Kako crkve postupaju sa ženama?* U razgovoru su učestvovala Nicole Fischer iz reformatske crkve u Švajcarskoj, Katerina Karkala Zorba sa pravoslavne akademije na Kritu, Tamara Meski iz Gruzije, i dr Martha Haiser iz rimokatoličke crkve u Austriji.

Nikole Fischer je referentkinja Ekumenske dekade solidarnosti crkava sa ženama, a govorila je o tome, kako je kao članica radne grupe Svetskog saveta crkava posetila sve crkve članice (njih oko 330) i više od 700 ženskih organizacija širom sveta. Cilj poseta bio je da utvrdi da li crkve poštuju preporuke koje su date za ovu dekadu i da utvrdi sa kojim se problemima žene susreću - kako u porodici tako u društvu i u crkvi. Nikole Fischer je detaljno govorila o svojim utiscima sa ovih putovanja, koji su inače sabrani u jednoj knjizi. Jedan od najvažnijih zaključaka ovih poseta je da je nasilje nad ženama mnogo rasprostranjenije nego što se misli i da je nasilje zajednički problem svih žena sveta, bez obzira na njihov imovinski, klasni, rasni i kulturni status. Treba prekinuti ćutanje o nasilju nad ženama i treba ohrabriti žene da otvoreno govore o nasilju kome su izložene - to je jedna od preporuka dekade, ali i ekumenskog skupa u Gracu.

Nikole Fischer je ukazala i na problem da se *ženske studije ili studije o rodu* ponegde još uvek smatraju dekadentnim ili jeretičkim, a na visokoškolskim ustanovama su prisutne samo kao fakultativne. Zato se predlaže crkvama da podrže ženske

studije, naročito one koje su okrenute socijalnim, kulturnim, ekonomskim i teološkim problemima, a posebno se preporučuje bavljenje feminističkom teologijom.

Posete u toku Ekumenske dekade solidarnosti crkava sa ženama pokazale su da su svuda na svetu žene aktivniji i angažovaniji deo vernika, i da im crkve za to uglavnom ne odaju nikakvo priznanje - ženski rad u crkvi ostaje nevidljiv. Jedan od sveštenika je ipak priznao: „Da nije žena, ne znam gde bi naše crkve bile danas!” U jednoj od protestantskih crkava u SAD (u Kongregacionoj crkvi) prva žena je rukopoložena pre 120 godina, pa ipak, od 9000 rukopoložena sveštenika danas je samo 30 sveštenica. I u onim crkvama gde je deklarativno sve moguće, kada se radi o pravima žena (jer ne postoje teološke ni doktrinarne smetnje) promene nisu poželjne. Ženama se teško ukazuje poverenje, ne daju im se odgovorni zadaci, niti ih biraju u crkvene organe u kojima se donose važne odluke.

U Gracu je u zvaničnom programu ženama dat zaista velik prostor u to su svi ocenili kao značajan napredak u odnosu na prethodni skup u Bazelu. Pa ipak u plenumu, gde su se donosile odluke i završni dokumenti, žena je bilo u zanemarljivom broju. Nezadovoljstvo žena je zato svakim danom bilo sve veće i petog dana je održan protest oko 500 žena pod motom: *Žene nisu okvirni program skupa*. U rezoluciji koja je pročitana za vreme protestnog skupa, stajalo je: Sveti Duh govori kroz glasove žena o mnogim problemima 20. veka. Ako to crkve i dalje ignorišu, same će sebi naškoditi!

Žene su rekle i to da bez pravičnosti nema ni pomirenja i da se to odnosi i na pravičnost među polovima. Ne može biti ni pravog pomirenja dok su žene u crkvi i u društvu marginalizovane. Žene su takođe naglasile da je ženska ekumena daleko razvijenija i prisutnija od zvanične crkvene ekumene. Protestni skup je apelovao na delegate koji su radili na završnom dokumentu da u njemu naglase specifične ženske probleme, kao što je nasilje prema ženama.

Na žalost, u *završnom dokumentu* ne samo da nisu uvažene ove primedbe, već su neke formulacije koje se tiču žena čak i ublažene, tako da je na kraju dobijen prilično bleđ završni dokument, pun kompromisa.

U završnoj poruci iz Graca između ostalog stoji: Crkva se obavezuje... da se bori protiv svih oblika diskriminacije u okviru crkve, da pospešuje ravnopravnost žena u svim oblastima, uključujući funkcije na kojima se donose odluke.

U završnom dokumentu u delu A16 sa naslovom „Žene i muškarci” stoji: *Priznajemo pred Bogom da su se naše crkve u velikoj meri ogrešile o žene. Nasilje muškaraca prema ženama kreće se od sistematske diskriminacije u privredi i politici do svakodnevnih oblika kućnog ugnjetavanja. U našim crkvama se to, ispoljava na taj način što u njima žene još uvek nisu dobile one poslove i zadatke, koji odgovaraju njihovim mogućnostima, talentu i sposobnostima.*

U delu B26, završnog dokumenta, koji nosi naziv „Skandalozna diskriminacija žena” između ostalog je napisano: *Dužnost je crkve da strukturne promene u evropskom društvu posmatra očima onih koji zbog toga pate. Ogorčeni smo zbog konstatacije da se i pored svih uspeha i akcija za ravnopravnost žena još uvek vrši njihova diskriminacija. Ženama je još uvek zabranjen pristup društvenim pozicijama moći, iako u većini industrijskih zemalja nema skoro nikakve razlike u obrazovanju žena i muškaraca. Čak i tamo gde su žene uspele da se u poslu izjednače sa muškarcima, one za to plaćaju visoku cenu, jer po pravilu nose veći deo kućnih*

poslova. Izuzetno su retki ozbiljni pokušaji, da se u porodici, privredi i upravi primeni pravedna raspodela poslova i obaveza. Muškarci ne žele da menjaju svoju tradicionalnu ulogu.... Sve veća konkurencija na tržištu rada dodatno otežava položaj žena. Njihovi lični dohoci, koji su u proseku ionako niži, bivaju i dalje umanjeni, žene pre dobijaju otkaz ili se teže zapošljavaju. Rezultat je feminizacija nezaposlenosti. Ovo stanje smatramo skandaloznim, naročito ako su se i crkve na sličan način ogrešile o žene, jer crkveni život skoro svuda u najvećoj meri ostvaruju žene.

Prvi međunarodni kongres hrišćanki održan je u Barceloni uz prisustvo 350 žena iz 17 zemalja sa svih kontinenata. Povod za sazivanje ovog kongresa bila je zabrana Vatikana za nastavak razgovora o rukopoloženju žena. Ova zabrana je izrečena novembra 1995, neposredno nakon Konferencije žena u Pekingu. Jedna grupa teološkinja odlučila je tada, da organizuje međunarodni skup koji će se baviti ovom zabranom. Zaštitni znak skupa i celog pokreta za rukopoloženje žena postala je purpurna štola - koju inače nose katolički sveštenici za vreme službe (kao šal).

Jedan od rezultata kongresa je konstatacija da su: „Žene u crkvi praktično uvek osuđene na ćutanje, podcenjene, prećutane i smatra se da nisu dostojne oltara”. Potrebna je zajednička akcija muškaraca i žena da se ovo stanje promeni.

Mercedes Navarro Puerto, španska kaluđerica i profesorka teologije iz Salamanke pozvala je žene, da povrate izgublenu radost življenja i svoje samopoštovanje. Svi mi imamo pravo, pa čak i dužnost da volimo, cenimo i poštujemo sebe! Mercedes Navarro hrabro poziva žene da nanovo čitaju Bibliju, da se oslobode tradicionalnog čitanja i da iznova interpretiraju Biblijske tekstove iz ženske perspektive.

Elisabeth Schüssler Fiorenza sa Harvardskog univerziteta ističe da nam je potrebna teologija od žena za žene i zalaže se za to da feministička teologija proizilazi iz iskustva ugnjetenih i iz svakodnevnog iskustva žena. Pri tome je pojam „žena” sinonim za sve marginalizovane, pre svega za one koje ne odgovaraju zapadnom idealu žene: koje nisu belkinje, ne pripadaju društvenoj eliti niti imaju društvenu moć.

Gloria Urqua iz Hondurasa ukazuje kako se upravo ženama iz Trećeg sveta bavi feministička teologija. Te seljanke su obično nepismene i biblijski tekstovi im se stoga moraju čitati. Ona je iznela brojne primere kako ove žene interpretiraju Bibliju, a najupečatljiviji je primer, kako su žene same zaključile, da je vest o Isusovom rođenju Bog prvo saopštio jednoj ženi a ne muškarcu.

Jedan od zaključaka sa konferencije u Barceloni glasi: Mi, hrišćanke iz celog sveta težimo istim ciljevima, koji će našim crkvama dati novu snagu. Zato se moramo organizovati, radi razmene mišljenja i pripremanje strategija za promenu.

Sopstveno i samostalno čitanje Biblije, razmišljanje i razgovor - to je ženski program za promenu. Izgraditi sopstveni, poseban jezik, koji će stvarnost odslikavati tako, kako to ženama odgovara. Potreban je jezik i govor koji će ženama omogućiti da se raduju svom životu i da svoju egzistenciju smatraju vrednom i značajnom.

LITERATURA

Fischer, Nicole (1997), Frauen und die Kirche - die Kirche und die Frauen
Referat na Konferenciji evropskog svetskog molitvenog dana u Švarcbergenu.

Gnanadason, Aruna (1997), No longer a secret, The church and violence against women - WCC Publications, Geneva.

Gurney, Robin (1997), Quellen in den Tälern, Reflektionen zur europäischen Reaktion auf die Oekumenische Dekade der Kirchen in Solidarität mit den Frauen, Konferencija evropskih crkava, Ženeva.

Lebendige Briefe (1997), Bericht über die Besuche bei den Kirchen während der Oekumenischen Dekade - Kirchen in Solidarität mit den Frauen - WCC Publications, Ženeva.

Women (1990), Religion and Sexuality (Studies on the Impact of Religious Teaching on Women) - WCC Publications, Ženeva.

Zweite Europäische Oekumenische Versammlung in Graz, Juni 1997.

Ana Maria Grünfelder, Beč/Zagreb

FEMINISTIČKA TEOLOGIJA

Kritički osvrt na metode i glavna pitanja

1. METODE

1.1 Pojam: *Feministička teologija*

Feministička teologija, kao deo feminističkog učenja u celini, teološko je razmišljanje o specijalnim pitanjima, koje postavlja neofeminizam. Neofeminizam je, kao i njegovi prethodnici - ženski pokreti s kraja 19. veka i u razdoblju do Drugog svetskog rata, politički pokret. "Neofeminizam", za razliku od prvobitnog feminizma, nije više usmeren na političku borbu za jednaka politička prava žena nego na istraživanje i promišljanje rezultata feminizma, što je nametnulo nova pitanja: koji su argumenti u "ratu polova" služili, i još uvek služe, za održavanje neravnopravnosti i nejednakosti žena sa muškarcima; kako nauka doprinosi tom stanju - neofeminizam se usredsređuje na naučno znanje i naučne discipline zbog autoriteta nauke u javnosti, zbog velikog, preuveličanog poverenja koju javnost gaji prema moći nauke¹.

Teologija se u tome pokazala u mnogo čemu paradigmatičnom: s jedne strane zbog načina na koji tematizira "ženu", a s druge strane, što je u odlučujućim segmentima uopšte ne problematizira, nego je čini neprepoznatljivom. Teologija je široko polje, na kojem se utvrđuje može li se žena supsumirati pod pojam "čovjek", kad "čovjek" u zapadnim jezicima znači, ali i predstavlja "muško". Jednakost prava i obaveza omalovažava razlike po polu, te se postavlja pitanje koliko su one bitne za različitost.

Feministička teologija, kao i "feministička znanost" uopšte, ne smatra sebe novom "znanošću", jednom više pored već postojećih. Ona želi postavljati pitanje o ženi, i to u svim disciplinama svog predmeta. Feministička teologija je, dakle, teologiziranje kojem je "nit vodilja" zanimanje za položaj žene. Pojam "feministička teologija" jasnije izražava taj zadatak nego što bi to mogao pojam "ženska teologija". Postoji, dakako, i "ženska teologija", tj. teološko razmišljanje žena; činjenica je da su i žene doprinosile razvitku teološke misli - u srednjem veku opatice-mističarke, tokom novog veka i svetovne žene. Ženska je teologija takođe predmet feminističke teologije, preciznije feminističke povesti Crkve i teološkog razmišljanja.

Feministička teologija poglavito nije, a ne može ni biti, "teologija o ženi", kakvu je 1988. godine utemeljio papa Jovan Pavle II svojom "Meditacijom o posebnom poslanju i dostojanstvu žene - *Mulieris dignitatem*". Teologija o ženi znači da teologija razmišlja o ženi, a budući da službenu teologiju zastupaju muškarci, to bi značilo da muškarci iskažu nešto o ženi.

Feministički misliti u neofeminizmu znači pomoći ženi da ona otkrije svoje "ja", da čuje svoj glas i progovori svojim jezikom². Kao takav, neofeminizam mora problematizirati oba pola i njihov međusobni odnos. Ali taj odnos nije samo jedno u nizu drugih pitanja, nego posebna perspektiva. "Gender"-perspektiva, perspektiva roda gde je "rod" kategorija³ u kojoj pol nije samo biološki fenomen, nego društveni kontekst života žena; ona u teologiji suprotstavlja ženska iskustva u hrišćanskim crkvama, ona obraća pažnju na prevlast muškog u rečniku, slikama i simbolima Svetog pisma s porukom hrišćanskog predanja. "Teologiziranje iz ličnih iskustava žena", i teologiziranje koje se obraća ženi, koristi pojam "žena", umesto "čovjek". Tu teologija sledi savremenu filozofsku misao, filozofiju francuskog strukturalizma sa njegovom kritikom subjekta⁴. Milanska skupina filozofkinja DIOTIMA prokrčila je put ka "gender - filozofiji", filozofiji roda, koja vodi računa o temeljnoj različitosti muškog i ženskog, i nemogućnosti da se te razlike zatiru apstrahovanjem i supsumiranjem u zbirni pojam "čovjek"⁵, iza kojeg se ženska drugotnost mora sakrivati. Takva filozofija se pokazala kao potreba, kako pokazuju mnoga pismena i usmena svedočanstva⁶.

1.2 *Tematske celine feminističke teologije*

Načelno se može reći da feministička teologija obuhvata dve tematske celine: istorijsko-kritičku i, s druge, pak, strane, alternativnu argumentaciju. U okviru prve celine, feministička teologija "oruđem" biblijskog učenja, istorijsko-kritičkom metodom sa svim pomoćnim disciplinama (lingvistikom, književnom teorijom, teorijom komunikacije i sociologijom, ali i arheologijom) pristupa Bibliji ne bi li otkrila zaboravljenu istoriju žena u njoj. Potisnutu "žensku istoriju" feministička teologija traži i u crkvenoj istoriji i istoriji teološke misli. Cilj je utvrditi kako je "patrijarhalni" pogled "prevideo" žene. I u teologiji feministički pristup želi podsetiti na to da istorija nije samo "njegova" (HIS-STORY), nego i "njena" priča (HER-STORY).

Nadalje, u teološkim izrekama (teologumena) valja utvrditi latentne mizogine sadržaje. U njima se mizogini stavovi, (omalovažavanje žena), mogu pronaći i onde gde se samom izrekom ne problematiziraju razlike među polovima, gde je reč o "čovjeku". Tu je nužno tačno razlučiti da li je supsumiranje žena pod pojam "čovjek" opravdano i da li je takvo supsumiranje uopšte moguće. To je i inače poenta feminističke kritike programa "Slobode, jednakosti i bratstva", koji je Francuska revolucija proglasila kao opštevažeće načelo. Feministički diskurs polazi od toga da je proglas građanskih prava u Francuskoj revoluciji proglas prava građanina, ali ne i građanke. U hrišćanskim crkvama građanke/hrišćanke nisu uspele izboriti da su prava hrišćanina istovremeno i prava hrišćanke⁷.

Feministička teologija je kritika metoda teologije. Perspektiva roda otkriva da je postulat "nezainteresovanosti" ili objektivnosti oruđe muškaraca, kojim oni ženama odriču sposobnost za metodičko razmišljanje i pripisuju im subjektivnost i

iracionalnost. Američka teološkinja Mary Daly odbijala je zato svu tradicionalnu nauku kao sredstvo muških interesa, i pozvala je žene na "ubijanje naučne metode"⁸. Žene treba da se toj "muškoj nauci" suprotstave svojom vlastitom "metodom", "neposrednim ličnim iskustvima", kakva muškarci načelno ne mogu steći, bilo zbog svoje naravi bilo zbog društvenog položaja. Ta su "specifična ženska iskustva": nasilje nad ženama, omalovažavanje i iskorištavanje, seksualno zlostavljanje i izrabljivanje, te komercijalizovanje ženskog tela ..., ali i iskustva višestruke diskriminacije ako je reč o odnosu belog muškarca i žene obojene puti, koja pripada etničkoj ili nekoj drugoj manjini⁹. Neka ta iskustva postanu novim ishodištima za "novu teologiju", nove sadržaje i novi teološki govor, za ginocentrični rečnik umesto androcentričnog, zahteva Mary Dale¹⁰. "Ginocentrična teologija" (Mary Daly) polazište je za feminističku kritiku zapadne kulture i civilizaciju "muškaraca / belaca", koja je jednostrano usmerena na um i intelektualizam, na korisnost i racionalnost (to je, po Maxu Weberu, kultura pod uticajem protestantskog duha). Feministkinje joj zameraju da je dovela do otuđenosti čoveka od prirode i njegovog iskonskog bića. Kritika savremene kulture, koja feminizam približava romantičarskim projektima "retournons a la nature", sadrži kao ideju vodilju povratak prirodi. Taj program je u feminističkim krugovima paradoksalan s obzirom na samu istoriju feminizma, kult majčinstva, fizičkih aspekata ženskosti. U "romantičarskom" viđenju "samoostvorena žena" je ona koja je bliža ženskoj prirodi. Žena je utoliko bliža toj prirodi, i utoliko je sretnija i zadovoljnija, ukoliko ima više dece - taj stav spada već u "communio opinio" muškaraca i žena, koji se zalažu za takozvanu "duhovnu obnovu". Autonomna priroda kao gospodarica ženinog života i vrhunsko načelo "duhovno preporođenog društva"? Takvu reontologizovanu istoriju, istoriju kao prirodnu zakonitost, zastapaju, što je indikativno, kolektivistički režimi: ako je, naime, priroda, okrutna, destruktivna i nepredvidiva, ta koja gospodari ljudskim životima, onda ni istorija, ratovi i sukobi nisu ništa drugo nego darvinistička selekcija vrednog i bezvrednog života, i onda se i čovek povinuje toj sili bez izbora i slobode. Da povratak prirodi, ženskoj prirodi, ne vodi žene direktno u zlatno doba, nego u društvenu izolaciju, te u siromaštvo i nemaštinu, zagovornici i zagovornice mogli su već spoznati da su hteli. Ali vera u taj čarobni put prkosi, izgleda, stvarnosti i razočarenju.

Bolje je, stoga, i sigurnije insistirati na racionalnosti i samoodgovornosti, i radi budućnosti žena. To nije pledoaje protiv feminističkog interesa "samopronalaženja", naprotiv.

"Kritička teorija" je matrica na kojoj feministička nauka temelji svoj osnov: legitimnost interesa u spoznajnom procesu, jer je interes vodilja tog procesa. Umesto "interesa" možemo upotrebljavati pojmove "radna teorija", "polazna/početna teza", ali interes, što je presudno, moramo odvojiti od samog procesa spoznavanja; valja ga zato jasno formulirati da bi se odmah eliminisao iz razmišljanja. Na njegovo mesto mora doći spremnost da se prihvate nalazi koji se protive formulisanom interesu odnosno početnoj/polaznoj tezi¹².

Drugi krug tema feminističke teologije vrti se oko pitanja kakve treba da budu alternative patrijarhalnoj hrišćanskoj teologiji. Treba, dakako, naglasiti da se te dve celine istražuju odvojeno, ali i da se one međusobno prepliću. Kritička analiza istorije Crkve, teologije i hrišćanstva došla je do alternativnih rešenja samo konfrontacijom s postojećim.

Feministička teologija je u svim svojim nastojanjima usmerena na to da iznađe alternative za delovanje u društvu bez diskriminacije žena. Za neke feminističke teološkinje, koje traže mizogine sadržaje u teološkim disciplinama, problem se radikalizovao: ako je hrišćanstvo tako mizogino, ako je teologiziranje muškaraca takvo da potiskuje i čini ženu nevidljivom, onda alternativa ne može biti traženje ženama sklonih elemenata hrišćanstva, niti činjenje žene vidljivom - alternativa mora biti alternativa hrišćanstvu i alternativa teologiji.

Ta alternativa je egzodus iz hrišćanstva. U našem shvatanju teologije pojam "teologija", suvisli, sistematizovan govor o Bogu, može se koristiti samo za hrišćanske teologije, a ne i za judaizam i islam (iako se i za njih tu i tamo koristi)¹⁷.

2. SREDIŠNE TEME FEMINISTIČKE TEOLOGIJE

"Feministička teologija" pruža danas, nakon 35 godina od dela američke redovnice Mary Daly¹⁴, "Beyond God the Father", priznate, ozbiljne rezultate u istorijski usmerenim teološkim disciplinama: u egzegizi Starog i Novog zaveta (tj. u biblijskoj znanosti) i u crkvenoj istoriji. U sistematskoj teologiji ("Systematische Theologie") u protestantizmu, odnosno u dogmatici (kako se analogna disciplina zove u katoličkoj teologiji) prilozi feminističke teologije su, naprotiv, osporavani, upravo zato što su "alternativna teologija". Ali zato feministička teologija može negovati širi dijalog sa "službenim" teologijama hrišćanskih crkava (katoličke, lutersko-protestantske, reformisane i s teologijama evangelističkih).¹⁵, nego što to mogu predstavnici službenih teologija u svojim crkvama.

2.1 *Teoriju pretočiti u osloboditeljsku praksu: greh, spasenje, otkupljenje, opravdanje - šta to znači za žene*

U fundamentalnoj teologiji (koja istražuje pojavu "vera" premda ne postoji kao zasebna disciplina te su joj potrebne spoznaje iz središnjih disciplina, iz biblijske znanosti i dogmatike) feministička teologija obrazlaže šta ona želi: teoriju i praksu. Feministička teologija želi zračiti i širiti "oslobađajuću praksu"¹⁶, podariti ženi temeljni osećaj vlastitog identiteta, celovitosti osobe, priznatosti, prihvaćenosti - osećaje za koje će žene tvrditi da ih moraju "kupiti" ili zaslužiti prilagođavajući se svetu i vrednosnim merilima društva u kojem dominiraju muškarci; ona ih želi podučiti kako se može doznati i iskusiti celovitost, neukaljanost tela i duše, kako se može prihvatiti sebe i kako se iz tog pozitivnog doživljavanja sebe same može uspostaviti odnos sestrinstva prema drugim ženama¹⁷. Zato feministička teologija mora promišljati središnje tajne hrišćanske vere: utelovljenje Boga u čoveka (incarnatio), otkupljenje čoveka od greha smrću i uskrsnućem Sina Božjeg. Otkupljenje pretpostavlja da je postojao greh. Greh je jedan od središnjih pojmova nasuprot kojem feministička teologija smatra da mora iznaći alternativnu teologiju: zato što je u hrišćanstvu, po trećoj knjizi Postanka, Eva ta koja je prouzrokovala greh i donela zlo. Uticaj te biblijske pripovetke je zaista razoran: crkveni učitelji su žene poistovećivali s pojmom greha. Šta to znači to možemo iskusati i dan danas kad muškarci veruju da moraju nadzirati ženu, bdeći nad njenim moralom i ponašanjem, jer je, eto, ona slabija, povodljivija i nepostojanija od njih¹⁸. Feministkinje protestuju protiv

prakse sudova i (muških) sudija to što ženama žrtvama silovanja pripisuju krivicu zbog izazovnog ponašanja, tako da u sudskim postupcima silovatelj može obično računati na više razumevanja nego njegova žrtva¹⁹. Zato feministička teologija prvenstveno analizira identifikaciju "žene" i "greha", i zato je njen cilj oslobađanja žene iz tog patrijarhalnog vrzinog kola. Preneti ženi uverenje da je ona kao žena u sebi "celovita", prihvaćena od Boga, nadarena istom milošću kao muškarac i takođe pozvana na hrišćansko usavršavanje i savršenstvo²⁰. "Žena" treba da stekne, i osvoji, svest da je ona kao "žena" vredna, da je biće koje je u stanju promeniti nabolje sebe, svet i društvo. Ali žena mora obavezno nešto učiniti i za sebe, mora zavoleti sebe i sama doprinositi što kvalitetnijoj izgradnji vlastitog "ja", dakle: otkupljenje verom i delima. Samo što to katolička crkva za ženu nije nikada tako naglašavala - naprotiv. Crkva je upozoravala i upozorava i dalje ženu da bude skromna, da ništa ne traži za sebe i da sebe žrtvuje. To se naglašava podjednako u katoličkoj i u reformatorskoj crkvi - "čovjek" sam po sebi nije ništa, "sluga beskorisan" (Druga poslanica sv. apostola Pavla Timoteju), koji treba da se ponizi kako bi bio uzdignut od Boga. Ta se teologija kobno odražavala na hrišćansku svest. Ako se ti postulati izoluju iz konteksta u kojem se pojavljuju, kad se osamostale i prenaglašavaju, izazivaju malodušnost i neretko postaju uzročnici tipične neuroze, tzv. "eklesioгене neuroze"²¹. U tom kontekstu treba naročito ukazati na hrišćansko učenje o otkupljenju (katolički pojam), odnosno o "opravdanju" (protestantski), "opravdanju po veri". Temelj tog učenja je Poslanica Rimljanima sv. apostola Pavla, dokument silne, zgusnute teološke misli. Jezgro je hrišćanske teologije da je "opravdanje" Božje delo, a ne čovekova zasluga. Opsednut mišlju "kako naći samilosnog Boga", Luther je, a sa njim i reformacija u celini, izoštrio teologiju Poslanice Rimljanima (Rm 1.5): vera osigurava "konačno spasenje" - što se u hrišćanskom predanju protumačilo dvojako: s jedne strane: čovek je u mogućnosti da snagom svoje vere doprinosi vlastitom spasenju. U katoličkoj teologiji, pak, čovek mora svoju veru potvrđivati delima. Druga interpretacija je Calvinova, i po njoj čovek sam po sebi ne može ništa, jer je vera predodređena i odraz je milosti. Čovek je na milost i samilost prepušten Bogu sudiji. Imajmo u vidu da je žena u hrišćanskoj tradiciji postala "oličenjem greha", te se može lako zamisliti da su žene tokom istorije bile žrtve dogmatskog hrišćanstva. Feminističke teološkinje ukazuju na činjenicu da je takvo učenje dovelo do sudskih postupaka "protiv veštica" i do lomača na kojima su te nesretne žene gorele.

2.2 Sveti Duh - Duh tešitelj i prijatelj žena

U poslednje vreme između evangelističkih crkava i Rimokatoličke crkve postoje rasprave o zajedničkoj formuli učenja o opravdanju. One su zanimljive ne samo zato što pokušavaju premostiti jaz između reformacije i rimokatoličkog hrišćanstva, koji je nastao zbog do sada nespojivih razlika u učenju o opravdanju po veri, po milosti ili po delu, nego i stoga što daju pozitivne podsticaje i teološkinjama da na osnovi "opravdanja po milosti" otkrivaju milost u trećoj Božjoj osobi, u Svetom Duhu. Sveti Duh je duh obnove, pronalaženja samoga sebe, ljudske slobode.(22) Hvalospev sv. Tome Akvinskog Svetom Duhu - "Dođi, Duše, presveti ..." priziva Svetog Duha tešitelja, obnovitelja, koji srca ispunjava žarom i oduševljenjem. To je Duh koji pali novi žar i polet, koji pomaže da svako, svaki čovek i svaka žena,

dozre do punoletstva, tj. do toga da otkrije sebe i pronađe u sebi kakav, odnosno kakva treba biti. U tom svetlu je Sveti Duh pratilac žena na putu samopronalaženja.

2.3 *Sestrinstvo u veri*

Pitanje kako žena nakon svih uvreda nanetih joj tokom njene religiozne socijalizacije može i dalje ostati verna i privržena svojoj crkvi ili verskoj zajednici, to pitanje okupira ne samo hrišćanske žene. Ovaj cilj povezuje feminističke teološkinje iz katoličkih i reformatorskih crkava, uprkos svim dogmatskim razlikama među njihovim verskim zajednicama, kao i sa Jevrejka²⁵. S njima postoji pravi, sadržajni i kontinuirani ekumenski dijalog, iako je on opterećen jevrejskom svešću za hrišćanski antisemitizam, suodgovornost hrišćanstva za Aušvic i SHOu, te individualnom sukrovićom hrišćana²⁶. Upravo je potreba da saćuvaju strahovito proređene religiozne jevrejske zajednice i osiguraju ćuvanje kulta potakla te žene da se odvaže da tumače Sveto pismo i kult, što im je već u hramskom judaizmu (do pada Jerusalima i uništenja Hrama, 71. godine posle Hrista), zatim u dijaspori bilo zabranjeno. Muškarci su se uprkos otporima morali pomiriti s tom ćinjenicom, pri tom su shvatili da žene svojim zalaganjem u kultu teže i svojoj osobnosti i individualnosti, a na taj naćin i kvalitetnijem suživotu žena i muškaraca²⁵. Saradnja s hrišćanskim ženama može postojati samo u ostvarenju zajednićkog cilja - pronalaženja sebe, i radi njega su žene razlićitih veroispovesti razvijale, i razvijaju i dalje, snažne i delotvorne mreže uzajamne pomoći, Jevrejke s hrišćanskim i muslimanskim Palestinkama, muslimanke s hrišćankama. Međunarodna molitvena nedelja žena jedan je vid toga. Saradnja na području osobnog razvitka žena i opunomoćivanja, osposobljavanja žena ("empowerment of women") nadahnuta je tim zajednićkim ciljem.

3. ŽENA I DOGMATIKA: ŽENSKI GOVOR I OTPOR STVARNOSTI

3.1 *Boginja ili hrišćanski bog?*

Feministićka je teologija zalaganje za stvaranje novog identiteta žene unela u nauku pastoralnu teologiju i u pastoralnu praksu (dušebrižništvo), te u katehezu (u metodiku i didaktiku veronauke). Ali hrišćanska identifikacija žene s grehom, sa svim posledicama po ženu, izazvala je i ogorćenost i "egzodus" žena iz hrišćanstva. U potrazi za "celovitom", prihvaćenom i priznatom ženom feministkinje (Heide Goettner-Abendroth, Gerda Weiler, Rosemary Radford Ruether) okrenule su se istoriji starih kultura u okruženju naroda Izraela. U nekima od tih drevnih sredozemnih kultura vrhovno božansko biće predstavljala je boginja. Na sakralnom području vladali su ženski simboli i mitovi u kojima je boginja gospodarica kosmosa. U mitologiji ona živi u jedinstvu s prirodom; boginja se rađa, živi i umire da bi se ponovno rađala. Život teče, dakle, ciklično, smrt nije kraj nego izvor novog/starog.

Hrišćanski je Bog i zakon, dok božica predstavlja eros²⁶. Iako se ni u mitologiji ne može prevideti ambivalentnost tog spektra vrednosti - nalićje erosa je tanatos, feminističke istražiteljice veruju da bi taj kosmos starih orijentalnih kultura mogao simbolizovati i društveni sistem u kojem žena nije bila obezvređivana. Feministkinje pretpostavljaju da je matrijarhat istorijska i društvena stvarnost. Teško je reći da

predstavnice "feminizma Boginje" istražuju i veruju u matrijarhat u onom smislu u kojem istoričar inače shvata "istraživanje", rad na izvorima i/ili na materijalnim ostacima drevnih kultura. O matrijarhatu postoji, doduše, kapitalno delo, iz pera Johanna Jakoba Bachofena, bazelskog patricija iz sredine 19. stoleća, "Das Mutterrecht". On se oslanja na Strabonove i Herodotove napise o Amazankama na obalama Crnoga mora, u kojima je "prepoznao" predstavnice matrijarhalne kulture. Sirijsko-feničanski mitovi, o kojima u negativnim slikama govore knjige Staroga zaveta, a koje možemo protumačiti tek otkad su im arheološke iskopine pružile materijalne dokaze, naposljetku komparativno proučavanje tih mitova (nastalih otprilike pre 3000 godine) i današnjih necivilizovanih plemena, daju "mešavinu" koja u metodološkom smislu omogućava da se postave mnoga pitanja i provere neki stavovi. Naime, mit je nešto bitno drugačije od opisa stvarnosti, on ne tumači stvarnost. Mit u svojoj biti nije odraz kritičke misli. On odražava strahopoštovanje čoveka na ranom stupnju tehničkog ovladavanja svetom, strah i poštovanje (strahopoštovanje) pred nadmoćnim silama prirode; taj čovek je osećao da je i on izložen njima na milost i samilost. Već samo mitsko predanje je proizvod kritičkog (grčkog) vrednovanja i demitologiziranja mita. Kritički se duh odvojio od numinoznih praizvora, čim je počeo prepričavati mitove. Tako se mora ustanoviti da mitovi u obliku u kojem su nam prepričavani ne odražavaju svest ljudi u čijem su okruženju nastali. Prema tome, oni zapravo nisu ogledala matrijarhalne svesti, nego naših, savremenih želja.

U pomenute feministkinje zanimanje za matrijarhat probudilo je uverenje da bi žena mogla postići svoju prvobitnu i kasnije izgubljenu celovitost povratkom u taj zamišljeni matrijarhat, koji na profanom polju znači jedinstvo čoveka s prirodom. Pored te metodološke kritike postoji i sistematska sadržajna kritika¹⁷. Ta se kritika može sažeti u tvrdnji da savremeni čovek koji je ostavio za sobom jedinstvo s prirodom, svojim rođenjem, te fizičkim i psihičkim odvajanjem od majke, ne može više natrag u zamišljeno jedinstvo s prirodom. Mi znamo za to da između nas i prirode postoji jaz; mi vladamo prirodom, ali smo joj i izloženi. Mi znamo za to - i to je možda temeljna razlika između nas i kultura koje su stvorile mitove. Romantična čežnja za tim povratkom u izgubljeni raj jedinstva s prirodom, koji taj feminizam deli s novim dobom, ne može zatreti znanje da je izgon iz raja nepovratan i definitivn. Čovek je zapravo i svestan da više ne veruje niti u bogove niti u boginje. On je takođe načisto sa samim sobom da je stanje sveta stanje nesavršenosti i manjkavosti. No, čežnja za savršenstvom ipak je neiskorenjiva ("Fecisti nas ad Te, et inquietum est cor nostrum dunc requiescat in Te" - kaže sv. Augustin, učitelj Crkve, u prvoj knjizi svojih ispovesti, CONFESIONES). Kako se ta čežnja ne ispunjava u sadašnjosti, onda postoji nada da će budućnost doneti ono što nam sadašnjost ostaje dužna. Čovek se uz svu skepsu prema obećanjima bolje budućnosti i uprkos slomu sekularnih mesijanstava ne želi predati razočarenju i nihilizmu, pa traži svoje utopije u prošlosti²⁸.

"Feminizam Boginje" koji je spoznao da iz rekonstrukcije povesti matrijarhata zbog oskudnih izvora ne može dobiti uverljive rezultate, traži Boginju ne u transcendenciji, nego u dubini duše; pri tome će ta teologija, koju same teološkinje vole nazvati TEALOGIJOM, naći uzore u mističnoj teologiji (Meister Eckhard) - "Boginja u nas samih"²⁹. Boginja je "ženska narav", dakle ženska sposobnost rađanja, jer je "žena" prima causa svega živoga i zato stvaralački princip. Njena se duhovnost

sastoji u kultovima "ženske prirode" i njenih manifestacija. Za tu varijantu (u Evropi je predstavlja Elga Sorge) postoji pojam TEASOFIJA, (sofia = mudrost), jer se ona ne oslanja na racionalnost, nego na intuiciju, na lična iskustva. Distancirani istraživači i istraživačice fenomena "nove religioznosti" u žene, ne mogu se oteti utisku da se tu može tek uslovno govoriti o "religioznosti", naime, u procesu samopronalaženja religioznost nije prekoračenje imanentnosti; drugim rečima - one ne traže Boga, nego sebe³⁰.

"Matrijarhalna duhovnost" odražava se u raznim vidovima kulta³¹ u kojem se ujedinjuju mitologija, narodna medicina i alternativne medicinske škole. Nasuprot toj duhovnosti kritičko razlučivanje je više nego na mestu. Nije na mestu "tipična" reakcija prosvetljenog čoveka, koji bi tvrdio da je u toj duhovnosti partner čoveku lik stvoren po njegovoj meri i želji, stvoren radi toga da nadopuni nedovoljnu samostalnost. Takva duhovnost neće delovati oslobađajuće, neće tešiti one koji pate od nedostatka svoga "ja". Možda će ta "matrijarhalna duhovnost" milosrdno prostrti veo preko stvarnosti koja frustrira, ali to je zacelo "iskrivljena svest",³² koja će kad tad doživeti buđenje u frustraciji.

Svim tim stremljenjima zajedničko je to da su se njihove predstavnice njima okrenule kao alternativni hrišćanskih crkava, kao i to da su mnoge feminističke teološkinje članice alternativnih političkih grupa i stranaka, npr. "Zelenih", ili su u mirovnim pokretima. "Teologija oslobođenja" latinoameričkog profila sa svojom "opejmom za siromašne" takođe nadahnjuje teološke postavke tih teološkinja; naročito ih podstiče na zalaganje protiv "društva laktaša", a za humanu politiku prema strancima i azilantima³³. Ujedno su te feminističke teološkinje napustile krilo svojih hrišćanskih crkava zbog razočarenja u institucionalne crkve, smatrajući da je hrišćanstvo u svojoj suštini patrijarhalna vera i zato nesklona ženama, tj. mizogina je. One zameraju "Majci Crkvi da je podlegla primamljivim napastima Oca Države"³⁴.

Na osnovu takvih polazišta je američka metodistička pastorica Carter Heyward razvila svoju "teologiju (međuljudskih) odnosa" ("Theology of Relationship"). Njena su ishodišta iskustva crne žene u društvu belih muškaraca, i uz to lezbejke u društvu koje je puritanski odbojno prema homoseksualnosti. U nemogućnosti da se klanja muškom bogu, ona zamišlja boga kao susret u onom smislu u kojem su se savremenici susretali s Isusom, u veri u njegovu isceliteljsku snagu i moć da otera zle duhove, ozdravi gubavce i opsednute, vrati u život ljude na samrti (Mt. 8, 1-23).

3.2 Govor o Bogu - muški patrijarhalni i njegove ženske zamene

Prevlast "muškog" treba rušiti³⁵. Feminističke teološkinje³⁶ veruju da se prevlast muškaraca u društvima obeleženim dvehiljudgodišnjom hrišćanskom kulturom, nigde ne vidi jasnije nego u liku muškog Boga. Feminističko istraživanje porekla hrišćanskog lika Boga moglo se oslanjati na nalaze istorijsko-kritičkih egzegeta Starog zaveta koji su došli do spoznaje da je lik Boga nasleđen iz judaizma, "zgusnuti" proizvod borbi palestinskih nomadskih plemena s "narodom izraelskim". Od prvobitnog mnogobožanstva iskristalizovao se najčistiji, ekskluzivni monoteizam, i ujedno se formirala ideja o izabranom narodu. Lik Boga i klanjanje njemu odražavaju sve strahopoštovanje prema tom apsolutno transcendentnom Bogu, a istovremeno odražavaju i autoritarni odnos između njega i njegovog izabranog

naroda, kao i društveni sistem tog naroda. Hrišćanstvo je, bez sumnje, nasledilo od judaizma duh u kojem je nastala takva predstava o Bogu: autoritarnost, patrilineat, drugorazrednost žena. To što "ženske" osobine nisu sve, i ne definitivno, eliminisane iz te predstave o Bogu, Christa Mulack³⁷ smatra psihološkim trikom, "povratkom potisnulog" (Sigmund Freud - "Die Wiederkehr des Verdrängten"). Pronalaziti tragove ženskih osobina u patrijarhalnog Boga, utvrditi mesta u kojima i Stari zavet ne govori o Bogu u pojmovima "strogog sudije", vojskovođe, osvetnika ili nevernika, nego o brižnoj majci, zaštitniku (ne zaštitnici! Ta razlika je značajna - zaštitnik dakle može biti i muškarac!), o slikama rađanja, dojenja... cilj je feminističke egzegeze Starog zaveta. Ona je pronašla i simbole koji bi mogli ukazati na to da jevrejski Jahve u sebi ujedinjuje muške i ženske osobine, da je on i majka i otac, u svemu nedokučiv ljudskom govoru i iznad antropomorfnih slika, u kojima ga čovek zamišlja - i zato uzor i muškarcima i ženama, majkama i očevima. To je i smisao feminističke egzegeze: prikazati da se nijedan ovozemaljski autoritet, koji zloupotrebljava svoju vlast i moć za vladavinu čoveka nad čovekom, ne može pozivati i "izgovarati" na Boga, jer je taj jevrejski i hrišćanski Bog sve ono što antropomorfne slike o njemu znaju reći, a mnogo više što se ljudskim govorom ne može izreći. Upravo zato feministkinje nastoje iznaći novi crkveni rečnik o Bogu, koji adekvatno odražava tu spoznaju. Stolećima su žene i muškarci hrišćanskog Boga oslovljavali sa "Oče", "Gospodine". Mary Daly je bila jedna od prvih žena koje više nisu htele da prihvate tabu "ženskog Boga" (Phyllis Trible, Elisabeth Schuessler - Fiorenza i dr.). "Bog-Ona" za Mary Daly nije više samo "muški Bog", majčinski nežan i brižan, koji u sebi ujedinjuje muške i ženske osobine, nego onaj u čijem se liku i žena zrcali. Žena mora imati pozitivan identifikacijski lik. Međutim, u verničkoj praksi se pokazalo da je muški govor o Bogu tako duboko uvrežen u kulture kojima su hrišćanstvo i njegova jevrejska matrica udarali pečat da se zamenice i epiteti ne daju lako promeniti. Nije u pitanju samo zamena gramatičkog roda; pokazalo se da vernici oba pola ne prihvataju da se muško supsumira pod žensko, dok su žene bez pogovora trpele da za njih i umesto njih stoje muškarci i muški rod/muški pol. Razlog za to, najverovatnije, nisu samo "navika" i tradicija, razlog je dublji: onaj ko govori taj je, moćan. Imati glas, ime, naslov - to znači imati položaj i autoritet. Bog/Ona je "slab subjekat", i većina muškaraca sa slabim subjektom povezuje "slabost", pomanjkanje autoriteta, čak gubitak "muškosti". Ovako muškarci percipiraju žene - kao nemoćno, tj. negativno biće, bez uticaja i moći. Da je većini muškaraca preteško da se dobrovoljno odreknu moći i simbola autoriteta, pokazuje u svakodnevnicu slab odaziv muškaraca na produženi porodiljski dopust (prema nekim statistikama iz Nemačke i Austrije tom se mogućnošću koristi ravno 1 posto zaposlenih muškaraca, koji se konkretno suočavaju s tom situacijom).

Malobrojni predstavnici pokreta "Novi muškarac" (Klaus Thieweleit) upozoravaju na to da odricanje od "jakog subjekta" može, pak, biti šansa za građenje celovitijeg identiteta, od čega bi imali koristi naročito tradicionalno odgojeni muškarci. Ta ideja "slabog subjekta" ili "Pensiero debole"³⁹ zahteva upravo to: odreći se tradicionalnih polnih uloga i identifikacijskih modela, a steći maštovitiji i neusiljeniji odnos prema vlastitom identitetu. Ali taj novi identitet ne bi smeo biti "ženski" - to se može zaključiti iz otpora protiv "ženskog govora" u verskoj praksi; to potvrđuje i "feminizacija" radnih mesta i zanimanja. Prodor žena u tradicionalna muška

zanimanja povlači za sobom obezvređivanje tih radnih mesta, sniženje plata i pad prestiža. Takva iskustva nameću sumnju da "muški Bog" ipak nije samo proizvod "patrijarhalnosti", nego i stanovite potrebe: potrebe za nekim jačim iznad nas, koji je ujedno i dobronameran i milostiv, tako da se čovek s punim poverenjem može prepustiti njegovom vođstvu. Ta potreba može biti infantilna želja nezrelog i za praktični život nesposobnog čoveka, ali je sigurno da jedna od najznačajnijih istina hrišćanstva - utelovljenje Sina Božjeg i njegov otkupiteljski čin - ima itekako veze s činjenicom da je Bog postao čovekom u liku muškarca. Ne govorimo o tome da je Bog postao muškarac, nego o tome da je, kad je pristao postati čovekom, morao biti ili muškarcem ili ženom. Žena otkupiteljica u jevrejskom okruženju teško da bi mogla izvršiti svoju spasiteljsku misiju, smatra Susanne Heine⁴⁰.

3.3 *Jesus Christus - Jesa Christa, Sin/Kći Božjia i otkupiteljica*

Mary Daly smatra da je ideja utelovljenja Boga u mušku osobu nepodnošljiva seksistička provokacija, jer opravdava muškarčevo tlačenje žene⁴¹. Zato bi žene morale insistirati na tome da je Jesa Christa, Kći Božja, otkupiteljica, i da ona treba svrgnuti Isusa (Jesus) Hrista, Sina Božjeg⁴². Žena ne bi bila kadra biti otkupiteljica, jer je bez moći i uticaja. To što je bilo odraz određene istorijske stvarnosti i kulture, muškarci su smatrali ontološkom prirodom žene. Žena nije mogla zastupati muškarca u javnosti (u ortodoksnom jevrejstvu i u islamu ona to ne može ni danas). Ako zakon nešto ne odobrava, ili ako zabranjuje, onda to mora biti loše, pa se zato ženi to mora zabranjivati. Klasični "kružni zaključak".

No, treba pitati da li je izlaz iz tog zatvorenog kruga, "petitio principii", zaista "žena-otkupiteljica". Zar to ne znači isključiti sebe iz kulturnog kruga koji je obeležio sve, muškarce i žene, udarivši im svima određen pečat. "Otkupiteljica" je isto tako neobično, kao što je to i govor o Bogu-Njoj. Fem.nističke teološkinje zato traže ženske crte u "Isusu muškarcu", koje bi muškog otkupitelja činile "čovekom (i) za žene". Hanna Wolf⁴³ ("Jesus der Mann") otkriva u Jovanovom jevanđelju muškarca koji je savršeno uspeo da spoji svesni animus i svoju podsvesnu animu. Ta je integracija omogućila Isusu da prema ženama nastupa s neusiljenom simpatijom i da im podjednako kao i muškarcima postane istinski prijatelj. Hanna Wolf je svojom knjigom pokrenula talas literature o Isusu. Očito je udovoljila nekoj potrebi savremenika da dožive nedogmatskog, "ljudskog" Isusa. Isus je postao "muškarac iz feminističkih snova",⁴⁴ ličnost koja povezuje kritiku patrijarhata i mogućnost pomirenja između polova, ličnost koja dokazuje da muškarci ne moraju potvrđivati svoju prevlast u odnosu na žene, nego mogu gajiti odnos nežnosti, uvažavanja i ravnopravnosti⁴⁵.

Arhetipovi kao sredstva za interpretaciju Isusa? Slika koju je zacrtala Hanna Wolf bez sumnje je privlačna i deluje uverljivo: da, tako je moglo biti u onoj davnoj prošlosti kad je Isus pozivao učenike, i kad su se njima pridružile i žene. Žene su sledile Isusa do ispod krsta (Mk 15, 40-41), što je zahtevalo popriličnu hrabrost, jer se rimska okupaciona vlast u Palestini neretko obračunavala i sa simpatizerima ili članovima porodice optuženih i osuđenih. Primer žena u krugu oko Isusa potvrđuje da je on bio i privlačan muškarac. Znači li to da smo dobili uverljivu sliku o Isusu?

Susanne Heine⁴⁶ ima ozbiljan argument protiv neistorijske upotrebe psihoanalitičkih teorija. Jungova škola psihoanalize, kao i ostale, ne vodi računa o konkret-

nim istorijskim okolnostima. Isus i njegov krug učenika i učenica živeli su u vreme koje se od našeg stanja svesti potpuno razlikuje. Animus, anima, integracija - to nisu teme Isusova života. Heine upozorava da je Isus objavljivao otkupljenje i dolazak Kraljevstva Božjeg, i da su mu zato ovozemaljske vrednosti bile samo relativne i prolazne. Njegov "partnerski odnos" prema ženama počiva na relativiziranju merila njegove okoline, na eshatološkom obećanju da "nema tu više ni Židova ni Grka, nema više ni roba ni slobodnjaka, nema više ni muškog ni ženskog, jer ste svi samo jedan u Hristu..." (Gal. 3, 48). Takav Isus ne gleda na pol niti na društveni položaj. To znači: potpunu ravnopravnost žena i muškaraca Isus je praktikovao kao potpuno negiranje polnih razlika. Njegov je krug bio asketski, sledbenici su se odrekli vlasništva, čak i stalnog doma, verovatno i braka. Zaneseni modelom Isusovog života već su u ranom razdoblju hrišćanstva stvarali zajednice, koje su preteče monaštva i samostana muških i ženskih redova. Isus i njegov krug, uprkos "ravnopravnosti", teško da bi mogao biti poželjnim "identifikacijskim likom" za žene, ukoliko se one ne žele odreći "normalnog" ženskog života, doma, porodice, i ako žele biti uvažavane kao žene po polu. Poenta je ravnopravnosti kakvu je praktikovao Isusov krug asketski ideal, tj. celibat radi Kraljevstva Božjeg.

3.4 Lik žene u hrišćanskoj antropologiji

Šta se razvilo iz Isusovog uzora! Omalovažavanje ženskog pola, jer je za pojmovlje verske tajne "incarnatio" Aristotelov uticaj delovao mnogo snažnije nego govor jevanđelja, koji uprkos asketizmu ipak sadrži pozitivan odnos prema čovekovo-voj polnosti. Aristotel i Toma Akvinski, prevodilac Aristotelove "Nikomejske eñike", "odgovorni" su za antropologiju polova koju je Rimokatolička crkva zbog obaveznog učenja tomističke filozofije na teološkim fakultetima zadržala do dana današnjeg. Bez obzira na to što su savremena biologija, fiziologija i druge antropološke discipline dokazale neodrživost Tominih ishodišta,⁴⁷ Katolička crkva nije spremna da se odrekne te filozofske baštine. Štaviše, ta je matrica osnov i za crkvenu argumentaciju o "posebnom dostojanstvu i poslanstvu žena", koja polarizuje muško i žensko biće u skladu s romantičarskim podelama (muško/aktivno - žensko/pasivno...)⁴⁸. Celokupna argumentacija, pak, ide do zaključka da je zbog posebnog poslanstva i dostojanstva, "blizine života", "samodarja", ženi namenjen drugačiji položaj u svetu nego muškarcu, da stoga žena ne treba da teži onim zanimanjima koje može vršiti muškarac, da, konkretno, za ženu nije sveštenstvo. Isus, utemeljitelj sveštenstva, budući muškarac tu je dužnost poverio muškarcima. Ženin uzor je Isusova majka Marija, koju on takode nije pozvao među apostole. Ova se misao nalazi i u instrukciji Kongregacije za veru "Inter isigniores" iz 1976, po kojoj "žena ne može biti sveštenik, jer joj nedostaje prirodna sličnost kakva mora postojati između sveštenika i Hrista"⁴⁹.

Argumentacija se - da ne bude zabune: ne govorim o srednjovekovnim spisima Tome Akvinskog - nalazi u rimskim dokumentima iz 1976. odnosno 1988. godine. Kako su samo slične! To su iste postavke i zaključci, kojima se potvrđuje uzvišeno značenje muškog, drugorazredni položaj ženskog.

Feminističke teološkinje pokazuju da ti stavovi imaju čak potkrepu u samom Svetom pismu - i to u pastoralnim pismima apostola Pavla. On je mogao još biti

savremenik Isusa, iako nije pripadao njegovom krugu. Bio je rabinski učenik, Jevrej, koji je nakon preobraćenja duboko shvatio šta vera hrišćana znači: prevrednovanje svih ovozemaljskih vrednosti, kako kaže iskonsko hrišćanska krsna formula: "Nema tu više ni Grka ni Židova... (Gal. 3,48). Ali Pavle je, dakako, živeo u duhovnoj klimi patrijarhalnog društva, kojem se ni hrišćanska vera, u čijem je temelju jednakost ljudskih bića, nije uspela opreti. Hrišćani su se prilagođavali duhu svog okruženja, bez obzira na to da li je u njemu na delu "patrijarhalizacija", prodor androcentričnog stava kakav je vladao kulturama starog orijenta i okruženja u kojem su nastali delovi Biblije. I zato su predradnje obavili teolozi istorijsko-kritičkom metodom, historiografskim pristupom dogmama, jer one imaju svoj istorijski razvitak. Uopšte je spoznaja da je hrišćansko učenje nastalo u istorijskom sledu dragocen način da se shvati suština i sadržaj, kao i rečnik dogmi. One same nalažu nam obavezu da ih stalno iznova promišljamo i formulišemo, ukoliko njihova poruka gubi razumljivost i prihvatljivost. Istoričnost dogmi je jak argument protiv svakog dogmatizma.

3.5 *Mulier taceat in ecclesia (Kor 1.14)*

Kritički odnos prema hrišćanskim crkvama, posebno prema Rimokatoličkoj crkvi i crkvama istočnog obreda (pravoslavlju) žene crpe ponajpre iz očigledne odsutnosti žena u vidljivoj fiziognomiji hrišćanskih crkava⁵⁰. U Katoličkoj crkvi i u istočnim crkvama odsutnost žena, tj. kanonskopravna zabrana zaređenja žena za sveštenike,⁵¹ institucionalizovana je: "Mulier taceat in ecclesia...", taj odlomak iz Prve poslanice apostola Pavla Korinćanima sadrži jednu od mnogobrojnih njegovih preporuka određenoj hrišćanskoj zajednici, u ovom slučaju onoj u Korintu: da u zborovima vernika ("ecclesia" = zbor, zajednica...) žene treba da ćute... "Ecclesia" se kasnije uvrežila kao naziv za hrišćanske zajednice. U prevodima Svetog pisma sa grčkog na nacionalne jezike, i na hrvatski jezik, kao ekvivalent za reč "ecclesia" uvrežila se reč "crkva", pa se autorima i čitateljima čini logičnom pouka - "U crkvi, pak, žena neka šuti!" Ali to je samo jedan način kojim su se jevrejski i hrišćanski autori služili kao argumentom kad su upućivali posebne preporuke i zahteve za ponašanje žena u crkvenoj zajednici. Sveto pismo je svima pružalo oslonac - onima koji su tu poruku sledili doslovce i smatrali je opravdanom, drugima koji su ukazivali na protivrečnost i nejasnost samih Pavlovih obrazloženja. Max Kuechler⁵² je pratio nizove argumenata i pokazao je kako je u pozadini tog stava ne samo "kultna nečistoća" žene iz fizioloških i bioloških razloga, nego slika o liku žene u celini, kakva je vladala u patrijarhalnim društvima. Argumenti su razumljivi samo ako se ima u vidu pozadina lika žene u hrišćanstvu. Zato je "odsutnost žena u kultnom prostoru"⁵³ središnje pitanje feminističke teologije, a zahtev za ukidanjem te zabrane podjednako je teološko pitanje koliko je i pitanje ljudskih prava žena. Sveta kongregacija za pitanje vere više puta je, a zadnji put "posebnom instrukcijom" iz 1997. godine, odlučila da se pitanje zaređenja žena više ne poteže, što je tipična reakcija "Rima", gde prelati misle da se instrukcijama i ukazima takvo pitanje jednostavno može skinuti s dnevnog reda. Taj način ophođenja Rimokatoličke crkve prema njenim kritičnijim članovima izaziva samo još veće zanimanje za tabu teme, te ogorčenost i kritiku zbog pomanjkanja demokracije i transparentnosti. Feminis-

tičke teološkinje su stoga uverene da se one tim pitanjem moraju baviti, bez obzira na to da li im je lično stalo do zaređenja ili nije, jer ono stoji u pozadini svih pitanja koja one postavljaju svojoj znanosti.

Iako mnogobrojni izvori daju nadu da će pružiti odlučujući argument za (ponovno) uvođenje zaređenja žena - barem za niži stupanj, tj. za đakona, ne može se s potrebnom metodološkom preciznošću tvrditi da nalaz iz početaka hrišćanstva, s hrišćanskim zajednicama u kojima žene predvode katehetsko podučavanje, propovedi, zajedničku molitvu i druge obrede, može poslužiti kao uzor savremenoj Crkvi prema kojem ona treba da uredi svoj odnos prema ženama. Naime, ranohrišćanske službe nisu istovetne s današnjim oblicima crkvenih dužnosti. Kakve su bile, kako su se razvijale - sve je to i u regionalnom i u vremenskom smislu i suviše raznovrsno i ujedno nedovoljno jasno da bi se moglo doći do jednog jedinstvenog, uz to još i potvrdnog odgovora na pitanje koje nas danas interesuje. Feminističke teološkinje načelno priznaju nalaz koji se čini nužnim, iako se protivi njihovom interesu, ali de facto svoju argumentaciju zasnivaju upravo na tome što se te drevne ranohrišćanske zajednice mogu smatrati krunskim svedočanstvom da su postojale i da opet mogu postojati sveštenice, đakonice i, čak, "episkope"³⁴. Izvan svake sumnje je, međutim, da danas postoji potreba za službom žena u Crkvi koja odgovara ideji đakonata, kakav je postojao u staroj crkvi: za službu nekoga ko je bliži vernicima nego što to može biti sveštenik, za osobe koje su u kriznim situacijama bliske, ali koje ujedno imaju i autoritet kakav ni jedna sekularna terapeutska služba ne može imati. Za novim profilom se traga, tragaju uglavnom žene,³⁵ pozivajući se na načelo koja je Rimokatolička crkva usvojila na Drugom vatikanskom saboru: biti uz čoveka u radosti i nadi, tuzi i u mnogobrojnim problemima (Koncilna konstitucija "Gaudium et spes").

4. UZORI, POZITIVNI IDENTIFIKACIJSKI LIKOVI - ŠTA JE DONEO OVAJ "TOUR D'HORIZONT" KROZ FEMINISTIČKU TEOLOGIJU?

"Sestrinstvo" je ključni pojam u savremenom feminizmu. Sestrinstvo treba da se rodi iz iskustva za koje feministkinje misle da je zajedničko svim ženama: iz potrebe za solidarnošću zbog zajednički doživljavane diskriminacije, koju je trebalo dokazivati upravo nalazima feminističkih teološkinja. Ti nalazi treba da daju podsticaja za zajedničku borbu žena protiv diskriminacije, da ohrabruju i pružaju identifikacijske modele. No, nalazi, po mom uverenju, govore u prilog tome da je Biblija u svakom slučaju teško štivo koje postavlja čoveku nemoguće zahteve, prisiljava ga da ostavi sve za sobom da bi pronašao Kraljevstvo Božje. Za ženu je Biblija još teža, jer je ona ravnopravna s muškarcem samo onda ako se odrekne i svog pola. Feministička teologija pruža, nasuprot tome, "prevrednovanje" duha Svetog pisma, domesticirane pouke za psihologiju. Ona bi nas naučila "novim" oblicima, koji su zapravo stari, predočila nam Boga oblikovanog po ukusu čoveka. Takvom je Bogu ili Boginji Karl Marx predskazao kraj. Mašta koju preporučuje feministička teologija za pristup Svetom pismu je svugde drugde na mestu - ali ne i tu. Onaj koji želi zaista nešto saznati izvan svojih želja i očekivanja treba da se drži Pisma onakvog kakvo nam je darovano i preneseno kroz pokolenja uprkos svim pogreškama u interpretaciji i čitanju.

NAPOMENE I LITERATURA

1. Herta Nagl-Docekal: "Feministische Philosophie". Uvod, str.7 i dalje.
2. Caroll Cilligan: "With Another Voice". - Luce Irigaray: "Speculum de l'autre femme", Paris 1974. i "Ethique de la Difference Sexuelle", Paris, 1984.
3. Maca Jogan: "Družbena konstrukcija hierarhije med spolova", Ljubljana 1990.
4. Videti za to zbornik "Feministische Philosophie". Iz. Herta Nagl-Docekal. Beč, 1989. - Kao uvod u filozofiju subjekta u Francuskoj v. zbornik "Tod des Subjekts?" Izd. Herta Nagl-Docekal i Helmut Vetter, Beč, 1987.
5. DIOTIMA: "Il pensiero della differenza sessuale", Verona 1986. - LIBRERIA DELLE DONNE DI MILANO: "Non credere di avere diritti", Torino 1987.
6. Marianne Dirks: "Glauben Frauen anders? Erfahrungen", Freiburg, 1983. - "Nennt uns nicht Brueder. Frauen in der Kirche durchbrechen das Schweigen". Iz. Norbert Sommer, Stuttgart, 1985. Bibliografiju v. kod. Wolfgang Beinert: "Frauenbefreiung und Kirche. Darstellung, analyse, Dokumentation", Regensburg 1987.
7. Herta Nagl-Docekal (izdav.): "Feministische Philosophie", Wien-Muenchen, Oldenburg, 1990, str.8
8. Mary Daly: "Gyn/Oekologie. Eine Metaethik des radikalen Feminismus", Muenchen, 1980/1981, str.45.
9. Carter Heywards: "Und sie ruehrte sein Kleid an. Eine feministische Theologie der Beziehung", Stuttgart, 1986. Carter Heywards je Amerikanka, metodistička pastorica; osim što je obojene puti, ona je i lezbejka. Te okolnosti Carter Heywards smatra okosnicama svoje teologije.
10. Mary Daly: "Gyn/ecology". - Elisabeth Moltmann-Wendel: "Menschenrechte fuer die Frau", Stuttgart, 1978, i "God and the Rhetoric of Sexuality", Philadelphia, 1980 (2. izd.), str. 113.
11. O tome je na kongresu IASEA, "European Legacy" (avgust 1994, Grac) diskutovala s autorkom feministička istoričarka Waltraut Heintel, Beč. tumačeći proces upravo tim rečima; Heinz Dautzenberger (izdavač): "Frauen im fruchen Christentum".
12. Na tu opasnost upozorila je Susanne Heine: "Gott schuf den Menschen als Mann und Frau", Salzburg, Sep. str. 160.
13. Walter Kern: "Theologische Wissenschaft". Innsbruck. Na hrvatskom jeziku: "Teološka znanost", prevod Adalbert Rebić, Zagreb, 1992.
14. Mary Daly je posle napustila svoju redovničku zajednicu i katoličku crkvu, okrenuvši se nehrišćanskoj religioznosti.
15. Rasprave feminističkih teološkinja iz više disciplina s predstavnicima "službene", univerzitetske teologije v. u zborniku "Streitfall Feministische Theologie". Izdavačica Britta Huebener, Duesseldorf, Patmos, 1993.
16. Elisabeth Moltmann-Wendek: "Wir sind gut, heil und schoen", Prilog nedeljniku "Die Zeit", Muenchen, povodom Dana reformacije 1984.
17. Elisabeth Moltmann-Wendek: "Wir sind gut, heil und schoen", Prilog nedeljniku "Die Zeit", Muenchen, povodom Dana reformacije 1984.

18. To uverenje nalazim i danas u pokušajima pedagoga Ante Vukasovića, koji izričito tvrdi da su feminizam i feministička teologija "neprimjerene hrvatskoj ženskoj mladeži" (!), "Vjesnik", 7.11.1997.

19. Lucia Scherzberg: "Die Sunden der Maenner sind nicht die Sunden der Frauen". u "Streitfall: Feministische Theologie". Izd. Britta Huebener, Duesseldorf 1993, str. 94.

20. Elisabeth Moltmann-Wendel: "Wir sind gut, heil und schoen", Prilog nedeljniku "Die Zeit", Muenchen, povodom Dana reformacije 1984. V. i: "Ein eigener Mensch werden. Frauen um Jesus", Guetersloh, 1981. Takode: "Weiblichkeit in der Theologie", Guetersloh 1988.

21. Izazvani feminističkom teologijom nemački pisci Tilman Moser ("Gottesvergiftung"), Annemarie Moser i dr. prigovorili su da hrišćanskim vaspitanjem i crkvenom socijalizacijom duševno povredene osobe, koje posvedoče i za psihijatrijske potvrde da vera može prouzrokovati psihičke smetnje. Svedočenja kod Susanne Heine: "Frauen der fruehen Christenheit. Zur historischen Kritik einer feministischen Theologie", Guetersloh, 1986.

22. Lucia Scherzberg. loc.cit.

23. Pnina Nave Levinson: "Eva und ihre Schwestern. Perspektiven einer juedisch-feministischen Theologie", Guetersloh 1992.

24. Iako se širom Evrope uvrežio pojam HOLOKAUST, prema čuvenom Spielbergovom filmu HOLOKAUST, tu reč treba izbegavati iz poštovanja prema osećanjima Jevreja. HOLOKAUST(UM) znači "sveta žrtva", "žrtvenik" i predstavlja dobrovoljno preuzimanje na sebe žrtve radi pokore i/ili žrtvu za druge, radi drugih. U slučaju "Aušvica" niko ne može tvrditi da su Jevreji, osim onih hrišćanski nadahnuti, poput Edite Stein - Aušvic i smrt u koncentracionim logorima smatrali žrtvom i osmislili je kao pokoru. Za Jevrejina je Aušvic ono što je uistinu bio - besmisleno, ničim motivisano, ničim obrazloživo ubijanje. - O stavu feminističke teologije vidi Judith Plaskow: "Und wieder stehen wir am Sinai. Eine juedisch - feministische Theologie", Luzern, 1992.

25. Pninan Levinson Loc. cit.

26. Matrijarhalni životni osećaj i duhovnost opisuju Heide Goettner-Aneimdroth: "Die Goettin und ihr Heros", Muenchen 1981, Gerda Weiler: "Ich verwerfe im Lande die Kriege", Muenchen, 1984. - Elga Sorge: "Religion und Frau", Stuttgart 1985. - Sažeti prikaz ekološkog feminizma i feminizam Boginje kod Susanne Heine: "Wiederbelebung der Goettin?" i "Feministische Theologie. Zur Unterscheidung der Geister". U "Gott schuf den Menschen als Mann und Frau", Zbornik predavanja "Salzburger Hochschulwochen". Urednik Paulus Gordan. Graz-Wien-Koeln, 1988.

27. V. kod Susanne Heine: "Wiederbelebung..." i "Feministische Theologie...", str. 167 i sl.

28. Susanne Heine, "Wiederkehr...", str. 129.

29. Elga Sorge: "Religion und Frau".

30. O tim manifestacijama vidi: Josef Sudbrack: "Neue Religiositaet", Muenchen, 1990.

31. V. o tome Josef Sudbrack: "Neue Religiositaet", Muenchen, 1993.

32. S. Heine: "Feministische Theologie. Zur Unterscheidung der Geister". loc. cit. str. 177.

33. Christa Nickels (izdav.): "Begründete Hoffnungen. Buednisgruene Politik und christlicher Glaube", Frankfurt/Main, 1998.

34. "Frankfurter Allgemeine", 23.9.1998. - recenzija knjige Christe Nickels.

35. Helen Schuengel-Straumann: "Die Dominanz des Maennlichen muss verschwinden". U: "Streitfall Feministische Theologie", str. 72 i sl.

36. Helen Schuengel-Straumann, *ibid.*

37. Christa Mulack: "Das weibliche Bild Gottes", Stuttgart 1986.

38. Schuengel -Straumann, *loc.cit.*

39. "Tod des Subjekts". Izd. Herta Nagl-Docekal, Beč. 1987.

40. S.Heine: "Wiederbelebung...", str. 162.

41. Mary Daly: "Beyond God the Father".

42. Virginia Wolf je ustanovila da je potlačena žena i ona koja u kući nema svoje sobe. Pravo na vlastitu sobu, na svoj prostor, za nju je pravo na svoje biće.

43. Hanna Wolf: "Jesus der Mann", Stuttgart 1975. - Ne teolog, nego moderator nemačkog WDR-a, Franz Alt: "Jesus - der erste neue Mann", Muenchen-Zuerich, 9. izdanje, 1991. uzor pravog humanizma, koji u svoju ljubav uključuje i prirodu. - S likovima istorijskog Isusa bavila sam se u svom napisu "Theologie und Geschichtlichkeit. Die Frage nach dem historischen Jesus als Testfall fuer den Historiker", Sep. iz "Bogoslovske smotre", Zagreb, 1991. (In memoriam Fra Jerku Fućaku).

44. Susanne Heine: "Frauen der fruehen Christenheit. Zur historischen Kritik einer feministischen Theologie", Goettingen, 1986, str. 60 i sl.

45. Elisabeth Moltmann-Wendel: "Ein eigener Mensch werden. Frauen um Jesus", Goettingen, 1981, str. 106.

46. S.Heine: "Frauen..."; Susanne Heine je i sama egzegetkinja Novog zaveta (Evangelistički fakultet u Beču i u Cirihi).

47. Npr. uloga žena u reprodukcijском procesu: Toma, koji je bio obrazovan i na visini svoga vremena, ipak nije mogao drugačije proceniti tu ulogu nego kao isključivo "receptivnu", kao "primanje"; Toma nije znao za to da je ženski udeo u reprodukcijском procesu jajašce koje čeka oplodnju. Jajašce je otkrio tek 1834. fiziolog... Ali bez obzira na tu činjenicu, i dan danas katoličko crkveno učenje smatra da je žena po svojoj biološkoj i zato i psihofizičkoj prirodi pripremljena za to da "čeka muževljevu ljubav, da je primi i da tako pridonosi stvaranju novoga života" (up. papinsku meditaciju o posebnom dostojanstvu i poslanstvu žena, "Mulieris dignitatem", 1988).

48. Papa Jovan Pavle II "Meditacija o posebnom dostojanstvu i poslanstvu žena, Mulieris dignitatem", 1988). - A. Gruenfelder: "Papinska meditacija... Dokument koji stvara kontroverze". U "Obnovljeni život", Zagreb, br. 3-4/1989.

49. Doris Strahm, *loc.cit.* str. 50 . Instrukcija - v. u zborniku "Frauenbefreiung und Kirche. Darstellung, Analyse, Dokumentation". Izdav. Wolfgang Beinert. Regensburg, 1987, str. 160 i sl.

50. U crkvama reformacije žene mogu obavljati pastorsku (sveštenu) i biskupsku dužnost, ali tek odnedavno, otprilike od tridesetih godina ovog veka. U vreme reformacije zaređenje (ordinacija) žena nije bila tema kojom bi se reformatori morali pozabaviti. Zato se pitanje o razlozima odsutnosti žena u crkvenim strukturama postavlja i u protestantskim i reformiranim crkvama.

51. Peter Huenermann - Albert Biesinger i dr. (izd.): "Diakonat. Ein Amt fuer Frauen in der Kirche -Ein frauengerechtes Amt", Ostfildern, 1997; Wolfgang Beinert"(izd.): "Frauenbefreiung und Kirche. Darstellung, Analyse, Dokumentation" Hrs. - zbirka priloga sa službenim crkvenim argumentima i teološko-istorijskom pozadinom.

52. Max Kuechler: "Schweigen, Schmuck und Schleier. Drei neutestamentliche Vorchriften zur Verdraengung der Frauen auf dem Hintergrund einer frauenfeindlichen Exegese des Alten Testamentes im antiken Judentum", Freiburg//Schweiz, Goettingen, 1986.

53. Osim u izuzetnim, preko potrebnim, slučajevima (pomanjkanje sveštenika), kanonsko pravo ženi načelno ne dopušta takozvane "niske službe" (lektora, akoluta - nosioca evangelistara, stavrofora...), tj. ona zapravo ne sme stupati u okrug oltara (u prostor zbora ili u apsidu) - "osim ako treba prašinu brisati", primetila je jedna žena u svom prilogu u zborniku "Nennt uns nicht Brueder!".

54. V. DIAKONAT. Stephanie Nuernberg.

55. Hanna Renate Laurin: "Aufgaben und Dienste der Diakonin in der Kirche heute - Ein realistisches Projekt, keine Utopie". U DIAKONAT. str. 129.

Zorica Kuburić, Novi Sad

ŽENA I CRKVE

UVOD

Pojmovno određenje ove teme vodi nas u razgraničenja značenja pojma 'žena' i pojma 'crkva'. Stvaranje čoveka u Bibliji podrazumeva i ženu i muškarca (1Moj 1,27). Komplementarnost i ravnopravnost u različitosti ostali su prvobitni princip i temelj dobra. Uloga žene kao majke koja rađa i čuva život i čini da traje ljudski rod toliko je uzvišena da je žena, kao princip života, postala simbol crkve. Duhovno materinstvo, rađanje za večni život i negovanje vere preuzeli su muškarci u crkvama kao ravnotežu moći i značenja ovozemaljskog rađanja koje pripada ženi. Porodica i crkva postaju institucije raspodele moći. Uloge su prirodom muškog i ženskog bića podeljene. Pošto nije moguće preuzimanje uloge majke u procesu ovozemaljskog rađanja, u crkvi muškarci imaju monopol nad verskim životom i rađanjem za večni život.

Žena je prema, Bibliji u verskom životu, oslobođena hodočašća (2Moj 23,17) i obaveze svetkovanja subote (20,8) jer se u četvrtoj zapovesti ne pominje među onima koji moraju strogo da se pridržavaju subote. U Bibliji su detaljno navedene dužnosti žena prema muževima, kao što su: da ih ljube (Tit 2,4), da ih poštuju (Ef 5,33), da su im verne (1Kor 7,3-5), da im se pokoravaju (Kol 3,18), da s njima žive celog života (Rim 7,2-3). Dati su opisi i karakteristike vrsne, razumne žene, kao i zle žene. Žena može biti i opasna po moralnost muškarca. Zato oni svoju moć kontrolisanja vlastitih nagona često iskušavaju u asketizmu koji podrazumeva odricanje od odnosa s osobama suprotnog pola. Monaške zajednice koje postoje u tradicionalnim crkvama skrivaju tajnu trećeg u odnosima između Boga, žene i muškarca.

Religiozni značaj žene menjao se tokom vekova i u različitim kulturama i religijama. Teško je sagledati sve religije i generacije i njihov odnos prema ženi i ženskom. Čak i sadašnji trenutak ukazuje na toliku raznolikost i promenljivost odnosa da je prosto nemoguće da se na svemu zadržimo i s pažnjom, koju zaslužuju, analiziramo značenja koja se skrivaju iza teorija i ponašanja prema ženi. Ono što možemo jeste da tragamo za smislom iz perspektive ličnog iskustva i saznanja koja su nam dostupna iz literature i empirijskih istraživanja.

Žena je, čini mi se, oduvek bila simbol tajne. Tajna začeća, posebno tajna bezgrešnog začeća i kult Bogorodice tokom vekova hrišćanstva sve je više produbljivao i indirektno posvećivao ženu. Žena je bila u intimnom odnosu s Bogom. Žena je u intimnom odnosu s muškarcem. Na samom početku žena je muškarcu donela plod sa zabranjenog drveta i doprinela da je čovek postao sličan Bogu, ne samo po stvaranju već i po znanju dobra i zla (1Moj 3,1-24). Tako je žena postala simbol najvećeg dobra i najdubljeg ponora. Za muškarca žena može biti iskušenje i greh. "Žena simbolizuje transcendentni um, Mudrost" (Elijade, 1991, str. 92).

Pojam 'crkve' označava hrišćansku zajednicu koja se može shvatiti u četverostrukom smislu (Nelson, 1992): a) kao univerzalno telo onih koje ispovedaju veru u Isusa Hrista; b) posebna zajednica, veroispovest ili sekta unutar hrišćanstva; c) institucionalni oblik bilo koje takve zajednice; d) građevina koja se koristi za hrišćansko bogoslužjenje. Hrišćani veruju da crkva ima svoje poreklo u Božijem planu spasenja u kome je Božji savez sa izabranim narodom, dolaskom Isusa Hrista prerastao u novo razumevanje tog saveza.

Izrazi 'crkva' i 'sinagoga' bili su sinonimni sve dok hrišćani nisu prisvojili prvi od njih, a drugi zadržali za Jevreje. Hrišćanstvo i judaizam su se u međusobnim proganjanjima razišli i terminološki i institucionalno i verski. Ostao je samo isti Bog. A ljudi koji su verovali okupljali su se u manje ili veće zajednice, i po principu "Jer gde su dva ili tri sabrana u ime moje ondje sam ja među njima" (Mt 18,20), osnivali crkve. O crkvi se može uvek govoriti na više nivoa, od teorije koja povezuje ljude, preko institucije koja može da funkcioniše i bez stalne grupe ljudi, do određene građevine koja na specifičan ili sasvim običan način posvećuje mesto na kome se susreću čovek i Bog. Početak zajednice čoveka i Boga predstavljen je prvom ljubavlju koja se postepeno hladi u crkvi kao instituciji koja okoštava i zaboravlja svoje početke. Uloga žena u verskim zajednicama izgleda da je uvek bila značajna u njenim počecima prilikom utemeljivanja verovanja i njenom širenju. Kasnije je, međutim, došlo do toga da se glas žene više nije čuo. Marginalizacija žene u crkvi značila je skretanje od početnog učenja i zloupotrebu početne ideje zaštite žene do zanemarivanja i izolacije.

U Bibliji i tumačenjima često se pojmovi 'žena' i 'crkva' koriste da objasne jedan drugi. Jedinstvo Boga i njegove crkve na Zemlji predstavljeno je jedinstvom žene i muškarca u ljubavi. Religija u svojoj suštini znači povezivanje, što naglašava njenu integrativnu moć. Religija povezuje čoveka i Boga, ali i ljude međusobno. Ovozemaljsko podrazumeva dvojnost svih pojava, pa tako i mogućnost vere i nevere, dobra i zla, prave crkve i lažne crkve, čiste žene koja je obučena u Sunce (Ot 12,1) koja se pripremila za svadbu jagnjetovu (Ot 19,7) i bludnice, žene moćne s čašom mrzosti (Ot 17,1-18). Žena je simbol crkve i posebne pažnje Boga! S druge strane, kada se govori o braku i kada se objašnjava kako muž treba da voli svoju suprugu govori se za Hrista i za crkvu (Ef 5,22-32). Religija povezuje Boga i čoveka, a ljubav povezuje muškarca i ženu. Brak kao institucija i crkva kao institucija daju zvanično legitimitet tom zajedništvu i garantuju čuvanje odnosa koji povezuje. Preljuba i ljubomora, kao pojmovi ovozemaljskih relacija između muškarca i žene koriste se u paralelnom objašnjenju odnosa monoteističkih religija prema vernosti jednome Bogu. Mnogi smatraju da se „Pesma nad pesmama”, koja govori o strasnoj ljubavi muškarca i žene, odnosi na ljubav između Boga i njegovog naroda.

Moć umetnosti, kao i religije, jeste u tome što uvodi pojedinca u jedan paralelan svet i omogućava mu inače nedostupne psihičke doživljaje i duhovna nadahnuća. "Vernik postepeno ulazi u jedan svet vrednosti i značenja koji za neke na kraju postaje mnogo stvarniji i dragoceniji od sveta svakodnevnog iskustva" (Elijade, 1991, str. 89). U srednjem veku bila je posebno naglašena potreba čoveka da pronade paralelni svet značenja i sebe spase iz besmisla svakodnevnice i krize, koja je bila naglašena na prelomu milenijuma. Ne treba zaboraviti ni podređeni položaj žene u redovima srednjovekovne aristokratije, ni novčane i političke interese koji su bili presudni u sklapanju brakova, ni brutalno i ravnodušno ponašanje muževa. Žene su i tada osećale da mogu da pouče muškarce. Otkriće žene kao uzora, slavljenje njene fizičke lepote i njenih duhovnih vrлина prenosili su zaljubljenog u jedan paralelni svet slika i simbola u kome se njegova svetovna sudbina postepeno preobražavala. Mirča Elijade dodaje da bi do takvog preobražaja dolazilo čak i ako bi, u nekim slučajevima, pesniku njegova dama poklonila sve. Jer to posedovanje predstavljalo je krunu jednog razrađenog ceremonijala u kome su askeza, moralno uzdizanje i strast bili podjednako bitni.

Mistično iskustvo je tajna koja potvrđuje autentičnost i mističku vrednost ljubavi-strasti. U hrišćanskoj tradiciji to se ilustruje bračnom terminologijom venčavanja duše s Hristom, dok se za mistično sjedinjenje specifično za hinduističku tradiciju ne koristi slika jedne prevashodne časne institucije kakva je brak, nego one koja predstavlja njegovu suprotnost, preljube. Marija Šampanjska je ukazala na razliku između bračnog sjedinjenja i sjedinjenja ljubavnika. Ljubavnici daju jedno drugom, i to dragovoljno. Supružnike, međutim, obavezuje dužnost da svaki od njih podnosi ono što drugi hoće i da nikada ništa ne odbiju (Elijade, 1991).

Tema o ženi i crkvi može se posmatrati i sa ovog aspekta dobrovoljnosti izbora bliskog odnosa u mističnom iskusvu. U nekim crkvama naglašava se potreba slobodnog izbora verske zajednice i sistema verovanja, u drugim se insistira na nasledenom verskom identitetu. Alternativne zajednice oduvek su nudile manje ili više mogućnost testiranja vrednosti slobode kao čovekovog prava da bira. Ženska ljudska prava na slobodu i izbor u odnosu na muška prava, stajala su skoro u istom odnosu kao što je odnos između Crkve i sekte. Moć moćnih sistema krila se u formi, dok se moć alternativnih sistema krila u lojalnosti i bliskosti.

Saznanja o ženi u crkvi moguća su na nivou teorijskih zapisa i pravila, na nivou naučnih istraživanja i na nivou ličnog iskustva. Čini mi se da je za razumevanje uloge žene u crkvi i njenog statusa potrebno dugogodišnje iskustvo i interdisciplinarno znanje. Žena kao biološko biće i crkva kao društvena institucija skrivaju mitska značenja i pružaju nadu u opstanak života.

Svest o polnom identitetu u psihološkom smislu javlja se vrlo rano i širi se tokom celog života u iskustvenom razumevanju uloge, značenja i očekivanja u socijalnom okruženju. Vrednosno na nivou socijalnog ogledala, crkvena učenja na nivou teorije, i ponašanje vernika prema ženskom utiču na formiranje slike o sebi.

U ovom radu svoju pažnju usmerićemo na istraživanja koja ukazuju na promenu položaja žena u crkvama. Postepeno, u praksi, ženama se daje da imaju javnu reč i učestvuju i direktno u odlučivanjima. Uloge žene u savremenom društvenom kontekstu u procesu su transformacije od tradicionalnog vrednosnog sistema ka novom. Žena je opterećena zahtevima brojnih uloga koje se umnožavaju. Potreba

potvrđivanja u novim ulogama nema mogućnosti oslanjanja na ranije iskustvene obrasce ponašanja, što povećava rizik da se žena ne ostvari u zadatim ulogama. "Ne biti dobra majka, supruga, domaćica ugrožava temelje ličnosti istkane od elemenata tradicionalnog morala. Ne biti dobra radnica, stručnjak, rukovodilac, u našoj sredini, pre svega, ne dotiče značajno tradicionalne vrednosne stavove prema ženi, ali ugrožava proces konačnog uobličavanja savremenih vrednosnih stavova. Dakle, u najvećem procentu, naše žene su starim ulogama dodale nove, i u takvom kompromisu povećale rizik od neuspeha, što je izvorište stalnog straha i napetosti." (Mićović i dr., 1992. str. 89). Proces emancipacije žena u građanskom društvu pokrenuo je proces emancipacije i u nekim religijama. Položaj žena u organizovanim verskim zajednicama se izmenio. Institucionalna ograničenja prevazilaze se prvo na nivou prakse, a zatim i u pravilima. Sve veća prisutnost žena u ulogama koje su ranije bile zabranjene očigledna je skoro u svim svetskim religijama. "U hrišćanskoj i jevrejskoj tradiciji, značajnu pojavu predstavlja rastući uticaj feminističke kritike. Dok se neke feministkinje sve više udaljuju od traicionalnih religija koje smatraju dominantno muškim, druge su se, u okviru tradicija, borile za promenu uvredljivih predstava i institucionalnih ograničenja. Jedan od rezultata bio je povećana mogućnost pristupa žena ulogama koje su za njih ranije bile zabranjene. Tako reformističko jevrejstvo danas proizvodi ženske rabine, žene u anglikanskim crkvama osvojile su pravo da budu rukopoložene u sveštenike, a u protestantizmu žene u sve većem broju ulaze u razne vrste sveštenstva" (Falk, 1992, str. 816).

Tradicionalne hrišćanske crkve nisu tome naklonjene i nerado gledaju čak i na istraživanja koja se bave ranohrišćanskim periodom u kome je žena imala povoljniji položaj i značajniju ulogu. Verska praksa u prvom veku služi danas feminističkom pokretu kao polazna osnova za vraćanje izvornom hrišćanstvu i ostvarivanju prava žena da svoju religioznost izraze potpunije i aktivnije. Duh protestantizma, koji odbacuje tradiciju i vraća se korenima hrišćanstva, u Bibliji nalazi opravdanje za promenjen stav prema ženama i njihovoj službi u crkvi. Slika žene u judaističko-grčko-rimskom ambijentu u kome je nastalo hrišćanstvo ukazuje na progresivnu ulogu hrišćanstva u tadašnjem društvu. Kakvu ulogu ima hrišćanska crkva danas i koliko je spremna da se vrati suštini svog postojanja? Koliko su žene prisutne u crkvi i na koji način zadovoljavaju svoje potrebe? Na ovo pitanje možemo dati odgovore putem empirijskih istraživanja.

Interesantno je navesti istraživanja u vezi sa religioznošću polova. Bahtijarević (1969) navodi da se odnos religioznosti žena prema religioznosti muškaraca kreće oko 2:1. Prema indikatorima: redovno ide u crkvu 15,6% žena prema 6,8% muškaraca; redovno se moli kod kuće 26,4% žena prema 10,9% muškaraca. Navedenu razliku u stepenu religioznosti kod žena i muškaraca religiozolozi često objašnjavaju većom emocionalnošću žena, jačom podložnošću utisku koji izazivaju verske ceremonije, ali i većom vezanošću znatnog broja žena za domaćinstvo i monotoniju domaćeg života, tako da dolazak u crkvu znači i društveni kontakt.

Đorđević (1990) problematizuje religioznost žene i na pitanje "da li je religioznost ženska sudbina" - odgovara na osnovu podataka iz istraživanja koja pokazuju kako se procenat religioznosti smanjivao iz godine u godinu i kod žena i kod muškaraca, i to posebno u Srbiji. U isto vreme smanjivale su se i razlike između muškaraca i žena u stepenu religioznosti, ali razlike nisu do kraja uklonjene. Na

osnovu sumiranih teorijskih i empirijskih analiza Đorđević zaključuje da je većina dosadašnjih iskustvenih istraživanja religije u nas iskazala izraženiju konvencionalnu religioznost žena u odnosu na muškarace. Najveći deo empirijskih ispitivanja religije doveo je do profila tipičnih vernika koji potiču iz poljoprivrednih i radničkih slojeva, sa ruralno i rubno ruralnih prostora, iz ženskog i starijeg dela stanovništva, nižeg obrazovnog nivoa, van tokova informisanja i opšte modernizacije. Sociolozi religije drže da su i stečeni izvori religioznosti žena duboko posredovani činjenicama kulturno-prosvetnog življenja, i zato definitivno odbijaju biološkičke teze o predestinaciji žena za religiju.

Danas u Jugoslaviji sve više devojaka upisuje teologiju. Prema istraživanjima (Kuburić, 1998b) na Bogoslovskom pravoslavnom fakultetu, kao i na teološkim fakultetima i institutima Rimokatoličke i protestantskih crkva ima oko 30% devojaka koje studiraju teologiju i spremaju se da svoje religijsko iskustvo i znanje upotrebe u radu za dobrobit crkve i vernika. Islamska teologija, takođe, omogućava devojkama da studiraju, međutim, one imaju odvojeno nastavu. Hadžinice uče ženski svet kako da se priprema za praznike, pevaju sure, kade kuće, pripremaju hranu za Ramazan. Žene u islamu opredeljuju se za jezike da bi radile kao prevodioci ili sekretarice. Poželjno je da žene studiraju medicinu, i posebno da se kasnije bave ginekologijom da bi zaštitile muškarce od gledanja stidnih mesta tuđih žena jer je to zabranjeno. Žena je pozvana da uči ono od čega će najviše koristiti imati njena zajednica, da bude orijentisana na izvršavanje svoje osnovne uloge kao majka i vaspitačica (Zajimović, 1996).

U protestantskim crkvama formiraju se odeljenja za žene po mesnim crkvama i traga se za mogućnostima delovanja. Globalni plan ove organizacije bio je da žene pomažu ženama u svim delovima sveta gde postoji organizovana crkva, u vezi sa problemima siromaštva, nezaposlenosti, preopterećenosti poslom, zlostavljanja. Međutim, svaka zemlja, crkva pa i pojedinac imaju posebne potrebe i probleme. Ovim istraživanjem želeli smo da utvrdimo konkretne potrebe i probleme žena u Jugoslaviji, kao i potencijale na koje se može računati prilikom samoorganizacije i samopomoći.

Položaj žena u društvenoj zajednici može da se kreće od potrebe da prežive do potpune ravnopravnosti. U sadašnjem trenutku možemo govoriti i o veoma širokom spektru ženskog pitanja, a ne samo o istorijskom osvajanju prava na ravnopravnost. Željena deca imaju početnu prednost u životu. Negde se voli dete i ne misli se o polu. U nekim područjima se samo ne slavi rođenje ženskog deteta, dok u drugim kao da se ženska deca i ne rađaju. Naime, Indian Express objavio je 10. maja 1988. godine na prvoj strani članak pod naslovom: Nakon 115 godina selo proslavlja venčanje devojke koju nije ubilo. Ubijanje ženske dece je bila tradicija i javna tajna. Ironično, ovaj zadatak su obavljale žene, babice ili rođake. Ugledni političar Kalvi kaže da se poslednje venčanje neke devojke iz ovog sela odigralo 1883. godine. Danas više nema živih stanovnika koji bi mogli dati neko svedočanstvo o tome kako je u selu nastao ovaj običaj.

Kao objašnjenje ovakvog stanja neki nude bizarne razloge: voda u selu je takva da se mogu rađati samo muška deca, a ukoliko se sada situacija promenila uzrok treba tražiti u činjenici da voda sada dolazi iz vodovoda. Stanovnici sela kažu da jedan od razloga koji je doveo do ubijanja ženske dece potiče iz običaja davanja

miraza prilikom njihove udaje. Pripadnici ovog naroda smatraju sebe potomcima bivše moćne vladajuće porodice što ih obavezuje da tragaju za bračnim prilikama koje odgovaraju njihovom statusu. Iako su te porodice sada siromašne, od njih se očekuje isto što i pre, što, uz ostale potrepštine, iznosi još kilogram zlata. Ovo je verovatno dovelo do toga da roditelji ubijaju žensku decu, a drugi mogući razlog je pohlepa. Mnogi seljani, koji su se rešili ženske dece, nastavljaju da traže miraz za svoje sinove. Na taj način budući da nemaju kćerke čija bi udaja zahtevala davanje miraza, oni generacijama akumuliraju svoje bogatstvo (Sinha, 1998).

Koliko sistem vrednosti i religijsko verovanje doprinose neravnopravnosti među polovima, a koliko sama surovost i izvitoperenost života koji se i ne obazire na boga. Okretanje protiv žena je suprotstavljanje životu samom. Destrukcija, negde više, negde manje, na različite načine razgrađuje ljudsku zajednicu kao bolest čovečanstva koja se manifestuje na različite načine socijalne i individualne patologije. Od direktnog akta protiv života, do različitih oblika tihog odustajanja od života preko alkohola, droge, ludila.

ULOGE ŽENA U VERSKIM ZAJEDNICAMA

Stavovi prema ženama i njen položaj u različitim crkvama menjao se tokom vremena. Uloga žena u verskim zajednicama bila je značajna u vreme njihovog nastajanja, a marginalizovana je u periodima osvojene moći, da bi se opet u periodima kriza očekivala pomoć od žena. Tako je u Adventističkoj crkvi, posle 150 godina angažovanja mnogih žena u crkvenom životu, i posle 100 godina od prvog organizovanja službe za žene, ponovo formirano Odeljenje za žene i u hijerarhijskoj strukturi i na nivou lokalnih crkava.

Adventistički pokret utemeljen je radom žene, Elen Vajt, koja ga je punih 70 godina vodila, a danas se preko njenih knjiga i članaka oblikuje religijska svest adventista. Od 1844. kada je primila prvu viziju, imala je preko 2.000 vizija koje se smatraju proročkim. Ova žena je napisala više od 80 knjiga, 200 traktata i pamfleta i 4.600 članaka u časopisima. Propovedi, dnevni, naročito svedočanstva i pisma obuhvataju daljih 60.000 stranica rukopisnog materijala. Elen Vajt je delovala ne samo perom već i rečju. O njoj kao darovitoj propovednici piše jedna svetovna američka izdavačka kuća (American Biographical History of Eminent and Self-made Men, 1878) da je kao govornik jedna od najuspešnijih žena koje su se istakle u govorništvo u poslednjih 20 godina. Međutim, Elen Vajt nije nikada bila na nekom zvaničnom položaju, nije bila rukopložena i nikada nije primila nikakvu platu od Crkve sve do smrti svoga muža, iako je, uz sve to, bila i majka četvoro dece.

U početku nije bilo neobično da žene budu liderke, pastorka, propovednice, urednice verskih časopisa. Većina žena je bila uključena u pokret umerenosti koji je vodila gospođa Henri. Njoj je Generalna konferencija, rukovodeće organizaciono telo koje je formirano 1860. godine u Battle Creeku (Michigan), 1898. godine dala pastorsku dozvolu za rad i ona je počela da organizuje Odeljenje za žene i da objavljuje članke u časopisima, međutim, posle njene smrti sve se to brzo ugasilo. Tek 1990. godine ponovo se počinje sa službom za žene. Ideja koja je pokrenula sadašnje vođe ove protestantske crkve jeste kako pronaći način da se organizuje ovaj veliki potencijal žena u crkvi, a danas ih ima preko 7 miliona (a to je 70% vernišva).

Zvanično 1995. Odeljenje za žene postalo je sastavni deo organizacije, a tek 2000. godine to treba da bude navedeno u Crkvenom priručniku po kome će moći da se organizuju lokalne crkve. Stenbakken Ardis, vođa Odeljenja za žene u Generalnoj konferenciji, posetila je do sada 51 zemlju i organizovala seminare za žene kojima se daju uputstva za samoorganizovanje na nivou lokalnih crkava. Naravno, radi se o volonterskim službama. Iako se javno poriče bilo kakva veza sa feminističkim idejama, prema programu rada mogu se zapaziti ideje feminističke teologije.

Istraživanjem iz 1997. (Kuburić, 1997) obuhvaćeno je 325 žena protestantskih crkava (najviše adventističkih) koje su odgovorile na upitnik koji im je podeljen na bogoslužnjima, saborima ili sastancima za žene koji su organizovani u mesnim crkvama u Beogradu, Zemunu, Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu, Šapcu, Herecg Novom, Prijedoru, Banja Luci i Prnjavoru. Prvo testiranje obavljeno je u Šapcu 31.08.1996. godine. Prikupljanje podataka završeno je 8. aprila 1998. godine kada su na upitnik odgovarale polaznice Ženskih studija u Novom Sadu, čije sam samo neke odgovore uporedila s odgovorima žena iz protestantskih crkava. Protestantske zajednice obuhvaćene ovim istraživanjem su: adventisti, pentekostalci i baptisti. O odazivu i zainteresovanosti za ovu problematiku govori podatak da je od 50 podeljenih upitnika na sastanku propovedničkih supruge, odgovorilo samo 12 propovedničkih supruge, što je 24% (ili manje od 1/4). Odaziv vernica bio je znatno bolji. Tako, na primer, na sastanku žena u Šapcu od 51 žene na upitnik je odgovorilo 29 žena (što čini 57% prisutnih). S druge strane, na sastancima namenjenim ženama prisustvovao je znatan broj muškaraca koji su pokazali interesovanje za ovo odeljenje i želeli su da popune upitnik. Tako je samo u Šapcu na upitnik odgovorilo 20 muškaraca. Na Teološkom fakultetu upitnik je popunilo 15 mladića čije sam rezultate takođe prikazala kao ilustraciju muškog viđenja istih problema i ukazala na potrebu obimnijeg istraživanja s podjednakim brojem ispitanika.

Upitnikom sam obuhvatila nekoliko značajnih područja života i rada žene: prepreke u profesionalnom postignuću žene i najbolja rešenja da se one prevaziđu, proble materijalnog stanja porodice, obrazovni nivo žene, bračni status, pripadnost crkvi i vremenski period od učinjenog zaveta, angažovanost u crkvi i preferencije, kao i zamerke na crkveni život, unutrašnje psihološke potrebe i strahove kao i interesovanja. Poslednje pitanje otvorenog tipa odnosilo se na predlog za bolji rad odeljenja za žene.

Prema rezultatima iz ranijeg istraživanja odnosa religije i porodice (Kuburić, 1996) došli sam do saznanja da je položaj žene u crkvi otežan raskorakom između učenja crkve da je ženi mesto u kući i velikim brojem zaposlenih žena u okruženju. Da li je moguće prevazići, i na koji način, prepreke u profesionalnom postignuću? Da bismo došli do saznanja o stavovima žena prema porodici, njihovom profesionalnom angažovanju, angažovanju u crkvi kao i ličnim potrebama, sprovedla sam ovo istraživanje. Slično istraživanje organizovale su Anđelka Milić (1992) i Marina Blagojević (1992); njihovo istraživanje se bavilo preprekama u profesionalnom postignuću žena, a obuhvatilo je 180 naučnika i inženjera oba pola iz Beograda.

U istraživanju religioznih žena koje redovno odlaze u svoje crkve ponuđeno je sedam strateških opcija koje žene mogu upotrebiti u savladavanju raskoraka i subjektivnih i objektivnih napetosti koje postoje u modernom društvu između sfere profesionalnog rada i porodice: 1) strategija nezavisnosti (žena treba da se liši

porodičnog života da bi mogla da ostane nezavisna i postane uspešna); 2) strategija oslonca (žena treba da se trudi da razvije razumevanje kod članova svoje porodice za svoju specifičnu situaciju - dvostrukog opterećenja ali i dvostrukih potreba potvrđivanja); 3) strategija segmentacije (žena treba da izbegava mešanje profesionalnog i porodičnog života); 4) strategija bega (žena treba da se profesionalno usmeri na ona područja koja joj omogućavaju veće posvećivanje porodici); 5) prometejska strategija (žena treba da pokuša da utiče na ukupne zatečene društvene uslove, porodične i profesionalne i da ih menja); 6) porodična posvećenost (žena treba da se posveti samo porodici i da se liši profesionalnog angažovanja); 7) monaška posvećenost (žena treba da se liši porodičnog i profesionalnog angažovanja da bi radila za Boga).

Prvo želim da uporedimo odgovore žena i muškaraca na ovo pitanje. Najbolje rešenje koje žene mogu upotrebiti u savladavanju raskoraka i subjektivnih i objektivnih napetosti koje postoje u modernom društvu između sfere profesionalnog rada i porodičnog života.

Tabela 1. Distribucija odgovora žena i muškaraca (vernika u Šapcu)

opcija	žene	muškarci
1) strategija nezavisnosti	3%	0%
2) strategija oslonca	40%	15%
3) strategija segmentacije	9%	10%
4) stragegija bega	31%	45%
5) prometejska strategija	11%	10%
6) porodična posvećenost	6%	20%
7) monaška posvećenost	0%	0%

Ako uporedimo odgovore žena i muškaraca koji su vernici iste crkve, možemo primetiti da među njima postoje razlike. Žene se radije opredeljuju za strategiju oslonca. Jasno je da ovom strategijom žene ne pokušavaju sebe da rasterete od dvostrukog radnog opterećenja, dvostrukih odgovornosti i obaveza. Ovo rešenje u značajnoj meri smanjuje kod žena osećaj konfliktnosti sopstvenih uloga i osećaj griže savesti da zbog profesije zapostavljaju porodicu. Konačni efekat korišćenja ove strategije jeste povišeno samopoštovanje žene, jer je ovde pokušaj aktivnog uticaja na okolinu, a ne samo konformističko prilagođavanje postojećim uslovima. Muškarci pak, u 45% slučajeva opredeljuju se za strategiju bega gde smatraju da žena treba da se profesionalno usmeri na ona područja koja joj omogućavaju veće posvećivanje porodici. Značajan je podatak da 20% muškaraca predlaže da se žena posveti samo porodici i da se liši profesionalnog angažovanja. Međutim, samo 6% žena smatra ovo mogućim rešenjem. Možemo zaključiti da muškarci vernici prioritet daju porodičnom angažovanju žene, dok se žene vernice radije opredeljuju za dvostruko opterećenje porodičnim i profesionalnim angažovanjem. I prema drugim istraživanjima (Milić, 1994) ubedljivo najveći broj žena među naučnicama i inženjerkama u kompjuterskim tehnologijama opredelio se za strategiju oslonca (iznad 52%). Možemo primetiti da patrijarhalni sistem odnosa gubi oslonca u ženskoj populaciji, pa čak i u verskim krugovima.

Tabela 2. Distribucija odgovora žena na sedam strateških opcija ličnog angažovanja

opcija	procenat
1) strategija nezavisnosti	1%
2) strategija oslonca	45%
3) strategija segmentacije	11%
4) stragegija bega	25%
5) prometejska strategija	11%
6) porodična posvećenost	5%
7) monaška posvećenost	2%
N =	100%

Ako posmatramo rezultate u celini na kompletnom uzorku od 132 žene, možemo zaključiti da žene daju prioritet strategiji oslonca, naglašavajući potrebu za ličnom afirmacijom i ostvarenjem kako u porodici tako i u profesionalnom angažovanju. Interesantno je naglasiti da samo 5% žena pristaje na porodičnu posvećenost odricanjem od profesionalnog angažovanja. Monaška posvećenost ili lišavanje porodičnog i profesionalnog angažovanja da bi se radilo za Boga, privlačna je za 2% žena dok samo 1% prioritet daje nezavisnosti.

Da bismo bolje razumeli stavove religioznih žena prema porodici i profesionalnom angažovanju, pogledaćemo koju opciju biraju žene koje su okupljene na Ženskim studijama u Novom Sadu. Naime, za vreme jednog predavanja (mart 1997) o feminističkoj teologiji zamolila sam prisutne žene da popune isti ovaj upitnik. Prema odgovorima najveći broj žena koje studiraju na Ženskim studijama (56%) zalaže se za prometejsku strategiju u kojoj žena treba da pokuša da utiče na ukupne zatečene društvene uslove, porodične i profesionalne i da ih menja. Druga grupa žena na Ženskim studijama (44%) bira strategiju oslonca u kojoj žena treba da se trudi da razvije razumevanje kod članova svoje porodice za svoju specifičnu situaciju, dvostrukog opterećenja, ali i dvostrukih potreba potvrđivanja. Jedna žena je napisala da "žena treba da pokuša da uskladi ove oblasti ne gubeći pri tom iz vida značaj porodice".

Interesantni su komentari na ove mogućnosti koje su ispitanice pisale na rubovima upitnika. Karakteristični odgovori upozoravaju ili naglašavaju da žena treba da pronade mogućnost da radi za Boga istovremeno dok se profesionalno angažuje i radi u porodici, da nikada ne treba zaboraviti na Boga. Jedna devojkica iz Niša napisala je da žena treba da bude aktivna i u porodičnom i u profesionalnom životu i u radu za Boga, sve u skladu i u granicama mogućeg. Odgovor jedne udate žene koja je punih 28 godina kršena vernica banjalučke crkve dopunila je odgovore komentarom da suprug može ženi da pomogne i da joj da konstruktivne predloge. Lišavanja i zatvaranja u sopstveni svet pa čak i u svet duhovnosti daju manje mogućnosti za rad sa bližnjima, naročito u periodu života kada deca odrastu i napuste roditeljski dom. Nedavno krštena vernica iz Prijedora konstatuje da bi žena mogla da ispuni sve obaveze kad bi imala razumevanje porodice i njenu pomoć. Zdrav odnos prema životu podrazumeva puninu života i svestranost. Žena ima potrebu da se ostvari na svim područjima svog bića. Uloge supruge, majke, vernice, stručnjaka međusobno se ne isključuju već čine skladan razvitak celovite ličnosti.

Materijalno stanje porodice ispitivali smo preko lične procene. Na pitanje: Kakvo je materijalno stanje vaše porodice dobili smo sledeću distribuciju odgovora:

uvek smo materijalno imali više od većine ljudi koje znam	5%
živeli smo kao i većina ljudi oko nas	60%
čini mi se da smo imali manje nego većina naših poznanika	17%
oduvek smo teško živeli i jedva sastavljali kraj s krajem	18%

Zanimljivo je navesti odgovor jedne propovedničke supruge koja je zaokružila prvi i poslednji odgovor, s napomenom da je materijalno imala više dok se nije udala za propovednika a da sada teško živi i jedva sastavlja kraj s krajem. Tako dvostrukih odgovora bilo je i na testovima iz Prijedora gde su naznačili krajnosti iz dobrog u loše zbog rata.

Obrazovni nivo žena:

fakultet	18%
viša škola	10%
srednja škola	42%
osnovna škola	30%

Ako uporedimo ove rezultate s rezultatima istraživanja iz 1994. godine, kada su ispitivane majke adolescenata, koje žive u kompletnoj adventističkoj porodici, možemo zaključiti da se obrazovna struktura žena znatno promenila u korist fakultetski obrazovanih žena. Naime, mlade generacije imaju više mogućnosti da se obrazuju jer je petodnevnom radnom sedmicom već godinama smanjen problem subote.

Zanimanje žena vernica u adventističkoj crkvi:

nezaposlena	59%
radnica	9%
službenica	15%
stručnjak	7%
studentkinja	5%
penzionerka	3%
vlasnica privatne radnje	2%

Bračni status vernica u adventističkoj crkvi

neudata	28%
udata	58%
razvedena	8%
udovica	6%

Interesovanja žena za predavanja - teme

psihologija seksualnosti	7%
droga i alkohol	1%
Biblija	15%
kako uspostaviti dublju zajednicu s Bogom	28%
druge kulture i etničke grupe	4%
kako rešavati konfliktne situacije	18%
kako pridobiti ljude da veruju u Boga	27%

Iz kvalitativne analize podataka na pitanja otvorenog tipa dobili smo čitavu lepezu odgovora žena koji ukazuju na najdublje psihološke potrebe, strahove, želje i nade. Šta je to što je ženi najpotrebnije, čega se najviše plaši, šta joj najviše smeta i šta joj je bilo najteže u životu i gde je pronašla utehu možemo saznati iz odgovora koji slede. Prvo pitanje glasilo je: koja je vaša najveća potreba? Među odgovorima dominiraju duhovne potrebe, što ne iznenađuje pošto je reč o ženama koje su pre svega religiozne.

MOJA NAJVEĆA POTREBA JE:

FIZIČKE: većinom za hranom; hrana i obuća;

SIGURNOST: da dođem do krova nad glavom; stan u gradu;

ZDRAVLJE: da imam pravilnu sliku o sebi; da savladam nervozu;

DUHOVNE: duhovna čvrstina i duhovno zdravlje; mir, i to aktivan mir, kada radim poslove koji su po volji Gospodu osećam se spokojno i divno; da služim Bogu; što bolje upoznavanje Hrista i Božje reči; da budem verna sa svojom porodicom; Hristos; Bog; veća veza i poverenje u Boga; dublja zajednica s Bogom; neprekidni rast u veri i vođenje porodice u tom smeru; da proučavam i da se molim; da cela porodica bude verna; posvećenje; svakodnevna veza s Bogom; da pobedim svoje slabosti;

VREME: vreme za lično proučavanje; za studioznom obradom nekih tema; više slobodnog vremena za sebe;

EMOTIVNE: sigurnost i ljubav; potreba za razumevanjem i ljubavlju, za Hristovom i ljudskom; međusobna ljubav sestara u crkvi; da budem srećna; da usrećujem ljude oko sebe; da budem bolja;

SOCIJALNE: druženje; zajedništvo; porodica i Bog; za pravim prijateljicama koje će mi dati podršku; jedinstvo i sloga; da pomognem drugima;

RAD: rad za bližnje; da zbog svoje nesigurnosti budem uključena u rad; da širim jevanđelje;

INTELEKTUALNE: da se više obrazujem u svakom pogledu; specifične potrebe supruga propovednika jesu iskreni razgovori sa suprugama drugih propovednika i razmena iskustva bez osuđivanja; materijali za dečije odeljenje u crkvi.

Ovde želim da navedem i dva odgovora koja su napisali muškarci u šabačkoj crkvi. Jedan odgovor ukazuje na duboku potrebu za porodičnom zajednicom koju bi mogla da integrše zajednička religija: "Moja najveća potreba jeste vernost u domu, da bi bilo ljubavi, sloge i razumevanja, a to moj dom nema." Drugi odgovor ukazuje na jednu dinamičnu ličnost koja je okrenuta prema spolja jer je njegova najveća potreba "stalna aktivnost". Da li su ovo tipično muški odgovori? Da li je "vernost" potrebna svima da bi održavali stalnu aktivnost i zajedništvo u porodici i crkvi?

Čega se najviše plaše žene?

Odgovori žena ukazuju na nekoliko vrsta strahova koje bismo mogli podeliti na različite načine, od realnih do imaginarnih, od opšteljudskih do čisto religijskih strahova. Ovde prvo želim da istaknem odgovore koji su ukazivali na poverenje u Boga: "Ničega se ne bojim, Bog me čuva". Međutim, poverenje je jedno, a strahova mnoštvo. Religijski strahovi specifični su po tome što se odnose na božansko biće i na posledice neuspele religioznosti. Neki od njih usmereni su na vlastitu ličnost, neki na decu, porodicu: "Da dete ode u svet; da se ne udaljim od Boga; da život koji

vodim ne izvršava u potpunosti Božju volju; da li će mi deca biti verna; osećanja da nema Boga; svega onoga što bi mi onemogućilo da verujem u Boga; nedostatka ljubavi i da ću osramotiti Boga; teške bolesti; greha; da će crkvene vođe odvesti mnoge iz crkve svojim načinom života; da nisam spremna za Hristov dolazak; nesporednosti; druge smrti; usamljenosti i lažne pobožnosti; samoće, duhovne i telesne; greha; bolesti; sebe same, da brige ovoga sveta me ne odvoje od Isusa; da ne izgubim večni život; polovičnih hrišćana; duhovnog pada; strasti i prevare; povratka u svet i odvajanja od Gospoda; da ne budem spasena; siromaštva; prevare; da ne budem nemarna za Boga; odvajanje od Boga.

"Žene se plaše "licemerstva; vremena kad neću moći da pomognem ni sebi ni bližnjima; samoće i maltretiranja"; one osećaju "strah od bolesti, starosti i usamljenosti, strah od lekara; strah od smrti, od prerane smrti zbog malog deteta; rata, zbog 2 sina i unučića; rata i psihički bolesnih ljudi; ponovnog rata". Veoma velik broj žena je naveo da se plaši "samoće; neuspelog braka; da ponovo pogrešim u odabiranju bračnog druga; neuspelog vaspitanja; bespotrebnih selidbi u kojoj pate deca".

Ono što ženama najviše smeta u crkvenom životu jeste: "licemerstvo, nema poniznosti, stvaranje klanova; ogovaranje, mlakost, hladnoća, neprihvatanje dužnosti, isticanje pred ljudima, nerazumevanje, nedovoljna aktivnost datim darovima, formalizam, nedobronamernost, nemoral, zavist, stereotipnost, nedostatak duhovne kulture, nedostatak kućnog vaspitanja, legalizam, nerazumevanje porodice, nepoverenje, neorganizovanost i borba za nekom vrstom vlasti, ništa, malo se brine o bolesnima, nejedinstvo, ogovaranje, ravnodušnost prema jevanđelju, bogatstvo, to što se malo govori o Hristu, nema jedinstva, nizak nivo duhovnosti; ima malo srdačnosti, nesebičnosti i prave topline; ogovaranje, formalizam, mlakost; manjka mi druženje i razumevanje; mnogo elemenata svetskog života; galama u crkvi; tolerisanje svetskog uticanja, i odbijanje službi Gospodu; slaba zajednica sa Bogom; kratke suknje, trčanje dece u crkvi; tračarenje, mešanje u privatnost; hladnoća i gledanje na spoljašnjost; duge molitve; beskorisne rasprave, nadmudrivanja; neposvećenost; rivalstvo; politika; nemanje privatnosti; nerad a veliko kritikovanje rada drugih; kriticism, hladnoća, neiskrenost, nepoverenje; što službenici crkve ne rade svoj posao".

Na pitanje "Šta vam je bilo najteže u životu što ne biste želeli da vam se ponovi?" - žene su odgovorile: "smrt u porodici; gubitak roditelja; rat 1995; pokušaj da radim ono što je Božji deo; početak službe nesporedna; kada nisam bila verna; život bez Hrista; život odvojenosti od Gospoda sa puno nesigurnosti, straha i stresova; kad sam došla u crkvu; neuspeh; bolest; bila sam bolesna, ozdravila sam i da se ne ponovi bolest; zdravstveni problemi članova porodice; neuspeli brak; gubitak osobe do koje vam je stalo; kada sam bila u krizi, a ljudi žele da im se potpuno posvetiš; finansijski kiks i svi problemi koji su usledili sa njim; odvajanje mog sina i njegove dece od crkve; ne želim nikada da se sa decom zamerim i posvađam; ne bih želela da me niko više u životu lažno optuži; silovanje".

Karakteristični odgovori za osobe iz Prijedora i Banja Luke bili su: "najteže u životu mi je bilo kada sam ostala bez doma da mi se to ponovo ne desi; da napustim kuću; da ne ostanem bez svog doma; bežanje iz rodnog grada; nerazumevanje drugih osoba za moje potrebe; pogrešno zaključivanje bližnjih, čitajući moje lične pobude pogotovu u crkvenom životu; nepoverenje u ljude; razočarenje u prijatelje, pogotovu

one iz crkve; razočarenje u propovednike i njihove supruge i povremeno odbacivanja; gubitak poverenja u rukovodstvo, rušenje institucije braka, institucije pravilnih hrišćanskih principa; stari život; prvi brak; brak sa alkoholičarem; kad te neko odbaci pa se boriš da te prihvati; bespotrebna selidba u kojoj pate deca; trač od koga sam imala psihičkih problema".

PREDLOG ZA BOLJI RAD ODELJENJA ZA ŽENE

Interesantan odgovor koji poziva žene da se organizuju: "Kako da predložim za bolji rad kada do sada nisam primetila da rade uopšte." Ovde je značajno primetiti kako žena sebe isključuje iz rada žena. Žena iz Banja Luke predlaže da se održavaju češći kontakti, da se izaberu odgovorne osobe posebno za Republiku Srpsku a posebno za druge oblasti. Jedna žena iz Kragujevca napisala je: "Potrebna je mnogo veća aktivnost. Sa praznih priča treba da se pređe na delo."

Među odgovorima ispitanica izdvajaju se i sledeći:

Podići duhovnost žena; smanjiti njihovu potrebu za ogovaranjem.

Više skupova, posete po crkvama, žene jedne crkve da se druže sa ženama iz druge.

Češća predavanja ovakve vrste, i da u crkvi to odeljenje vodi osoba koja je predana Hristu.

Više stručnih saveta za bolje i efikasnije obavljanje svih dužnosti koje prate ženski svet.

Rad sa devojkama, skupovi na moru.

Da se sve sestre uključe u rad i to iz ljubavi.

Više međusobne komunikacije da bi se jedna drugoj otvorile. Potrebno je iskreno interesovanje za potrebe druge žene a ne za ogovaranje.

Češće organizovati predavanja ali u mestu boravka (ne daleko za malo žena) sa svim sestrama, da bi se što veći broj nas uključio u rad za Boga i shvatio važnost ove službe.

Savet jedne vernice iz Niša koja je skoro 40 godina krštena vernica crkve: "Konkretne aktivnosti, manje teorije a više praktičnog rada, da se ne zanosimo zapadom i drugim sredinama. Balkan nije Afrika. Potrebna nam je iskrena ljubavnost, a ne poslovna, izveštačena uljudnost. Potrebni su sastanci tamo gde ima dosta ženskog sveta, a ne tamo gde mogu putovati samo oni koji imaju pare za to."

Bolja organizovanost kod kuće i na poslu, odstraniti višak emocija i strasti iz rada, pa i života, biti manje osetljiva na razna iskušenja.

Neka žene posete i u kući.

Polaznice Ženskih studija dale su nekoliko korisnih sugestija za bolji rad odeljenja za žene u okviru protestantskih zajednica. "Smatram da bi trebalo prvenstveno otvoriti muškarce - vernike za probleme žena, kako bi oni shvatili da su to i njihovi problemi i svakako - problemi čoveka uopšte. Samopouzdanje kao odlika ili (ne) odlika žena (šta, ko, kako) da stimulišu žene da rade i deluju onako kako se osećaju da treba. Doslednost, odlučnost; istraživački rad. Da žena može da ude u crkvu na ista vrata, bez marame. Vera je u srcu, ne u odeći.

ŠTA ŽENE ŽELE DA RADE U CRKVI:

Sve što je u mojoj mogućnosti; sve što je potrebno u datoj prilici; kao organizator; da govorim ljudima o istini; da se molim; da budem propovednik (devojka iz Niša);

da poučavam mlade u domaćinstvu; neke pomoćne poslove;
u Adri. s ljudima u subotnoj školi; sa decom; sa tinejdžerima; sa mladima;
muzički život i pedagoški rad; da pevam i sviram; đakonski rad sa decom i mladima;
sa starima i da ih pomažem; sa bolesnima; u samarićanstvu; sa siromašnima;
da držim predavanja i da radim sa prijateljima;
biblijska učiteljica; na podizanju nivoa bogoslužjenja.

Polaznice Ženskih studija u Novom Sadu navele su nekoliko specifičnih odgovora koji ukazuje na kritički odnos kako prema sebi samima tako i prema crkvi kao organizaciji. Jedna žena je napisala: "Želela bih da budem pre svega bolja vernica". Žena srednjih godina napisala je da bi rado radila na prevaspitanju sveštenika, a kao objašnjenje u zagradi je napisala "nisu oni Bog". Od poslova koje bi žene želele da rade u crkvi navele su: "sa decom i mladima; da pevam u horu; u odeljenju za žene; kao predavačica, saradnica". Jedna mlada žena je napisala da ne bi želela da radi u crkvi i da uopšte ne poznaje crkveni život.

ZAKLJUČAK

Žena kao simbol crkve u teorijskom smilu označava posrednika između Boga i čoveka. Prvobitnim grehom, kojim je Eva odvojila Adama od Boga, žena je preuzela na sebe rizik za razvoj i promenu. Rađanjem i bezgrešnim začetom (Marija) žena je ponovo povezala čoveka i Boga i omogućila spasenje rađanjem. Njena dvojna uloga vidljiva je u svim segmentima društvenog razvoja, a najviše u crkvi kao instituciji.

Hrišćanske verske zajednice oduvek su imale podršku u ženskoj populaciji. Posebno je važno naglasiti da su žene bile vesnice prve ljubavi i doprinosile širenju vere humanitarnim radom, ličnim svedočanstvima i mističnim iskustvima. Takođe su žene imale značajnu ulogu u periodima kada je crkva bila potisnuta i zaboravljena. Kada je crkva vodila ratove i ispitivala svoju moć, žene su se molile i strahovale. I danas se u mnogim verskim zajednicama pruža mogućnost ženskog učešća u razumevanju verskog pitanja, u širenju verovanja, u socijalnom i vaspitnom radu. No, od žene se u svim religijama očekuje da rađajući bude nosilac života i najviše se ceni uloga majke. U želji da se žena zaštiti odlazilo se u krajnost - one su bivale izolovane iz društvene zajednice, a njihove sposobnosti zanemarivane.

Stavovi žena prema porodici, crkvi i profesionalnom angažovanju, u crkvi kao i izvan nje, ukazuju na njihovu spremnost da se daju i angažuju u svim svojim ulogama od kojih prioritet daju porodici. Žena ima više unutrašnju moć i snagu od spoljašnjih mogućnosti. Od prve Eve do savremene žene impuls samoostvarenja vođen radoznalošću izazivao je otpor okruženja koji je ženu činio jačom. Žena i crkva nude mistično iskustvo sjedinjenja.

LITERATURA

Bahtjarević, Š. (1969), Rasprostranjenost religioznosti na području zagrebačke regije, Zagreb.

Blagojević, M. (1992), Nauka i pol: inhibicije institucionalnog okruženja, Sociologija, No. 1 i 2, pp.23-37; 243-257.

Falk, N.O. (1992), Žene, status i uloga u svetskim religijama, Enciklopedija živih religija, Nolit, Beograd.

Đorđević, D. (1990), O religiji i ateizmu, Prilozi sociologiji religije, Gradina - Niš i Stručna knjiga - Beograd.

Elijade, M. (1991), Istorija verovanja i religijskih ideja, Prosveta, Beograd.

Kuburić, Z. (1996), Religija, porodica i mladi, Teološki institut za obrazovanje, informacije i statistiku, Beograd.

Kuburić, Z. (1996b), Religija i polne razlike, Sociološki pregled, No. 4, 429-455.

Kuburić, Z. (1996c), Dve predstave boga u religijskom iskustvu, Gledišta, No. 4, 127-162.

Kuburić, Z. (1998a), Stavovi religioznih žena prema porodici, crkvi i profesionalnom angažovanju, Sociologija i naše vreme, naučni skup, Sociološko društvo Srbije i Odsek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Iriški venac, 11 i 12. Jun 1998.

Kuburić, Z. (1998b), i Teološki fakulteti u Jugoslaviji, u: Od Liceja do savremenog univerziteta i univerziteta budućnosti, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, 17. i 18. decembar 1998.

Milić, A. (1992), Nove tehnologije i odnosi polova - pogled iznutra na odnose moći, Sociologija, No. 1, pp 5-22.

Milić, A. (1994), Žene, politika, porodica, Institut za političke studije, Beograd.

Mićović, R., Popović D. i Stanković Z. (1992), Alkoholizam kod žena, Psihijatrija danas, Klinička alkoholologija - sistemski pristup, Institut za mentalno zdravlje, Vol. XXIV, No. 1-2. str. 89-94.

Nelson, J.R. (1992) Crkva, u: Enciklopedija živih religija, Nolit, Beograd.

Sinha, R. (1998), After 115 years, a village celebrates wedding of a girl it did not kill, The Indian Express, May 10.

Sveto pismo Staroga i Novoga zaveta, Britansko i inostrano biblijsko društvo, Beograd.

Zajimović, S. (1996), Žena i islamski pogledi na život, Amman - Jordan.

Elisabeta Rajzer, Boldern

UVOD U FEMINISTIČKU TEOLOGIJU

Zašto govoriti o feminističkoj teologiji? Teologija ne predstavlja problem. Ona je nauka ili veština da se govori o Bogu (grčki *logos* = reč i *theos* = bog - stoga teologija, reč o Bogu). Ali feministička? Kako može postojati feministička reč o Bogu? Možda ženska reč, neka bude, ali feministička?

Svesna sam da se preko tog izraza *feministički*, pogotovo kada je vezan za teologiku često ćutke prelazi, ponekad je on i odbojan: da li to žene žele da preuzmu vlast u oblasti teologije, kažu jedni. Danas ova strujanja tako često bliska jednoj pomalo sumnjivoj duhovnosti da ne odvedu u religioznost više pagansku nego hrišćansku, govore drugi. Zar postmoderne težnje, veoma prisutne u ženskom pokretu, ne sadrže, kada su povezane sa teologijom, opasnost od sinkretizma, gde je sve prihvatljivo i dozvoljeno i gde sve religiozne tendencije imaju istu vrednost?

U brizi da im odmah na početku ne bude ovako zamereno ili da ih ne smatraju ženama suprotstavljenim muškarcima, teološkinje lako postaju defanzivne i često pokušavaju da se izvine: „Ne, nisam ja feministkinja, ali...”, kažu. Tako se nalazimo pred ženskom teologijom koja se nastavlja na dominantnu teologiju muškaraca, dopunjava je i daje joj novu boju, a da nije bitno različita. Ali, to nije feministička teologija!

Doroteja Sole (Dorothee Solle), nemačka teološkinja, to je tačno formulisala rekavši: „Ne želimo mi deo kolača, već da napravimo novi”, što znači da feministička teologija posmatra u načelu sva teološka pitanja iz novog, ženskog ugla. Na taj način ona stvara novu i svežu misao koja može biti veoma radikalna u kritici vladajućeg sistema vrednosti, uspešnosti, profita, nagomilavanja moći; ona istovremeno pokušava da razvije nova viđenja. Ona se ne diže protiv muškaraca, nego protiv načina mišljenja i tumačenja sveta, načina čitanja Biblije, razvijanja dogmatike, čitanja istorije Crkve, uspostavljanja etičkih kriterijuma itd. polazeći samo od iskustva i misli muškaraca. Ona razvija teologiju polazeći od *iskustva žena*.

Žensko iskustvo je veoma raznoliko, te je, stoga, takva i teološka misao koja iz njega izvire, kao što je, uostalom, i teologija muškaraca. Raznovrsnost je tolika da nije moguće govoriti o feminističkoj teologiji, već pre o feminističkim teologijama. Tako se postavlja pitanje postoje li *opšte crte ovih teologija*, koje bi karakterisale tipično ženski pristup velikim teološkim problemima. Ovom ću pitanju posvetiti prvi deo svog izlaganja.

U drugom ću delu pokušati da skiciram neke od osnovnih tema istraživanja i nove ženske reči u teološkoj debati, iako znam da će ovo izlaganje svakako biti nekompletno i da mogu ukazati na svega nekoliko glavnih pravaca.

ZAJEDNIČKE CRTE

a) Kao što sam već rekla, feminističke teologije uvek polaze od *proživljenog iskustva žena*. One ne teže da uspostave teološki sistem koji vredi za sve i svakoga, nego su višebojne, prožete specifičnim uslovima žena koje se bave teologijom. U tom smislu može se reći da su feminističke teologije uvek *kontekstualizovane*, jer se svako životno iskustvo smešta u određeno vreme i mesto i varira u zavisnosti od mesta i kulture. Feministička teologija bi se možda mogla predstaviti slikom lepeze čija se lepota uočava tek kada je ona raširena: upravo u njenoj raznovrsnosti leži bogatstvo.

Ovo iskustvo, na prvi pogled tako raznoliko, ima svuda, međutim, zajedničkih crta: žene svih kultura dele iskustvo da su *socijalno i kulturno u drugom planu*. Iako su, tokom poslednjih decenija stekle u mnogim zemljama, i u Švajcarskoj, jednakost pred zakonom, bile su i često su još uvek kulturno i socijalno u nepovoljnom položaju. To važi za društvo, ali posebno za Crkvu. Istina je da u mnogim crkvama žene mogu da se zarede i imaju ista prava kao muškarci, ali što se tiče mentaliteta, svuda još ima teškoća koje kočē. I ne samo u Rimokatoličkoj crkvi, nego i u mnogim drugim crkvama ženama je zabranjeno ređenje. Tako je u svim pravoslavnim crkvama, mnogim protestantskim crkvama naročito u Istočnoj Evropi i u nekim zemljama Trećeg sveta. Istovremeno ovo znači da žene ne učestvuju u odlukama koje se tiču sveukupne Crkve, nego se moraju zadovoljiti nivoom parohije ili u krajnjem slučaju sinoda, odnosno nivoima dostupnim laicima.

Kao što rekoh, ono što svugde još koči, jeste mentalitet, *ravan simboličke predstave sveta*, ravan slika.

Žene, bilo da su teološkinje ili ne, nisu sve do nedavno imale mogućnosti da na bitan način učestvuju u tumačenju sveta. Njihov doživljaj nije igrao ulogu u izgradnji društva niti u određivanju uporednih okvira, simbola, obreda itd. Tumačenje sveta se zasnivalo samo na iskustvima i znanju muškaraca. Ako se govorilo o ljudskom biću, govorilo se zapravo o muškarcu - žena se smatrala drugačijom, onom koja dopunjava, ali ne može nikada biti norma. Tako su muškarci odredili biće i ulogu žena. To već čitamo u Postanku kada Adam, muškarac, daje Evi, ženi ime majke svega živog. Sveti Pavle čini isto određujući granice uloge žena u svojim poslanicama. (Biblija je tako dobar primer kulturnog i religioznog postupka u skoro svim kulturama koje znamo). Jovan Pavle II se u apostolskom pismu „*Mulieris dignitatem*” uključuje u istu tradiciju, mada preinačuje klasično učenje Rimokatoličke crkve o ženama i pokušava da postavi hrišćanske temelje za partnerstvo muškaraca i žena kako ga on shvata. On se oslanja, kao i toliki njegovi prethodnici, na prirodnu razliku među polovima, koja se uvek pominje da potvrdi istovremeno jednako dostojanstvo prava i hijerarhiju uloga u stvarnosti (obredi venčanja teološki ozakonjuju taj red pozivajući muža da „voli i štiti svoju ženu” a ženu da „voli i pomaže muža”...).

Naša kultura i naša religija bile su, i još su dovoljno, kako se to kaže „androcetrične” usmerene na muškarca koji je norma, koji upravlja i određuje.

Neću se zadržavati na svim posledicama ove muške moći odlučivanja. Pominjem samo jednu, koja je doskora obeležavala dominantnu antropologiju naše kulture: *dualizam* koji po tradiciji razlikuje mušku životnu sferu van kuće, javni, kulturni, društveni život, za šta je muškarac razvio svoj intelekt, duh, volju. S druge strane ženska životna sfera je unutra: kuća, porodica, vaspitanje dece, prijateljske veze, nega bolesnika, starih osoba itd., i zato žena treba da ima osećanja, toplinu, ali ne i inteligenciju, sem inteligencije srca. Što je još gore život žene bio je vrlo brzo određen telom, njegovim polnim karakteristikama: ona koja prima muškarca u činu roditeljstva jeste ona koja takođe prihvata psihički, koja čeka, koja je blaga i pasivna. Ona je u isti mah privlačna i onespokojavajuća, jer je tajanstvena i drugačija. Mislim da je tu, zbog te dvosmislene predstave žene nastao strah crkvenih ljudi od ženske moći. Tu je izvor idealizovanja žene kao device i majke, simbolizovan Marijom s jedne strane; i obrnuto: žigosanje žene kao zavodnice, krivca s druge strane.

Lik žene drugarice i jednake muškarcu je, međutim, zanemaren. Žene nisu imale pravo na odbranu i ostale su zatočene ovim predstavama. Kako to ispraviti?

Ovde počinje treća zajednička karakteristika svih feminističkih teologija: to je volja za *emancipacijom*, za *oslobođenjem* od svake fabrikovane predstave i pripisanih uloga, a takođe i od sveukupnog hijerarhijskog sistema koji smešta jednu kategoriju ljudskih bića *a priori* na drugorazredno mesto. Nije čudo da je feministička teologija veoma bliska drugim teologijama oslobođenja: crnoj teologiji, ponikloj najpre u SAD, teologiji oslobođenja Latinske Amerike ili Azije, uopšte teologije Trećeg sveta. Upućivanje na istoriju egzodusa, na oslobođenje jevrejskih robova od egipatske dominacije i njihov hod kroz pustinju jednako je čest kod feminističkih teološkinja, kao i kod teologa i teološkinja oslobođenja (cf. Catharina Halkes, Dorothee Solle i drugi).

U ovom činu oslobođenja dovode se u pitanje simboličke predstave koje se iskazuju u svakodnevnom govoru i u jeziku teologije. Feminističke teološkinje žele da isprave ili sasvim promene ovaj jezik. „Ne zovite nas braćom” bio je slogan, a potom i naslov jedne knjige u Nemačkoj. Taj naziv „braća” ovde prikazuje čitav lingvistički sistem gde muški rod obuhvata i ženski. U međuvremenu su mnoge žene, kao i muškarci, radile na menjanju liturgijskog jezika koji treba da omogući zajednici da se pokaže kao zajednica muškaraca i žena koji se međusobno priznaju tako što upotrebljavaju jezik koji ih ujedinjuje. (Drugi vid je izbor novog izraza vere u poeziji i odbacivanje svakog zatvorenog teološkog sistema. Žene tako iznova otkrivaju davnu mističnu predaju, a možda je od značaja i to što je bilo toliko žena koliko i muškaraca mistika.)

Poslednja zajednička crta svih feminističkih teologija: *ponovno čitanje Biblije*. Sveto pismo je napisano i predavano u nasleđe u patrijarhalnim društvima i to je na njemu ostavilo trag. Autoritet knjige je tako često služio, i još služi, da ovekoveči patrijarhalni poredak.

Volela bih da pomenem tri stvari koje su aktuelne u ovim istraživanjima:

1) Koncept pozivanja na Pismo. Kako se pozvati na Pismo koje, iako prihvaćeno kao propis, nije palo s neba, nego je priređeno u posebnim istorijskim okolnostima i pretrpelo je dug proces redakcija i prenošenja. Kakav autoritet ima takav jedan tekst?

2) Istorija tumačenja i prijema ovih tekstova usloвила je da je nekoliko njih bilo od najvećeg uticaja u crkvenoj tradiciji dok su drugi takoreći zaboravljeni. Povrh toga, vremenom se za pojedine tekstove nametnulo posebno tumačenje čime je skriven drugi smisao. Njega treba ponovo otkriti.

3) Treći pristup koji mi izgleda naročito plodonosan je različita interpretacija shodno konkretnom kontekstu čitateljki. Tako se razvio dijalog među teološkinjama Trećeg sveta i evropskim ili američkim, ne uvek lak, ali poučan.

Sa ovim pitanjem o ponovnom čitanju Biblije stižemo već do drugog dela razmatranja - do glavnih tema feminističke teologije.

Ponovno čitanje Biblije započelo je otkrivanjem žena u Bibliji, najpre znanih, kao što su Sara ili Ruta, Marija i Marija Magdalena, a zatim svih onih zaboravljenih, kao što su Hagara (Agara), Rahaba, Tamara, Abigajila ili Rispa (Resfa) Starog zaveta ili Lidija, Junija, Feba (Fiva) ili Priska (Priskila) Novog zaveta.

Da li znate, na primer, za Rispu, konkubinu kralja Saula, čije je sinove David žrtvovao da bi postigao mir, koja je bdela nad njihovim telima i oplakivala ih sve dok David nije dopustio da se dostojno sahrane i dok nije iskazao poslednju počast samom Saulu? Jedna žena koja je svojim upornim ćutanjem doprinela izmirenju. Sama sam je otkrila tek nedavno, podstaknuta radovima jedne kenijske teološkinje (cf. 2 Sam 3,6-11 i 21, 1-14).

Ponovno otkrivanje biblijskih žena ide uporedo sa ponovnim vrednovanjem njihove uloge u društvu, kao kod Rispe čija je tiha, ali vidljiva žalost imala značajne političke posledice, ili, pak, njihove uloge u prvobitnoj Crkvi, kao, na primer, kod Lidije, prodavačice purpura, koja je bila glava jedne kućne zajednice. Razvila se čitava metodologija ove revalorizacije, čija je prva protagonistkinja teološkinja nemačkog porekla, predavačica u SAD: Elisabeth Schuessler-Fiorenza. Njena knjiga „U spomen na nju” bila je pravo otkriće, prvo za žene, ali i za mnoge muškarce. Ključni pojam njene misli i istraživanja je hermeneutika oslobođenja kojom uspeva da pronade u tekstovima, po duhu veoma patrijarhalnim, istorijsku realnost mnogo naklonjeniju ženama. Jedan od primera je i ponovna interpretacija Martine uloge u poznatom opisu Isusove posete sestrama Marti i Mariji kako ga daje Luka (Lc 10). Martino služenje („Marta se užurbala da ga posluži”) je uvek shvatano kao čisto materijalno za šta ona ne prima nagradu, a manje vredi od Marijinog slušanja. Elisabeth Schuessler-Fiorenza je ukazala da je grčka reč za služenje, *diakonein*, tada značila i nešto drugo, službu hleba i vina - na euharistiju. U Lukinoj priči ima dakle skrivenih znakova ministrovanja žena, ekvivalentnog muškom ministrovanju, no to Luka pokušava da prikrije načinom na koji priča tu epizodu.

Eva je drugi primer ponovnog procenjivanja biblijskih žena. Tokom devetnaest vekova posmatrana je kao fatalna žena Biblije, koju je đavo, zmija, brzo zaveo, da bi ona sama navela naivnog muža da prekrši božanski zakon. Ta zavodljivost je uvek povezivana sa njenim telom, sa seksualnošću. Danas se njena uloga vidi u novom svetlu. Produbljena egzegeza Postanka 2 i 3 - ne samo iz pera teološkinja, već i ona stručnjaka za Stari zavet, kao što su Frank Crusemann ili Jurgen Ebach - pokazala je da je cilj opisa stvaranja stavljanje žene u isti plan sa muškarcem. Ona pokazuje i da u Evinom stavu i inicijativi postoje značajne oznake mudrosti, tradicionalno uvek pripisivane ženi i boginjama. Adam preuzima vlast takoreći samo u trenutku kad Evi daje ime - veoma lepo ime uostalom: majka svega živog, dok Eva nema

pravo da imenuje muža niti nekog ili nešto drugo, to jest da interpretira, konceptualizuje svet imenujući ga.

Jedno drugo opažanje: nov način govorenja o Bogu, i istovremeno otkriće drugačijih slika Boga u Bibliji, osim onih tradicionalno predočenih. Jedna od prolaznih tačaka feminističke teologije bila je da pokuša osloboditi veru od isključivo muških likova. Naravno, slike Boga su uvek bile zabranjene u jevrejskoj tradiciji. Opasnost da se slika iskoristi na ideološki način je veoma prisutna. Jevrejski vernici nisu smeli ni Božje ime da izuste. Ali veri kao što je jevrejska, zasnovanoj na istoriji, potrebni su likovi radi aktivnog sećanja na istoriju spasenja. Biblija je puna Božjih slika izuzetno raznolikih i bogatih; ni jedna nije u stanju da obuhvati Boga u njegovoj punini, ali se sve približavaju tom neizrecivom i uzbudljivom iskustvu Božjeg prisustva. A ženske predstave Boga kao majke koja teši, babice koja pomaže pri porođaju, zahvaćene iz života žena svakako su ređe, ali su ipak isto toliko prisutne koliko i muški likovi, kao što su kralj, sudija, suprug, pastir i drugi. Žene konačno nalaze pozitivne orijentire za sopstveno iskustvo Boga i za vlastiti identitet. Ovo igra važnu ulogu u njihovoj duhovnosti kojoj ću se vratiti na kraju mog izlaganja.

Feministička teologija ističe i tekstove koji hotimično omalovažavaju žene i koji su tokom čitave istorije Crkve služili da ih zadrže u podređenom položaju. Najpoznatiji je primer rečenica svetog Pavla iz Prve poslanice Korinćanima „...da žene ćute na skupovima” (14,34). Duboku tišinu žena u crkvama od skoro dve hiljade godina zahvaljujemo ovoj kratkoj izreci. Ona je uvek bila doslovno tumačena i njen se uticaj nije dovodio u pitanje. Zahvaljujući feminističkoj teologiji danas bolje razumemo njeno mesto u posebnom istorijskom okruženju punom sukoba, što relativizuje njen autoritet. Ali treba shvatiti da još i danas Pavlovo mišljenje vredi kao pravilo u mnogim crkvama u svetu! Izveštaji ekumenskih poseta u vreme decenije „Solidarnost Crkava sa ženama” to su više puta posvedočili. Ima ovde još posla.

Ponovno čitanje biblijskih tekstova dopunjeno je istraživanjem društvenog konteksta epohe i ponovnim otkrivanjem nekanonizovanih tekstova. Za Novi zavet proces kanonizacije je počeo krajem prvog veka, u vreme kome je svojstvena rastuća mržnja prema ženama i suzbijanje njihovog ministროvanja u Crkvi. Spisi koje Crkva nije prihvatila bili su neizbežno oni koji su opisivali aktivnu i nezavisnu ulogu žena. Oni su važan izvor istraživanja stvarnog mesta žena u prvim zajednicama. Jedan primer je misionarka i mučenica Tekla, Pavlova saradnica koja je opisala svoj život svojim delima. Bila je poštovana u Pravoslavnoj crkvi sve do dvanaestog veka, a zatim je skoro zaboravljena. Žene pravoslavlja je sada otkrivaju: ona je izvor nadahnuća i nade u traganju za njihovim mestom u njihovoj Crkvi.

Poslednja opaska u vezi sa ovim drevnim tekstovima: jedno veoma problematično tumačenje je u osnovi glavnog sukoba unutar feminističke potrage, ali ono je u stvari dublje: to je antijudaizam koji se pritajio u mnogim hrišćanskim interpretacijama iz prvobitnog doba Crkve. Lako je reći da je sva mizoginija proizvod jevrejske kulture, te da je hrišćanstvo donelo oslobođenje žena u prvobitnim zajednicama, i da je tek kasnije ponovo ukinuta ta sloboda pod uticajem društvenih strujanja i tadašnje politike. Ovakav sud ne poznaje činjenicu da su članovi prve Crkve većinom bili Jevreji i Jevrejke, i da su oni i one razvijali i živeli prvu hrišćansku zajednicu jednakih. Uz to, ovo je osnovno metodološko pitanje: mi

svakako nemamo prava da govorimo o judaizmu i da donosimo sud o njemu dok ne razgovaramo sa jevrejskim istraživačima i istraživačicama i ne saslušamo njihova tumačenja. Osamdesetih godina razvio se, srećom, intenzivan dijalog hrišćanskih i jevrejskih teološkinja feministkinja!

Volela bih da još ukratko spomenem dve teološke teme iz feminističke debate poslednjih godina: pitanje zla, greha i krivice, i pitanje krsta i otkupljenja.

ZLO, GREH, KRIVICA

Premda se danas retko čuju mnoge pesme i liturgije koje spominju čovekov greh, još se nismo oslobodili skoro nesvesnog, ali ipak veoma snažnog poimanja greha. Nekada se ono izražavalo u liturgijama kao u mojoj Crkvi u Nemačkoj: svake se nedelje govorilo: „ja, žena ili muškarac jadan i pun greha, ispovedam pred Bogom, mojim tvorcem i spasiocem da sam grešio(la) mišlju, rečju i delom i da sam začet(a) i rođen(a) u grehu...”

Poslednji deo rečenice posebno je mučan ženama jer im sugerira da je čak i rađanje dece čin obeležen grehom. U katoličkoj tradiciji one su smatrane nečistim posle porođaja: tako je i uloga koja im je po prirodi svojstvena i koja im je uz to od Crkve bila data, uloga majke, vezana za greh. Misao da je polnost žene uzrok greha tu se podrazumeva; ona odgovara tradicionalnoj interpretaciji Evine ličnosti i greha, koju su i same žene prihvatile.

Približavanje pojma greha ženskoj prirodi i njezina diskriminacija zbog pola je danas obeležena kao „seksizam”. Teološkinje feministkinje govore o grehu seksizma koji bi da potpuno izopači Božju volju.

Druga se kritika tiče klasičnog shvatanja greha, koje počiva na Pavlovom učenju. Greh se očituje u čovekovoju težnji da osvoji moć i bude kao Bog, što se jasno vidi u priči o izgradnji Vavilonske kule. Teološkinje feministkinje pitaju se da li je ta uobraženost ili drskost zaista jednaka kod žena i kod muškaraca. Zar nisu, u istoriji Crkve naročito muškarci grešili na taj način i zar nije ovaj pojam greha korišćen protiv svakog pokušaja ženske emancipacije? Zar nisu istinski greh žena, koji im je bio nametnut, poniznost i poricanje sopstvene vrednosti više nego drskost?

(Ova su pitanja dovela do novog objašnjenja greha prema Pavlu: zaista Pavle ne shvata greh kao potragu za moći, nego kao silu jaču od lične volje, što Bog u svojoj milosti oprašta: postoji nada, greh može biti iznesen pred Boga, on nas može osloboditi...).

U oblasti etike žene takođe pitaju, imaju li jednaku odgovornost za ratove, za sve grehe društva, za razaranje životne sredine, itd. Njihov greh je pre u tome što nisu preuzele javnu odgovornost, kao što muškarci nisu preuzeli odgovornost u porodičnom životu...

Treba razlučiti - greh nije samo greh ljudskog bića; on se često javlja u različitim vidovima, ponekad suprotnim za žene i muškarce. Greh doslovno, kao i pomirenje - nije odvojiv od života i konkretnog iskustva muškaraca i žena. Otkupljenje, pomirenje koje Bog nudi ljudima će biti, dakle, različito doživljeno i shvaćeno. Simbolizam pomoću koga shvatamo to pomirenje, a koji su uvek objašnjavali teolozi muškarci, treba ponovo razmotriti. Ovo nas vodi tumačenju krsta Isusa Hrista.

KRST

1. Žene postavljaju ozbiljno pitanje da nije krst simbol jednog okrutnog Boga: Boga koji žrtvuje Sina, vodi ga u smrt. Za mnoge od njih ovakva slika Boga nije prihvatljiva: kakav pojam Oca želi da nam nadahne ovakva slika? Bog majka ne bi nikada postupila na takav način!

2. Po tradiciji krst je često služio da ubedi žene da kao verne Isusove učenice prihvate svaku patnju. Ove patnje često su bile posledica muške dominacije nad ženama. Nije čudo da žene sa takvom predstavom krsta ne nalaze više često njegovu otkupiteljsku i oslobodilačku stranu.

Kako pred ovim ćorskokacima tumačiti krst i Isusovu smrt na nov način, krst koji donosi nadu i koji, ne poričući patnju, može ponovo postati snažan simbol pomirenja?

Veoma uzbudljiv pristup: oplakujući svoju pobijenu ili nestalu decu, majke sa Plaza de Majo ili druge majke približavaju ih Božjem Sinu, Isusu u boli - i odatle one crpu nadu u uskrснуće.

Prisutnost žena pod Isusovim krstom postaje za njih simbol ženske snage pored onih koji pate, saučešća koje može pokrenuti vlade sveta, ljubav prema otporu (cf. žene Argentine, majke i sestre ruskih vojnika protestovale su protiv rata u Čečeniji; žene u crnom u Beogradu, žene mira svugde u svetu...).

Poređenje krsta i uskrснуća vodi mnogo žena davnom običaju po kome je *krst drvo života*, sa zelenim granama koje niču iz njega. On postaje simbol hrišćanske vere koju nemačka teološkinja Barbel von Wartenberg-Potter opisuje sledećim rečima: „to je vera da doline mogu postati brda, da se noći mogu pretvoriti u dane, da neprijatelji postaju prijatelji i da novi život može zazeleneti na krstu”.

ŽENSKA DUHOVNOST

U potrazi za novom duhovnošću koja bi izrazila njihovo iskustvo božanskog, njihovu veru vezanu za svakodnevni život, njihove nade i ljubav prema životu, žene su započele da istražuju prošlost ne bi li našle tragove ženske hrišćanske duhovnosti. I nalaze ih! Ako je teško ili skoro nemoguće pronaći kontinuiranu tradiciju ženske teologije, ima velikih mističarki u srednjem veku, kao Juliane de Norwich ili Hildegarde von Bingen ili, opet, Tereza Avilska.

Hildegardu i Julianu ujedinjuje zajednička crta, njihov holistički pristup koji ne obuhvata samo čitavo čovečanstvo, nego čitavu kreaciju, štaviše čitav je kosmos ujedinjen njihovom mišlju i duhovnošću.

Julijana još posmatra Isusa kao majku, na šta su već upućivali Jovan Hrizostom i Anelm od Kenterberija. Ali, ako su ovi crkveni oci govorili o Isusu kao o majci koja neguje i hrani, Juliana prevazilazi misao svojih prethodnika: prema njoj nas od početka od svake osude spasava činjenica da nas je Isus, naša majka, rodio i da nas voli kao svoju decu. Za Julianu postoji uska veza ljubavi između stvaraoca i njegovih stvorenja, koja podseća na vezu majke i njene dece i ona je neraskidiva. Nije dakle različitost Boga ono što je važno za Julianu, već njegova bliskost, njegova postojana ljubav.

Naš je duhovni zadatak da se uključimo u Božji pokret učestvujući u njegovom delu na ostvarivanju dobrog.

Ako u svojim molitvama mnoge žene i sve veći broj muškaraca ne zovu Boga samo Ocem, već dodaju ili više vole ime Majke, one i oni se oslanjaju na ovakvu tradiciju.

Isto tako lik Boga bliskog i punog ljubavi nadahnjuje nove liturgije nastale u Crkvi žena („Woman church”) u Americi, a takođe u mnogim grupama žena kod nas. One su razvile liturgiju posvećenu bolnim i odlučujućim trenucima ženskog života: posle abortusa, posle pobačaja, posle rastanka - ili, kao nedavno u Ženevi u okviru nacionalne kampanje protiv bračnog nasilja, tako rasprostranjenog i bolnog). Žene okupljene na ovim liturgijama pokušavaju da prihvate bol, da ga podele i da se međusobno podrže u otporu protiv svega što ugrožava život. Često se dešava da suze zameni opšti mir koji im uliva snagu da istraju u svakodnevnoj borbi za više pravde.

Ovde ću stati znajući savršeno dobro da sam samo okrnula neke puteve ženske teologije i duhovnosti. Mislim da ona može mnogo doprineti našem uzburkanom i nasilnom svetu kome je toliko potrebna jedna teologija života otporna, jaka i puna ljubavi.

Svenka Savić, Novi Sad

INTERPRETACIJA BIBLIJSKOG TEKSTA IZ PERSPEKTIVE FEMINISTIČKE TEOLOGIJE: "DAJ MI PITI!" RAZGOVOR ISUSA SA ŽENOM IZ SAMARIJE*

Razgovor sa ženom iz Samarije, zapisan samo u novozavetnom tekstu Jovanovog (Ivanovog Iv 4,5-42) evanđelja, stalna je inspiracija u zapadnoevropskoj umetnosti i literaturi^{1/}, a u teološkoj literaturi bogato interpretiran. Međutim, bibličari nisu jedinstveni u tumačenju nekih njegovih delova ovog razgovora (Leon Morris, 1988). Deo razlika je, zatim, prisutan i u homilitičkoj literaturi budući da se ona oslanja na biblijski tekst, u kojoj se razgovor navodi kao potvrda "Isusovog samoočitovanja" u mesijanskom poslanju: Isus dolazi da spase sve, da ga prihvate i oni koji nisu Božji obećani narod, oni "drugi". Žena iz Samarije znak je vere u Isusa upravo tih "drugih" - ona je vesnik širenja vere na druge, ona je posrednica i u tom smislu je njegova učenica.

Evanđelista je dao poseban značaj razgovoru Isusa i žene - to je najduži razgovor Isusa sa nekom ženom u novozavetnom tekstu. Ukupno je 180 reči koje izgovara Isus, a 130 žena (103 Isusu, 23 ljudima iz svoga naroda). Drugi podatak koji svedoči o izuzetnosti dijaloga je način na koji žena govori: ona razgovara javno, najpre sa njoj nepoznatim čovekom, a zatim sa poznatima. Javnost govorenja bila je rezervisana za muškarce, pa je u onovremenom istorijskom trenutku njeno javno govorenje vesnik drugačije žene. Podaci o količini govora i načinu na koji je realizovan, mogu upućivati na važnost koji razgovoru daje evanđelista: u ostalim razgovorima Isus upućuje ženama jedan iskaz (ili repliku), a one najčešće čute i slušaju ga^{2/}. Govor, pogotovo javni, potvrda su moći u zajednici.

Teološkinje se danas takođe interesuju za razgovor žene sa Isusom. Naglašavaju važnost perspektive iz koje se tumači razgovor žene sa Isusom; one su nezadovoljne tumačenjem bibličara koji ženu iz Samarije shvataju grešnicom, koja, kao takva, poveruje Isusu i zatim postaje njegovom svedokinjom. Jedna od mogućnosti je predstaviti ženu u dobrom svetlu već od samog početka razgovora da ona može poslužiti kao primer one koja svedoči za Isusa snagom dobijenom od Stvoritelja. Protive se svakoj interpretaciji biblijskog teksta kojom se održava ili produbljuje

* Zahvaljujem se Veri Vasić i Rut Lehotski na primedbama koje su mi dala na raniju verziju ovoga rada.

diskriminacija u crkvi, ili održava i produbljuje jaz i podvojenost - među narodima ili polovima.

Neosporno je da se ovaj novozavetni tekst može tumačiti i na drugačiji način uz uvažavanje dogmatskog tumačenja mesijanske vizije Isusa koji je došao da spase sve, bez obzira na razlike (rasne, etničke ili polne) uz uvažavanje konteksta društveno-političke situacije u Samariji onoga vremena, simbolike vremena i prostora na kojem se razgovor Isusa i žene zasniva u svojstvu kazivanja evanđeliste.

Osnovu analize čine tri vrste podataka:

1. TEKST novozavetni (Duda i Fućak, 1991; tekst se daje na kraju rada);
2. HOMILIJA katoličkog sveštenika (upoređi tekst homilije na kraju rada/3/.
3. KOMENTAR teksta bibličara (Leon Moris, 1988).

Polazimo od teksta koji u crkvenoj dogmi ima određeno tumačenje zasnovano na sudovima i komentarima bibličara, a pretočeno u homiliju sveštenika na osnovu koje vernici stvaraju i zakrepljuju svoje sudove, stavove i osećanja u veri. Od teksta, preko homilije do vernika put je kojim u crkvenu praksu ulazi i u njoj se ustaljuje stav prema ženi u veri - put kojim se stvara jedino ispravno stanovište. Polazeći od metodološkog pristupa iz analize diskursa procenjujemo razgovor sa stanovišta *doprinosa* sagovornika - Isusa i žene iz Samarije u datom društveno-kulturnom i verskom kontekstu. Iz razgovornog doprinosa tumačimo verski doprinos žene iz uverenja da se doprinos žene u širenju hrišćanske misli o Isusu kao Mesiji može bolje razumeti.

Verbalni doprinos sagovornika se ostvaruje u vremenu i prostoru. To su tri elementa analize teksta koje poredimo sa komentarima Ivanovog teksta (Morris, 1988) i sa podacima iz homilije propovednika. Razgovor razmatramo kao skup znakova koji daju određenu poruku teksta. Znakove tražimo u perspektivi pripovedanja evanđeliste, u vremenu i prostoru u kojem se odvija interakcija među sagovornicima. Perspektiva evanđeliste ima dva domena: fokus i periferiju (Chafe, 1980). Govornici su u fokusu (u tekstu označeno drugom vrstom slova), a perspektiva evanđeliste je u periferiji. Tekst je podeljen u 5 narativnih celina na osnovu sledećih kriterija: ko razgovara, kada, kako, gde (vidi podelu teksta na kraju rada):

- 1. Isus razgovara sa ženom nasamo kod zdenca u podne.
- 2. Isus razgovara sa učenicima nasamo kod zdenca kasnije.
- 3. Žena svedoči pred svojim u gradu.
- 4. Isus se samoočituje pred učenicima kod zdenca.
- 5. Učinak ženino svedočenje pred učenicima javno kod zdenca.

Drugi uporedni materijal je homilija sveštenika/4/ podeljena na gramatičke jedinice (klauze), u okviru kojih se razmatra samo onaj deo koji se odnosi na čitani Jovanov tekst (budući da je sveštenik u homiliji govorio i o drugim temama vezanim za druge tekstove čitane toga dana na misi). Na komentare bibličara pozivamo se tumačeći tekst i homiliju.

KOMPONENTE TEKSTA: SAGOVORNICI-VREME-PROSTOR

Sagovornici su u ovom razgovoru žena iz Samarije i Isus. Evanđelista nije dao lično ime ženi sa kojom Isus razgovara ("neka žena Samarjanka"), nego ju je odredio imenom naroda kojem pripada. Time nam istovremeno saopštava ne samo da je

osoba žena, da je izvan jevrejskog naroda i vere, nego da ona stoji umesto svih - ona je predstavnicica čitave svoje grupe. Da bismo razumeli ovaj postupak evanđeliste, podsećamo na istorijske podatke o odnosu između Samarjanaca i Jevreja u vreme kada Isus vodi ovaj dijalog na datom mestu/5/: budući da su "drugačiji" Jevrejima vera nije dozvoljavala razgovor sa inovertnim Samarjancima, pogotovu ne sa ženama. Sa ženom razgovara čovek - Bog. Propovednik kaže, Isus je čeka, "umoran i žedan". Upravo pred ženom se Isus pokazuje u svojoj ljudskosti, jer je kao i mi umoran i kao i mi žedan i obične vode, pored one koju Otac daje, vode žive. Svoju božansku stranu Isus pokazuje u drugom delu istog razgovora, ali sa učenicima, jer oni su njegovi i mogu shvatiti to što im govori.

Vreme susreta Isusa i žene tačno je u podne „šesta ura”. Po vodu su uglavnom išle žene izvan naselja. Nije bilo uobičajeno doći po vodu u podne (mada nije bilo zabranjeno). Velika vrućina u podne diktira da su žene dolazile po vodu uveče ili ujutro, najčešće zajedno više njih. Nošenje krčaga punih vode bio je uglavnom ženski posao. Ova žena dolazi sama u neuobičajeno vreme po vodu, u njoj znani prostor. Zdenac je bio dubok, treba joj mnogo znanja i spretnosti da sama dohvati vodu, što je ona samouvereno činila i pomoć drugih joj nije bila potrebna. Hrabro dolazi sama, što je bio običaj u Samariji. Već na osnovu nekoliko podataka na samom početku razgovora vidimo da je u pitanju neobična žena. Podne može biti realno vreme, ali ima simboliku 'punine vremena', ili 'pravo vreme' (za susret onih koji treba da se susretnu) nasamo na nekom mestu. Dvoje izuzetnih.

U dva prostora se događaju radnje u punini vremena paralelno: kod zdenca i u gradu. Zdenac je statično mesto, dok je grad širina prostora. U njemu se događaju značajne promene pod uticajem Onoga koji sedi kod zdenca, tj. na onoj drugoj strani. Evanđelista precizno određuje zdenac, jer tu Isus susreće ženu: oblast Samarije, grad Sihar, blizu imanja "što ga Jakov daje svojem sinu Josipu. Onde bijaše zdenac Jakovljevi". Vidimo da su geografska određenja precizna (oblast, grad, zdenac) da bi se čitaoci i čitateljke ubedili da se radi o istinitom događaju, o istinitoj priči u istorijskom vremenu. Kada narator stavi u taj prostor sagovornike, onda i ono što oni govore jeste potpuna istina, pa i ono što drugi (evanđelista) o njima govore, takođe. Tačnije, postoje oni zasigurno: žena i Isus; iako žena nema lično ime (obeležje koje je bilo veoma važno kako kod Izraelaca tako i kod Samarjanaca), iako je tu Bog koji može biti svugde i na svakom mestu uvek i dovek, sedi žedan i umoran, čeka na konkretnom zdencu. U konkretnom prostoru u punini vremena, Bogočovek i žena se susreću. Centralan prostor je zdenac (izvor vode), večan, statičan, konkretan, ali i simboličan, a u odnosu na njega je prostor grada u koji odlaze i dolaze, najpre Samarjanka, a onda i Isusovi učenici. O gradu doznajemo iz dinamičkog kretanja žene i učenika - tamo i ovamo, o zdencu znamo gotovo sve: da je tu odvajkada, da je dubok, da je u njemu voda - izvor. Razgovor Isusa sa Samarjankom, a zatim sa učenicima (u odsustvu žene) kod zdenca koji je stalni izvor vode, isto tako je stalni izvor, jer razgovor je sam po sebi tok, izvor, prestaje tako što ga drugi preuzima, razgovor znači večnost trajanja kroz reč. A reč je život. Kao što je izvor vode život. On stalno tamo sedi i izvor stalno izvire i daje vodu. On je izvor kod izvora kroz izvor reči.

Izvor i izvorska voda u Starom zavetu simbol su života koji daruje Bog, posebno u mesijansko vreme, što se prenosi i u novozavetni tekst. Zdenac je stalan

izvor vode, Isus sedi pored zdenca jer je On stalni izvor vode žive, novog života koji neiscrpno i stalno nudi ljudima. Njegova reč je život. Evangelista je vreme i prostor odredio istovremeno i kao konretan i kao onostrani: u punini vremena za ljude, Isus sedi kao izvor na izvoru - izvire i traje - ne pomera se. On je Bog i čovek, i obična voda koje je i sam žedan, i živa voda koju daruje drugima. Njemu dolaze i odlaze oni koji izvor treba da upoznaju i uzmu vodu živu. Oni koji treba nešto da promene u svojim mislima, osećanjima i ponašanju. Zato je pripovedač načinio drugi prostor - grad (naselje) u koji su otišli učenici po hranu i iz kojeg se vraćaju, odnosno iz kojeg dolazi žena po vodu i vraća se u njega da javi radosnu vest svojim. Žena i učenici menjaju prostor, oni su dinamični akteri svoga puta u veru i promene preko delovanja u prostoru i vremenu: ona prelazi iz jednog u drugi prostor menjajući svoje versko ubeđenje, a oni menjaju prostor stičući novo znanje o Učitelju.

Pripovedač se stara da znakovno poveže te prostore u vremenu. *Povez* je važan, ono što je odnos to je stalno: "žena ostavi svoj krčag pa ode u grad i reče ljudima". Ona je ostavila deo svoga vlasništva kod Isusa, u prvom prostoru, u onom u kojem je novi život, ono čime se (obična) voda nosi, ostavila je kod 'žive vode', kao zalag svojih misli, vere i novog duha. Ostavila je deo sopstvenog vlasništva i sebe, kao povez, da bi se vratila (po njega), zajedno sa drugima. I u drugim prilikama krčag je u biblijskom tekstu simbol za veru. U ovom slučaju on je zalag njenog delovanja u drugom prostoru sa drugim ljudima, dok je Isus tu. Tako vidimo da je žena ovde mnogo važniji simbol od predstavnice svoga naroda, ona je ta koja nosi hrišćanstvo dalje, i kao akter, delatna i uspešna u tome.

Radnja se u ova dva prostora događa paralelno: dok su učenici odsutni, Isus razgovara sa ženom (nasamo); dok je žena odsutna, Isus razgovara sa učenicima (nasamo). Tačnije, dok ženi uspevaju da poveruju ljudi u njenoj grupi, Isus se poverava svojoj grupi učenika:

"Ja vas poslah žeti ono oko čega se niste trudili, drugi su se trudili, a vi ste ušli u trud njihov".

Žena Samarjanka se trudila sama (kao što je i po vodu došla sama), ona samoinicijativno "ode u grad i reče ljudima", dok učenici preuzimaju ono što im je Isus već pripremio. Žena istovremeno sa Isusom ima svoju misiju, tek što se odvojila od njega, već navešta dalje, radosnu vest drugima, ona je verovesnik svojim po sopstvenom nahođenju. U tom smislu Isus i Samarjanka su na istom poslu - ona je deo njega, ali i svoje sopstvene agilnosti. U tome je velika prednost žene nad učenicima sa kojima je Isus provodio vreme stalno. Ona je od prve shvatila šta treba činiti iako joj on to nije rekao direktno. Ona je ta koja svojom intuicijom razume i svojom spremnošću za saradnju deluje na druge. Već iz ovoga vidimo da je u pitanju jedna izuzetna žena, samosvesna, sa samopouzdanjem, neustrašiva, intuitivna, delatna, otvorena za drugost.

Zašto je evangelista tako precizno odredio prostor i vreme, a tako neprecizno žensku osobu sa kojom Isus priča? Nije li to mogao biti povod za marginalizovanje njenog učinka u crkvi kasnije? Evangelista kaže: "dođe neka žena Samarjanka". Odrednica 'neka' istovremeno minimalizira njenu osobnost (u značenju 'nije važno koja') jer želi na njenom primeru da pokaže očitovanje mesijanstva Isusovog svima uključujući i one u Samariji/6/, pa je žena iz Samarije samo predstavnica cele grupe, ne samo Samarjanaca nego i svih onih "drugih" koji jesu (ili će uskoro) prihvatiti

Isusa. Ona je evanđelisti sredstvo za očitovanje Mesije, ali ona sobom nosi i ove druge pozitivne osobine. Njene osobine smo iščitali iz konteksta, one izostaju iz komentara bibličara i iz homilija sveštenika. Ono što je tekst potencijalno ponudio, tokom vekova jednostrano je interpretirano, naglašavanjem samo onoga što je bilo presudno za Mesiju, a ova druga strana njene ličnosti najpre je zapostavljena, a zatim izostavljena kao predstavnice kreativne ženske grupe. Drugim rečima, bibličari i propovednici su naglašavali značaj Samarjanke za Isusovu mesijansku ulogu (što je neosporno), ali su u toj želji postepeno zapostavili onu dimenziju po kojoj bi ona istovremeno mogla biti i predstavnicom žena u hrišćanstvu, koje doprinose i izgrađuju veru upravo svojim raskošnim karakterom žene koju su od Stvoritelja primile, a koju je sam Isus pohvalio "Istinu si rekla"). Ovo drugo značenje žene možemo iščitati i iz dinamike zajednički građenog razgovora žene i Isusa.

Isus je inicijator razgovora. On ženu čeka i prvi joj se obraća ("Daj mi piti!"), u svojim biološkim potrebama oslanja se na nju čime istovremeno izražava želju za saradnjom. Žena podseća Njega (i nas) na prepreku koja postoji za takvu inicijativu ("Kako ti, Židov, išteš piti od mene, Samarjanke?"), a evanđelista dodaje u sporednoj rečenici da zvuči kao podsećanje (i Njega i nas) zbog čega je to ("jer Židovi se ne drže sa Samarjancima"). U ovoj prvoj razmeni izgleda kao da dijaloga među ženom i Isusom nema jer Isus traži jedno, a žena ne dela nego odgovara pitanjem. Ona želi da stvori svoj ravnopravan razgovorni prostor, da u samom početku postane ravna sagovorniku kojem još uvek ne zna pun identitet, no prepoznaje da nije iz njene grupe.

U drugoj replici Isus ženi ne odgovara na pitanje direktno. On ponovo počinje svoj red govorenja u formi verbalnog nadmetanja: kad bi... onda bi... žena se spretno snalazi u toj šemi i "odvratiti mu", kaže evanđelista, nadmećući se. Ni ona njemu ne odgovara nego nastavlja svojom argumentacijom već započetu, sada vidimo, teološku raspravu: 'ko sa kim može razgovarati a da pritom ne pogreši pred Bogom'. Ona se i temom i formom u razgovoru "ne da", ona u razgovoru pokazuje hrabrost, smisao za argumentaciju, za nadmetanje, za rivalstvo. I tada njoj "odgovori Isus". On je prvi koji u tom delu dijaloga počinje ženu da smatra kompetentnom sagovornicom i On njoj, kako kaže evanđelista „odgovara“ da bi zatim ona njemu takođe „odgovorila“. To što je On njoj namerio da odgovori tako je važno - njegovo iskreno i intimno očitovanje - da On polako priprema teren za veliku istinu koju njoj kao 'odgovor' izgovara. Tačnije, ona je iz njega izmamila tu veliku istinu i spremnost da sa njom nastavi aktivnost, upravo ju je zaslužila svojim načinom vođenja razgovora:

"Kad bi znala dar Božji i tko je onaj koji ti veli: 'Daj mi piti', ti bi u njega zaiskala i on bi ti dao vode žive".

Isus odgovara oklevajući, po principima zagonetke (kad bi... onda bi..), ali je u Njegovom odgovoru nešto novo, čemu ona ne zna pravo značenje, samo ga naslućuje. Ona se zakačila svojom intuicijom, svojom slutnjom upravo za to novo. Vođena svojom snagom nadmetanja ona mu "odvratiti", kaže evanđelista. Tek tu počinje stvarni dijalog (u onom smislu u kojem se on tradicionalno shvata): na repliku jednog drugi odgovara tako da se dijalog gradi. Sada žena iznosi sasvim logične, svetovne zaključke još uvek zadržavajući i nijansu nadmetanja i začikavanja:

"Gospodine, ta nemaš ni čime bi zahvatio, a zdenac je dubok".

Ovo dijaloško rivalstvo liči na ono učenih pismoznanaca, sviklih verbalnim slalomima u začikavanju Isusa, u kojem oni najčešće iznose mnogo logike, dobrih argumenata i stavljaju sagovornika u situaciju dvoumljenja. Ovoga puta žena mu prilazi istim putem:

"Zar si ti možda veći od oca našega Jakova koji nam daje ovaj zdenac i sam je iz njega pio, a i sinovi njegovi i stada njegov?"

Ona poznaje i brani historiju, običaje i pravila društva kojem pripada. Od nje doznajemo na ovom mestu u čemu je razlika između verovanja Izraelaca i Samaritanaca. Ona je poverovala Isusu u trenutku kada je opisao šta takva živa voda čini, i već ona postaje izvorom vode koja struji u "život vječni" zajedno sa svojim. Ona nije viši vezana za odgovor ko je on, već šta čini živa voda koja potiče od Njega.

Ono što Isus govori, spaja se za njeno potisnuto znanje o Mesiji. Tek kada je glasno izgovorila da zna nešto o ovakvom shvatanju vere ("znam da ima doći Mesija zvani Krist"), Isus koristi njeno već stečeno znanje da u njega ugradi istinu i tako joj tek sada odgovori na početno pitanje: "Ja sam, ja koji s tobom govorim". On joj se sada očituje, sebe predstavlja - njoj samoj kod zdenca u podne. Evangelista posreduje i navodi "kaže mu", tačnije, i ona se njemu očituje svojom željom zasnovanom na njegovom uvažavanju i stoga ne - 'odvрати mu', kao odgovor na njegovo, ne kao rivalstvo, već samoinicijativno s poverenjem - "kaže". Isus ceni ovu odvažnost i, kako kaže evangelista u komentaru: "na to joj on reče".

Ova, naizgled mala reč „na to“ znači da je ono što iza toga sledi samo posledica onoga što je žena samoinicijativno već rekla, razgovorom već zaslužila. Ona je u Njegov iskaz ugradila svoj kredit, svoju dobru volju na kojoj on gradi svoje poverenje. Ovaj izuzetni primer Isusovog poverenja u ono što žena kaže jeste primer koji se u crkvi može održati kao primer kako treba uvažavati ono što žena čini kazivanjem - ona dela kazivanjem. Nenametljivost kojom Isus nju vodi i inspiriše može poslužiti kao primer tolerantnog govora i uvlačenja sagovornika u razgovor na osnovu međusobnog poverenja. Odrednica "na to" (i vremenska i načinska) može se odnositi na sve ono što je prethodno rečeno do te razmene, ali i samo na njen poslednji iskaz. Razgovor je došao do trenutka preokreta. Nakon naredbe koja se odnosi na njegovo ljudsko osećanje žeđi ("Daj mi piti!"), Isus joj daje novu koja se odnosi na one njene tamo, u drugom prostoru. Taj neko treba da bude osoba njoj bliska:

„Idi zovi svoga muža, pa se vrati ovamo“.

Žena takvu osobu nema, gledano iz tačke njenoga sreća, ne pravne organizacije u njenog etničkoj grupi, i zato prirodno odgovara: „Nemam muža“. Ona nema tako blisku osobu kojoj bi ovako veliku stvar prvoj rekla. To je sadržaj njenog odgovora Isusu. Ona mu kaže da je u dubini svog odnosa sa drugima sama, nikome ne pripada. Njena iskrenost je osnova da je Isus oberučke prihvata. Izrekavši istinu pred njoj nepoznatim čovekom, žena je svoj duhovni prostor ispraznila, istinom je očistila svoje srce i istim tim činom mogla je u svoju nutrinu primiti novi sadržaj: "Gospodine, daj mi te vode?"

Isus je suočen sa ovom transformacijom žene i On ide dalje u svom poverenju. Ona, pak, podstaknuta na saradnju, unosi u razgovor novi element poverenja sagovorniku svojom iskrenošću. Isus prihvata njenu iskrenost, prazninu njenog čistog srca, novu potrebu za puninom koju On unosi tako što joj se pokazuje kao prorok, pogodivši njenu životnu priču:

"Dobro si rekla: 'Nemaš muža!' Pet si doista muževa imala, a ni ovaj koga sada imaš nije ti muž. To si po istini rekla".

Isus je takođe zatečen ovom neobičnom ženom, ima poverenja u nju i jedino na ovom mestu on se tako jasno očituje:

„Ja sam, ja koji s tobom govorim!”

Čime je to žena zaslužila toliko Isusovo poverenje i veru da joj se On, koji se tako retko želeo identifikovati, koji Pilatu, niti mnogima drugima, nije direktno hteo odgovoriti ko je, ovako jasno nasamo otvara?

Zadržimo se malo na ovom delu budući da je u jednom delu bibličarkse i propovedničke literature tu izvor za tumačenje žene kao grešnice. Međutim, prema aleksandrijskoj školi (videti kod Morrisa) Isusove reči se ne odnose na pojedinačnu ženu i njenu ličnu životnu priču (pet muževa, a i taj sa kojim je sada nije joj muž), nego je reč o pet plemena iz Samarije koja nisu u potpunosti prihvatila jevrejska verska pravila. U odnosu na to tvrđenje, stoji i poslednji Isusov iskaz „Jer ni ovaj koga sada imaš nije ti muž”, tj. ni sada još nisu Samarjanci izašli iz situacije koja je sa stanovišta jevrejske vere, neprilična. Onda u vezi sa tim možemo tumačiti i prethodni iskaz Isusa, idi zovi svoga muža, „pa se vrati” kao poziv svima u ženinoj grupi da im objavi ovo novo i da se vrate kao ona koja je poverovala. On joj je zadao zadatak. I ona je zadatak razumela. U takvom tumačenju žena je samo povod da Isus opomene ceo samarjanski narod da ga prihvati kao svog sadašnjeg muža, zaručnika. Zato žena nema lično ime.

Zašto u komentaru ovog evanđeoskog teksta nije iskorišćena navedena argumentacija (aleksandrijskih) bibličara koji su uticali na oformljavanje dogmatskog tumačenja? Izgleda da je i ovaj razgovor, kao i drugi iz evanđeoskog teksta, dobro došao onim (muškim) osobama koje su dogmu gradile tako da se i na ovaj segment teksta proširi već ustaljeno patrijarhalno stanovište o krivici žene.

U starojevrejskom društvu, pa i u evanđeljima, a onda i u komentarima, bračno stanje žene obavezan je atribut njene identifikacije, i kada nema ličnog imena i drugih odrednica, postojaće informacija o njenom bračnom stanju. Ako se pogledaju elementi kojima su žene u evanđeljima određivane, vidimo da je bračni status implicitno ili eksplicitno uvek dat i da se žena određuje prema pripadnosti nekome, a onda je to i podatak o njenom socijalnom statusu (ukoliko je devojka, pripada ocu, ukoliko je udata pripada mužu, ukoliko je udovica nalazi se na dnu ekonomske lestvice i ne pripada nikome). Setimo se Marije koja u susretu s anđelom sama izgovara iskaz o svom devičanstvu ("Kako će to biti kad ja ne poznajem muža"); u susretu Isusa i udovice, evanđelista kaže da je bez bračnog druga, odnosno na ivici socijalne lestvice, a za preljubicu (Iv 8,3) evanđelista kaže 'žena uhvaćena u preljubi', dakle ima više od jednog muškarca (preljubicom se smatrala udata žena koja ima vezu sa nekim drugim muškarcem, za razliku od toga muškarac koji je u braku, a ima drugu ženu nigde ne piše da je preljubnik: Glumac, 1930). U identifikaciji proročica (Ana) radi se ili o udovici ili neudatoj ženi, jer su se takve žene posvećivale i prihvatale za sedenje u hramu.

Do današnjeg dana održava se običaj bližeg određenja žene prema bračnom statusu, o pripadanju nekome (ocu, mužu, bratu) iz čega se onda čita njen socijalni status. Većina žena koje je Isus sretao upravo su bile statusno na ivici poštovanja u društvu.

Isus ne osuđuje ženu. Evangelista takođe to ne čini. U komentarima ovoga teksta (kod Morrissa) ima naznake da se komentator pridružuje stavu da je ono što je Isus njoj rekao prekor. U Jeruzalemskoj Bibliji/8/ objašnjava se da nije reč o konkretnoj ženi i konkretnim muževima nego o grehu koji ceo samarjanski rod nosi (naime o pet plemena koja su se odvojila od ortodoksnog judaizma i time pogrešila). Govoreći ženi Isus, dakle, ne govori o njoj nego o čitavom narodu kojem ona pripada. To tumačenje je u harmoniji sa nazivom žene po pripadnosti narodu (Samarjanka) a ne po ličnom imenu, ali ovo tumačenje nije opšte prihvaćeno. Mora postojiti dobar razlog za to, jer inače ne bi mogla biti u homiliji propovednika njena krivica i izraz 'grešnica':

„Pogotovu Židov nikada nije razgovarao sa Samarjancem, niti muškarcem, a kamo li sa ženom. Osim toga ta žena je grešnica. No Isus baš nju čeka”.

Drugi deo ovog razgovora vode Isus i njegovi učenici. Iz analize ovog dela razgovora može se izvući interpretacija i za deo u kojem žena sa njim razgovara. Taj deo razgovora drugačije je ustrojen, jer učenici već poznaju Isusa, naučili su da iz njegovih priča (prisposodba) razumeju suštinu rečenog i zato im on govori u slikama koje oni treba da pročitaju; one su kompleksnije od onih u razgovoru sa ženom, jer on njima ima nešto mnogo značajnije da kaže. Primećujemo da su učenici ti koji razgovor Isusa sa ženom u mislima tumače podozrivo - "Nitko ga ipak ne upita... Što razgovaraš s njom?/9/". Oni su se začudili što On razgovara sa ženom, mada su mu najbliži, njihova razmišljanja o svetu su još uvek pod uticajem toga sveta. Njima je pripovedač dao perspektivu ondašnjeg jevrejskog sveta/10/. Tako u istom trenutku imamo, s jedne strane, novu perspektivu sveta koju nudi i predstavlja Isus, i perspektivu sveta iz njegovog kulturnog miljea koju predstavljaju učenici/11/. Ni evanđelista, ni učenici nisu se stavili u perspektivu žene da bi razumeli Isusovu reakciju neosuđivanja. Ta bi perspektiva značila 'udavana si bila pet puta' iz čega se onda moglo zaključiti o svetu u kojem je Samarjanka živela - nju je neko u njenom društvu toliko puta odabirao, udavao, predavao drugom. Nije ona agens svoje situacije, nego pacijens, zato je Isus i ne osuđuje; jer, ako bi se neko morao osuditi onda je to celo društvo.

Setimo se Tamare koja je nakon smrti svoga muža pripala njegovom bratu, pa kad je on umro njegovom mlađem bratu. Dakle ona je 'imala tri muža', 'promenila tri muža', 'tri puta bila odabirana kao žena', tačnije 'tri puta je bila predavana iz jedne ruke u drugu', ali je za to niko nije pitao! Po jevrejskim zakonima ženi je bilo određeno u toj situaciji da prelazi od brata bratu. Dakle, ako pođemo od pretpostavke da Samarjanka nije voljno menjala muževe, nego po obrascu svoga društva, onda hrišćansko shvatanje braka ne sme da se prebacuje na njenu situaciju i procenjuje negativno za nju, kao da je grešnica.

Drugi izvor za shvatanje žene kao grešnice iščitavali su bibličari iz njenog iskaza koji saopštava svojima: "kazao mi je sve što sam počinila". Ukoliko se uzme kao polazište da je žena bila pacijens, a ne agens svoje situacije, njen uzvik nema negativno značenje, već pre informaciju da se radi o 'čovjeku koji sve zna', tačnije koji je sam prorok. Njen iskaz treba dovesti u vezu sa njenim oduševljenjem da je On najveći od svih, a ne za nešto negativno što je ona učinila. Odrednica "sve" u ovom kontekstu se shvata onako kako je i inače u diskursu proricanja. Kada neka

proročica pogodi nekoj osobi nešto, ona dođe svijima i kaže "Sve mi je pogodila". Ono "sve" ustvari je ubeđenje da je ta osoba proročica, a ne da je rekla sve što je negativno počinila (tada bi razgovor bio mnogo duži).

Ukratko možemo zaključiti da je evanđelista majstorski sačinio tekst u kojem veze među znakovima govore više od samog znaka. Zašto je propovednik nazvao ženu grešnicom? Isus ženi kaže "pet si doista muževa imala" gde se 'doista' odnosi na istinitost njenog odgovora ("nemam muža"), jer se ono nadovezuje na znanje koje Isus kao prorok ima o njoj. Isus time konstatuje da je ona istinu rekla, ali u tome nema osude samog sadržaj istine. Naprotiv, on je pohvali jer je "po istini rekla". Isus ima svoj kriterij, koji će kasnije postati hrišćanski, da jedan čovek treba da ima jednu ženu, ali to nije bilo jedino što je u tadašnjem izraelskom ili samarjanskom društvu bila praksa i zakonska mogućnost/11/.

Dušan Glumac (1930,14-15) navodi niz podataka iz Starog zaveta za potvrdu da je poligamija bila pravilo među bogatima i vladarima, a monogamni brak među siromašnima. Zaključuje da je monogamni brak zavladao svim društvenim slojevima, "poligamijski brak nije bio time sasvim potisnut. Još se u vreme Hristovo prepiru ravini koliko sme čovek uzeti žena. Mnogoženstvo traje kod Jevreja sve do kletve učenog rabi Geršoma ben Juda u Majncu (970-1040) posle Hrista". Nadalje autor navodi da bi bilo pogrešno misliti da u to vreme nema poligamijskih brakova. "Irod Veliki imao je 10 žena, nekoje u isto vreme ... a spominju se i ravini sa više žena.. jer je to Judejima još od otaca dozvoljeno"(str.15-16). Završavajući ovu raspravu Glumac kaže: "Mnogoženstvo se, dakle dopuštalo, i nije poznato da je neko ustajao protiv njega. Hristos, tek, i ovde se visoko uzdiže iznad svojih savremenika i određuje da se mora živeti u braku sa jednom ženom" (str.16).

Treba pretpostaviti da je u Samariji mnogoženstvo bilo moguće i dozvoljeno, pa je i Samarjanka mogla biti odabrana više puta od nekih muževa, jer prava izbora su imali muškarci, a ne žene (O tome se i u Mojsijevom zakonu govori). Glumac zaključuje da "u vreme Hristovo, ipak, mnogoženstvo nije tako često", ali je dozvoljeno. To je bitno. To je socijalni milje u kojem Isus zatiče ženu. U tom društvu on ženi "pogađa" (prorokuje) da je imala 5 muževa. Znajući njegovo shvatanje (iz drugih delova evanđelja (Mat.19,4-6) čitalac može procenjivati da je sa njegove tačke gledišta o idealnoj ljubavi supružnika u monogamnom braku on osudio Samarjanku. Ali iz perspektive njenog miljea ne bi trebalo da ona bude osuđena budući da znamo da je takva mogućnost samo postojala, ali nije bila jedina. Nadalje, Glumac naglašava da su "proroci imali po jednu ženu, ma kojoj društvenoj klasi pripadali". Isus, dakle, govori iz svoje perspektive Proroka, a ne iz tekuće prakse u Samariji čiji on nije žitelj. Tek suočena sa Prorokovim "gatanjem" tj. sveznanjem ona želi sa njim da se poistoveti, on joj se jasno i objavljuje i tada se sve kod nje menja; ona počinje da razmišlja o sebi na njegov način. I tu vidimo njenu osobinu da se menja empatišući sa mišljenjem drugih. Velika osobina koju je posedovao i sam Isus. Ona, dakle, ima osobine koje On ima.

Samarjanka koja razgovara sa Isusom nije grešnica, ona je dostojna predstavica svoga naroda. Kao potvrda ovakvom shvatanju je činjenica da su joj njeni sugrađani odmah poverovali kada im je rekla "Sve mi je rekao..." (da je žena na lošem glasu u gradu, možda bi situacija bila drugačija). Time što ih je pozvala i što su joj se oni odazvali, time što su došli kod Isusa i ona se sama potvrdila kao

verovesnica i pred njima i pred Isusom i pred nama. Njoj su njeni poverovali zato što je kod njih kao osoba imala "kredita". Uočimo razliku da apostoli nisu njihovim sestrama poverovali kada su donele vest da je Gospodin uskrsnuo, a bile su verne pratilje Isusove.

Biblijski komentator, Leon Morris (1988) zaključuje "u svakom slučaju, žena je uvidela da je pogriješila". To je osnov za doktrinarno tumačenje ovoga dijaloga, pa ga s razlogom kao takvog stavljaju u onaj deo čitanja u redu misa koji se odnosi na pokoru u korizmi. Potkrepljuje to i propovednik u homiliji svojim stavom o njoj kao grešnici. Odatle ulazi u praksu razgovora.

Evangelista (muškarac) u tekstu nema naznaka osude za ženu, Isus je nije osudio, komentatori evanđelja (muškarci) Isusove reči komentarišu kao one kojima on osuđuje, a propovednici (muškarci) to preuzimaju u svojim homilijama i zato je ovaj biblijski tekst stavljen u čitanja u korizmi kada je reč o pokori, grehu i čekanju. Ono što je postalo deo dogmatskog učenja danas jeste da je Samarjanka osoba kojoj se Isus očituje kao Mesija, iako je ta osoba grešnica. Takva se orijentacija mora menjati u tom smeru da je zaista velika stvar što se Isus očitovao kao Mesija jednoj samouverenoj ženi tako izuzetnih osobina, koju je sam cenio u dijalogu, koja je spretno vodila razgovor, koja mu je poverovala i tu ljubav objavila drugima. Obe kompetentne treba naglašavati u današnjoj crkvenoj praksi podjednako.

Ako smo postigli da argumentaciju usmerimo u drugim pravcu, onda žena ima sasvim druge atribute: pred nama je jedan izvanredan ženski lik iskrenog srca, preduzimljiva osoba, koja sluša, veruje i dela. U razgovoru sa Isusom ispoljila je pronicljivost, što se vidi iz načina na koji doznaje ko je njen sagovornik, kako vodi dijalog, kako postepeno stvara poverenje prema njemu. Čitaocima je jasno ko je Isus iz prethodnog evanđeoskog teksta, kada pripovedač uvodi ženu Samarjanku u priču. Ona ne zna sa kim razgovara. Ali u znakovima koji ga uokviruju ona pokušava da odgonetne: da je iz jevrejske grupe (verovatno na osnovu odeće i govora) i odmah sa prepoznavanjem njoj se nameće i pravilo o zabrani razgovora njima sa njom (ali ne njoj sa njim): "Kako ti Židov, išteš piti od mene, Samarjanke?". Ona sama o Isusu doznaje, takva pronicljiva i znatiželjna, iskustvena u susretima sa ljudima. Pripovedač nam ne kaže na osnovu čega ga je prepoznala nego objašnjava kakvi su odnosi među narodima kojima sagovornici pripadaju. Evangelista je ženi dao lepe osobine, ali ih je stavio u funkciju celog roda (bez osobnog identiteta) i time zamaglio njenu veličinu kao predstavnice ženskog roda, pored toga što je ona i predstavnica čitavog naroda. Zato je moglo da se dogodi da postepeno, tokom vekova, naporedo s tim, kako je monogamno društvo postalo jedino ispravno i kako su različiti komentatori iščitavali ovaj tekst u skladu sa socijalnim okolnostima u svojoj sredini, bude izgrađen sud o Samarjanki kao grešnici.

Isus nije poštovao ljudsko pravilo da sa ženom ne razgovara, pogotovo ne na javnom mestu i sa strankinjom. Napravio je ovaj "prekršaj" ne toliko da se pokaže kao rušitelj, nego da na primeru nepoštovanja pravila, uspostavi novo. To novo je značilo da su za njega svi jednaki, pa je kroz takvo negiranje u isto vreme ostvareno i njegovo očitovanje ne samo ženi (nasamo) nego i učenicima (koji su zatim stigli i scenu videli), ali i drugim ljudima u Samariji i nama koji evanđelje čitamo.

Žena je shvatila da je njen sagovornik neobična osoba, prorok, i ona ga uvažava obraćajući mu se sa "Gospodine, vidim da si prorok".

Isus poštuje to njeno nastojanje i odgovara intimno: "Veruj mi, ženo" . Morris (1988, 152) tvrdi da je u grčkom obraćanje sa "žeño", rečju kojom se Isus obratio i svojoj majci u sceni u Kani, kao i dok je visio razapet, bilo izraz poštovanja i ljubavi, a ne izraz distance, kako bismo tumačili iz današnje perspektive. On želi sa njom da razgovara, njenu inicijativu prihvata i okreće je ne protiv nje, nego u zajedništvo sa njim: "dolazi čas kada se nećete klanjati Ocu ni na ovoj gori ni u Jeruzalemu. Vi se klanjate onima što ne poznate, a mi se klanjamo onima što poznamo. Ali dolazi čas sada je! kad će se istinski klanjatelji klanjati Ocu u duhu i istini".

Ovo „sada je!“ znači da se takva mogućnost upravo ostvaruje i da su njih dvoje povezani u toj sadašnjosti i prisutnosti, oni su već deo novog stanja i kao stvaraoci, jer sada je, podne je (šesta ura), 'čas je došao' i to onaj u 'punini vremena', gde su njih dvoje na izvoru i izvori (na zdencu i zdenci).

Odmah zatim, žena nudi rešenje za svoju dilemu sa kim razgovara, jer na njeno već znano teološko znanje:

"Znam da ima doći Mesija",

Isus, povezujući odgovor sa prethodnim "sada je!" predstavlja se razotkriveno "Ja sam, ja koji s tobom govorim."

Koliko je ovaj dijalog jedinstven ne samo po značajnim rečima koje je Isus izgovorio ženi, toliko i po znakovnosti pomoću koje je evanđelista gradió dijalog na osnovu postupnog korišćenja prethodnog podrazumevanja svakog sagovornika u razgovoru. On dovodi ceo razgovor do vrhunca kada se Isus očituje svetu. Isus i žena zajedno grade razgovor zasnovan na uzajamnom poverenju i znanju onoga što je deo tadašnje verske nauke i intimnog znanja. Tu nema osude, niti negativnog stava koji konstatujemo u potonjoj crkvenoj interpretaciji ovog dijaloga.

Naglasimo važnost ženinog iskustva za veru. Ali ne sluša samo Isus ono što mu žena iz Samarije govori. Nju slušaju i veruju joj njeni sunarodnici. "Kazao mi je sve što sam počinila". Mera za prihvatanje Isusa bilo je njeno iskustvo a ne tuđe. Dakle, objava nije bila za nju nešto izvan nje, nešto što ona tek treba da poveruje, kako je to bilo u susretu anđela Gavriila i Marije koji joj je rekao da će roditi Sina Božjeg, i kako da se u svemu ponaša. Ovde je mera bila u skladu sa ženinim iskustvom, onim što je njoj bilo moguće da shvati da bi poverovala - prepričavanje njenog ličnog iskustva.

Ovaj dijalog je pre svega izvanredan diskursni primer dijaloga građenog s poverenjem i na poverenju jednog sagovornika prema drugom, što može biti osnova za tolerantan dijalog uopšte, i treba ga koristiti u daljoj hrišćanskoj praksi kao onaj kojom se potvrđuje Isusova tolerancija dijaloga i izostavljanje diskriminacije žene. Isus je prema svima jednak, i prema ženi i prema učenicima, izvor žive vode teče jednako svima. Iz onog dela teksta, tačnije iz jedne neizgovorene misli učenika o tome da je čudno što Isus razgovara sa ženom, razvio se, verovatno, negativan stav prema ovoj ženi, budući da su učenici, pogotovu nakon Isusove smrti, bili oni koji su nadalje nosili Reč Božju i sve što su činili, mislili, govorili, bilo je ispravno.

Poznat je sud da su u pratnji Isusa išle mnoge žene, kao što je Muhamed privukao mnogo žena u svom proročkom hodu na početku. Zato je ustaljena tvrdnja da je hrišćanstvo omogućilo bolji položaj ženi, isto kao i islam u odnosu na prethodno stanje. Međutim, verska praksa je takvu početnu poziciju izmenila u diskriminaciju prema ženi.

Nije obilato *govorenje* žene u Novom zavetu u prisustvu Isusa, mada se tvrdi da je za Isusom išlo mnogo žena. Podaci u Jovanovom evanđelju su pre u skladu sa onim što je od žene bilo očekivano i za nju zadanim patrijarhalnim ponašanjem: ćutanje, slušanje, odgovorenje (vrlo malo) kada je pitana. Međutim, ni sa jednom drugom ženom do li sa ženom iz Samarije Isus mnogo ne govori.

Evanđelista nam u komentaru navodi: "Mnogi Samarjanci iz ovoga grada poverovaše u njega zbog riječi žene koja je svjedočila". Njena je veličina u tome što je izuzetna žena izvan jevrejske zajednice koja je, poverovavši, dalje delala.

Žena, drugim rečima, ispoljava izuzetnu intuiciju, dobru volju, agilnost, požrtvovanost da i drugi osete ono što ona ima reći. Njene reči su te koje vode. Ovu njenu osobinu niti ističe dovoljno propovednik, niti je dovoljno s poštovanjem procenjuje komentator Ivanovog evanđelja (Leon Morris, 1988, 219), "naročito ih se dojmila ona ženina *pomalo preterana tvrdnja*" o tome da joj je Isus sve rekao. Za nju to jeste sve - rekao joj je srž onoga što ona treba da zna.

ZAKLJUČAK

Postoji čitava lepeza onih koji su gradili dogmatsko učenje i polazeći iz njega ne mogu drugačije da vide celu situaciju niti veličinu žene u njoj (evanđelista, pisac komentara evanđelja, propovednik). Potrebna je nova interpretacija evanđeoskog teksta koja će podjednako voditi računa o tome da se različiti oblici diskriminacije umanjuju, ublažuju ili otklanjaju, uključujući i diskriminaciju prema ženi u interpretaciji biblijskog teksta, što može dovesti do nove crkvene prakse ne samo u okviru hrišćanskih crkava nego i u dijalozima među drugim verama. Naveštajući Božju Reč možemo istovremeno podariti osnov za toleranciju i zbližavanje ljudi, hrišćana međusobno, izbegavajući konfrontacije i stereotipne predrasude jedni o drugima.

NAPOMENE

U ovom radu autorski tekst je na srpskom, a primeri biblijskog teksta i iz homilija katoličnog sveštenika na hrvatskom pa se poštuju pravila novih pravopisa u ova dva jezika, s tim da religijski diskurs u srpskom nije precizno normiran pa u ovom radu neke doslednosti sprovodimo shodno verskoj tradiciji. Na primer, u dubletnim oblicima kakvi us Samaričanka, Samarićanin, Samarićani i Samarjanka Samarjanac i Samarjanci dosledno se koristi druga forma.

1/ Setimo se, na primer, Rembrantovih slika na kojima je Isus predstavljen u tamnim tonovima, dok je Samarjanka u prvom planu (vidi korice ove knjige). Tokom vekova razvoja hrišćanstva na ovim prostorima, religija i umetnost su jedna drugu pomagale u učvršćivanju verskog iskustva hrišćana.

2/U susretu Isusa sa Magdalenom ona samo ćuti dok mu svojom kosom briše i suzama pere noge; na gozbi u Kani Isusova majka Marija izgovara jedan iskaz: u razgovoru sa Martom i Marijom, dok se Marta „žali“ Isusu, Marija samo sluša; u dugom razgovoru Marije sa anđelom, anđeo govori dok Marija ima samo 2 iskaza ("Kako će to biti kad ja ne poznajem muža"; "Neka mi bude po tvojoj želji").

3/Zabeležena je propoved katoličkog sveštenika u trećoj korizmenoj nedelji 1998. godine. Sveštenik u propovedi, kojoj je Jovanov tekst poslužio kao osnova,

ističe dimenzije ovog novozavetnog teksta koje su u funkciji doktrinarnog potvrđivanja i širenja hrišćanske perspektive. U njoj je fokus na Isusu iz perspektive evanđeliste (muškarca) koji je tekst pisao, koristeći kao osnovu kulturnu šemu društva u kojem je događaj nastao i verničku (čitalačku) publiku za koju je tekst pisan. U toj vizuri postoji opozicija "mi" i "oni" oličena u ženi iz nejudijske grupe, iz Samarije, koja nije dobrog morala ("grešnica" je, kako propovednik navodi) i klanja se drugačijem Bogu (kako kaže sama u razgovoru sa Isusom), ali je poverovala da je Isus onaj kojeg čeka celo čovečanstvo. Od "oni" ona postaje "mi". "Mi" u ovoj perspektivi simbolizuje hrišćane, one koji su okupljeni oko Hrista u onom vremenu višebožićke tradicije.

4/Tekst se čita u katoličkoj misi u trećoj korizmenoj nedelji, u vreme pokore i obraćenja. Uvodni tekst pre čitanja (up. Nedeljni i blagdanski misal za narod: godina ABC, 1992, 367) daje osnovni smisao odbira teksta: "Svi mi žeđamo za istinom i ljubavlju. Svi mi nastojimo otkriti smisao svoga života. Tko bi nam mogao pokazati izvor na kojem bismo utajili svoju žeđ? O, kad bismo se mogli poput Samarjanke susresti s Kristom i poverovati u njegovu riječ! On nam obećaje izvor vode koja teče u život vječni. Zašto drugdje tražiti susret Isusa, zašto mu posve jednostavno ne reći: Daj mi piti!".

5/Više o Samarjancima doznajemo iz knjige Šarla Etingera (1996,54-56): Asirci su opseli Samariju 722. god. pr. n.e. Novi asirski vladar je proterao iz Samarije "desetine hiljada njenih žitelja", umesto njih je došlo stanovništvo iz drugih krajeva. "Prisilno naseljene tuđinske etničke grupe brzo su se asimilovale, prihvativši verovanja, obrede i jezik izvornog stanovništva. "No, i pridošlice su sa svoje strane stavile izvesno obeležje na religiju starosedelaca i unele u nju elemente svoje verske tradicije". To znači da su se Izraelci koji su ostali u Samariji pomešali sa doseljenim tuđim stanovništvom i tako stvorili novu, *Jevrejima srodnu etničku grupu*, Samarjane, koja je odigrala značajnu ulogu u daljoj istoriji jevrejskog naroda" (podvuka S.S.).

6/U knjizi Pavla Borovića (1991,471-473) ukratko se navode osobine Samarjanaca. Oni nisu posebna nacija nego mešavina naroda iz Mesopotamije, Sirije i Vabilona preseljeni u prostor Samarije koja se nalazi između Judeje i Jerusalima. Doneli su neke običaje, navike i verovanja različita od Judeja, ali istovremeno usvajaju pet Mojsijevih knjiga. Tako će verovati u stvaranje Adama, ali će takođe tvrditi da se to dogodilo na planini Garizimu (Gerizimu) koja postaje njihova svetinja. Oni će zadržati običaj krvne žrte kada je Jevreji budu ukinuli.

7/Postojalo je neprijateljstvo između Samarjanaca i Jevreja, mada su, kako Etinker kaže "srodne etničke grupe". Ustanovljena su pravila međusobnog komuniciranja, od kojih je jedno da Jevreji ne razgovaraju sa Samarjancima. Kada je na prostor Samarije došao islam, mnogi su promenili veru, jedan manji broj žrtvi i danas u okolini vrha Garizma, Tel- Aviva, ukupno 3 porodice (oko 500 duša) u kojima je običaj ženidbe i udadbe sa svojim.

8/U Jeruzalemskoj Bibliji (1994, 1510) navodi se objašnjenje za Isusov iskaz o pet muževa: "Židovi su mrzeli Samarjance...te su njihovo porijeklo tumačili.. prisilnim preseljenjem pet poganskih plemena koja su djelimično ostala vjerna svojim bogovima i kojih su simbol "Pet muževa".

9/ Jedna od rabinskih izreka je i ova: "Zbog onoga što bi ljudi mogli pomisliti, muškarac ne smije biti sam s nekom ženom u konačistu, pa čak ni sa svojom sestrom ili kćerkom. Zbog onoga što bi ljudi mogli pomisliti, muškarac ne smije na ulici govoriti ni s jednom ženom, pa čak ni s vlastitom, a pogotovu ne s nekom drugom".

10/U slučaju da žena za vreme desetogodišnjeg braka nije rodila dete, "Određuje se da se sa tom ženom ima razvesti" (Glumac, 1930,15). Evangelista ništa ne govori o deci. Možemo pretpostaviti da je žena više puta bila birana u brak i zbog različitih razloga ostavljana, a jedan mogu biti nemanje dece.

11/ Leon Morris (1988,207-208) kaže: "Pod tim bi se moglo podrazumevati da je ona previše i prečesto iskorištavala mogućnost rastave braka, te da je na kraju u tom trenutku živjela sa čovjekom koji joj zakonski nije ni bio muž". Ako se prisetimo pravila na osnovu kojih se moglo razvoditi u jevrejskom društvu, malo je šanse da je ovoj ženi to uspevalo.

Podsetimo se nadalje i običaja (Glumac, 1930): "Neko je sa korpom smokava uzeo pet žena... a jedan je brat uzeo 12 udovica svoje braće koja su umrla bez dece".

LITERATURA

- Armstrong, Karen (1995), *Istorija Boga*, Narodna knjiga, Beograd.
- Armstrong, Karen (1986), *The Gospel According to Women*, Fount, London.
- Beck, Norman A. (1994), *Mature Christianity in the 21st Century: The Recognition and Repudiation of the Anti-Jewish Polemic of the New Testament*, The American Interfaith Institute, Crossroad, New York.
- Biblija u umjetnosti (1990), Založba Mladinska knjiga, Zagreb.
- Borović, Pavle (1994), *Biblijski priručnik arheoloških, zemljopisnih i povjesnih pojmova knj. I, Dobra vest*, Novi Sad.
- Brown, Ann (1996), *Obrana žene: feminizam i Biblija*, Step press, Zagreb.
- Chafe, Wallace. L. ur. (1989), *The Pear Stories: Cognitive, Cultural and Linguistic Aspects of Narrative Production*, Ablex, Norwood.
- Dil, Pol (1991), *Simbolika u Bibliji*, Dobra vest, Novi Sad.
- Duda, Bonaventura i Jerko Fućak (1991), *Novi zavjet i psalmi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Etinger, Šarl, et al. (1996), *Istorija Jevrejskog naroda*, Ginko, Beograd.
- Glumac, Dušan (1930), *Socijalni položaj žene kod starih Jevreja*, "Privrednik", Beograd.
- Haag, Herbert (1993), *Grosse Frauen der Bibel im Bild und Text*, Herder, Basel.
- Harrington, J. Wilfrid (1975), *Uvod u Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Morris, Leon (1988), *Ivan: tumačenje evanđelja po Ivanu*, Dobra vest, Novi Sad.
- Nedeljni i blagdanski misal za narod: godina ABC, Kršćanska sadašnjost, Zagreb,(1992).
- Rebić, Adalbert et al. ur. (1994), *Jeruzalemska Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Savić, Svenka i Tadej Vojnović (1992), Nek' Božja Riječ uđe u naš život: diskurs analiza homilija, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 35/2, 133-159.

Šosberger, Pavle (1996), Osnovni pojmovi jevrejskih običaja i religije, Pokrajinski sekretarijat za kulturu, Novi Sad.

Vojnović, Tadej (1991), Velika biblijska konkordancija I-II, Kršćanska sadašnjost Zagreb i Dobra vest Novi Sad.

Vojnović, Tadej (1993), Sinopsa Evanđelja s rječnikom i konkordancijom, Protektor, Zagreb.

Vojnović, Tadej (1994), Simbolika boje i broja u Bibliji, Folklor u Vojvodini, sv. 8, 37-43.

Zajimović, Senaid (1996), Žena i islamski pogled na život, Amman-Jordan.

HOMILIJA 1996. Treća korizmena nedelja
10. mart 1996.

čitanja: Izl 17,3-7;
Ps 95(94) 1-1, 6-7ab,7c-9;
Rim 5,1-2.5-8; Iv 4,5-42

Braćo i sestre,

Korizma je osim vremena pokore, obraćenja, u Crkvi bila oduvek i vreme poučavanja katekumena i pripremanja za krštenje.

I zato se u korizmi, što više ide ona prema Uskrsu, sve obilnije daje Riječ Božja.

I ovo evanđelje, koje smo navijestili, obilno je ne samo po svojoj veličini, nego po poruci koju nosi.

Literarno, ovaj razgovor žene i Isusa spada u jedan od najljepših razgovora koji je Isus održao, uz razgovor sa Nikodenom u prethodnoj glavi.

Evandjelje se odvija na više razina, ali uvijek ima zanimljive obrate.

Jedna je razina Isus šalje učenike u grad po kruh, da bi im onda rekao da je pravi kruh vršiti volju Božju.

Ovdje moli ženu da mu dade vode da bi tada rekao da će on njoj dati vode žive.

U isto vrijeme evanđelje ima dva vrhunca
prema kojima ide.
Prvi je vrhunac Isusovo samoočitovanje
kada je ženu doveo do toga trenutka
da je spoznala
da ne razgovara ona sa običnim Židovom i rabinom
da je pred njom nešto više,
on joj govori: 'Ja sam Jahve
ja sam Bog, ja sam Mesija'.

I drugi vrhunac prema kojemu ide čitavo evanđelje,
to je ispovjest Samaritanaca:
'ovo je uistinu spasitelj svijeta'.
No sve se odvija
i započelo je sa vodom.

Uopće kada bismo tražili zajedničku temu danas Božje Riječi,
to je voda.
Voda u pustinji gdje mrmlja izraelski narod,
idući kroz pustinju,
i gdje su se posvađali s Mojsijem
tražeći vode,
i mrmljali protiv Gospodina,
zato se to mjesto zove Masa i Meriba,
to znači mrmljanje i otpor.
Voda jednako život.
To znamo mi.

To još više znaju ljudi pustinje i ljudi Istoka,
gdje je voda dragocjenost,
gdje se voda posebno čuva.
Voda znači život.

Isus iskorištava trenutak,
zapravo vrlo promišljeno čeka ženu
da dođe na zdenac.
Ima on s njom posla,
ima joj nešto reći,
ima joj nešto dati.
I on je njoj na kraju dao živu vodu.

U podne je čeka.
U podne kad nitko ne dolazi po vodu,
jer se po vodu išlo,
bunari su bili izvan sela,
ujutro i navečer.

On sjedi u podne, umoran od puta.
Ide u Jeruzalem.
Samarija je negdje na polovici puta,
između Galileje i Jeruzalema.
I žena dolazi.
Dolazi ništa ne sluteći šta će biti.
I upravo se čudi
kad je oslovljava Židov.
I to rabin.
Isus krši sve društvene konvencionalnosti.
Razgovara sa ženom.
Židov nikada na javnom mjestu nije
razgovarao sa ženom, pogotovu ne rabin.
Pogotovu Židov nikada nije razgovarao sa Samarjancem,
niti muškarcem, a kamoli sa ženom.
Osim toga ta žena je grešnica.
No Isus baš nju čeka.
I ona će biti osoba njegovog samoočitovanja,
i ona će u isto vrijeme biti vjerovjesnik evanđelja za Samariju.
Ona će svjedočiti svoje iskustvo toga susreta.
i zvati ljude:
'dođite i vidite'.
Ljudi će doći,
upravo će ona posredovati ovu vjeroispovjest:
'ovo je uistinu spasitelj svijeta'.

Isus polako, ali uporno, sve više ulazi u njezinu savjest.
Počinje sa laganom igrom oko vode:
"Daj mi piti!"
'Kako ti od mene žene tražiš
kako ti Židov od Samarjanke tražiš'.
Isus joj se tada nudi
da će on njoj učiniti uslugu.
On će joj dati živu vodu.
Žena poželi tu vodu da ne mora ožednjeti više
i dolaziti ovamo.

Tada joj se Isus očituje.
No sve više i dublje ulazi u njezinu savjesti
polako je želi suočiti sa njezinom vlastitom istinom.
Jer da bi se doista dogodilo to
da ona primi živu vodu,
ona se mora suočiti sa istinom svojega života.
Žena želi pobjeći od te istine,
prelazi na kazuistiku klanjanja
da li se klanjaju Židovi u Jeruzalemu,

ili Samarjanci na Gori Garizi.
Isus prihvaća čak i tu kazuistiku
da bi rekao,
ne možeš se uopće Bogu klanjati,
ako u sebi nisi istinit.
Dolazi čas,
vjeruj ženo,
sada je,
kada će se pravi klanjaoci klanjati Bogu u duhu
znači u nutrini svojoj, ne vanjskim činima.
Nutrinom svojom klanjati
i poklanjati se Bogu.
I to će se sve događati u istini ne u vanjštini,
nego iz istine čovjekovog vlastitog života.

I vidite
upravo je radi toga Isus nju upravo vodio
uz sve njezino izbegavanje od vlastitog života,
jer mi ljudi se svim više želimo baviti nego sobom,
jer, daleko se radije drugim životima bavimo
nego svojim vlastitim životom.
No Isus je uporno vodi k njoj samoj,
Ti si tu.
Ti si sada u problemu,
to moraš spoznati
i susresti se sa svojim životom
da bi onda našla Boga.

Konačno Isus uspeva
da je suoči sa realnošću njezina života.
I da joj kaže: ovo je tvoja realnost,
i tek na tu realnost,
ako želiš,
Bog može spasenjski djelovati.
I žena se otvara,
i prepoznaje,
i prima od njega živu vodu.

Upravo u korizmi
koju proživljavamo želimo prepoznati
da Isus Krist svakog od nas
želi suočiti sa samim sobom.
I tek kad se ostvari ta istinitost
na to može doći milost i obraćenje i dar života.
Tako dugo dok lomamo i lamamo
tako dugo na to ne može doći milost i dar života.

Tek kad se pred Bogom nađemo
i spoznamo:
Bože ja sam takav
smiluj mi se.
Na to dolazi milost oproštenje i živa voda
dar života, dar obnove dar rasta.
U protivnom mi smo stalno u situaciji Mase i Meribe,
otpora koji pružamo Bogu.
Jer nećemo se susresti s istinom vlastitog života.
A Gospodin nam želi dati živu vodu.
Amen.

TEKST EVANĐELJA IZDELJEN U CELINE

(Novi Zavjet i psalmi, B. Duda i J. Fućak, 1991, 257-260.gl. 4)

dijalog

komentar evanđeliste

Isus je umoran od puta sjedio na zdencu. Bila je otprilike šesta ura.
Dođe neka žena Samarjanka zahvatiti vode.

"Daj mi piti!"

Kaže joj Isus:
Njegovi učenici bijahu otišli u grad
kupiti hrane.
Kaže mu na to Samarjanka:

**"Kako ti, Židov, išteš piti od mene,
Samarjanke?"**

Jer Židovi se ne družu sa Samarjancima.
Isus joj odgovori:

**"Kad bi znala dar Božji i tko je onaj koji ti
veli: 'Daj mi piti', ti bi u njega zaiskala i on
bi ti dao vode žive".**

Odvrti mu žena:

**"Gospodine, ta nemaš ni čime bi zahvatio, a
zdenac je dubok. Otkuda ti dakle vode žive?
Zar si ti možda veći od oca našega Jakova
koji nam dade ovaj zdenac i sam je iz njega
pio, a i sinovi njegovi i stada njegov?"**

Odgovori joj Isus:

**"Tko god pije ove vode, opet će ožednjeti. A
tko pije vode koju ću mu ja dati, ne, neće
ožednjeti nikada: voda koju ću mu ja dati
postat će u njemu izvorom vode koja struji
u život vječni."**

Kaže mu žena:

**"Gospodine, daj mi te vode da ne žeđam i da
ne moram dolaziti ovamo zahvaćati."**

Nato joj on reče:

"Idi zovni svoga muža pa se vrati ovamo"

"Nemam muža."

**"Dobro si rekla:
'Nemaš muža!' Pet si doista muževa imala,
a ni ovaj koga sada imaš nije ti muž.
To si po istini rekla".**

**"Gospodine, vidim da si prorok.
Naši su se očevi klanjali na ovome brdu,
a vi kažete da je Jeruzalemu mjesto
gdje se treba klanjati."**

**"Vjeruj mi, ženo, dolazi čas kad se nećete
klanjati Ocu ni na ovoj gori ni u Jeruzalemu.
Vi se klanjate onome što ne poznate, a mi se
klanjamo onome što poznamo jer spasenje
dolazi od Židova. Ali dolazi čas - sad je!- kad
će se istinski klanjatelji klanjati Ocu u duhu
i istini jer takve upravo klanjatelje traži
Otac. Bog je duh koji se njemu klanjaju, u
duhu i istini treba da se klanjaju."**

**"Znam da ima doći Mesija
zvani Krist - Pomazanik.
Kad on dođe, objavit će nam sve."**

"Ja sam, ja koji s tobom govorim!"

Odgovori mu žena:

Kaže joj Isus:

Kaže mu žena:

A Isus joj kaže:

Kaže mu žena:

Kaže joj Isus:

Uto dođu njegovi učenici
pa se začude što razgovara sa ženom.
Nitko ga ipak ne zapita:
"Što tražiš?" ili:
"Što razgovaraš s njom?"

Žena ostavi svoj krčag
pa ode u grad i reče ljudima:

Oni iziđoše iz grada
te se upute k njemu.

Učenici ga dotle nudili:

"Učitelju, jedi!"

A on im reče:
"Hraniti mi se valja jelom
koje vi ne poznajete".

"Da mu nije tko donio jesti?"

"Jelo je moje
vršiti volju onoga koji me posla
i dovršiti djelo njegovo.
Ne govorite li vi:
'Još četiri mjeseca i evo žetve?'
Gle, kažem vam,
podignite oči svoje
i pogledajte polja:
već se bjelasaju za žetvu.
Žetelac već prima plaću,
sabire plod za vječni život
da se sijač i žetelac zajedno raduju.
Tu se obistinjuje izreka:
'Jedan sije, drugi žanje.
Ja vas poslah žeti
ono oko čega se niste trudili;
drugi su se trudili,
a vi ste ušli u trud njihov."

"Kazao mi je sve što sam počinila."

"Sada više ne vjerujemo
zbog tvoga kazivanja;
ta sami smo čuli i znamo:
ovo je uistinu Spasitelj svijeta".

Učenici se nato zapitkivahu:

Kaže im Isus:

Mnogi Samarjanci iz onoga grada pojve-
rovaše u njega zbog riječi žene
koja je svjedočila:

Kad su dakle Samarjanci došli k njemu,
moljahu ga da ostane u njih.
I ostade ondje dva dana.
Tada ih je još mnogo više povjerovalo
zbog njegove riječi
pa govorahu ženi:

II deo: Žene u hrišćanskim crkvama

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Žene u pravoslavnoj crkvi

1. Branislava Poznanović (Beograd): *Žene u pravoslavnoj veri*
2. Ljiljana Tica (Beograd): *Žena u novinama „Pravoslavlje“: Analiza sadržaja*

Žene u rimokatoličkoj crkvi

3. Katalin Hegeduš-Kovačević (Novi Sad - Segedin):
Žene u rimokatoličkoj crkvi:
Hildegard fon Bingen (1098-1179): Prophetissa Germaniae

Žene u protestantskim crkvama

4. Ksenija Magda (Osijek): *Žene u službi u protestantskim i slobodnim protestantskim crkvama*
5. Ana Palik-Kunčak (Kisač): *Žena u evangelističko-metodističkoj crkvi*
6. Svenka Savić (Novi Sad): *Intervju sa Anom Palik-Kunčak*
7. Ana Palik-Kunčak (Kisač): *Žene u prvim hrišćanskim zajednicama: Prisila*
8. Svenka Savić (Novi Sad): *Zajedništvo u Kisaču*
9. Reti Katalin (Subotica - Kluž): *Uloga žene u Reformatskoj crkvi*
10. Ana Pečkaj-Kovač (Novi Sad): *Mesto žene u baptističkoj crkvi*

Branislava Poznanović (Beograd) Krički posmatra položaj žene u pravoslavlju danas, dosledno u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, uz saznanje da je u domaćoj literaturi o tome malo pisano. Podatke za angažovanost žena u prvim crkvama, iznosi da pokaže da su žene u početku hrišćanstva bile prisutne i cenjene.

Ljiljana Tica (Beograd) analizira vidljivost žene u novinama „Pravoslavlje“ (izdaje Srpska pravoslavna crkva, Beograd) i ustanovljava različite oblike diskriminacije od strane uredništva i crkve u celini.

Katalin Hegeduš-Kovačević (Novi Sad - Segedin) pokazuje na primeru jedne umne žene u srednjevekovnoj crkvi, Hildegard od Bingen², da istorija (katoličke) crkve poznaje izuzetno sposobne žene i duhovne vernice koje pomeraju razvoj crkve unapred.

Ksenija Magda (Osijek) detaljnije opisuje žene u službi u protestantskim i slobodnim protestantskim crkvama, isčitavajući njihov poziv iz poruka u biblijskom tekstu.

Ana Palik-Kunčak (Kisač) potvrđuje da je u Evangeličko-metodističkoj crkvi u Jugoslaviji sveštenstvo žene pre pravilo nego izuzetak. To se vidi iz njenog intervju sa Svenkom Savić, iz njene propovedi na tekst Psalma 139, a sve zajedno svedoči o kontinuitetu od početka prve crkve do danas. Autorka daje tekst o jednoj od žena iz perioda prve crkve - o Prisili. Lični doživljaj propovedanja Ane-Palik Kunčak iznosi Svenka Savić kako bi primerovala jedan od načina feminističkog pristupa ulozu i funkciji sveštenica u verskoj zajednici danas.

Reti Katalin (Subotica - Kluž) primeruje ženine obaveze i dužnosti u Reformatskoj crkvi.

Ana Pečkaj-Kovač (Novi Sad) daje lično viđenje žene u Baptističkoj crkvi danas.

U ovom delu knjige žene iz različitih konfesija pišu o sebi i drugima iz lične ili kritičke perspektive. Teološku raznovrsnost objedinjuje lično iskustvo žena koje pišu. U tom smislu su tekstovi u ovom delu više ili manje u saglasnosti sa osnovnim postavkama feminističke teologije.

Manje su razlike u onome što tri hrišćanske vere ispovedaju kao verovanje, odnosno što im je osnovna molitva Bogu (Oče naš), a hrišćane sa jevrejskom verom povezuju Božje zapovesti.

Svedoci smo verske netrpeljivosti tokom vekova na našoj planeti, a izvore možemo tražiti (delom) u verskim dogmatskim knjigama (Biblija, Kur'an, Talmud), u kojima se podstiče verska isključivost i zabrane razgovora s onima izvan sopstvene konfesije. Bog je svemoguć i ljubi svoj narod, i otuda nije moguće da razlike u odnosu na ljude potiču od njega, nego pre od ljudi koji njegovu istinu i reč tumače pozivajući se na njega.

Jedinstvo Boga i čoveka podrazumeva jedinstvo čovečanstva sa Stvoriteljem. Pravoslavna vera u ovom smislu nosi izvorne ideje prve Crkve i ostvaruje kontinuitet od vremena postanka (preko razjedinjavanja sa rimokatoličkom) do danas.

Osnovu verovanja čini Bog, Stvoritelj svega. Međutim, tokom razvoja pravoslavne crkve u svetu mesto žene u njoj se pomeralo na marginu. U Jugoslaviji je Srpska pravoslavna crkva većinska u odnosu na druge, mnogobrojna izdanja časopisa, novina, publikacija, dostupna su široj javnosti, iz čega se može videti da je sasvim malo radova posvećeno posebno ženi, a o radovima teološkinja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi gotovo da nemamo podataka u postojećoj produkciji časopisa i knjiga.

Dostupni su istraživački podaci o nekim aspektima shvatanja žene danas u crkvi, na primer u postojećim verskim časopisima (Savić, 1996), iz kojih se vidi da je netolerancija i antiekumenizam opšti trend, ali je u različitim stepenima izražen u različitim časopisima (najnegativniji je u "Svetigori" (Cetinje), a od onih koji izlaze u Vojvodini "Banatski vjesnik", "Srpski sion" i "Beseda"). Isključivost je prisutna u odnosu na druge vere, ali i u odnosu na žene i ekumenizam (kao svetski pokret za ujedinjenje i dijalog među hrišćanima), što se ogleda u argumentaciji i jezičkoj upotrebi.

Pravoslavna crkva, za razliku od rimokatoličke, nije toliko centralizirana pa se može uočiti razlika vezana za geografski i političko društveni kontekst u kojem deluje: pravoslavne crkve u dijaspori pokazuju više strpljenja, saradnje i dobre volje za razgovor i dijalog sa drugim crkvama (na primer, Srpska pravoslavna crkva u SAD), što pokazuje da, za razliku od stavova Srpske pravoslavne crkve danas, postoje u pravoslavnom svetu i drugačiji odnosi prema drugima, različitim i onima sa kojima se može saradivati.

Protestantske crkve danas imaju različita usmerenja, kao i islamske (ukupno 80 različitih). Ostvarivati saradnju i dijalog među verama danas pre svega znači upoznavanje jednih sa drugima (čemu treba da doprinese i ova publikacija). Jedinstvo među verama pre znači čitav niz akcija za međusobno približavanje, jer Bog je jedan Svemoguć, Stvoritelj svega postojećeg. Hrišćanske crkve unutar svojih težnji imaju obavezu da ispune Hristovu molbu Ocu: da svi budu jedno.

Isus je objavitelj Oca i zato molimo Oca za jedinstvo svih ljudi, vernika, hrišćana jer imamo osnovu zajedničkog verovanja u jednog Boga, njegovog Sina i Duha Svetoga. Isus moli za jedinstvo: „Oče sveti, sačuvaj ih u svom imenu koje si mi dao: da budu jedno kao i mi. Ne molim samo za ove, nego i za one koji će na njihovu riječ vjerovati u mene: da svi budu jedno kao što si ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me poslao. I slavu koju si ti dao meni ja dadoh njima: da budu jedno kao što smo mi jedno - ja u njima i ti u meni, da tako budu savršeno jedno da svijet upozna da si me ti poslao i ljubio njih kao što si mene ljubio” (Iv 17,11.20-23).

Iz podataka u ovom odeljku videćemo bogatstvo razlika među hrišćanjima, takođe i među ženama koje svedoče o svojoj veri u tri hrišćanske veroispovesti: pravoslavnoj, rimokatoličkoj i protestantskim crkvama. Smisao jedinstva nije u tome da se razlike brišu nego da se uspostavi uzajamna ljubav. Ona predpostavlja razmenu znanja i razumevanja među ljudima u ukupnom opusu razlika.

Православни

Верујем у једнога Бога Оца, сведржителја, творца неба и земље, и свега видљивог и невидљивог;
 И у једнога Господа Исуса Христа, Сина Божијег јединороднога, од Оца рођенога пре свију векова, Светлост од Светлости, Бога истинитога од Бога истинитога, рођенога, не створенога, једнобитнога с Оцем, кроз кога је све постало;
 Који је ради нас људи и ради нашега спасења сишао с неба и оваплотио се од Духа Светога и Марије Дјеве, и постао човек;
 И био распет за нас у време Понтијског Пилата, и страдао и погребен био;
 И васкрсао у трећи дан по Писму;
 И узнео се на небо и седи с десне стране Оцу;
 И који ће опет доћи са славом да суди живима и мртвима, и његовом царству неће бити краја;
 И у Духа Светога, Господа, животног, који од Оца излази, и са Оцем и Сином заједно се поштује и слави, који је говорио кроз пророке;
 У једну, свету, саборну и апостолску Цркву;
 Исповедам једно крштење за опроштај греха;
 Чекам васкресење мртвих
 И живот будућег века. Амин.

Римокатолици

Вјерујем у једнога Бога, Оца свемогућег, створитеља неба и земље, свега видљивог и невидљивог, и једнога Господина Исуса Христа, јединорођенога Сина Бољјег, Рођеног од Оца прије свих вјекова. Бога од Бога, свјетло од свјетла, правог Бога од правог Бога. Рођена, не створена, истобитна с Оцем, по коме је све створено. Који је ради нас људи и ради нашег спасења сишао с небеса. И ујеловио се по Духу Светом од Марије Дјевце; и послао човјекот. Распет такођер за нас; под Понцијем Пилатом мучен и покан. И uskrsнао трећи дан, по Светом писму. И узакао на небо; сједи с десне стране Оцу. И опет ће доћи у слави судити живе и мртве, и његову кралјевству неће бити краја. И у Духа Светог, Господина и животног; који излази од Оца и Сина. Који се с Оцем и Сином skupa чисти и заједно слави; који је говорио по пророчима. И у једну свету католичку и апостолску Цркву. Исповједам једно крштење за опроштење грјеха. И ишчекујем uskrsнуће мртвих. И живот будућег вјјека. Амен!

Protestanti (Reformatske crkve)

Верујем у Бога Оца, свемогућег створитеља неба и земље. И у Исуса Христа, Сина Његова једнога, Господина нашега, који је зачет по Духу Светом, рођен од Марије дјевце, мучен, под Понцијем Пилатом распет, умро и покан. Сиде над паком, трећи дан uskrsнуо од мртвих, узакао на небеса, седи уз десницу Оца Бога свемогућег, одакле ће доћи судити мртве и живе. Верујем у Духа Светог, свету општу хришћанску цркву, заједницу светих, опроштење грџа, uskrsнуће тела и живот вечни. Амен.

Oče naš koji si na nebesima,
 da se sveti ime Tvoje,
 da dođe carstvo Tvoje,
 da bude volja Tvoja
 i na zemlji kao što je na nebu;
 hleb naš nasušni daj nam danas;
 i oprosti nam dugove naše
 kao što i mi opraštamo
 dužnicima svojim;
 i ne uvedi nas u iskušenje,
 no izbavi nas od zloga.

1. Ja sam Gospod Bog Tvoj; Nemoj imati drugih bogova osim mene.
2. Ne pravi sebi idola niti kakva lika; nemoj im se klaњati niti im služiti.
3. Ne uzimaj uzalud imena Gospoda Boga svojega.
4. Seћaj se dana odmora da га светкујеш: шест дана ради и сврши све своје послове, а седми дан је одмор Господу Богу твојему.
5. Поштуј оца својега и матер своју да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи.
6. Не убиј
7. Не чини прељубе.
8. Не кради.
9. Не сведочи лажно на ближњег својега.
10. Не пожели ништа што је туђе.

2. Oče naš

Oče naš, koji jesi na nebesima,
 sveti se ime Tvoje!
 Dođi kraljevstvo Tvoje!
 Budi volja Tvoja,
 kako na nebu, tako i na zemlji!
 Kruh naš svagdanji daj nam danas!
 I otpusti nam duge naše,
 kako i mi opraštamo dužnicima našim!
 I ne uvedi nas u napast,
 nego izbavi nas od zla! Amen!

3. Deset Božjih zapovesti

1. Ja sam Gospodin Bog tvoj.
 Nemaj drugih bogova uz mene.
2. Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud.
3. Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnji.
4. Poštuj oca i majku da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji.
5. Ne ubij.
6. Ne sagriješ bludno.
7. Ne ukradi.
8. Ne reci lažna svedočanstva.
9. Ne poželi tuđeg ženidbenog druga.
10. Ne poželi nikakve tuđe stvari.

Oče naš, koji si na nebesima,
 Da se sveti ime tvoje;
 Da dode kraljevstvo tvoje;
 Da bude volja tvoja,
 kao na nebu tako i na zemlji.
 Hleb naš svagdanji daj nam danas.
 I oprosti nam dugove naše,
 kao što i mi opraštamo
 dužnicima svojim.
 I ne uvedi nas u napast,
 nego izbavi nas od zla.
 Jer tvoje je kraljevstvo i sila i slava zauvek.
 Amen.

1. Ja sam Gospodin Bog tvoj;
 nemoj imati drugih bogova osim mene.
2. Ne pravi sebi lika rezanoga i nikakvu sliku da im se klanjaš.
3. Ne izgovaraj uzalud ime Boga svoga, jer on ne oprašta onome koji uzalud izgovara ime njegovo.
4. Seti se da svetkuješ dan odmora; tada nikakav posao nemoj raditi.
5. Poštuj oca svoga i majku svoju, da imaš dug život na zemlji.
6. Ne ubij!
7. Ne učini preljubu!
8. Ne ukradi!
9. Ne svedoči lažno o bližnjemu svom!
10. Ne poželi ništa što pripada bližnjem tvom.

Branislava Poznanović, Beograd

ŽENA U PRAVOSLAVNOJ VERI*

O ženi u pravoslavnoj veri kod nas nije dovoljno pisano, a naročito nisu o tome pisale žene (izuzetak je rad Jasmine Rakić, 1990; Olge Srdanović - Barić, 1983; Isidore Matejić, 1998). Nedostatak ove obrazovne literature unekoliko popunjavaju oni malobrojni prevodi na srpski jezik (Kalist, Ver, 1991) štampani u pravoslavnim časopisima s ciljem da se naglasi patrijarhalni status žene i u sadašnjoj pravoslavnoj crkvi (up. kritičku analizu ovih radova kod Svenke Savić 1996). Postoje i tekstovi izvan crkvene publicistike u kojima se s naučnog stanovišta posmatra odnos polova u pravoslavnih Srba. Vredan pažnje je u tom pogledu rad Miloša Bandića (1997) koji nudi teorijski okvir za sagledavanje položaja žene u pravoslavlju uopšte. Koristeći se dostignućima etnografije kao nauke, Bandić pokazuje kako postoji čitav osmišljen sistem podređivanja žene u religiji // Srba. Najpre objašnjava različite vrste zabrana (tabue) pomoću kojih se „razdvaja muški od ženskog pola” (157), zacrtava ženinu privatnu sferu i mušku javnu, naglašavajući da je u religiji Srba ženi „zabranjen prelazak sa domaće na javnu teritoriju” (a mešanje muškarca u ženske kompetencije najčešće se ne tabuiše). On nam pokazuje elemente takvog sistema, uočavajući da su dva glavna: muški prostor i žensko vreme. Na osnovu toga ukazuje kako se najčešće ostvaruje zabrana „dodira među osobama različitog pola” (165). Iz njegovog rada treba da zapamtimo da se u religiji Srba „mnogo češće ograničava ponašanje žene” (167) nego muškarca i u privatnom, a pogotovu u javnom delovanju. To se, naravno, prenosi i na crkvenu instituciju. Njegov je zaključak da se sistem polnih ograničavanja u religiji Srba „zasniva na protivrečnim tendencijama: s jedne strane uočljiva je težnja da se *onemogući inverzija društvenog statusa muškarca i društvenog statusa žena*, s druge strane sugerise se ponašanje koje takvu *inverziju podrazumeva*” (168, podvukla B.P.).

Vođeni ovim podacima iz etnologije, lako možemo preći u drugu naučnu oblast, njoj komplementarnu - sociologiju, i sa stanovišta ove nauke šire sagledati ženu u pravoslavnoj veri.

Cilj ovog rada je da objasni odnos roda (ženskog) i pravoslavne veroispovesti. Posmatra se položaj žene kao individue, člana porodice i društva i žene kao vernice i člana pravoslavne verske zajednice. Sagledavanje žene kao aktera u religijskom podsi-

* Ovo je deo iz odbranjenog diplomskog rada pod istim nazivom (1996) na Odeljenju za sociologiju Filozofskim fakultetu u Beogradu. Zahvaljujem se Svenki Savić na korisnim primedbama na prethodnu verziju ovoga rada.

stemu bio je izraz težnje da se istraže područja „koja su ostala nerazvijena, opterećena zdravorazumskim pretpostavkama i predrasudama” (Žarana Papić, 1989. 31).

S jedne strane, činjenica je da je hrišćanska dogma (i pravoslavna) izjednačila polove, tačnije, sve one koji su različiti dovela je u isti položaj u odnosu na Boga i njegovu milost i u odnosu na spasenje i carstvo nebesko. Sa druge strane, izgrađena je religijska praksa polne nejednakosti, o čemu je u stranoj literaturi do sada veoma mnogo pisano (vidi literaturu u ovoj knjizi), a u domaćoj je fenomen poznat iz nekoliko prevoda (Judith Brown, 1989; Elejn Pejgels, 1981; Ann Brown, 1996). U tim radovima je zaključeno, i od toga ovde polazimo, da je bitan element pravoslavne vere androcentrično /2/ stanovište, ono kulturno stanovište u kome je muškarac uopšteno shvaćen kao obrazac ljudskog roda (Mircea Eliade, 1991). Tačnije, reč je o muškom monopolu na kulturno vođstvo, oblikovanje i prenošenje kulture, što se zapaža u religiji kao delu kulture i to onom delu koji je oblikuje. U pravoslavnoj veri Srba muškarci monopolišu glavne verske uloge, isključujući istovremeno žene iz bitnih oblasti religijskog života.

Kakvo je stanje danas, ako ga posmatramo iz ugla istorijske promene? Pravoslavna crkva naglašava svoju izvornost, čuvanje osnovnih hrišćanskih pravila i postupaka, pa otuda i onih koji se odnose na žene. Prisustvo i odsustvo žene u religijskoj sferi moguće je posmatrati kroz elemente koji su sadržani u većini socioloških definicija religije:

- kroz versko učenje;
- kroz versku praksu (kulturne radnje);
- kroz verske, crkvene organizacije.

Izostavljeni su subjektivni elementi (na primer, verska osećanja), što znači da religijski fenomen nije obuhvaćen u potpunosti jer su religijska ubedenja u prvom redu u domenu individue, te se i ne mogu posmatrati samo kao društvena pojava i tvorevina kulture.

Polazeći od navedenih osnovnih elemenata, trebalo je videti gde je mesto žene u pravoslavnoj verskoj tradiciji u kojim obredima ona učestvuje i na koji način, kao i koliko je zastupljena u hijerarhiji moći crkvenih organizacija.

1. **VERSKO UČENJE** odgovara na osnovna životna i filozofska pitanja: ko je i kako stvorio svet i ljude u njemu - ženu i čoveka; o životu i smrti; životu posle smrti; ljubavi i mržnji. Ono se nalazi u dokumentima trajne vrednosti - Bibliji, simbolima vere, u učenju crkvenih otaca. Ovde više pažnje posvećujemo biblijskom tekstu.

U Knjizi postanka nalazimo opis i objašnjenje postanka sveta, i u njemu - nastanak muškarca i žene. Bog je prvo stvorio muškarca a naknadno i posredno iz Adamovog rebra ženu „kao drug prema njemu”. Teolozi razlikuju stvaranje i rađanje. Stvaranje se u pravoslavnoj teologiji shvata kao formiranje oblika ni iz čega, stvaranje nečega, što ranije nije postojalo. Takav je čin stvaranja Adama, a *žena je rođena od Adama*. Kako je rođenje podređeno stvaranju, i žena je, prema tom tumačenju, podređena muškarcu. Sergej Trojicki (1995, 64) kaže: „Rođenje je vrsta stvaranja i jedina razlika je ta što se u rođenju novi organizam ne stvara ni iz čega, nego iz Adama zbog čega je njeno stvaranje rođenje.

Iako se u hrišćanskim izvorima može na više mesta sresti ideja o biološkom jedinstvu polova, ipak se u teologiji kao lošim za ženu navodi činjenica da je prvo stvoren muškarac. Starozavetni stav potvrđuju i reči apostola Pavla „*Čovek ne treba*

da pokriva glave zato što je on slika i slava Božija, a žena je čovekova slava. Jer nije čovek postao od žene, nego žena od čoveka."

Kako je Adam na izvestan način roditelj Evin, izvodi se zaključak da će mu žena biti podređena kao što je dete svom roditelju. Žena je otuda tvorac konačnog, kratkog i manje cenjenog zemaljskog života, a prirodne sile i ženina moć da reprodukuje život prestale su biti nešto sveto. Sve što je priroda u hrišćanstvu je demistifikovano, i umesto nje zavladao je duh. Božji čin stvaranja daje život drugačije prirode i porekla. Život koji udahnjuje Bog nije stvoren ni iz čega, on dolazi od strane nama neslućene moći, a posle bivstva na zemlji ne završava se, već odlazi nekud u nama nepoznate, vanzemaljske prostore. („Nemoj da se čudiš što ti rekoh treba da se rodite odozgo, Vetar duva gde hoće i fijuk njegov čuješ, ali ne znaš odakle dolazi i kuda ide." - Jv 3,6,8) Smena boginje plodnosti iz prehrišćanskog perioda od strane Boga dogodila se kada je čovek počeo da savladava a samim tim i demistifikuje prirodu kojoj se nekada kao nepoznatoj divio. Pojave u prirodi su izgubile božansku moć, preovladao je transcendentni pojam Boga koji čoveku nudi kontrolu nad prirodom.

ŽENSKA SEKSUALNOST

„I zaprijeti Gospod Bog čovjeku govoreći: jedi slobodno sa svakoga drveta u vrtu; Ali s drveta od znanja dobra i zla, s njega ne jedi, jer u koji dan okusiš s njega, umriješćeš." (Knjiga postanja, gl. 2,18).

Pitanje seksualnosti vezuje se za priču iz Biblije o prvom grehu. Plodovi sa drveta znanja dobra i zla zabranjeni su, što simbolički „dešifrovano" znači da se to znanje odnosilo ne samo na znanje o dobru i zlu, već i na seksualno saznanje. „Tada im se otvoriše oči, i vidješe da su goli; pa spletoše sebi lišće smokovo i načiniše sebi pregače (Knj. post.3,7). Prvobitna nagost Adama i Eve i nedostatak stida označavali su rajsku nevinost. Sve do uzbranja zabranjenog ploda, ljudi su živeli u skladnim odnosima, a seksualna napetost nije ni postojala. (M. Elijade, 1987. tom XI, 185).

Tumačenja ove biblijske epizode nije išla u prilog ženama: Eva je prva podlegla iskušenju, pa je smatrana glavnim krivcem za ljudski greh, zlo i smrt. A zato joj je dodeljena i najteža kazna da je, pored ostalog, izgubila i svoje ljudsko dostojanstvo i slobodu („... i volja će tvoja stajati pod vlašću muža tvojega i on će ti biti gospodar." (Knj. postanja, 3,16). Žena je okarakterisana kao biće koje nije u stanju da donosi životno važne odluke jer je lakomisljena.

Androcentrizam prožima sve aspekte pravoslavne vere, kao i hrišćanstvo u celini, ali je najizraženiji u starozavetnoj priči o prvobitnom grehu i proterivanju ljudi iz raja. Iz nje se često izvodio zaključak da žena može sa sigurnošću ispravno postupati jedino kada se ponaša po volji i uputstvima svog oca, muža, devera, brata, koji kontrolišu njenu sensualnost.

Tako od prvog greha, seksualnost žena postaje njen neprijatelj. To neprijateljstvo simbolički je izraženo u neprijateljstvu između žene i zmije, koja i sama beše kažnjena i prokleta. (Tačnije zmija se pojavljuje kao simbol plodnosti... s .9 1-6.) Prema biblijskom tekstu seksualnost nije dobro otvoreno i često iskazivati i doživljavati, jer je to na štetu duha. Ona je opravdana jedino ako je u svrhu dobijanja

potomstva, to je *materinstvo* jedini način da ženska seksualnost dođe do izražaja bez osude.

Što se tiče regulisanja seksualnosti, poželjne su dve naizgled oprečne mogućnosti: tzv. „celomudreni“, čedan život u bračnoj zajednici koji služi Bogu, ili monaški život u samoći i čednosti. Sve drugo se dovodi u pitanje jer ne služi Bogu. Ideal i jednog i drugog - čednosti i materinstva - sadržan je u liku Bogorodice. Hrišćanska tradicija postavila je paralelu između grešne Eve i Marije, koja je iskupila njene grehe, kao oprečnih vizija žene, „kao simbole dve čovekove mogućnosti da se služi datom mu slobodom“ (Majendorf, 1985, 181).

Međutim čednost kao vrednost, ne postavlja se tako eksplicitno za muškarce kao za žene. Jedno od objašnjenja je, možda, da svako treba da teži besprekornosti u svom domenu - žena u sferi prirodnih i zemaljskih stvari, a muškarac u sferi duha.

VIDLJIVOST ŽENE U HIJERARHIJI MOĆI RELIGIJSKE ORGANIZACIJE I ĐAKONISE

Najjasnije se položaj žene u hrišćanstvu može videti kroz versku praksu koja se ispoljava preko crkvene organizacije i u praktikovanju obreda.

U religijskim sistemima starijim od hrišćanstva, žene su imale izvesnu moć u kreiranju simboličkog sistema, a učestvovala su i u značajnim verskim ritualima. Isključivanje žena iz procesa stvaranja simboličkog sistema religije nastalo je, prema mišljenju Gerde Lerner (1986, 146), potpuno institucionalizovano tek sa razvojem monoteizma, najpre judaizma. Sveštenice iz ranijih perioda bile su nešto pagansko, neprihvatljivo za crkvu. Androcentizam se ovde u institucionalnom smislu pojavljuje kao monopol na sveštenečki poziv, obrazovno-religijske uloge, i istovremeno kao isključivanje žena iz delatnosti pomoću kojih jedna religija održava i prenosi svoju tradiciju. Na taj način žene su sprečene da postanu istinski subjekt religije. One učestvuju u verskoj praksi samo kao konzumenti određenih obreda, a uloge koje su ranije imale zaboravljene su ili upamćene tako da se one u svesti ljudi pojavljuju kao nešto izopačeno i opasno (veštice).

Ženama nije dozvoljeno da predstavljaju Boga - ne postoje ženske metafore Boga (samo sporadično se u mističkim tradicijama pojavljuju slike ženskog Hrista), žena ne može da govori u Božije ime jer između Boga i nje treba da posreduje muškarac. Tako su sveštenice nepoznate u pravoslavlju, ali su u nekim drugim verskim zajednicama žene uspele da dođu do sveštenečkih položaja. (U protestantizmu žene sve više ulaze u razne vrste sveštenstva, što Srpska pravoslavna crkva osuđuje).

Šta kažu pravoslavni teolozi o pitanju ženskog sveštenstva?

Propovedajući jednakost između polova pojedini smatraju da oba pola treba da učestvuju u radu crkve jednako. Međutim, ta jednakost ne znači dozvolu ženama da budu sveštenice, već eventualnu obnovu nižih vrsta sveštenstva u koje bi one mogle ući. Teolozi koji su, pak, protiv bilo kakvog ženskog sveštenstva navode nekoliko argumenata za svoje stanovište. Najčešći je da žene nisu nikada bile na tim položajima, pa tako treba i da ostanu. Drugi je što su Hristos i apostoli bili muškog roda. Čak se i činjenica da Hristos nikada ništa nije rekao o tome uzima kao dovoljan razlog protiv. I treće, kao „ikona Hrista“ sveštenik ne može biti ženskog roda.

Međutim, treba podsetiti da su žene imale značajan udeo u radu crkve, pa su se nalazile i na određenim položajima sveštenstva. Nova istraživanja o počecima hrišćanstva i ulozi žene, osporavaju tvrdnju da u početku nije bilo žena među onima koji su vršili sveštenu službu.

To su bile *đakonise* i *prezvitice*. Đakonise se pominju i na prvom saboru u Nikeji 325. godine što ukazuje na to da je ova dužnost imala velik značaj u crkvenom životu.

O ženama kao crkvenim služiteljicama nalazimo podatke u poslanicama apostola Pavla. To su u početku bile udovice o kojima je Crkva vodila brigu (drugi brak je bio zabranjen), a koje su se sa svoje strane oduživale i tako što su obavljale služiteljske poslove. Udovice su propovedale jevanđelje, najpre ženama u čije odaje u kući nisu smeli ulaziti nepoznati muškarci, a zatim i u crkvi. Od trećeg veka udovice dobijaju novo ime - đakonise. Većina đakonisa, pored uvodica, bile su devojke i supruge episkopa i drugih duhovnih lica.

Pored moralnih vrлина đakonise su morale imati znanje za obavljanje tih dužnosti. Najvažnija dužnost đakonisa sastojala se u pomoći prilikom *krštavanja* žena. „Kako se sve do sedmog veka krštenje vršilo nad odraslim, to je pomoć đakonisa pri ovom obredu bila neophodna” (B. Mihajlović, 1973). Krštenje se vršilo porinućem u vodu, a đakonise su pomagale ženama pri svlačenju i oblačenju, silazile sa njima u vodu i bivale im kume na krštenju. Takođe, kada su sveštenici novokršćenim pomazivali čelo osvećenim uljem, đakonise su pomazivale ostale delove tela. Đakonise su se isto tako brinule o čistoći u hramu vršile nadzor nad ženama i spremale hleb i vino za obred pričešća.

One su nosile posebnu odeću bele boje za razliku od monahilja koje su oblačile crne odore. Kraj IV i ceo V vek bili su najslavnija epoha „đakonisa”. Među njima je bilo i bogoslovski obrazovanih žena, koje su svoje obrazovanje stekle čitanjem dela svetih otaca, ali su to znanje sticale same vaninstitucionalno. Mnoge od njih bile su uvrštene u red svetiteljki. Njihova služba i obim njihove delatnosti regulisani su apostolskim pravilima vaseljskih sabora. Ponegde se može naići na podatak da su *mogle vršiti određene crkvene službe*, i to ne samo za žene nego i za muškarce koji su prisustvovali službi. (M. Parenta, 1926, 325) Ovaj podatak poriče u pojedinim člancima i navodi kao argument protiv eventualnog proizvođenja žena u sveštenice. „Kao crkvene služiteljice, đakonise se spominju sve do dvanaestog veka, kada ih nestaje. Njihov čin nije nijednim kanonskim pravilom zabranjen te on stvarno postoji i danas” (B. Mihajlović, 1973, 101).

Đakonise su prvo prestale sa dužnostima u hramu i smatra se da su se postepeno slile sa monahinjama koje su preovladale. Danas su uloge đakonisa i prezvitica zaboravljene u crkvi.

Pojedini teolozi (kao npr. Miloš Parenta) smatraju da ne postoje nikakve institucionalne prepreke da se ova funkcija obnovi, a preduslov koji treba žene da ispune jeste da se počnu više zanimati za religiju. Nasuprot tome veći broj teologa slaže se u tome da bi žene trebalo i nadalje da se bave dobrotvornim radom: da obavljaju različite dobrotvorne, prosvetne, vaspitne i misionarske zadatke. U takvoj delatnosti ispoljavaju se više vera nego znanje, više osećanja nego razum.

Možemo da zaključimo da je, istorijski gledano uloga žene u crkvi bila intenzivnija nekada nego danas, i da žene moraju obnoviti pozicije u hijerarhiji

crkvenih moći. Zadatak je feminističke teologije da pokaže na koji način to može da se ostvari.

Iako u pravoslavlju žene imaju drugorazredan položaj, one su učestvovala u onim delatnostima koje su im bile dostupne. Na primer, ulazile su u monaške redove i u pojedinim periodima bile brojnije od drugog pola. One su sticale status svetiteljki, ali, što je značajno, naročito u fazi kada je hrišćanstvo bilo nova religija i kada mu je bilo potrebno više potpore i novih sledbenika. Žene su bile te koje su okupljale (u svojoj kući), posredovale između apostola i učenika, učile, verovala i ljubile. Mnoge žene su bile pomoćnice apostola u širenju vere bavile se misionarskim radom (sa apostolom Pavlom). Mnoge pravoslavne žene bile su ktitorke manastirima i pomagale ih materijalnim dobrima. Takve žene su uglavnom bile iz vlasteoskih i vladarskih porodica: obrazovane i prosvećene; za njih se najčešće, pak, kaže da su imale „mušku” energiju i um npr. Jefimija, kneginja Milica.

Istorijski gledano, mora se konstatovati izvestan napredak u stavovima ljudi koji pripadaju pravoslavnoj veri ili se bave teologijom kada su žene u pitanju. No, taj napredak je tekao sporo i stihijno. Nekada su teolozi raspravljali da li je žena uopšte čovek (E. Sperktorski, 1939, 57). Zatim je došlo na red pitanje prava žene na školovanje, zatim prava žene da učestvuje u politici, stiče bogoslovsko obrazovanje, pa sve do rasprave o pravu žene na sveštenički poziv. Međutim, žene još uvek obavljaju pomoćne, tehničke poslove u okviru crkve, za njih su rezervisana dobra dela i humanitarni rad. Žene se zovu kada je nekome potrebna pomoć, onda opet postaju nevidljivo prisutne. Njihova se reč, odluka i mišljenje ne traži, od njih se traži samo ćutanje, izvršenje, emocije.

NAPOMENE

1/ *Religija* se određuje kao organizovan skup verovanja, osećanja, simbola, kulturnih radnji i moralnih propisa vezanih za ideju ili zamisao o onostranom biću (Vuk Pavićević, 1980, 17).

2/ *Androcentrizam* se određuje kao muški monopol na kulturno vođstvo, oblikovanje i prenošenje kulture.

LITERATURA

Eliade, Mircea (1991), *Istorija verovanja i religijskih ideja*, 1-3, Prosveta, Beograd.

Lerner, Gerda (1986), *Creation of patriarchy*, Oxford University Press, Oxford, str. 146.

Majendorf, Džon (1985), *Vizantijsko bogoslovlje*, Kalenić, Kragujevac.

Matejić, Isidora (1998), *Žena u pravoslavlju*, Hrišćanska misao 9-12, Beograd, 13-14.

Mihailović, Bisenija (1973), „Đakonise u hrišćanskoj crkvi”, *Pravoslavna misao*, sveska 23, str. 101.

Papić, Žarana (1989), *Sociologija*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd.

Parenta, Miloš (1926), „Zadaci žene u crkvi”, Glasnik srpske patrijaršije, str. 325.

Pavićević, Vuk (1980), *Sociologija religije*, Beograd.

Spektorski, Evgenija (1939), „Hrišćanstvo i žensko pitanje”, BRATSTVO, br. 3-4.

Srdanović-Barić, Olga (1983), *Uloga žena u Srpskoj pravoslavnoj crkvi posle drugog svetskog rata* (Referat na Svetskom ekumenskom sastanku hrišćanskih žena u Kijevu 20-25 aprila).

Šušnjić, Đuro (1998), *Religija I-II*, Čigoja, Beograd.

Trojicki, Sergej (1995) „Biblijsko shvatanje braka”, Pravoslavni brak i porodica, Svetigora, Cetinje.

Ver, Kalist (1991) „Čovek, žena i sveštenstvo Hrista”, Beseda, sveska 2/3/4/, str. 153.

Ljiljana Tica, Beograd

ŽENA U NOVINAMA „PRAVOSLAVLJE”: analiza sadržaja¹

UVOD

Dosadašnju ljudsku istoriju odlikuje patrijarhalno ustrojstvo društvenog života i hijerarhijski odnos među polovima. U skladu s tim, civilizacijska odlika ženinog položaja u društvu je njena univerzalna podređenost tokom čitave istorije, pa se može reći da je istorija žena, zapravo istorija njihove potčinjenosti. Polazište ovog rada je upravo stav da ženin položaj u društvu, pa samim tim i u društvenim institucijama, karakteriše podređenost u odnosu na muškarca. Kao jedna od najstarijih, najtrajnijih, i u izvesnim periodima jedna od najuticajnijih institucija, crkva sa svojom dogmom i hijerarhijskim ustrojem predstavlja temelj i glavni stub očuvanja patrijarhalnog morala i kulture. Tema i problematika opozicije muško/žensko posmatrana sa stanovišta vere i crkve već je uveliko prisutna u naučnom svetu, što možemo videti na primeru postojanja i razvoja feminističke teologije u SAD. „Ishodište feminističke teologije jeste iskustvo žena da su kultura, religija i društvo određeni vlašću muškaraca nad ženom. Ove žene dijele sa svetovnim ženskim pokretom shvaćanje da su društvo i Crkva dobili previše patrijarhalni, androcentrički, seksistički izgled”... (K. Nintidt, 1984). U okviru ovog rada akcenat je stavljen na odnos Srpske pravoslavne crkve prema ženi i to u praksi, uobičajenim aktivnostima, ali ne na stav koji ona izražava u svojoj dogmi već u praksi.

Cilj je da se pomoću analize sadržaja najstarijih, najznačajnijih i najuglednijih novina Srpske patrijaršije „Pravoslavlje”² dobije odgovor na pitanje kakav model shvatanja žene ovaj list prezentuje svojim čitaocima.

Zašto analiza verskih novina? Poznato je naime, da se o ženama ili ne piše uopšte ili se piše veoma malo i to uglavnom u okviru stereotipnih shvatanja. Takođe,

¹ Prethodna verzija ovog rada diplomski rad je u Ženskim studijama u Beogradu pod mentorskim vodstvom Svene Savić, kojoj se zahvaljujem na podsticaju i pomoći.

² Pravoslavlje „časopis duhovni, za sveštenstvo i narod”, Beograd 1871 - 1873.
- Pravoslavlje sa podnaslovom „List namenjen pravoslavnom srpskom narodu, za pouku u svetoy pravoslavnoj veri i hrišćanskoj vrlini” od 1910 - 1914, izlazio u Sremskoj Mitrovici;

- Pravoslavlje sa podnaslovom „Verske novine Arhiepiskopije Beogradsko-Karlovačke”, a od broja 8 (1. avgust 1967.) „Novine srpske patrijaršije”, Beograd 1967-1970; sa istim podnaslovom novine izlaze i danas (1995).

u domaćoj literaturi veoma je malo istraživačkih radova i podataka o prisutnosti žene u masovnim - medijima (S. Savić, 1995; 1998). Ova malobrojna istraživanja navode podatak da naši mediji uopšte prikazuju ženu u okvirima patrijarhalnog modela, kao i to da je malo žena autorki programa, emisija, tekstova u medijima. Dosadašnji podaci odnosili su se na Radio televiziju Srbije (Beograd), Radio Beograd i Novi Sad, ili pak na ugledne i prestižne novine kao što su: „Politika”, „Borba”, „Dnevnik” (Novi Sad). Nemamo podataka za novine koje izlaze kao glasila pojedinačnih profesija ili društava, a interesantno bi bilo analizirati i takve listove, posebno one koje izdaju crkve (pravoslavna, rimokatolička, protestantska). Do sada je samo jedan takav uporedni rezultat (S. Savić, 1995). Upravo iz tog razloga u ovom radu pažnja je usmerena na analizu jedinih novina koje izdaje Srpska pravoslavna crkva u Beogradu.

Štampa je jedan od važnih faktora, ne samo za politički, kulturni i verski život društva. Ona predstavlja izraz javnog mišljenja, i jedno je od njegovih najpouzdanijih merila. Značaj štampe uočila je i crkva, a pri pokretanju časopisa sveštenstvu je bilo jasno da će crkvena štampa stizati tamo gde ono ne može i da će u njoj imati najboljeg pomagača u svojoj službi. Naravno, ni Srpska pravoslavna crkva (SPC) nije gubila iz vida značaj štampe koja utiče na stvaranje javnog mnjenja, mentaliteta, idejnih strujanja i duhovnog raspoloženja čitalaca, budući da je štampa postala instrument duha i činilac bez kojeg se danas ne može zamisliti društveni, kulturni i naučni život. Članci i tekstovi u listovima svojevrsta su svedočanstva o svom vremenu, prilično su pouzdan barometar kulturnih prilika u sredini u kojoj izlaze i dobar informator o svim aktuelnim događajima. Njihovom analizom može se osetiti trenutna klima društva o kome govorimo.

„Pravoslavlje” su jedine novine koje SPC izdaje za široki krug čitalaca u dugom vremenskom periodu kako bi ih informisala u tekućim događajima, vezanim ne samo za crkvu. U listu se ogleda prilaz ženi koji ima SPC, tačnije redakcija „Pravoslavlja” koju bira.

ZADACI ISTRAŽIVANJA

1. Da li su autorke i autori tekstova u listu „Pravoslavlje” ravnomerno zastupljeni? Iz drugih istraživanja znamo da se u glasilima uglavnom zapostavlja ženska perspektiva stvarnosti (S. Savić, 1995).

2. Drugo područje interesovanja je stepen uobličivosti ženskih likova u tekstovima: koje uloge i koje funkcije imaju žene, odnosno da li je kod ženskih likova naglašeno njihovo društveno biće ili su oni ograničeni na privatnu i reproduktivnu funkciju.

3. Treća oblast interesovanja je broj i sadržaj tekstova u kojima se govori o ženama, i onih koji su u celini posvećeni ženama. Konkretno, u tekstovima je sagledavan pristup autorki /autora ženi i ženskom.

METOD ISTRAŽIVANJA

Metodski postupak primenjen u ovom istraživanju preuzet je iz rada S. Savić (1995), a to je kvantitativno - kvalitativna analiza sadržaja tekstova lista „Pravoslavlje”, za 1995. godinu (ukupno 23 broja). „Pravoslavlje” su novine koje izdaje

Srpska patrijaršija u Beogradu, štampane su na srpskom jeziku, ćirilničnim pismom. Novine izlaze dva puta mesečno (prvog i petnaestog u mesecu), a za mesec avgust izlazi dvobroj. Tiraž jednog broja je oko 7000 primeraka (mesečno oko 14000), od kojih se između 800 - 1000 primeraka distribuira u inostranstvu. Format novina je A-2. Svaki primerak ima 12 - 16 strana, ukupno je analizirano 304 stranice.

Uz tekstove u novinama postoje i fotografije, ilustracije i reprodukcije, koje su nepotpisane (fotografije, ilustracije, reprodukcije i sl. u ovom radu nisu analizirane).

„Pravoslavlje” se distribuira po centrima SPC u zemlji i inostranstvu, privatnim licima se isključivo distribuira putem pretplate, a slobodno se može kupiti jedino u zgradi Srpske patrijaršije u Beogradu. Uređivački odbor i redakcija nisu stalni nema udela ženska osoba. Nijedan saradnik koji objavljuje u listu nema status stalnog saradnika (svi su samo privremeni i povremeni saradnici). Struktura novina nije stalna, već se menja u zavisnosti od tekućih događaja u društvu. Postoje samo tri - četiri rubrike koje su stalne, to su: „Kroz hrišćanski svet”, „Patrijarh Pavle poučava”, „Praktična veronauka”, „Priložnici”. Ostale rubrike su povremene i menjaju se u zavisnosti od aktualnih događaja.

U radu je izvršena analiza teksta. Tekst je ukupnost pisanog materijala što je u novinskom prostoru odeljen belinama od drugog teksta. Jedan tekst je najčešće sastavljen iz naslova, nadnaslova, podnaslova i osnovnog teksta autora, kao i potpisa autora. Jedan tekst ima naslov, ali ne mora imati nadnaslov, podnaslov i podatak o autoru. Tekstovi su različite dužine, a analizirani su bez obzira na dužinu. Analiziran je: a) sadržaj teksta; b) elemenat koji ga dopunjuje-potpis autora. Nisu analizirani ostali elementi (naslov, nadnaslov i podnaslov), kao ni netekstualni elementi (ilustracije, fotografije i sl.). Izostaje takođe i analiza oglasa, reklama, obaveštenja, ispravki. Posebno je analizirana rubrika „Priložnici” u kojoj se daju obaveštenja o darodavcima i donatorima. Jedinica analize teksta je *rečenica*: gramatička jedinica koja obavezno mora imati predikat.

Kategorije koje analiziramo:

1) Nepotpisani tekstovi

2) Potpisani tekstovi:

a) *potpisani punim imenom*:

- ime + prezime (Nataša Višnjić)

- titula + ime + prezime (prof. Ksenija Pejović)

b) *potpisani inicijalima*:

- inicijal imena + prezimena (B.P.)

- inicijal imena + puno prezime (B. Vujović)

- grupni potpis (monaško sestrinstvo).

c) *potpisani monaškim imenom*:

- titula + monaško ime (monahinja Makarija).

U ovom radu je kategorija grupa inicijala proširena zbog toga što je sa stanovišta informacije o polu netransparentno ko je autor koji je potpisan.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja izloženi su u četiri celine, prve tri su navedene prema zadacima istraživanja, a četvrti deo je detaljnija analiza rubrike „Priložnici”.

1. ZASTUPLJENOST AUTORA I AUTORKI

Tabela 1.

Ukupan broj tekstova u „Pravoslavlju” u 1995.

Broj nepotpisanih tekstova 250(32.3%)

Broj potpisanih tekstova 524(67.7%)

Autorke Autori

80(24.2%) 250(75.8)

Ukupno 330(100%)

Ukupno 774 (100%)

Tabela 1a. Podaci o potpisanim tekstovima.

Potpisani inicijalima 194(37%)

Potpisani imenom i prezimenom 235(44.8%)

Autorke Autori

76(32.3%) 159(67.7)

Ukupno 235(100%)

Potp. monaškim imenom 95(18.2%)

Autorke Autori

4(4.2%) 91(95.8%)

Ukupno 95(100%)

Ukupno 524 (100%)

Tabela 1. i Tabela 1a. pokazuju da je u 23 broja „Pravoslavlja” za januar - decembar 1995. godine odštampano ukupno 524 (67.7%) autorskih tekstova, od kojih je 235 (44.8%) potpisano punim imenom i prezimenom, a 95 (18.2) monaškim imenom. Inicijalima (ili grupnim potpisom) označeno je ukupno 194 ili 37% tekstova. Potpisanih tekstova (onih na osnovu kojih se moglo utvrditi da li ih je pisala žena ili muškarac) ima ukupno 330 odnosno 63% od svih tekstova. Od ovih tekstova 80 (24.2%) su napisale autorke, a 250 (75.8%) je delo autora. Znači, nešto više od tri puta su zastupljeniji tekstovi i članci koji su izašli iz pera muškaraca od onih koje su napisale žene, tri puta manje ako se procentu nepotpisanih tekstova (32.3%), doda procenat tekstova potpisanih inicijalima (37%), dobiće se procenat tekstova u kojima su autori potpuno nevidljivi i neprepoznatljivi (i žene i muškarci). Dakle, za čak 69.3% tekstova ne može se utvrditi ko je autor, kao ni kog je pola. (Naravno, možemo pretpostaviti da je proporcija kod nepotpisanih tekstova i kod onih potpisanih inicijalima ista kao i u potpisanim tekstovima, odnosno da se iza većine ovih neautorskih tekstova kriju muškarci članovi redakcije). Ako se ovom procentu doda i procenat u kome je žena, potpisana samo titulom i monaškim imenom, kao osoba koja služi crkvi, a ne kao individua (4.2%), onda se procenat u kome ne možemo realno videti i otkriti pravi identitet žena penje na 73.5%.

Pomenutih 80 (24.2%) tekstova napisale su 23 autorke: 14 članova autorski napisalo je samo po jedan članak, 3 autorke su objavile po dva, 2 autorke po osam, 1 autorka devet članaka, 1 autorka četiri, a jedna čak 28 članaka. Ovde je uočljivo da je najviše autorki (njih 14) zastupljeno samo sa po jednim tekstom, da je jedna autorka napisala čak trećinu od ukupnog broja tekstova, njih 28, a zanimljiv je i podatak da su samo tri autorke objavile zajedno više od polovine članaka (ali one nisu članice redakcije).

Daljom analizom može se proniknuti u interesovanja autorki i teme kojima se bave i tako otkriti prizma kroz koju se prelama njihovo shvatanje i percepcija stvarnosti. Kada se govori o tematici i sadržajima tekstova, zanimljivi su sledeći podaci: od ukupno 80 tekstova autorki, 21 tekst predstavljaju beleške kojima je autorka zapisala reči i poruke patrijarha Pavla upućene vernicima povodom crkvenih i verskih praznika; 14 članaka su tekstovi feljtona; 12 su prikazi kulturnih događaja (prikazi knjiga, koncerata, izložbi i časopisa); 9 tekstova su prikazi crkvenih ceremonija održanih za verske praznike i prikazi raznih događaja, seminara, putovanja, poseta; 5 tekstova su prevodi; 5 govore o ratu u bivšim jugoslovenskim republikama i o seobi Srba iz tih krajeva.

Na prvi pogled ohrabrujuće deluje navedena činjenica da je sva direktna obraćanja patrijarha Pavla vernicima i narodu o crkvenim praznicima čitaocima prenela upravo žena. To se uklapa u predstavu koju je istorija svih crkava pokazala i dokazala - mnogo žena je angažovano u predavanju znanja o Bogu, a nosilac vere i crkve u čitavom svetu upravo je ženski rod (S. Savić, 1995, 226). Međutim, u svim drugim slučajevima kada se govori o patrijarhu Srpske pravoslavne crkve, o njegovim posetama visokim zvaničnicima i o razgovorima sa uvažanim ljudima, ili o posetama svetskih crkvenih i svetovnih ličnosti patrijarhu Pavlu razgovore su beležili i članke potpisivali samo muškarci. Dakle, autorke samo puko prenose poučne reči Patrijarha, a autori kreativno sastavljaju tekstove o značajnim i važnim događajima za crkvu i čitavo društvo. U Novom zavetu stoji: „Kao u svima crkvama svetih, žene da čute u crkvama; jer njima nije dopušteno da govore, nego da se pokoravaju, kao što i zakon nalaže. Ako li žele da nauče nešto, neka kod kuće pitaju svoje muževe; jer je nepodobno za ženu da govori u Crkvi (1 Kor. 14,34-36).

Još jedna stvar je uočljiva i izdvaja se feljton o genocidu nad Srbima i o logoru Jasenovac - ukupno 7 tekstova (iako ih je bilo i više ali su bili potpisani samo inicijalima iste autorke, pa nisu uzeti u obzir), i 7 članaka o ratu u bivšim jugoslovenskim republikama, ukupno 12 članaka sa ratnom tematikom. Dakle, o ratu neprijateljima, borbi, stradanjima i patnjama nevinih ljudi, pišu žene. O zločinima i ubistvima koje su počinili muškarci, nevernici i vernici, pa čak i oni koji su crkvena lica, a čije su žrtve bili uglavnom žene i deca, govore isključivo autorke. Nameće se pitanje zašto o ratu i njegovim razaračkim posledicama ne pišu muškarci, ako se ima u vidu da je rat jedna od brojnih igara koju pokreću i u kojoj su oni glavni akteri.

Time se pokazuje da list „Pravoslavlje” (njegovo uredništvo) instrumentalizira autorke, jer im daje da pišu o temama koje su u neposrednoj službi tekuće politike. Sve ovo je suprotno onome što govori episkop Nikolaj u tekstu „Gospode, blagoslovi neprijatelje moje!”

Verovatno je da jedan od odgovora leži u pokušaju da se sačuva svojevrsna „čistoća” i „bezgrešnost” muškaraca, a da se „gresi” i „prljavština” prebace na stranu žena, kako bi crkva, kao institucija muškaraca (Isus, apostoli...), sačuvala i odbranila ono što je oduvek zagovarala: tezu da je žena po prirodi niže biće, zatvorena u domen privatnog (kućnog, porodičnog), a muškarac biće višeg reda kome pripada društvo i svet javnog delovanja.

Među ovim tekstovima, koji su uglavnom prikazi različitih događaja, prevodi, feljtoni ili samo beleške nećijih govora, postoje samo dva (od 80) koja su autorska u teološkom promišljanju sveta. Radovi pripadaju istoj autorki, ona izlaže svoje viđenje i razmišljanja o temama i pitanjima koja se odnose na veru. Autorka iz sopstvenog ugla, svojim rečima i stilom izražavanja, nam nudi vlastite impresije i dileme. Ali samo u dva teksta ili 2.5% od ukupnog broja. Zašto nema više ovakvih tekstova koji nude žensku percepciju stvanosti? Zbog čega se očima žene ne gledaju crkva i vera, crkveni i svetovni život uopšte? Iz kog razloga se ne piše o ženama iz crkve (monahinjama, igumanijama, manastirskim sestrama), o sveticama i ženama iz jevandelja, o ženama iz crkvene ili opšte istorije o vernicama zaslužnim za crkvu i onim običnim, o uspešnim ženama, o neuspešnim ženama, o onim društveno vidljivim i onim društveno nevidljivim? Koji su razlozi što se ne piše o naučnicama, spisateljicama, slikarkama... koje se usko bave crkvenom i verskom tematikom i problematikom? Ovde se nameće i jedno zanimljivo pitanje, naime, kako bi izgledao svet da su definicije stvari i stvarnosti davale žene? Jer, stvarnost su do sada definisali oni koji imaju moć (dakle muškarci), a ne oni koji je najbolje poznaju.

I da zaključimo, žene su uglavnom autorke prikaza raznih događaja i svečanosti koje drugi organizuju, knjiga, izložbi, koncerata, one prevode tekstove, zapisuju poruke, pišu istorijske feljtone i time čuvaju uspomenu na njih za istoriju. One su tu graditeljice tradicije. U njihovim člancima nema osvrt na savremeni život i probleme, nedostaje inicijativa i pokušaj da se premosti ponor između starog i novog, prošlog i sadašnjeg.

2. UOBLIČENOST ŽENSKIH LIKOVA

Tabela 2. Ukupni podaci o ženskim likovima u svim tekstovima „Pravoslavlja” za 1995.

Porodična funkcija	Biblijski i istorijsko-mitski likovi	Profesionalna funkcija	Ostale funkcije	Ukupno ženskih likova	
138 (34.8%)	120 (30.3%)	60 (15.2%)	78 (19.7%)	396 (100%)	
Porodična funkcija		Biblijski i ist.mitski likovi		Profesionalna funkcija	
Majka	52(37.7%)	Bogorodica	33(27.5%)	Profesorka	12(20%)
Sestra	30(21.7%)	Monahilja	22(18.3%)	Dirigentkinja	10(16.7%)
Ćerka	20(14.5%)	Igumanija	10(8.3%)	Solistkinja	5(8.3%)
Supruga	12(8.7%)	Manas.sestra	8(6.7%)	Pesnikinja	4(6.7%)
Baka	6(4.3%)	sveta Petka	5(4.2%)	Žena arhitekta	4(6.7%)
Ostalo	18(13%)	Ostalo	42(35%)	Ostalo	25(41.6%)
Ukupno	138(100%)	Ukupno	120(100%)	Ukupno	60(100%)

Ukupan broj tekstova u novinama „Pravoslavlje” u 1995. je 774. (Tabela 1). U njima se pojavilo ukupno 396 ženskih likova (Tabela 2). Podeljene su funkcije i uloge likova u tri grupe: grupu sa porodičnim funkcijama, grupu sa biblijskim i istorijsko-mitskim likovima i grupu sa profesionalnim ulogama. U porodičnoj ulozi pojavilo se ukupno 138 (34.8%), biblijskih i istorijsko - mitskih likova je 120 (30.3%), a ženskih likova sa zanimanjem je ukupno 60 (15.2%). 78 likova (19.7%) su uloge obuhvaćene kategorijom ostalo.

Najviše je ženskih likova prikazano u okviru porodične uloge, nešto manje su prisutni biblijski i istorijsko-mitski likovi, dok je za polovinu manje likova koji su predstavljeni preko profesije koju obavljaju. U okviru porodičnih uloga, najzastupljeniji su likovi majki, 52 lika (37.7%), zatim uloga sestre 30 (21.7%), likova ćerke 20 (14.5%), supruge 12 (8.7%), likova baka ima 6 (4.3%), a ostalih likova (snaha, tetki...) ima zbirno 18 (13%). Dakle, žene su uglavnom u ulozi majke, sestre i ćerke.

U drugoj funkciji je, takođe, glavna i najčešća uloga majke, ali sada kao majke Božje - Bogorodice, ukupno 33 (27.5%), zatim monahinje 22 lika, odnosno 18.3%, likova igumanija ima 10 (8.3%), a u ulozi manastirske sestre našlo se 8 (6.7%) likova, lik svete Petke se pojavljuje u 5 slučajeva (4.2%), a ostalih likova (žena iz jevandjelja, carica, princeza...) ima ukupno 42 (35%).

Ako pogledamo profesionalnu funkciju, videćemo da je najviše ženskih likova sa zanimanjem one koja prenosi znanje: profesorke (nastavnice, učiteljice) 12 (20%), 10 žena sa zanimanjem dirigentkinje ili 16.7%, solistkinja (operskih pevačica) 5 (8.3%), pesnikinja 4 (6.7%), žena sa zanimanjem arhitekta ima, 4 (6.7%), a ostalih likova (direktorke, novinarke...) ima 25 (41.6%).

Hrišćanstvo ističe vrednost i značaj majčinstva za čitavu zajednicu. Hrišćanska religija, i u okviru nje pravoslavna vera, prezentuje ideju da je majka najvažnija, ona od koje je sve poteklo, koja je sve porodila, samog Sina Božjeg - Isusa Hrista. S tim u vezi, ilustrativan za praktičan odnos SPC prema ulozi majke u tekstu:

„Vladika Artemije je tridesetoroma majkama uručio srebrne medalje za četvoro dece, a zlatne za petoro i više dece. Među dobitnicama je i „prava majka Jugovića” - Milijana Pešić iz Kline, sa devetoro dece”.

Kao što možemo videti, ne samo da se ukazuje na važnost materinstva, rađanja dece i njihovog odgoja, već se ono i nagrađuje - medaljom ali ne materijalno. Na taj način SPC obnavlja i učvršćuje jednu univerzalnu istinu - da je ženin stvarni, istinski presto zapravo njena porodiljska postelja.

Međutim, ono što iznenađuje jeste da se osim ovoga ni u jednom tekstu u 23 broja „Pravoslavlja” ne pominje, niti u naznakama, ni porodica, ni roditelji, ni deca. Ne postavlja se pitanje i ne problematizuju se loši nehigijenski uslovi u našim porodilištima, teška ekonomska situacija zbog koje se žene danas teže odlučuju na rađanje, teškoće kroz koje majke prolaze u odgoju i vaspitanju dece u uslovima socijalne nesigurnosti, bede i neizvesnosti pogotovu za majke izbeglice ili samohrane. Ni jedan red o tome šta crkva čini da se ovo stanje poboljša, da se steknu bolji uslovi za roditeljstvo, pruži određena podrška ženama koje žive u neshvatljivo teškim uslovima, ukaže pomoć deci i njihovim roditeljima (M. Blagojević, 1997; B. Milošević, 1997). Takođe nije zabeležena ni jedna konkretna inicijativa crkve u ovom pravcu. Naravno, i ova medalja ima dve strane. Crkva ove i slične probleme, ako komentariše, to čini iz ugla vlastite ideologije, pa je tako za nju kada se govori o budućim roditeljima i njihovoj još nerođenoj deci najbitnije da postavi sledeće pitanje:

„Koliko je opravdano blagosiljati (*ne*) *moral današnje omladine* koja samo radi lepote ceremonijala pristupa svetoj tajni venčanja na koji *veliki procenat vernica dolazi u poodmakloj ili čak poslednjim mesecima trudnoće?*”

Zaključujemo da se dilemama i pitanjima koja muče vernike ne prilazi problemski, već ideološki, politički, seksistički, kako bi se po svaku cenu sačuvali interesi muškaraca na vlasti u crkvi.

Druga perspektiva odnosi se na konstrukciju rečenica u kojima se pojavljuju ženski likovi u porodičnoj ulozi. One su takve da nam uvek govore o pripadnosti žene drugima (produžetak mita o Evi nastaloj od Adamovog rebra).

Primer: „U ropstvu se Jovan oženi *carevom ćerkom* Kosarom i vrati se ponovo u svoju zemlju”.

.... pravoslavna Grkinja, *ćerka jednog od pravoslavnih sveštenika...*”.

U ovom kontekstu najzanimljivije je čitaocima predstavljena naša popularna glumica Rada Đuričin:

„Dramska umetnica Beogradskog pozorišta gospođa Rada Đuričin - *kći vršačkog prote Marinka...*”.

Ovde je profesija koja se i ne ceni mnogo (glumica), izjednačena sa porodičnom ulogom, jer je verovatno po mošljenju autora i redakcije, za čitaoce „Pravoslavlja” možda značajnija informacija da je čuvena glumica protina kći, nego opis njenog talenta i karijere. Tako se upotpunjuje model o pripadnosti žene nekome koji patrijarhalna kultura nudi i koji čitaoci preuzimaju, ne razmišljajući o tome dok prelistavaju stranice novina.

U grupi biblijskih i istorijsko-mitskih likova uočavamo da je najviše pominjana Bogorodica (Marija, Majka Božja), u ulozi majke ukupno 85 (26.7%) likova majki, od svih likova. Poznato je da je hrišćanstvo od nastanka do danas uspelo da „žensko fiksira za materinsko i da ga na njemu i zadrži”. (B. Arsić, 1990, 44). List „Pravoslavlje” dosledno i precizno svojim čitaocima prenosi poznati hrišćanski šablon pretvaranja, negiranja i iščezavanja ženskog u majčinskom. U ovim novinama se, zaključujemo, sadržaj ženskog potpuno iscrpljuje u materinskom.

Likovi žena označeni preko zanimanja, zakrepljuju stereotip o ženi kao posrednici i prenosnici znanja, zaduženoj za vaspitanje dece, tako da su profesorke, nastavnice i učiteljice najzastupljenije. To je u skladu sa profesijama kojima se najčešće bavi žena u našem društvu. Ovde su posebno zanimljivi tekstovi koji govore o izgradnji novih hramova i crkvi čiji je idejni tvorac žena arhitekta. Ime projektantkinje se u ovim člancima samo pominje. Dakle, u pomenutim, radovima govori se o crkvama i novoizgrađenim hramovima kao najznačajnijim materijalnim simbolima vere, ali se o njihovoj projektantkinji, koja im je dala oblik i pretočila ideju u stvarnost, dala im dušu. uopšte ne piše.

3. ANALIZA SADRŽAJA TEKSTOVA O ŽENAMA

Tabela 3. Ukupan broj tekstova u kojima se govori o ženama

	No %
Pozitivno ocenjuju žene	15 (40.5)
Negativno ocenjuju žene	20 (54.1)
Bez ocene	2 (5.4)
Ukupno	37 (100)

Tabela 3a. Broj tekstova u celini posvećenih ženama

	No %
Pozitivno ocenjuju žene	8 (57.1)
Negativno ocenjuju žene	5 (35.7)
Bez ocene	1 (7.2)
Ukupno	14 (100)

U tabeli 3 je treći blok našeg interesovanja - tekstovi koji govore o ženama ili su u celini posvećeni ženama. Ukupan broj takvih tekstova jeste 37, odnosno 4.8% od ukupnog broja analiziranih tekstova. U okviru ovih tekstova, u 15 tekstova (40.5%) žena je okarakterisana pozitivno; u nešto više od polovine tekstova navedene su samo njene negativne osobine, ukupno 20 tekstova ili 54.1%; u dva je dat opis žene bez vrednosne ocene, 5.4%.

Od navedenih 37 tekstova koji govore o ženama 14 je u celini posvećeno ženama, tačnije samo 1.8% od ukupnog broja izašlih u 1995. godini.

Od tekstova koji su u celini posvećeni ženama, sa pozitivnom ocenom ukupno ih je 8 (57.1%), sa negativnom 5 (35.7%) i jedan tekst je dat bez ocene, odnosno 7.2%, što ukazuje na činjenicu da je malo tekstova koji se bave problemima žena. Čini se da redakcija ovaj ugao gledanja ne smatra bitnim.

Slika žene u tekstovima u kojima se govori o ženama ili se one pominju, uglavnom je data navođenjem nekih njenih osobina (pozitivnih ili negativnih). U negativnom svetlu: „javna bludnica“, „luda žena“, „neshvatljiva majka“, „nekršena studentkinja“, „majke kačiperke egoistične, nespремne da vode domaćinstvo...“, ili „... a ako je u pitanju žena da nije možda *sujeverna*, da ne ide vračarama i gatarama, da ne nosi kakve amajlije, ili možda, ne vrši pobačaj...“.

Uočavamo da su izrazi kojima se žena želi degradirati, poniziti, nabijeni emocionalnim sadržajem, uvredljivi. Nijedan primer slične sadržine, vezan za opis muškaraca u analiziranim tekstovima nije nađen u navedenim brojevima iz 1995.

Kada se o ženi govori u pozitivnom kontekstu, ocena je skromnija: „pobožna gospođa“, „pravедna žena“, „skromna i smirena“, „neprimećena“, „brižna mati“, „*savesna i razborita žena*“, ili „...nije mnogo govorila, ćutanjem je mnogo više propovedala...“

Model „dobre“ i „prave“ žene koji nam nudi list „Pravoslavlje“, oličen je u njenim „pozitivnim“ osobinama kao što su, neprimećenost, pobožnost, brižnost, ćutanje i naravno majčinstvo. Dobra žena je nevidljiva žena u socijalnom smislu, kako je apostol Pavle pisao.

Interesantno je, takođe, da je pronađena samo jedna rečenica u kojoj se pominje žena kao ličnost „ravna” muškarcu, jedina rečenica u celokupno analiziranom materijalu (dakle, od ukupno 774 tekstova):

„Žena je ličnost, i zato što je žena ličnost, kao što si i ti, ona ti je u svakoj tvojoj prirodnoj osobini paralelna, u stanju je da pruži neko rešenje svakoj potrebi tvoga bića, u svakom aspektu života, posle Gospoda Boga, najadekvatnija *dopuna* čovekovog bića na ovom svetu”.

Greh i grešnici su još jedna velika tema lista „Pravoslavlje”. Treba pomenuti da su i u ovim tekstovima žene, „grešnice”, uvek upotrebljavane da bi se dočarao neki „grešni” postupak.

„Uzmite Mariju Egipćanku, klasičan primer bludnice kojoj je oprošteno”. Zatim u tekstu u kome se govori o grehu i praštanju: „*Mislim na jednu ženu koja mora da oprostí svom ocu i svom stricu koji su je godinama silovali dok je još bila dete. Jednom, kada je počela da sagledava stvari, morala je da prizna da je njen otac takođe žrtva,...*”.

Ovde se, otvoreno i direktno koristi i opravdava model žene dvostruke žrtve: žrtve svojih mučitelja i silovatelja, i žrtve okoline i sredine koja je osuđuje i obeležava kao jedinog krivca za ono što joj se dogodilo.

Takođe, treba pomenuti i nekolicinu tekstova o raznim „čudima” i neverovatnim „izlečenjima” čije su autorke isključivo žene. U ovim radovima, naravno, žene su one koje su bolesne, nesrećne, poludele, slepe, nemoćne, one kojima je potrebna pomoć. Prema tekstovima one bivaju „izlečene nekim neverovatnim čudom” (a „čudotvorci” koji pomažu ženama da „ozdrave” su sveštenici, sveci, mudraci..., dakle, muškarci). Nijedan tekst sa ovom tematikom nije potpisao muškarac. Ovo je grupa tekstova u kojima je žena predstavljena kao pasivan objekat, u funkciji priče. S obzirom na to da su ovo tekstovi koje su pisale žene, zaključujemo da saradnice lista nemaju sluha za predstavu žene na aktivan, netradicionalan način.

Već je rečeno da su feljtone o genocidu nad Srbima i o logoru Jasenovac, napisale žene. One su autorke nekoliko tekstova sa ratnom tematikom. Sadržaji ovih tekstova najviše su o ženi. Prikazuju je kao osobu koju su maltretirali, zlostavljali, silovali, prikazuju je kao žrtvu raznih masakra: „*Ustaše su klale najviše žene i decu*”. Navode se najsitniji detalji najužasnije vrste mučenja i sakaćenja koja su u gubilištima vršena upravo nad ženama:

„*Bestijalnost mučitelja nije se mogla okončati silovanjem žena i devojaka, već su hvatali i sasvim male devojčice od desetak godina, prisiljavajući njihove majke da ih pridržavaju dok su se nad njima izvivljavali!*”

Feljtoni su puni užasavajućih detaljnih deskripcija zlodela koje su pripadnici drugih naroda počinili „srpskim”, „pravoslavnim” ženama. No, nema ni jedne rečenice osude ovakvih dela, a ne bi se moglo ni naslutiti da je i druga strana, pravoslavna i srpska, „možda” počinila makar jedan ovakav okrutan akt. Navedeni feljtoni, naime, govore o prošlosti. Međutim, nema ni jednog teksta o ne tako davnom građanskom ratu na prostoru bivše Jugoslavije (u Hrvatskoj i u Bosni), u kome su žene na sve tri zaraćene strane bile sredstvo u rukama razuzdanih i razbesnelih vojnika koji su ih maltretirali i silovali, koji su preko njihovih tela izražavali međusobnu mržnju, a njihovim ožiljcima ispisivali svoje pobede (I. Tešanić, 1998). Uredništvo lista „Pravoslavlje” kao sredstvo, da plasiraju „nacionalis-

tički patriotizam” koriste autorke ovih tekstova. I same autorke u svojim tekstovima instrumentaliziraju žene, implicitno podstičući mržnju prema drugima, prema neprijatelju, drugom narodu, pripadnicima druge vere. Autorke tekstova su bile u neposrednoj službi tekuće nacionalističke politike. Sve ovo je u velikoj suprotnosti sa onim što se u novozavetnom tekstu afirmiše kao hrišćansko načelo: „Ljubi neprijatelja svoga kao sebe samog” crkva je oduvek bila primerena shvatanjima društava u kojima je delovala, često je bila u službi interesa vladajućih krugova i tekuće politike, ona uvek imala klasni karakter.

ANALIZA TEKSTOVA U RUBRICI „PRILOŽNICI”

U tekstovima rubrike „Priložnici” redakcija informiše o priložima vernika i prijatelja zahvaljujući im se tim gestom. U periodu januar - decembar 1995. godine ova rubrika je izašla 21 put.

U Tabeli 4. su rezultati analize ovih kratkih zapisa.

Tabela 4. Analiza podataka o priložnicima iz lista „Pravoslavlja” za 1995.

			Žene	Muškarci	Ostalo grupe,RO bez potpi.	Σ	Σ	Σ	Ukupno
Sa name- nom	Za dobrobit porodice, pomeni članova porodice..	crkvena lica	/	5	/	5	86	103	143
		obični vernici	42	35	4	81			
	Za dobrobit prijatelja i kolega pomeni istih i sl.	crkvena lica	1	2	/	3	12		
		obični vernici	4	5	/	9			
	Drugo	crkvena lica	/	/	/	/	5		
		obični vernici	1	3	1	5			
Bez name- ne		crkvena lica	1	4	/	5	40	40	
		obični vernici	8	26	1	35			
Σ			57	80	6				
Ukupno			143						

U radu S. Savić (1995) rezultat analize ove rubrike pokazuje da su žene češće davale dobrovoljni prilog za druge. Naša analiza nije potvrdila nalaz.

Ukupan broj onih koji prilažu je 143, od kojih je manje žena, 57 (39.9%), odnosno više muškaraca, 80 (55.9%), a ostalih (grupe, radne organizacije, nepotpisani prilozi) ima 6 (4.2%). Od ukupnog broja darodavaca muškarci prilažu više nego

žene. Muškarci i češće od žena prilažu samo priloge bez namene 37.5% (od ukupnog broja muškaraca). Ima li razlike u nameri (svrsi) davanja? Žene češće namenski prilažu, i to za dobrobit porodice ili u želji da obeleže pomen članova porodice 82.2% (od ukupnog broja žena). Rede žene daju za dobrobit prijatelja i kolega 8.8%. Muškarci, takođe, najčešće prilažu za dobrobit porodice i pomene 50% (od ukupnog broja muškaraca), ali to je znatno manje kako u apsolutnom broju, tako i u procentima, od onoga što žene daju u istu svrhu. Za prijatelje i kolege muškarci prilažu 8.8%, što je isto koliko i žene prilažu u ovu svrhu. Znači da i žene i muškarci podjednako vrednuju namenu priloga za prijatelje i kolege.

Pored ovih „uobičajenih namena nađeno je nekoliko posebnih želja prilagača: jedna manastirska sestra prilaže „za pokoj duša mučenika srpskih u ovom bezumnom prljavom ratu“, ili jedan priložnik prilaže” za postradali srpski narod”; ili „za zdravlje i spasenje duša svih srpskih majki koje svesno ili nesvesno ubijaju nerođenu decu”.

Priložnika su, pored ličnog imena, naveli u crkvenu titulu; njih je više među muškarcima 11 (13.8% od ukupnog broja muškaraca), nego među ženama 2 (3.5% od ukupnog broja žena). Muškarcima je dakle, bitnije da se prilikom davanja deklariraju preko titule koju imaju u crkvenoj hijerarhiji, nego ženama (koje titule i nemaju). Razlog za to možda leži najpre u tome što crkva daje prednost i specifično značenje titulama i njihovim nosiocima, a drugo, što i sama titula ukazuje na moć, superiornost i značaj koju njeni nosioci imaju, u okviru crkvene hijerarhije i van nje, u čitavom društvu.

Među priložnicima oba pola nema onih koji poklanjaju i prilažu radi opšteg dobra, koje predstavlja suštinu hrišćanskog učenja, ili zbog filantropskih i altruističkih motiva i težnji, ili pak zbog humanih ideja i opštih ciljeva (kao što bi bili, recimo, prilozi sirotištima, bolnicama siromašnima, izbeglicama). Prilozi su, možemo da zaključimo, uglavnom namenjeni bliskim osobama, onima koje prilagači poznaju, ograničeni su na usku socijalnu sredinu i primarne grupe, dok je šira sredina potpuno zanemarena i time i omalovažena.

5. DISKUSIJA

Analizirane su jedine novine „Pravoslavlje” koje izdaje SPC i Srpska patrijaršija. Pronađena je među autorima tekstova u „Pravoslavlju” dominacija muškaraca, a zapostavljenost žena: više od tri puta zastupljeniji su tekstovi autora, nego tekstovi autorki. Takođe je uočeno da žene ne pišu autorske tekstove koji bi im omogućili da se iskažu i izraze kao kreativne, teološki i dogmatski utemeljene obrazovane i samosvesne osobe, prenose nečije govore i reči, prevode tekstove koje su drugi napisali, pišu prikaze kulturnih i crkvenih događaja koje drugi izvode i u kojima drugi učestvuju. Žene ne pišu o teološkim temama, tu privilegiju imaju u „Pravoslavlju” samo muškarci, dok autorke pišu feljtone o ratu i genocidu, u kojima imaju ili pasivnu ulogu ili ulogu žrtve. U tekstovima su ženski likovi uglavnom ograničeni na privatnu i prokreativnu funkciju. Ženski likovi se najčešće pojavljuju u porodičnim ulogama (majka, ćerka...), ulozi nekog ko uvek pripada drugome (ocu, bratu...). Do izražaja je, takođe, došao i poznati stereotip o ženi kao o prenosnici znanja i čuvarici muškog autoriteta. Nije pronaden ni jedan tekst koji se zalaže za poboljšanje položaja žene u crkvi i van nje. Takođe, nije pronaden ni jedan tekst o prisutnosti,

učešću i zalaganju žena u okviru ekumenskog pokreta za pronalaženje i učvršćivanje uloge i mesta žene u crkvi, niti o konkretnim akcijama i borbi koju ove žene (naročito u okviru protestantske i rimokatoličke crkve) vode za budućnost žene unutar crkve¹. Poznato nam je da se na ekumenskom planu u toku 1995. godine (u koju spada i Dekada žene u crkvi) dogodilo niz značajnih skupova, i da su postignuti određeni rezultati koje list „Pravoslavlje”, namerno ili slučajno nije pominjao. Jedan od razloga za potpuno ignorisanje ekumenizma u „Pravoslavlju” je kontraverzan odnos koji SPC ima prema ekumenizmu i ekumenskom pokretu uopšte: u okviru SPC na jednoj strani slave se, odobravaju i prihvataju ekumenske ideje, pristupa Svetskom savetu crkava, uz učešće u aktivnostima ekumenskog pokreta i u radu ekumenskih sabora, dok na drugoj strani, velikodostojnici SPC iznose svoje najdublje sumnje, proteste i osude svega što dolazi sa „Zapada”, insistirajući na „zavere- ničkoj igri katoličke crkve pod okriljem ekumenizma”,² proglašavajući ekumenizam za jeres³, pa čak povezujući ekumenski pokret sa masonskim i nekim drugim necrkvenim, političkim, tajnim i javnim organizacijama. Ovakvo neslaganje i suprotnost u stavovima dovode ne samo do nerazumevanja i netrpeljivosti prema drugim verama i vernicima, a posebno prema nevernicima, već predstavlja ozbiljan problem unutar same pravoslavne crkve.

Uopšteno govoreći, malo je tekstova koji se bave problemima žene i govore o njima. Čak i među njima preovlađuju oni koji je negativno određuju, definišući ženu kao pasivni objekt, instrumentalizirajući je.

U hrišćanskoj dogmi žene su pred Bogom izjednačene sa muškarcima. Međutim, praksa protivreči tome, u svim domenima što i naša analiza pravoslavnih novina još jednom potvrđuje. Jednakost svih hrišćana u crkvi jednakost je za muškarce. Prema rezultatima naše analize žena je pasivna i socijalno nevidljiva, nema je ni među autorima („u pravom smislu”), ni u tekstovima i člancima, kao što je nema ni u crkvenoj hijerarhiji. To je još jedna potvrda da je pravoslavlje androcentrična, autoritarna religija muškaraca.

U kulturi u kojoj živimo postoji izvesno nepoverenje, strah od ženskog roda, što u stvari znači beg od drugog. Zatvoren, radikalni, muški sistem predstavlja vrednost za celu kulturu. To je realnost koju treba menjati. Pokreti za ženska prava dosta su promenili u ovom pogledu u svetu, ipak ne može se govoriti o kvalitativnim promenama, u okviru SPC. Zato postavimo ponovo pitanje: „Kada će žena doći na red u Srpskoj pravoslavnoj crkvi?” (G. Živković, 1993).

¹ Značajan broj tekstova žena čine upravo prikazi raznih kulturnih događaja (priredbi, predavanja, predstava...) u kojima žene profesionalno učestvuju.

² Rimokatolička crkva, inače, nije članica Ekumenskog Svetskog saveza crkava.

³ U pravoslavnom časopisu „Banatski vesnik” (urednik: Anfilohije Radović), štampan 1993,3-4, str. 44, štampana je anatema iz koje se vidi negativan stav prema ekumenizmu.

6. ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da nam podaci iz masovnih medija, inogu poslužiti kao materijal za zaključivanje o stavu crkve prema ženj, prema jedinstvu crkve. Na primeru analize novina „Pravoslavlje” ustanovili smo nekoliko osobina iz kojih se vidi netolerantan stav Srpske pravoslavne crkve u odnosu na pomenute razlike. U okviru jedne crkve mogu se ustanoviti stepeni netolerancije u različitim tipovima medija, odnosno njihovim uredništvima. Zato je potrebno nadalje porediti podatke dobijene u analizi „Pravoslavlja” sa drugim novinama i časopisima (kakvi su, na primer, „Svetigora” i dr.).

LITERATURA

Arsić, Branka (1990), Mesto majke i mesto oca, Gledišta, 1-2, Univerzitet u Beogradu i Republička konferencija SSO Srbija, Beograd, 39-49.

Blagojević, Marina (1997), Roditeljstvo i fertilitet: Srbija devedesetih, Institut za sociološka istraživanja, filozofski fakultet, Beograd.

Blagojević, Mirko (1995), Približavanje pravoslavlju, Gradina, Niš.

Cisarž, A. Branko (1986), Jedan vek Srpske pravoslavne crkve, Sveti arhijerejski sinod SPC, Beograd.

Čimić, Esad (1984), Drama ateizacije, Mladost, Beograd.

Duby, Georges (1987), Vitez žena i svećenik, Logos, Split.

Đorđević, B. Dragoljub (1993), Ka sociologiji pravoslavlja i pravoslavne crkve, G. Živković, ur. Zbornik - Šta nam nudi pravoslavlje danas?, Gradina, Niš.

Figes, Eva (1971), Patriarchal Attitudes, Fawcett World Library, USA.

Grujić, Radoslav (1993), Azbučnik Srpske pravoslavne crkve, BIGZ, Beograd.

Grujić, Radoslav (1995), Pravoslavna Srpska Crkva, EVRO, Beograd.

Journal of Eccumenical studies, (1993), zima no 1, Temple University, Philadelphia.

Milin, Lazar (1961), Bog stvori ženu, Pravoslavni misionar, IV, Beograd.

Milošević, Božo (1997), Umeće rada, Filozofski fakutet, Novi Sad.

Nintidt, Klaus (1984), Bog, Crkva i Žene, 54, Svesci kršćanske sadašnjosti, Zagreb.

Novi zavet, Biblijsko društvo, Beograd.

Pravoslavlje, časopis duhovni za sveštenstvo i narod, Beograd, Srpska Patrijaršija.

Papić, Žarana (1989), Sociologija i feminizam, Izdavačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd.

Papić, Žarana i Lidija Sklevicky ur. (1983), Antropologija žene, Prosveta, Beograd.

Pravoslavni branik, 1939, II/6 (1. jun), Zagreb.

Pravoslavni misionar, 1961.IV, Beograd.

Savić, Svenka (1985), Pragmatic aspects of the gender occupational terms in Serbo-Croatian, Arbeitspapierer, Slavisk Institut, University of Arhus, Arhus.

Savić, Svenka (1989), Language and Sex: Evidence from Serbo- Croatian, European Journal for Semiotic Studies, Vol. 1 (3), Vienna.

Savić, Svenka (1995), Još jedan primer (ne) vidljivosti žene u udžbeniku, Feminističke sveske, Beograd, 3-4.

Savić, Svenka (1995), Ka jeziku mira i tolerancije u religijskom diskursu, B. Jakšić, ur. Ka jeziku mira, Institut za sociološka istraživanja, Beograd.

Savić, Svenka (1998), Žena sakrivena jezikom medija: Kodeks neseksističke upotrebe jezika, Ženske studije, 9-10, Beograd, 89-132.

Sociološki leksikon, 1982. Savremena dministracija, Beograd.

Šušnjić, Đuro (1994), Dijalog i tolerancija, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad.

Tešanović, Jasmina (1998), Žene i rat, predavanje u Ženskim studijama u Novom Sadu, septembar 1998.

Živković, Gordana (1993), Šta nam nudi pravoslavlje danas?, Gradina, Niš.

ПРАВОСЛАВЉЕ

НОВИНЕ СРПСКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

• ГОДИНА XXXI • БРОЈ 720 • БЕОГРАД 15. МАРТ 1997 • ЦЕНА 3 ДИНАРА •

• 2,10 USD – 2,50 CAD – 3,75 DEM – 1,25 BRP – 27 ATS •

РАЂАТИ ИЛИ НЕСТАТИ!

Из године у годину нагло се мења демографска карта Србије. Промене су нарочито изражене на истоку и југу земље. Поред миграције становништва бела куга је најважнији узрок. Данас су ретке породице које имају два или више деце. Према статистици број деце у српској породици износи 1,8 а потребан је 2,1 само за обнављање становништва. Због тога данас више Срба умире него што се рађа годишње и ово води биолошком изумирању српске нације!

Сваки родитељ има две руке и обема рукама треба да води своје потомке. Да би Срби искористили природне ресурсе и људске потенцијале, обновили и унапредили економију неопходно је много вредних руку. Рачуница показује да је оптимум за Србију око 18 милиона Срба у свим српским земљама. То се може постићи дугорочним планирањем економије и демографске политике.

Без такве економске снаге и толиких људских потенцијала не могу се заштитити национални интереси

Н.Н.

АНАТЕМА ПРОТИВ ЕКУМЕНИЗМА

Онима који Цркву Христову нападају мудровањем да је она подељена на такозване гране које се разликују учењем и начином живота, и онима који тврде да Црква не постоји на видљив начин него ће настати у будућности кад се све гране или секте или чак религије уједине у једно тело, и онима који не разликују истинско свештенство и тајне Цркве од јеретичких, него веле да су крштење и причешће јеретика довољни за њихово спасење, и онима који опште са горепоменутиим јеретичима, или помажу или бране њихову нову јерес екуменизма под изговором братске љубави или као пут сједињења одсељених Хришћана: АНАТЕМА!*

* Анатему је, на свом локалном сабору архијереја, ради заштите и поуке своје пастве, изречла Руска Загранична Црква 1984. год. рођења Спаситеља.

ЕКУМЕНИЗАМ

Екуменски покрет у свету јача у овом веку. Циљ му је поновно уједињење хришћана различитих вероисповести. Један од корака у процесу приближавања јесте дијалог на основу кога се упознају, братски сарађују и дознају о разликама представници различитих вероисповести.

Братулић (1994, 126) наводи да је *екуменизам* свetsки покрет „који настоји око поновног уједињења кршћана различитих вjероисповести; први корак је чланство у Екуменском савјету цркава, други је дијалог, узajамно упознавање и братска сарадња кршћанских цркава различитих денoминација. Коначни будући циљ: једна црква како ју је Крст желио прије своје смрти кад је за њу молио у Гецемановом врту.”

Екуменизам је један од покрета који се у југословенском простору различито тумачи у различитим контекстима. Дефиниција овог покрета није спорна (уп. код разних аутора: Р. Ракић, 1993; Т. Шаги Буніћ, 1979; Братулић, 1994 и др.), него пракса појединих цркава и њихов однос према заједништву.

Да би до заједништва дошло, основан је 1910. Свetsки савез цркава (SSC) „настао као израз жеље, нарочито расцепканог протестантског свијета... за васпостављањем јединства Цркве. Православне Цркве су.. учествовале у tzv. екуменском

pokretu, radi ostvarivanja Hristove zapovjesti „da svi jedno budu” (Svetigora, 1997, br. 61, str. 40) s ciljem da se iznađu mogućnosti praktičnog približavanja različitih crkava, pre svega hrišćanskih. Srpska pravoslavna crkva (SPC), kao i druge pravoslavne crkve sveta, članice su Saveza od 1965. (rimokatolička nije do danas). Predstavnici aktivno učestvuju u radu i donošenju odluka u ovom svetskom telu crkava. Međutim, na terenu, u prenošenju odluka Saveza do pojedinih crkava i vernika u njima u Jugoslaviji niti je jednostavan niti je monolitan. Može se videti da glasila SPC, ili njenih pojedinih delova, imaju različiti stav prema odlukama Saveza, od implicitnog neslaganja do eksplicitnog. Na primer, „Pravoslavlje”, novine SPC, kada donose vest o aktivnostima Saveza, čine to korektno, ali kada su komentari istaknutih velikodostojnika crkve, vidi se nezadovoljstvo i osporavanje ekumenizma kao pokreta u kojem SPC vidi sebe. Nekoliko je osnovnih pitanja oko kojih se nikako ne mogu složiti predstavnici SPC sa već donetim odlukama Saveza (upoređi brojeve „Svetigore” koju uređuje Amfilohije Radović na Cetinju, tekstovi najčešće nisu potpisani, a ako jesu onda je u pitanju prevod tekstova pravoslavnih velikodostojnika iz drugih sredina). Aktivnost je konstantna, ali izrazita u 1997. kada je održan II svetski ekumenski kongres u Gracu.

Osnovna su sledeća neslaganja sa odlukama SSC: 1. rukopoloženje žena; 2. brak između osoba istog pola; 3. nemogućnost zajedničkog pričešćivanja; 4. priroda članstva u SSC.

1. RUKOPOLOŽENJE ŽENA

„Ima zajednica koje su uvele žene za biskupe i pastore, ima zajednica- članica koje blagosiljaju protivprirodne stvari, kao što je, na primer, venčavanje istog pola - Pravoslavna crkva to ne može prihvatiti, osim da izda samu sebe” (Amfilohije Radović, 1997, „Vreme” 28. juni 1997, str. 28).

„Neke i to najznačajnije (na primer Anglikanska crkva) članice SSC, namjesto da u duhu ekumenizma umanjuju postojeće dogmatske i kanonske razlike - uvode nove crkvene običaje i praksu koju dogmatski pravdaju, običaje koji ugrožavaju evanđeoski etos i sveukupno hrišćansko predanje Istoka i Zapada (rukopoloženje žena za „biskupice” i „pastorke”), stvarajući radikalno novi poredak, ekleziologiju i moral u Crkvi” (A. Radović, „Svetigora”, 1997, br. 61, str. 41).

2. BRAK IZMEĐU OSOBA ISTIH POLOVA

Pravoslavna crkva je protiv braka lica istog pola i zamera Svetskom savezu crkava što „toleriše neke od hrišćanskih zajednica, svojih članica, koje, protivno Evandelju i Apostolu Pavlu, prihvataju i *blagosiljaju* neprirodni i protivprirodni blud (vjenčavanja lezbijki i homoseksualaca), što je „sramno i čuti”.

3. PROTIV ZAJEDNIČKOG PRIČEŠĆIVANJA

Velikodostojnici SPC poriču zajedničko pričešćivanje jer „priroda je istinite crkve da bude isključiva” (“Svetigora” 1997, br. 60, str. 30): „Taj ekumenko-sinkretistički duh i sekularistički duh prenosi (se) i na pojedine pravoslavne krugove, naročito u Dijaspori i miješanim sredinama, pa su postala česta zajednička pričešći-

vanja i molitveno opštenje sa nepravoslavnima, kojima se negira sami etos i sveto-otačka pravila mišljenja i življenja u Crkvi (znači - negativno se odražava na samu Crkvu" („Svetigora", 1997, 61, str. 41).

4. ČLANSTVO SPC SVETSKOM SAVEZU CRKAVA PROUZROKUJE UNUTAR PRAVOSLAVNIH CRKAVA PODELE

„Organski članstvo u SPC prouzrokuju unutar pravoslavne Punoće sablazni i ozbiljne polarizacije među Pomjesnim Pravoslavnim Crkvama (što znači: ne doprinoseći svehrišćanskom jedinstvu, ovakva vrsta članstva direktno ugrožava jedinstvo unutar same Pravoslavne Crkve" („Svetigora", 1997, 61, str. 41).

Antiekumenizam, implicitno ili eksplicitno, prisutan je u različitim vidovima delovanja crkve što se vidi, na primer, u verskim časopisima (u Vojvodini, S. Savić, 1996). Ako se pogledaju razlozi za to onda se vidi da je najizrazitiji razlog demokratizacija crkve u odnosu prema ženi (rukopoloženje žene). Netrpeljivost je i u okviru članica pripadnica Saveza, ili između pravoslavne i rimokatoličke, kako u onim tekstovima koji su izveštaji o događajima, tako i u tekstovima komentarima (1).

Ekumenska praksa saradnje traži ogledalo u novoj jezičkoj praksi. Upravo je ona ta koja doprinosi daljoj podeli među crkvama, a onda i netolerantnom odnosu prema ženi u crkvi (S. Savić, 1996) (2), a posebno podgrejava *prozeliizam* među vernicima (3).

U zaključku bismo mogli reći da u postojećoj verskoj situaciji u zemlji ne postoji jedinstven stav prema ekumenizmu a onda ni onome što je progresivno ekumenizam doneo u afirmaciji žena u crkvi. U takvoj situaciji neophodno je da se šira vernička javnost obavesti o motivima demokratizacije crkve u okviru Svetskog saveza crkava, i o potrebi da se ovi motivi pretoče i u svakodnevnu praksu. U nekim crkvama je nedostatak sveštenika nametnuo potrebu bržeg prodora žena u svešteničke redove (metodistička, reformatska) pa se danas, nakon toliko godina rada sveštenica njihovo služenje tu podrazumeva, dok je u drugima postojeći muški hijerarhijski organizam još neprobojan i promene teku sporo, pa su i diskusije o takvoj nemogućnosti još uvek aktuelne.

NAPOMENE:

(1) Na primer, u rubrici „Iz naše pomjesne crkve" (Svetigora, 1997, br. 58, str. 40), izveštavajući o „Posjeti delegacije franjevac SPC", (anonimni) pisac teksta navodi zahvalnicu beogradskog nadbiskupa France Perka za posetu Srpskoj pravoslavnoj crkvi sa kojom: „Katoličku crkvu vezuje ista vjera u Hristu (!). Prema njemu, „razlike između dveju crkava su male i neznatne, a ljudske slabosti su prepreka jedinstvu".

Znak uzvika nakon rimokatoličkog biskupa sugerira anonimni pisac teksta čuđenje izjavi, odnosno da izjava možda nije tačna, pa je otuda ovaj ortografski znak signal neekumenskog odnosa prema uvaženom velikodostojniku sestrinske crkve. Ovakvih primera mnogo je i navodimo ovde samo da pokažemo inventar implicitnih otpora prema ekumenizmu kod nas među članovima vodeće crkve u zemlji očitovano u masovnim medijima.

(2) Jedna od strategija ubediavanja u anticikumenizam u praksi jeste navođenje mišljenja poznatih teologa, u našoj sredini od autoriteta. Takve su ličnosti Justin Popović i Nikolaj Velimirović, na primer. Na samom početku je proglas episkopa Nikolaja Velimirovića, poznatog pravoslavnog teologa iskorišćen kao proglas protiv saradnje sa drugima.

Primer 1: „Bog je tvorac svih ljudi. A Bog je Otac samo onih ljudi koji veruju u Sina Božjega i u sinovstvo. „Koji se god odriče Sina, taj ni Oca nema, a ko priznaje Sina, taj ima i Oca (I Jn. 2,23). Svi su ljudi stvorenja Božja i potencijalno sinovi Božji. Ali isinski su sinovi Božji” oni koji Ga primiše i kojima se dade vlast da se nazivaju sinovima Božijim, koji veruju u ime Njegovo, koji se ne rodiše od krvi... nego od Boga” (Jov. 1,12-13). *Ova razlika između hrišćana i nehrišćana tj. između rođenih i stvorenih mora se naročito isticati u naša vremena vulgarne propagande da su sve vere jednake, snižavajući planinu u doline, a ne dižući doline u visinu planine*”. (podvukla S.S.)

Ovde imamo tri autorstva: najpre odabrane biblijske tekstove, zatim onoga ko je te tekstove odabrao za svoju poruku, uglednog autora, N. Velimirovića, te, na kraju, urednika časopisa. Komentar odabranih biblijskih citata jasno pokazuje da je reč o verskoj netoleranciji prema „drugima”. Uredništvo časopisa je odabralo ovaj citat uglednog teologa da njegovim autoritetom ubedi vernike i vernice u ispravnost ovakvog stava. Nakon ovog mota, ceo je broj sačinjen upravo u ovakvom netolerantnom tonu.

Primer 2: Autor teksta objašnjava poreklo ekumenskih ideja i na jednom mestu daje napomenu u zagradama.

„(Hteli bismo ovde da skrenemo pažnju na to da mi termin CRKVA koristimo vrlo uslovno kada je reč o nepravoslavnim hrišćanskim verskim zajednicama, iz razloga kolokvijalne prirode, te to označavamo malim početnim slovom. *Kada pak, napišemo Crkva ili Crkva Božija, tada je reč o Pravoslavnoj Crkvi*” podvukla S.S. (V. Vukašinić, Banatski vesnik (1993/3-4, str. 20).

U tekstu, datom u zagradama (tačnije inkorporiranom u druge rečenice o istorijatu ekumenskog pokreta), čini se da autor teksta daje ortografske natuknice o pravilima pisanja u svom tekstu. Ali on zapravo upućuje na suštinsku stvar gledanja na članove Božje crkve - takva je samo Pravoslavna Crkva i zato se piše velikim slovom, dok za ostale ostaje rezervisano malo slovo, kao što se o njima govori u kolokvijalnom razgovoru, dakle crkvi kao nebožjoj tvorevini.

(3) *Prozelitizam* se dovodi u vezi sa ekumenizmom u tom smislu da su neke verske zajednice nepoverljive, tvrdeći da on omogućava prevođenje vernika iz jedne veroispovesti u drugu. Crkve su protiv toga da se iz njihovih redova regrutuju vernici u drugoj konfesiji, ali nemaju ništa protiv da iz drugih dolaze u njihovu. To se izrazito vidi u radovima objavljenim u verskim časopisima koji izlaze danas na teritoriji Jugoslavije.

LITERATURA:

Brajčić, R. i R. Koprek (ur.), Inter mirifica: dekret o sredstvima javnog priopćavanja, Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb. knj. 2.

Perić, R. i M. Lacko (1987), Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio), Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, knj. 5, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb.

Popović, J. (1974), Pravoslavna crkva i ekumenizam, Solun, izdanje manastira Hilandara, Sveta gora.

Rakić, R. (1993), Ekumenizam, M. Matić (ur.) Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija, Beograd. 283-290.

Šagi Bunić, T. (1979), Ekumenski pokret i tokovi u suvremenom svijetu, C. Drašković (ur.) Crkva u savremenom svetu, Beograd.

Šušnjić, Đ. (1994), Dijalog i tolerancija; iskustvo razlike, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci.

Tournier, P. (1981), Poslanje žene, Oko tri ujutro, Zagreb.

Valković, M. (1985), I u Crkvi je sazrela svijest o ženi, Žena, Zagreb, 43/4.

POMIRENJE - SAN ILI JAVA

Želim živjeti u svijetu
u kojem nema prognanih...
Želim živjeti u svijetu
u kojem su svi samo čovječni,
u kojem nitko ne traži drugog naslova
osim naslova: čovječan!

U kojem nitko nikoga ne udara
ni ravnalom, ni riječju, ni „etiketom”.
Želim da možemo ulaziti u svaku crkvu,
u svaku tiskaru...

Želim svijet u kojem najveća većina,
jedina većina, a to su svi ljudi
može govoriti, čitati, slušati, cvasti.

Nikad nisam shvaćao borbu
osim borbe da borba prestane.

Nikad nisam shvaćao strogost
osim strogosti da strogost prestane.

Krenuo sam na put jer vjerujem
da nas ovaj put sve vodi
do vječne prijaznosti jednih prema drugima...

I svi ćemo se razumjeti!
I zajedno ćemo se razvijati!
Neopoziva je ova nada!

Pablo Neruda

Iz antologije duhovnih tekstova
„Aus der fülle des Geistes”
St. Hermagora Verlag, Beč

Prevela Ljiljana Matković-Vlašić

RIMOKATOLIČKA VERA

U hrišćanskim crkvama, pre svega u pravoslavnoj i rimokatoličkoj, tvrđenje je onih koji su unutar crkvene hijerarhije da žena nije podređena muškarcu u crkvi nego je ravnopravna s njim. Kao dokaz služe im biblijski tekstovi u kojima Isus sam obznanjuje da nema razlike između roba i gospodara, niti muškog i ženskog, nego su svi jednaki u Hristu.

Oni koji su unutar islamske hijerarhije pozivaju se na Muhamedove izreke o ženi iz kojih se vidi da je Muhamed imao progresivan stav prema ženi. Žene u crkvi, međutim, izvan su hierarhije, ali su u praksi, i otuda navode primere iz prakse crkve ukazujući na stepene diskriminacije, više ili manje, u svakoj veri.

Među onima koji se zalažu za poboljšanje položaja žene u hrišćanskim crkvama postoje uglavnom dva predloga u pogledu načina na koji se njen položaj može poboljšati. Jedne teološkinje smatraju da se demokratizacija ukupne crkve mora najpre dogoditi da bi se onda položaj žene u njoj ostvario (rukopolozenje žene) kao prirodan sled događaja. Druge su stanovišta da je za ukupno demokratsko pomeranje u crkvi neophodno da žena postane ravnopravna, pre svega u pogledu rukopolozenja, kako bi to bio zamajac ukupnih promena u hijerarhiji, uključujući i promene koje se odnose na privilegiju monaha u odnosu na one muškarce u crkvi koji to nisu.

Sada više nije pitanje kako će ženi biti omogućeno da obavljaju svešteničke dužnosti, nego kako će one to iskoristiti za dalju promenu u crkvi (i društvu) kako bi na svetu, svuda bilo više pravde i mira i za muškarce i za žene. Mira za sve. "Mir vam ostavljam, mir vam svoj dajem", reči su Isusa Hrista koje one navode kao osnovni slogan za svoju aktivnost.

Teološkinje u rimokatoličkoj crkvi posebno (Rozmeri R. Ruter; Suzan Farel, Šusler Fiorencia i dr.) insistiraju na podacima iz istorije crkve kako bi pokazale da je nepovoljnom položaju žene u crkvi danas doprinelo mišljenje čitavog niza uglednih teologa i filozofa, od početka hrišćanstva do danas. Oni su (uglavnom) osporavali vrednost žene. Na primer, sveti Avgustin u „Ispovestima“ negira da žena nosi sliku Boga u sebi. Žene su uključene u sliku Božju samo preko glave muža. Toma Akvinski, najveći mislilac u rimokatoličkoj teološkoj tradiciji, takođe loše misli o ženi, a nakon njega mnogi su ga sledili pa se često tvrdi da su upravo umni ljudi unutar crkve izvršili subverziju u odnosu na ženu u tom smislu što su celu hijerarhiju okrenuli ka sopstvenom interesu. Zato je zadatak žena u crkvi da rekonstruišu ovu "podvalu" i shodno tome objavljuju novo čitanje i interpretaciju onih delova u Bibliji na osnovu kojih se može pokazati kako se formirao mizogini odnos prema ženi. Pre svega, nanovo interpretiraju delove o stvaranju muškarca i žene (iz Knjige postanka). Pri tome treba naglasiti da istovremeno interpre-

tirajući na novi način tekstove, teološkinje predlažu i nova značenja u prevodima, ukazuju na vrednost valjanog prevoda za dobro razumevanje položaja žene, i, konstruišu jezik tako da odgovara onome što je novi način viđena u tekstovima. Jezik, s jedne strane, treba da dekonstruiše moć onih koji je sada imaju u crkvi, i omogućiti ženi da u nju uđe, s druge strane. Moralna teologija je domen u kojem obrazovane žene teološkinje daju danas svoj doprinos u rasvetljavanju predrasuda prema ženi.

U rimokatoličkoj crkvi Papa Pavle II (1989) u apostolskom pismu (povodom Marijine godine) *Mulieris Dignitatem* govori o dostojanstvu i pozivu žene. Feministički orijentisane teološkinje u ovoj crkvi nezadovoljne su tim dokumentom. Na primer, Suzan Farel ističe da je taj tekst primer patrijarhalnog institucionalnog diskursa u kome se vidi napor crkve da kontroliše ženinu seksualnost i opravdanje biološke odrednice pola.

Pod sloganom "To je i naša crkva", ili "Mi smo crkva", teološki veoma obrazovane žene u crkvi nastoje da unutar crkve započnu promene, ali tako da, s jedne strane, pokažu uvažavanje prema onome što crkva kao institucija jeste, i, s druge strane, ono što one misle da bi ona mogla biti. One tragaju za alternativnim načinom njene organizacije zadržavajući njen identitet, pozivajući si pri tom na dokumenta u kojima se tvrdi da ne sme biti nikave diskriminacije jer je ona suprotnam Božjem naumu. One koje su radikalne insistiraju na aktivnom uticaju, a ne marginalizaciji žene u sistemu odlučivanja u instituciji. Podvlače da u crkvenoj praksi nije sve u primeni ono što su bile odluke II vatikanskog sabora: sve visoke pozicije u telima odlučivanja poseduju (neoženjeni) muškarci, što znači da su oženjeni muškarce takođe van domašaja visokih funkcija. Ako žene izbore svešteničko pravo, biće to dobitak i za oženjene muškarce u ovoj crkvi. Jasno je da je podela posla u rimokatoličkoj crkvi biološki zasnovana, ističu one, na polnosti i seksualnosti, pa iz toga izlazi tvrdnja da ova crkva ima mizogini stav prema ženama: "rodnost je konstitutivni element organizacione logike u rimokatoličkoj crkvi, glasi zaključak Suzan Farel i mnogih drugih teološkinja danas.

LITERATURA:

Farrell, Susan A. (1997), "It's our church, too!" Women's position in the Catholic church today, *Deconstructing Gender*, 338-354.

Haliezer, Stephen (1996), *Sexuality in the Confessional: A Sacrament Profound*, Oxford University Press, Oxford.

Mišel, Andre (1997), *Feminizam, Plato-XX vek*, Beograd.

Katalin Hegediš-Kovačević, Subotica/Segedin

ŽENE U RIMOKATOLIČKOJ CRKVI: HILDEGARD VON BINGEN (1098-1179): PROPHETISSA GERMANIAE

Pre devet vekova rođena je Hildegard von Bingen, genijalna kaluderica, koja je danas popularnija nego ikada. Već su je njeni savremenici nazvali Prophetissa Germaniae-Prorokinja Nemačke, u smislu Božje poslanice. Hildegard von Bingen stoji na početku pojave mistike. Svojim vizijama se pročula kada je, u četrdesetim godinama života, počela u pisanoj formi da prenosi svoje doživljaje, duševne dodire sa Bogom - sa svedtom metafizike. Međutim, moderni svet je smatra pravim otkrovenjem kao lekarku i istraživačicu u oblasti prirodnih nauka. Njena kompleksna medicina (Gazheitsmedizin), po kojoj telo i duh moraju biti zajedno negovani i lečeni, pa preventiva, kao i jačanje volje i snage za život podudarni su sa današnjim stavovima. U svojim delima iz prirodnih nauka „Physica“ i „Causa et curae“ ona populariše preko 200 različitih biljaka koje sve označava i srednjovisokonemačkim imenima. Njeni recepti sa lekovitim biljkama, začini, i recepti za zdravu, makrobiotsku ishranu podjednako privlače pažnju današnjih istraživača i poklonika ove vrste ishrane. Posvetila je pažnju i svetu životinja: pticama ponajviše. O njenom muzičkom stvaralaštvu mogu pak, imati informacije samo oni najistrajniji ljubitelji srednjevekovnog gregorijanskog pojanja.

Hildegard ulazi u manastir u svojoj osmoj godini kao „inclusa“ - zatvorenik, i to po želji roditelja, koji su vrlo rano opazili njenu sklonost prema mistici. Krhka je i do svoje smrti bolešljiva. Svet poznaje samo preko svoje učiteljice, Sorora Jute, koja je bila određena da je vaspitava, da je vodi. Prostorija, u kojoj živi zazidana, ima prozor samo na manastirsku baštu; život joj teče po programu srednjovekovnih kaluđera benediktinskog reda: ORA ET LABORA- krajnja jednostavnost, molitva i rad u manastirskoj bašti. Njeno aristokratsko poreklo ne utiče na disciplinu koja važi za sve.

Kakva igra istorije, što ćemo preko ove kaluderice, koja se odriče sveta, koja se povlači u zaista zagrađen svet, svet crkvenih institucija, sa ciljem da se izoluje od svetskih zbivanja da bi se što predanije posvetila molitvi - ipak doći do saznanja, koja su retka i za stvaraoce muškog pola, reprezentе znanja moći i snage u srednjem veku.

Biti kaluđericom u srednjem veku, uopšte uzev je, normalno i pozitivno životno rešenje. U ulozi kaluđerice žena je bila gotovo najviše poštovana. Odlazak u manastir možemo smatrati i tadašnjim aktom emancipacije žena. O životu srednjovekovnih manastira imamo veoma heterogene predstave.

Ipak se mora utvrditi da zapadni manastiri Hildegardinog doba nisu bili mesta lagodnog, idiličnog života. U stvari to su bila mesta religiozne odgovornosti za svet, stecišta promene u svetu, centri visoke kulture i društvenog života, kao i odlučujući činioци političke religioznosti. U ranom srednjem veku još uvek je na zapadu postojala tradicija mističnih eremita, pa su tako i u 12. veku usamljeni bogomoljci bili veoma poštovani. Međutim, u zapadnim manastirima su obrazovani i službenici, intelektualci, i manastirima treba zahvaliti što su održavali škole prepisivanja, a bez njih ni agrarna kultura ne bi napredovala.

Hrišćanski svet odvajkada, a i u Hildegardino vreme, vidi u ženi EVU i MARIJU DEVICU. Poštovanja vredne su, dakle uloge majke i device-kaluđerice. Žena je u svetovnom životu podređena muškarcu, a tako je i u crkvi. Kult žene, o kojem svedoči dvorska književnost 12-13. veka, divna je literarna fikcija trubadura i minezengera, iza koje se krije stvarnost koja se ni socijološki ni istorijski ne može povezati sa svakidašnjim životom slavljene dvorske dame, gospodarice dvora. Žena, o kojoj se u ovoj lirici peva i kojoj je ova lirika posvećena, postaje ideal metafizičkih visina, ona je konstruisana po svim pravilima kalogatarije. Koliko je slavljena lepa toliko je dobra- ili obrnuto, ali, u svakom slučaju, mora da bude nedostrižna. Jer ženin je zadatak da ostvari lepo, da lepotom i hladnoćom mramora deluje i vaspitava, da uči muškarca da obuzda svoje strasti.

Hildegard kao kaluđerica nije bila klasično obrazovana, načitanana, nije poznavala filozofiju; ona je bila žena koja nije trebalo da pređe put obrazovanja u sedam umetnosti, obavezan za učene kaluđere. Hildegard se bavila čitanjem Biblije, pismima crkvenih otaca, dilemama srednjovekovnih autora i liturgijskim pesmama. Bila je natprosečna žena, višestruko obdarena. Iako nežne pojave, bila je neobično energična. Kao opatica ABBATISSA vodila je dva manastira koje je sama osnovala; nije se bavila samo pisanjem i komponovanjem, nego je preduzimala i dugotrajna putovanja, na kojima je propovedala propalom kleru i sektašima, u prvom redu katarima. Ona je savetovala one koji su od nje tražili savet. Hildegard dakle putuje, jaše konja na ženski način, plovi brodom ili, pak, pešači. O tadašnjim lošim putevima nećemo govoriti! Hildegard, propoveda u 12. veku! U katoličkoj crkvi je i danas izuzetak, retkost žena - propovednik. Kako je tek u srednjem veku moralo biti neobično kada bi Hildegard stala na trg pred raspećem i kudila sveštenstvo i osuđivala sekte!

MISTIKA

Srednjovekovna slika žene obogaćuje se pojavom mistike. Nosioци praktične mistike prevashodno su žene. U mistici se tada prvi put pojavljuje žena ne kao instrument nego kao ličnost. Naravno da je ova žena kaluđerica. Ona u manastiru može imati slobodu da razvija svoju ličnost, u okvirima manastirske regule ona može da doživi samu sebe. Današnji čovek gleda sa čuđenjem na to da su žene, često kao udovice, ali i kao mlade žene, devojke, sa osećajem sreće i zadovoljstva napuštale

svetovni život i stupale u manastir i oblačile ornat kaluderica. Čak su vremenom organizovale i jedan poseban način manastirskog života, i postajale *begine*. Ne zavetovujući se žene su u tim zdanjima živele u zajednici i posvećivale su se humanim zadacima, negovanju bolesnika, brizi o siromasima ili bilo kom drugom obliku rada hrišćanskog karaktera.

Po pitanju mistike Hildegard von Bingen se u mnogome razlikuje od svojih savremenica. Ona ima svoje mistične vizije, ali nikada u egzaltiranom stanju kao što je to bilo svojstveno i najvećim mističarkama, na primer Mechtild von Magdeburg. Hildegardin mistični vokabular se razlikuje od opisa vizija drugih kaluderica; iako se kreće u okviru srednjovekovne metaforike, retorike i biblijskog izražavanja, on je istinit, autentičan i ne podražava onovremene literarne fraze i idiome.

Prvo delo mističkih vizija Hildegarde von Bingen SCIVIAS (Znaj puteve) nastalo je od 1141-1115. godine. Sastoji se od tri dela: od antropološke, teološko-filozofske i najzad muzičko-poetskih knjiga. Na osnovu SCIVIAS-a Hildegard je postala poznata širom sveta. Zatim slede LIBER MERITORUM OPERUM (Knjiga životnih zasluga) i LIBER DIVINORUM OPERUM (Knjiga božanskih dela). U njima Hildegard opisuje svoje vizije koje skoro uvek počinju opisom Stvaraloca, koje zatim sama interpretira. Najbliže stoji današnjem čitaocu SCIVIAS. To je zapravo nauka o veri, koja pokazuje istinit put ka sreći i priča o istorijatu odnosa Boga i čoveka. Tu Hildegard opisuje 26 vizija usmerene na jednu temu: na čoveka koji ne može opstati bez izbavljenja, a sam sebe ne može, ne ume da izbavi. Ove vizije su ogromne, moćne nadrealističke slike.

Hildegard nije „Božja ljubavnica” (Gottesminnerin) kao što su druge mističarke. Ona ne pada u nesvest, ne pokazuje znake ekstaze, odnosno hysterije, niti stigme.

Bog ne vodi sa njom konverzacije.

Obavljajući svoje poslove, ona prima Božje kosmičke poruke u moćnim slikama jakih boja, u rečima, mirisima, u brujanju elemenata, u slavopojkama anđela, koje zatim pretače svojim rečima i tako ih prenosi ljudima. Tako ona postaje „Božja truba”, „prophetissa Teotonica” i poziva svakoga da nastoji da bude sličan Otkupitelju i da se u ime Hristove ljubavi i po njegovom primeru odnosi prema svojim bližnjima. Hildegard vidi greh prvoga čovaka, kao i Hristov žrtveni put i mukotrpan čovekov životni put, a kao neka munja pojavljuje joj se život u raju.

U ovim mističnim spisima govori neko čije je srce puno ljubavi, neko ko se ne umori slaveći Božji svet i njegovu dobrotu, apostrofira se u njima u vidu alegoričnih figura i hrama; svod se rasteže od početka stvaranja sveta preko proroka i kraljeva Starog zaveta do sudnjeg dana. U te tokove unosi Hildegard i svoje žestoke kritike klera zbog nemilih stanja po crkvenim organizacijama, i opominje ga da se vrati na pravi put. (Lošim) latinskim jezikom iznosi Hildegard velepne slike, kao npr. „čovek od blatnih gromova u Božjem srcu uokviren je dragim kamenjem”. Bog ulazi u Hildegardin život sa ogromnim plamenom, sa svetlošću, koja sve dotadašnje prevazilazi i 1141. godine zapoveda joj: „Zapiši sve što vidiš i što čuješ” - uzdigavši je tako do proroka, navestitelja njegovih reči i poruka. Hildegard se plašila da izađe iz „tame” manastira i uđe u „svetlost” javnosti. Ona se ustezala da to učini. Tad se jako razbolela i zdravlje joj se vratilo tek kada je pobeđila svoj strah i počela da diktira delo SCIVIAS.

Evo kako ona sama govori o svojim vizijama i o njihovoj prirodi:

„Počev od svog detinjstva, kada su mi još noge, nervi i žile bili nejak, sve do današnjeg časa, kada sam stara preko 70 godina, nosim u duši ovu viziju. Već kod svog prvog oformljenja, kada me je Bog u nedru majke svojim duhom oživeo, utisnuo je u moju dušu ovu vidovitost. U svojoj trećoj godini videla sam tako veliku svetlost da mi je duša zadrhtala, ali zbog svog detinjstva nisam umela o tome da govorim. Često sam imala vizije do svoje petnaeste godine, o nekim sam i govorila tako da su, oni koji su me slušali, začuđeno pitali, odakle sve ovo dolazi. I ja sam se sebi čudila i sakrila sam tu svoju tajnu tako duboko koliko sam samo mogla... Svetlo koje vidim nije vezano za prostor. Mnogo je bleštavije nego oblak koji zaklanja svetlucavo sunce, u njemu ne mogu da razlikujem ni visinu, ni širinu, ni dužinu... Ono mi je označeno ko senka ŽIVOG SVETLA... Kako se Bogu dopada tako mi diže dušu u promenljive visine vazdušnih slojeva, a odmah zatim me spušta među narode koji se menjaju; čas su sa Dalekog istoka ili iz bilo kojih drugih krajeva... Ali ove stvari ne vidim svojim spoljašnjim očima, ono što čujem ne čujem svojim spoljašnjim ušima i ne shvatam ih osećanjima svoga srca... niti, pak, zajedničkim delovanjem svih svojih pet čula, nego ih isključivo shvatam u svojoj duši... i tako vidim sve kao što se menjaju oblici ili druge slike stvaranja. Istovremeno su mi spoljašnje oči otvorene, nikada se ne zatvaraju, dok mi čula - kao u nekoj ekstazi - ne otkazuju službu, sve to vidim u budnom stanju, danju i noću...”

Za mističarku Hildegard „svetlost zvuči” ili „svetlucanje dodiruje kao ruka” - sve je to tako kao da granice čula nestaju, kao da se vid, sluh i osećanja sjedinjuju. „Kao perje dižem se u visine, kao bestelesno biće i osećam Boga... Ono što u ovim vizijama vidim ili naučim, dugo zadržavam u sećanju, i čim vidim ili čujem, odmah postajem svesna toga. Odjednom vidim, čujem i znam; i kao da shvatam u jednom trenutku sve što znam... Ono što ne vidim, to ne vidim, to ne znam, pošto sam neuka i odrasla sam na jednostavnoj lektiri. Ono što pišem to vidim i čujem u viziji, druge reči mi nisu potrebne, sem onih koje čujem i koje izražavam nebrušenim latinskim rečima, jer u ovim vizijama ne dobijam ono učenje koje filozofsko obrazovanje pretpostavlja... Ove reči i nisu takve reči koje inače odzvanjaju iz ljudskih usta, nego su takve, kao vibrirajući, savijajući plamenovi, ili kao oblaci koje plove u čistom vazduhu... Ja nisam u stanju da razumem OBLIK SVETLOSTI, kao što ne znam ni kako mogu da gledam u sunce. Ponekad, pak, ne često, vidim u tom svetlu još jedno svetlo. Ovome sam dala ime ŽIVO SVETLO. Kada i kako ja to vidim, to je nemoguće iskazati, ali dok to traje, nestaju iz mene svi bolovi, svi strahovi i stara žena se u meni pretvara u mladu devojkicu. Kada mi duša okusi viziju ovog prizora, kao da pije iz punog izvora, koji je istovremeno nepresušiv.”

Papa Eugen III je čitao SCIVIAS, te je na partikularnom sinodu u Trieru 1150. godine priznao i potvrdio Hildegardinu vidovitost, i prvi je govorio o njenoj proročanskoj ulozi. Ipak se zvanična crkva, ne znam iz kojih razloga, iako tokom proteklih vekova tako i danas rezervisano ponaša prema Hildegard, Hildegardu ne odbijaju u katoličkoj crkvi, ali je teološki zanemaruju. Nikada je nisu proglasili svetom. Postupak je pokrenut, ali je s vremenom potonuo u zaborav. Narod i benediktinci je slave kao svetu i to 17. septembra, na dan njene smrti. Godine 1978. Nemačka biskupska konferencija je na podsticaj feminističkih teološkinja učinila odgovarajuće korake prema Rimu, ali, izgleda uzaludno.

HILDEGARD U JAVNOM ŽIVOTU

Hildegard je bila u vezi sa najznačajnijim ličnostima svog vremena; pape, kraljevi, biskupi i drugi veoma znameniti ljudi tražili su priliku da govore s njom. Ona je vodila ogromnu korespondenciju. Njene savete su tražili vladari, ali i jednostavne kaluđerice i kaluđeri, žene i devojke svih društvenih slojeva. Hildegard iznenađujuće dobro poznaje ljudsku, a posebno žensku psihu i ženski organizam. I sama celog života holešljiva, pažljivo posmatra svoje telo i njegove funkcije. U vezi s tim dala je svoj doprinos i ginekologiji.

Hildegard von Bingen je verovatno prva samostalna opatica (Abtissin) u Nemačkoj. Uspela je da osnuje samostalne ženske benediktinske manastire u Nemačkoj. Na Rupertsbergu kod Bingena izgradila je prvi manastir za 20 monahinja. Tada je imala 52 godine. To joj je uspelo pod najtežim uslovima: sa kaluđericama je krčila teren i obavila druge teške fizičke poslove. Uspela je da izdejstvuje autonomiju za svoj manastir, tako da on nije bio pod protektoratom muškog manastira i kaluđera, kao što je do tada to bio običaj. Izborila je pravo da zajednica sestara sama izabere svoju nastojnicu, kao i svog sopstvenog ispovednika. Sama zgrada manastira sastojala se od svetlih, ugodnih prostorija, a bila je uvedena i tekuća voda. Izgradile su divnu crkvu. Nedeljom bi sestre u belim odorama, raspuštene kose i lepo okićene išle u crkvu da divnim pevanjem slave Boga. Drugi manastir Hildegard je osnovala 1165. godine, po istim principima kao prvi. Ona je nastojala da primi za sestre i žene iz nižih slojeva.

Možemo reći da je Hildegarda stvorila divno i gigantsko delo kako manastirske objekte, već tada neuobičajenog nivoa u pogledu higijene i ljudskih udobnosti, tako i pozamašan teološki prirodonoaučni i literarni opus. Bila je poslušna i odana Crkvi i hijerarhiji, ali i čvrsta i nepopustljiva kada se radilo o krutim i nemilosrdnim postupcima crkvene hijerarhije. Tako je, na primer, neposredno godinu dana pred smrt, dopustila da jedan javni grešnik, koji je okajao svoj greh zbog kojeg je bio anatemisan, bude sahranjen na sestrinskom groblju u njenom manastiru. I kada je mesni biskup, pozivajući se na kanonsko pravo, zahtevao ekshumaciju jer se pokojni nije javno pokajao, ona ga je branila. Hildegarda je otkazala poslušnost. Stoga je manastir kažnjen ekskomunikacijom, koja je neposredno pre Hildegardine smrti bila povučena.

Hildegardina karizmatiska ličnost, njene vizionarske sposobnosti, i velika ljubav prema čoveku obezbedili su joj popularnost. Ljudi su došli da se klanjaju pred *živom svetlošću*, ali i pred izvorom lekovite snage koja je iz nje zračila, pred opaticom benediktinskog reda, naučnicom prirodnih nauka, znalцем biljaka, životinja, kame-nja. Cenili su je i kao pesnikinju i kao kompozitorku.

Život joj je protekao u teškim bolestima, umirala je decenijama.

Često je dolazila do krajnjih granica telesne snage: „Bog me je toliko puta pozvao i zapovedao da prenosim njegove reči, da je suđe moga tela izgorelo kao suđe od gline u peći lončara”.

Iako je Hildegard o svojim osećanjima i čeznjama govorila veoma malo, ipak možemo reći da je i kao detinjasto plašljiva, ponizna, pitomo ženstvena postala „prophetissa teutonica”, te je svojim kosmičkim viđenjem Božjeg sveta i samog čoveka postala pravom posrednicom duhovne poruke, u kojoj su se ispoljile velike

misterije čovečanstva i hrišćanstva. Njene nadrealističke slike neodoljivo nas plene i ni jednog trenutka ne prestajemo da joj se divimo. Umela je da se istovremeno podigne i uzdigne svom svetu- pa je tako i nama postala putokaz.

Danas možemo da govorimo o renesansi Hildegard von Bingen, ne samo u Nemačkoj, nego i na engleskom jezičkom području, pa i u drugim delovima sveta. Istoričari medicine, umetnosti, istraživači simbola, prirodnih nauka, prilaze njoj i njenim delima i vrednuju njene rezultate. U Švajcarskoj postoji Internacionalno društvo Hildegard von Bingen, u Nemačkoj čast je dobiti medalju Hildegard von Bingen. Japanci su takođe otkrili *kosmoteološkinju*. Neke njene pesme spadaju u obavezni repertoar interpretatora srednjovekovne muzike. Njena mistična igra ORDO VIRTUTUM izvedena je u Kelnu 1982. godine, zatim u Diseldorfu, a prikazana je i na televiziji. Ona je oduševila kritičare koji su ovu sakralnu igru proglasili pretečom Hofmanstalovog JEDERMANA.

HILDEGARD VON BINGEN (1098-1179) se u ovoj (1998) godini obeležava širom sveta: 900 godina od rođenja, i ovaj rad je doprinos tom jubileju.

LITERATURA

1. Böckeler, Maura (1987), *Wisse die Wege* (Scivias). Otto Müller.
2. Brück von Anton ur. (1979) *Hildegard von Bingen 1179-1979. Festschrift zum 800. Todestag der Heiligen, Quellen und Abahlungen zur Mittelrheinischen Kirchengeschichte Band 33*, Mainz.
3. Feldmann, Christian (1995), *Hildegard von Bingen*. Herder, Basel.
4. Newmann, Barbara (1995), *Hildegard von Bingen. Schwester der Weisheit*, Herder.
5. Newmann, Barbara (1996), *Hildegard. Heilkraft der Edelsteine*, Econ.
6. Strickerschmidt, Hildegard (1996), *Heilige Hildegard. Heilung an Leib und Seele*. Econ.
7. Termolen, Rosel (1989), *Hildegard von Bingen. Biographie*. Pattloch.

7 Oe Sancta Maria

Ant.
Qui - a er - go femi - na mor - tem in - struxit, cla - ra Vir - go il - lam in - ter - mit -

M: Der Eil, der uns von Tode, hat uns alle Leben bewahrt.

et i - de - a est summa be - ne - dic - ti - o in fe - mi - na for - ma proe omni cre - a - tu - ra,

So alt der Heide Leben - vor jeder Gefahr - auf der Welt der Frau.

qui - a De - us factus est ho - mo in dulcissi - ma et be - a - ta Vir - gi - ne.

Der Gott et Mensch geword in einer Jungfer, einzig gebohrt und gezeugt.

Euouae.

Hildegard von Bingen (1098-1179)
 original 1101

Primer nota i reči pesme koju je Hildegard von Bingen sačinila u spomen Mariji.

Ksenija Magda, Osijek

ŽENE U SLUŽBI U PROTESTANTSKIM I SLOBODNIM PROTESTANTSKIM CRKVAMA¹

„Ništa nije moćnije od ideje čije je vrijeme došlo,” zapazio je Victor Hugo, a meni se čini da je došlo vrijeme žena. Prema jednom nedavnom Gallupovom istraživanju, pitanje o ulozi žena u društvu nameće se kao najveći društveni izazov za novo tisućljeće. I naši u posljednje vrijeme sve češći sastanci na tu temu dobar su pokazatelj da ne prolazi svijet samo tako pokraj nas, iako smo ovdje, u ovim krajevima svijeta, izložene katkat ne samo „nazadnom” nego itekako neumjesnom i bezobraznom vraćanju na „tradicionalne vrijednosti” - ili u prijevodu „k djeci”, „u kuću” i „na šutnju” - često nam ni zadnje K kao „Kirche” iz poznate Hitlerove vizije za žene, ne stoji na raspolaganju! Ja jesam tradicionalna osoba, doista mnogo držim do tradicije - jer nije s nama povijest počela niti će s nama završiti, ali od nje smo dužni učiti - a ovakvi zahtjevi ne pokazuju razumijevanje društvenih dinamika svijeta.

Moje je da ovdje prenesem svoja razmišljanja (i razmišljanja moje organizacije, Svjetske komisije za ženska pitanja pri World Evangelical Fellowship (CWC/WEF)) usmjerenom ka religijskom premissljanju o ulozi žene u protestantskim i slobodnim protestantskim crkvama.²

U Hrvatskoj (sami muškarci!), potaknute da osnujemo komisiju za ženska pitanja, naši su muški kolege vjerojatno mislili na nešto gdje će se govoriti o odgoju

¹ Ovaj članak većim dijelom koristi podatke iz rada i nastojanja Komisije za ženska pitanja pri Protestantско-еvаngеlоskоm vijeću u Hrvatskoj, te Commission on Women's Concerns pri Svjetskoj еvаngеlоskоj zajednici (WEF), ali vjerujem da se ova iskustva mogu koristiti reprezentativno za ono što se događa u protestantskim crkvama glеdе žеnа.

² Ne koristim naziv „slobodne protestantske crkve” za zajednice koje ne pripadaju „main line” protestantskim crkvama (luterani ili еvаngеlоси, rеfоrmirani (u Europi) ili prеzbiterijanci u svijetu (kalvini, аnglikanci, i pod određenim uvjetima metodisti) zato što one ne ovise ni o kome ili nemaju veze sa srži protestantizma, već zato što svaki drugi naziv donosi više dodatnih teškoća oko definicije na našem području gdje je protestantsko kao takvo nedovoljno definirano. Nazivi koji bi se još mogli koristiti za ove zajednice (baptiste, pentekostalce, Crkvu Božju, Crkvu braće i dr.) su „evаngеlосke” ili „male protestantske” (iako one nisu tako male, osobito gledano globalno), neoprotestantске (iako baptisti imaju starije korijene od metodista, a gotovo sežu u doba reformacije i slično).

djece i receptima. U međuvremenu nalaze da smo ih natjerale na razmišljanje što će s nama kad je u pitanju crkva i službe u njoj.

Moramo naglasiti da protestantska teologija (u bilo kom svom obliku) nema teoloških problema sa ženama ni u kojoj službi, pa ni onoj vodećoj, odnosno ordinarnoj. To logički proizlazi iz „općeg svećenstva svih vjernika“, doktrinu na koju su protestanti ponosni i koja ih možda najznačajnije teološki određuje. Bog opunomoćuje za službu i Bog postavlja ljude u svoju službu bez obzira na narodnost, rasu, društveni položaj ili spol. To je sasvim jasno, kad muškarci u sastavnoj teologiji raspravljaju o ovim pitanjima. Međutim, kada se postavi pitanje sudjelovanja žena u *nekim* službama, nastaje tajac ili pak pogubno i grubo citiranje omiljenih stihova iz Pavlovih spisa: „Žena neka šuti! Ne dopuštam ženi da poučava muškarca!“ Protestantska je reformacija iz tko zna kojih razloga pokleklala pred pitanjem žena. Ne može se reći da se to pitanje nije postavljalo - i zanimljivo je kroz povijest vidjeti kako su uvijek nicale žene sposobne za tkz. muške crkvene službe (Katharina zinzendorf, Catharine Booth i dr.)¹ i kako su neki muškarci prihvaćali tu njihovu službu kao bogomdanu. Tako su evangeosko kršćanstvo u Rusiju donijele i pronijele žene, da bi samo koju godinu kasnije bile grubo denunciране. Ni danas situacija nije drukčija, u „Istočnoj“ Europi (gdje je u slobodnim protestantskim crkvama pitanje žena u službi tabu tema) ali i u svijetu (od ca. 650 delegata na Generalnoj skupštini WEF-a nije bilo ni 20 delegatkinja), dok se istovremeno na sva usta veličalo jedinstvo i sloboda naroda i rasa. Ne treba naglašavati da žene čine gotovo dvotrećinsku većinu svih tih crkava.

VELIKE PROTESTANTSKE CRKVE I ŽENE

Takozvane „velike“ protestantske crkve (luterani i reformirani) uveli su ređenje žena prihvaćenim dokumentima² ali nije zlato sve što sja. Na Zapadu se bune da su crkve u rasulu otkad su ih preuzele žene (ni ne pomišlja se da su žene naslijedile rasulo - prekasno), a drugdje, na primjer, u Litvi, sadašnji biskup luteranske crkve, Janis Vanags, ne želi ordinirati žene iako je crkveni sinod donio odluku još 1989. godine i to dvotrećinskom većinom! Izabran je nakon što je obećao da barem neće ukloniti iz službe postojeće pastore³. U Hrvatskoj, Reformirana crkva, koja je još uvijek nacionalno vezana uz mađarsku manjinu, ima ordinirane pastore žene, ali su crkve toliko oronule (i kapitalno i u ljudstvu), da muškarci i ne žele biti pastori takve crkve. Luteranska crkva u Hrvatskoj teoretski ordinira žene, ali trenutno ne i praktično. Slobodne protestantske crkve uglavnom nemaju „ordinirane“ žene za pastore, ali imaju nekolicinu punovremeno plaćenih crkvenih djelatnica za humanitarni i administrativni rad, i nekoliko teologinja koje volontiraju (uz svoje muževe, teologe) u crkvi.

¹ U međuvremenu postoji čitav niz djela koje otkrivaju zanemarivanu povijest tih žena. N. pr. Grenz i Kjesbo, *Women in the Church: A Biblical Theology of Women in Ministry*. (Dovners Grove: IVP, 1995.); P. Zimmerling, *Starke, fromme Frauen*. (Giessen/Basel: Brunnen, 1996).

² „WARC, Ordination of Women in Reformed Churches; LWF Women in Church and Society: A Clear Plan of Action, 1992

³ Varsbergs, „Zur Situation der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Lettland“ u *Evangelische Theologie*, 58, 3/98, str 243-248.

EUROPSKI FORUM O BIBLIJSKOJ ANTROPOLOGIJI¹

Na Europskom forumu o biblijskoj antropologiji u svibnju 1998. g. u Pragu, još se jednom pokazalo što se čini od prvih dana kršćanstva.² Za žene ima više mjesta (čak i onih vodećih) u kontekstima gdje je crkva u naglom porastu (kao što je to recimo slučaj sa slobodnim protestantskim crkvama u Italiji) - tamo je nedavno Evangeoska alijansa donijela odluku da će ordinirati žene za voditeljice novih crkvi - jer jednostavno nema muškaraca, koji bi željeli taj posao. Kad se strukture počinju okoštavati kao da nestaju i žene s važnih mjesta.

Zanimljivo je i primjetiti da uvijek iznova postoje snažne žene koje isplove na neočekivana mjesta. Međutim, njihova mjesta pri odlasku ne pripadnu automatski drugoj ženi.³

SESTRINSKI RAD U PROTESTANSKIM CRKVAMA

Najznačajniji ženski fenomen u protestantskim crkvama je tkz. „sestrinski rad“. U lipnju 1998. proslavljena je 50. objelnica EBWA „European Baptist Women's Association. EBWA je dio Svjetske organizacije koja je još starija. EBWA se sastoji od nacionalnih „sestrinskih skupina“. Slične skupine djeluju i u Metodističkoj crkvi a postoje i naddenominacijske sestrinske (kad kažem „sestra“ ne mislim na redovnicu, nego na običnu vjernicu) asocijacije. U baptističkim crkvama na ovom području postoji rad sa ženama i od prije Drugog svjetskog rata. Valjalo bi istraživati, što nisam učinila, zašto je točno nastao taj rad. Iz onoga što se danas vidi, moglo bi se reći da je on bio oaza za nadarene žene, svjesne svoje vjere i poslanja. Tako su se, recimo, u Americi, nakon što je donesena odluka da žene u baptističkim crkvama ne mogu biti misionarke, one okupile u ženski misijski fond i same prikupljale sredstva, i odlazile na najopasnija i najteža mjesta. Brzo su svoj angažman opravdale rezultatima. Možemo iz suvremenog oka procijenjavati misionarsku djelatnost kako želimo, ali neke od ovih žena danas na afričkom kontinentu imaju nasljednice, domaće žene koje se, udružene n.pr. u PACWA-i (Pan-African Christian Women's Association) bore, razmjenjuju iskustva te agitiraju na strani žena žrtava čudnih muških izuma, kao što su obrezavnje djevojčica i žena (do odstranjivanja kompletnog vanjskog spolnog organa, ritualnog rašivavanja na prvu bračnu noć i sl.) ili bijede zbog ekonomske nemoći i sve više AIDS-a; da ne spominjemo nasilje u obitelji.

U našim su crkvama desetljećima, dok su muškarci propovijedali i vodili crkve, žene brinule za sve vrste đakonskih potreba (briga za stare, bolesne, siromašne obitelji) i vjeronauk djece. Žene su vodile i sastanke za svoje duhovne potrebe, gdje

¹ Podaci kojima se ovdje koristim proizašli su iz izvještaja sudionika o stanju u njihovim zemljama i trenutno još uvijek nisu dostupni u pisanom obliku.

² Usporedi posebno kapitalno ozbiljno djelo feminističke teologije, Schussler-Fiorenza, *Zu ihrem Gedachnis*. (Munchen/Mainz: Kaiser/Grünwald, 1988.)

³ Mnogocitirani primjer u negdašnjem jugoslavenskom području je sestra Adela, koja je otpočela crkvu u svojoj kući, a koju je, čim je to mogao, naslijedio sin. Drugi primjer je sestra Eva Knotek iz Laslova kraj Osijeka. Njoj je povjerena pentekostalna crkva u Laslovu od pastora koji je zbog svoje njemačke nacionalnosti morao napustiti zemlju poslje Drugog svjetskog rata, budući da je bila najzrelija od svih vjernika. Kad se po njezinu svjedočanstvu zajednici priključio njezin muž, on je, bez obzira na svoju kršćansku nezrelost postao vođa crkve i s vremenom ordinirani pastor.

su propovijedale i dijelile svoja iskustva s drugima. Često su te grupe bile „terapijskog“ tipa za žene alkoholičara ili nasilnika, nažalost i iz crkvenih krugova. Najčešće, žene su svoju snagu vidjele u molitvi, prije svega jedne za drugu.

Danas je to nešto drukčije. „Sestrinski rad“ se razvio u „sklonište“ za žene u koje muškarci nemaju pristupa (što je možda reakcija na isključivanje iz crkvenog djelovanja), a muškarci ga zbog toga (i još iz raznih drugih povijesnih razloga) izruguju kao „babinjak“, ali i potiču, jer je, valjda, žene lakše kontrolirati u getu, a i treba netko brinuti za „glupe“ i teške poslove kao što je kateheza djece. Tako, primjerice, s generalnim tajnikom WEF-a, Filipinom, Junom Vancerom, u WEF-u već 5 godina (koliko je on tajnik) naša komisija vodi borbu oko toga da nas ne naziva „Komisijom za žene“ i da nam ne predlaže kako trebamo prerasti u „Komisiju za obitelj“, uz to što su redovito ugrožena dva dodatna mjesta u Izvršnom odboru na koja su izabrane žene, jer se žele popuniti muškarcima.

Mlade i obrazovane žene, osim toga, ne žele geto sestrinskog rada. One žele biti punopravni dio crkve i dio Božjeg stvorenja, za što vide da im Biblija daje pravo. Sve je više i muževa koji doživljavaju da je uzajamnost i partnerstvo bolji temelj za obitelj pa i za osobnu sreću od vjekovima propovijedanog gospodarenja nad ženom, te da s malo više razumijevanja teksta, ovaj drugi model ima više argumenta u Bibliji nego onaj tradicijski, prvi.

RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U STVARANJU

Dozvolite mi da to demonstriram na izvješću o stvaranju iz Knjige postanka. Kad sam nedavno na satima vjeronauka za odrasle čitala prva dva poglavlja Postanka skupini mladih ljudi (25-35g.), oni su bili zapanjeni činjenicom da doista postoje dva različita izvješća o stvaranju. Tradicija nam, pak, izvješće o stvaranju prenosi u paketu, kao konglomerat navrat nanos povezanih činjenica iz oba prikaza, vadeći iz konteksta i birajući ono što se želi reći - tako se stvara dojam ženske ontološke neravnopravnosti i podređenosti.

Ako diferenciramo izvještaje i gledamo ih zasebno, dobivamo sasvim drugu sliku. Prvi prikaz (1 pgl.) vrlo jasno govori o jednakosti muškarca i žene u stvaranju, čak i ako nas prevoditelj želi navesti na tradiciju tendencijskim tumačenjem (u nekoliko slučajeva koristi se zamjenica u jednini, umjesto, kako veli original, u množini)!

Drugi pak, prikaz (Postanak 2) ima sasvim drugu namjeru - ne prikazati stvaranje od Boga kao činjenicu povijesti, nego baš jednakost i pripadnost jedno drugome muškarca i žene.

To nema nikakve veze s rebrom (nećete vjerovati da fakultetski obrazovana mlada žena može doći s pitanjem: Je li istina da muškarci imaju jedno rebro manje?!). Teško je išta definitivno reći o korištenju ovog izvještaja u svakodnevnom ili religijskom okruženju (Sitz im Leben). Mene podsjeća na propovijed za vjenčanje gdje neki stari lisac, poznajući razarajuću moć patrijarhalnih struktura stavlja mladoga muža prije svega pred veliki izazov, ukazujući mu na praroditelje. Taj izvještaj završava riječima: „Stoga će muškarac ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo.“ (Post 2, 24).

Žena, kojoj on prijanja nije podređena, naprotiv, ako išta, ona je nadređen lik u ovoj priči. Ona spašava muškarca od samoće i djeluje ovdje kao „kruna stvorenja”. Izvještaj je naziva „pomoć kao što je on”. „Ezer” (hebr. pomoć) se u Hebr. Bibliji najčešće odnosi na Boga podrazumijevajući da je taj koji pritiječe u pomoć snažniji - inače ne bi mogao dati pomoć.¹ Zato je i dodatak „kao što je on” bitan. Ona je potrebna, ali nije ni manja ni veća - jednaka je kao on. Adam to u prvoj pjesmi svijeta izražava: „Neka se zove 'iša'” - on njoj ne nadjeva ime (kao što je to učinio sa životinjama, što bi se moglo shvatiti kao „vlast nad” njom) nego je u ushićenosti prepoznaje kao sebi ravnju, a opet različitu - jer on je „iš”.

Najznačajniji mi je završetak tog izvješća: Muškarac će napustiti oca i majku i prionut će uz svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo! Sasvim suprotno patrijarhalnim odredbama, gdje žena napušta i prilagođava se.

Novi zavjet nastavlja u tom svjetlu govoriti o muškarcima i ženama. Najzanimljiviji napis dakako je iz pera „mizogamista” Pavla: „Nema više Židov - Grk; rob - slobodnjak; muško - žensko. Svi ste jedno u Kristu Isusu.” (Galaćanima 3,28) Ova formula pri krštenju jedno je od prvih ispovijedanja kršćanske crkve i ne vjerujem da treba mnogo „hermeneutike slutnje” (Hermeneutik des Verdachts) da bismo je čuli odzvanjati. Dakako, ne želim podcjenjivati ni značaj „čudorednih pravila” (N.pr. u Efežanima 5, 21 ss) za koja se mnogo češće čuje od ovog oslobađajućeg načela. U njima se poziva žene na „pokoravanje”, ali se i muževe poziva na ljubav! A upravo u Efežanima tekst počinje (što je nažalost u našim prijevodima često odvojeno od cjeline) tekстом „Budite pokorni jedni drugima iz ljubavi prema Kristu!” (5,21) Žene muževima u pokornosti, muževi ženama u ljubavi.

OD TEORIJE DO PRAKSE

Što bi to značilo za naš angažman kao kršćanskih žena danas?

Naša komisija za ženska pitanja, kako hrvatska tako i svjetska, upravo iz ovakvih premissljanja izvlači svoje poslanje. Vjerujemo da do istinske promjene može doći tek ako i muškarci i žene odustanu od borbe za vlast i počnu služiti jedni drugima darovima koje im je Bog dao - ti „darovi”, tvrdim, nemaju spolne karakteristike, nego proizlaze od Božje „proizvoljnosti”. Vjerojatno se neke sklonosti i razvijaju u društvenim okolnostima, a druge zapostavljaju zbog društvene neprihvatljivosti. Na nama je da naučimo uočiti i prihvatiti ono što nam je Bog dao, a ne naprezati se da budemo ono što nismo.

Dakako, to zvuči u najbolju ruku idealistički, a u najgoru kao znanstvena fantastika. Hoćemo li zaboraviti sva određenja i nepravde tijekom povijesti? Može li se patrijarhat pobijediti takvim „služenjem”?

Ja, s druge strane, pitam: Mogu li se strukture patrijarhata zamijeniti matrijarhatom i može li se očekivati da nam svima bude bolje? Možemo li obratom nasilja stvoriti nenasilje? Nekad mi se čini da nas je bol koju podnosimo dok se borimo za svoje mjesto u muškom svijetu učinila ogorčenim, beskrupuloznim i pravim muškarčama.

¹ *Women in the Church*, 162 i dr.

Iz ovakvih razloga naša komisija inzistira na suradnji muškaraca i žena i na partnerstvu. To je teži put, jer zahtijeva prvi korak, razumijevanje i praštanje, ali vjerujem da je na duge staze isplativiji, jer otvara vrata ideji čije je vrijeme, čini mi se iz Božje perspektive, došlo.

Svoju zadaću tako vidimo u *službi ženama*:

- tako da surađujemo globalno i pronosimo informacije o patnji naših sestara na drugom kraju svijeta: bilo to zlostavljanje u obitelji u SAD, seksualno zlostavljanje od strane crkvenih velikodostojnika u Južnoj Americi, prostitucija djevojčica u Bangkoku, nezaposlenost na Filipinima, posljedice promiskuiteta muškaraca u Africi kao što je AIDS koji ostavlja mnogobrojne obitelji bez očeva i zaražene tom smrtonosnom bolesti, ili podejnjavanje žena u istočnoeuropskim crkvama;

- tako da pomažemo moralno i financijski gdje je to moguće (uspostava malih ženskih biznisa - PACWA u Sambiji; rad u kampovima u Sierra Leon; Forum o Biblijskoj antropologiji u Europi; kampanja za žrtve seksualnog zlostavljanja u SAD-u i dr.);

- tako da učimo žene prepoznati njihove darove i omogućavamo obrazovanje za djevojke. Primjerom pokazujemo da je ženski angažman moguć na mnogim neočekivanim mjestima;

- tako da u na lokalnoj razini uočavamo svakodnevne probleme žena, ali i muško-ženskih odnosa te djelujemo protiv njih;

- tako da žene vjerski podučavamo, posebno o njihovoj ulozi u crkvi, domu i društvu.

Ali naš je angažman i u *službi muškarcima*. „Die Strukturen des Patriarchats, die hier „strukturelle Sünde“ bezeichnet werden, halten Täter und Opfer gefangen“ zaključuje među inima i Sybille Fritsch. Muškarci nisu samo „počinitelji“, oni su i sami žrtve, a velikom su mjerom - dozvolite mi da to tako kažem - žrtve žena (Tko ih odgaja do punoljetnosti - rijetko kad otac!) Najgori neprijatelj žena je muškarac koji je tako nesiguran da se mora dokazivati - on se dokazuje šakama i prostotama! Nema težeg i važnijeg posla za ženske pokrete od toga da pomognu podići samopouzdanje muškaraca.

Naša služba u Komisiji prirodno nadilazi crkvu. Vjerujemo da bi i politika i ekonomija bile bolje kada bi nadarene žene i žene čistih, kršćanskih motiva (a smatramo da i takve stvara Bog) imale više mjesta u njoj. Što vrijedi i najbolji sustav informiranja bez pravog utjecaja na strukture? Tako možemo imati čitav niz ženskih službi kao što je Plavi telefon, naš Sestrinski rad, ili „Majke nestalih boraca“, ali one osim što će izazvati malo simpatije, a nakon nekog vremena će se smatrati dosadom, neće promijeniti mnogo. Mnogo više može napraviti žena koja sjedi u ovom ili onom izvršnom odboru - naravno ako kad tamo stigne ne zaključa da joj ipak više odgovara raditi s muškarcima!

Ana Palik-Kunčak, Kisač

ŽENA U EVANGELIČKO-METODISTIČKOJ CRKVI

Evangeličko-metodistička crkva odavno je shvatila da upravo u službi žene dobija veliku pomoć. Kada posmatramo 100 godina istorije ove crkve na našim prostorima, nailazimo na aktivne žene u propovedanju Reči Božje, kao i u rukovodjenju celom crkvom/1/. Bile su to kod nas Paula Mojzeš/2/, Ljubica Vojvodić (Hovan)/3/, Katica Dukai/4/, dijakonisa Margareta Merz/5/ i druge. Sve su one shvatale da je njihov prvi zadatak da u svojoj verskoj zajednici prenose Reč Božju, da potpomažu svojim molitvama, svojim darovima i službom.

U zajednicama su bile aktivne i crkvene sestre, koje su, prema potrebi, zamenjivale propovednike. Žene su vršile svoju službu na osnovu poverenja crkve, ali pre svega na osnovu biblijskog poslanja/6/: "Ako je ko u Hristu, on je novo stvorenje, staro prodje, gle, sve novo postane". (2 Kor 5,17). I tako, nije više važno koja osoba propoveda, da li je to muškarac ili žena, važno je da je postala deo novog stvorenja.

Hristos je napravio revoluciju upravo u tom pogledu što je izbrisao razlike koje ljude razdvajaju: između roba i gospodara, muškog i ženskog, Grka i Jevrejina. Istina je da se ni jedna žena nije našla u grupi dvanaestorice, ali su one bile prisutne od početka do kraja Isusovog delovanja. Luka (8,2) zapisuje o ženama koje su sledile Isusa: Marija Magdalena, Jovana, žena Huze nastojnika Irodova, Suzana i druge, "koje mu pomagahu dobrim delima." Evandjelista pokazuje dve sestre, Martu i Mariju, koje su mu, svaka na svoj način, ispoljile ljubav i poverenje.

Žene su ostale verne Isusu i onda kada su se njegovi učenici uplašili i ostavili ga samog. Žene su stajale ispod njegovog krsta, ispred njegovog groba. I zato se Vaskrsli prvo njima objavio. Prema Isusovom nalogu prvo su žene kod groba posvedočile vaskrsenje. Prve su dobile poslanje od njega da idu i govore učenicima o tome. Prema pravilima toga vremena, žena nije mogla da svedoči pred zakonom. Hristos je ovom svojom željom izjednačio žene sa muškarcima. Nema više muškarac ni žena, svi su isto, svi su jedno u Hristu. Zato im je rekao da idu i jave učenicima. Žene im radosno javljaju najdivniju vest: „Videle smo Isusa”. Isus je ženama dao zadatak prvih vesnica njegovog uskrsnuća. On od njih nije više tražio nego da prenesu poruku. To je bio njihov prvi zadatak, ali ne i jedini... Bez njih apostoli nisu mogli dalje delati i propovedati radosnu vest. Otuda su one deo poslanja. Njihova služba nije završena. Poslanje važi sve dotle dok zadatak ne bude izvršen, a on traje sve dok smo na ovom svetu....

Apostoli, po zadatku, nose radosnu vest dalje i njima pomažu mnoge žene u prvim zajednicama. I tako to traje sve do danas. Žene u crkvi susrećemo od spremanja, svedočenja do propovedanja i deljenja sakramenata. Nije im najvažnije priznanje, pohvala, zahvalnost, nego izvršenje službe. Slušaju Isusov poziv - ko želi među vama da bude velik, neka je vaš sluga. I tako služeci u različitim oblastima crkvenog života, žene su postale velike pred Bogom i pred ljudima.

Još jednom se vratimo Isusu i pogledajmo kako on čini. Setimo se najpre onoga dela kada govori o izgubljenoj ovcu koju pastir (muškarac) traži, a odmah posle toga govori o ženi koja traži svoj izgubljeni novčić (Luka 15).

Ili, setimo se da su prvi svedoci Isusovom dolasku, dolasku Mesije, bili u hramu Simeon (Šimun) i proročica Ana (Luka 2,25) - muško i žensko.

Nadalje, Isus je o teološkim pitanjima govorio sa Nikodemom, ali i sa ženom Samarjankom. To nam potvrđuje da u svojem delovanju Isus nikada nije zapostavlja jedne na račun drugih.

Apostol Pavle je uneo zabunu zabranom:

"Žene vaše - kao i u svim crkvama svetih - da čúte u zboru, jer se njima ne dopušta tu da govore, nego treba da su pokorne, kao što to i zakon kaže. Ako li hoće čemu da se nauče, kod kuće muževe svoje neka pitaju, jer se ženi ne pristoji da govori u crkvi". (1 Kor 14,34)

Ove su reči postale velika zabrana za službu žene u crkvi tokom vekova. Apostol je to napisao Korinćanima, gde je već bilo dosta nesuglasica i nereda u zajednici, svi su govorili, svi su sve dobro znali, a Pavle kao da se uplašio - šta će biti ako još i žene počnu da govore?! Zapovest čútanja moramo shvatiti u kontekstu kulture u Korintu onoga vremena, a manje kao Pavlovo nipodaštavanje žena/7/.

Ali, danas svi čúte, više je čútanja u crkvi nego diskusije. Da li crkva i danas treba svedočanstvo čútanja ili neko drugo svedočanstvo? Danas čúte svi - i muškareci i žene! Govori sveštenik - isti muški glas, svake nedelje propoveda Reč Božju vernicima. Studirao je teologiju, pokazao svoju spremnost, ali često je sam nasuprot zajednice, koja čúti. Da li se u tim okolnostima još može tražiti svedočanstvo čútanjem?

Sigurno bi danas apostol Pavle drugačije reagovao, ako bi ušao u naše crkve i video tamo pretežno žene. Možda bi rekao ženama: idite i učite svoje muževe...

Na kraju moram naglasiti da Evangeličko-metodistička crkva danas prihvata ženu za crkvenu službu - službu propovedanja - poverava joj ordinaciju, što znači da joj daje pravo da deli sakramente. Poznat je primer metodističke sveštenice u Americi koja je postala episkopa. Ona se potvrdila svojom duhovnošću i spremnošću da sledi Isusa.

Želim da istaknem da:

- žene očekuju od svoje crkve poverenje, što je osnova za uspešnu saradnju;
- žene očekuju mogućnost za dobro teološko obrazovanje što je neophodno za izvršenje datog poslanja;

- one žele da budu prihvaćene u službi jer su spremne da daju svoj originalan prilog za razvoj crkve.

Prihvatanje žene nije mogućnost za crkvu, nego njena najsvetija obaveza. Žena za crkvu ne sme da bude problem, nego šansa, budući da, kada govorimo o ženama u crkvi, govorimo o onoj polovini Božjeg naroda, koja misli, da još uvek nije našla pravo mesto u crkvi, koja je svesna svoje skrivene energije i različitih mogućnosti... Crkva ne sme sebi dozvoliti da tako veliki deo nje ostane pasivan, navodi Ljiljana Matković (1973).

SA ANOM PALIK-KUNČAK: Intervju

„Ti budi u svemu trezven, trpi muke,
vrši delo evanđelja, ispuni dužnost službe svoje”
(2 Tm 4,5).

S: Vi ste prva i, za sada, jedina teološkinja u svojoj crkvi danas?

A: Sveštenica sam Evangeličko-metodističke crkve u Kisaču/8/ već 12 godina, prema tome, mogu da govorim i na osnovu vlastitog iskustva. Nisam bila prva žena u ovoj službi, bilo ih je dosta pre mene, neke su već dospеле do zaslužene penzije. Ja sam samo prva *obrazovana* teološkinja u ovoj sredini. Tako da nije bilo ništa novo kada se još jedna žena javila za službu propovedanje Reči Božje. Ali nije bilo ni sasvim jednostavno!

Najpre, morala sam savladati barijeru u sebi. Bilo je to 1978. godine kada sam završila srednju prevodilačku školu i tražila svoj životni put dalje. U ranoj mladosti sam se uverila u Hrista kao Spasitelja. Želela sam da radim nešto u saglasnosti s unutrašnjim uverenjem. Dobro mi je bila poznata situacija u vlastitoj crkvi gde je bio izrazit nedostatak saradnika u mnogim oblastima. Osećala sam da me Gospod poziva. Bila sam spremna da usavršavam nemački jezik kako bih prevodila teološku literaturu, ili bi rado pomagala u sekretarijatu crkve. Moja velika prednost bila je u tome što mi je episkop Franc Šefer (Franz Schafer) omogućio boravak u Švajcarskoj kako bih više naučila naš crkveni rad.

Bili su to prvi odlasci od kuće. Čekala sam na nešto veliko, novo saznanje, a ništa se nije dogodilo! Radila sam u više oblasti crkvenog rada, s vremena na vreme nešto me je oduševilo, ali nije to bilo ono pravo za mene. Osećala sam da me Gospod poziva u službu propovedanja, a ja samo to ne bih htela. Bilo šta drugo. Ne propovedanje! Traži od mene bilo šta drugo...

Moj boravak u Švajcarskoj se približavao kraju. Nisam dospela do neke sigurnosti. Potištena, sela sam u svoju sobu i uzela Sveto Pismo na svom maternem jeziku (koji tamo odavno već nisam čula). Otvorim da čitam Drugu poslanicu Timoteja (Tm 4,5). Pomislila sam da je i on bio slab kada ga je Pavle tešio i ohrabrivao. Čitajući celu Poslanicu, najedanput su te reči dospеле do mene ka da su žive i napisane tamo baš za mene: "Ti budi u svemu trezven, trpi muke, vrši delo evanđelja, ispuni dužnost službe svoje".

Tada sam shvatila da je moja služba služba propovedanja. To je bio poziv za službu i sve do danas crpim snagu u teškoćama upravo iz toga trenutka: kada bi došle sumnje u pogledu službe, ja bih se setila toga dana, doživljaja ... i sve bi nestalo.

Ali, to je bio samo početak! Lepo je slušati glas Božji kada nam savetuje to što smo želeli. Ali kod mene je to bilo upravo suprotno.

Kada sam izrazila svoju želju i saglasnost za službu propovedanja nadala sam se da ću studirati u Nemačkoj; jezik sam mnogo volela i imala sam poznanike u toj zemlji. Ali crkveni predstavnici su Nemačku stavili čak na treće mesto. Na prvom mestu je bio Prag, pa Zagreb, a ako to ne uspe, onda Nemačka. Na moje veliko razočaranje, primljena sam odmah u Prag. Koliko je samo Gospod imao strpljenja sa mnom da mi pokaže šta je najbolje za mene!

S: A kako je počela praksa?

A: Danas sam veoma zahvalna za godine provedene u Češkoj. Posle diplomiranja na Teološkom fakultetu postavljena sam u domaćoj crkvi gde sam i odrasla - u Kisaču. I tu su postojale određene sumnje, da li to može biti dobro i... dobro je. Osećam da su me prihvatili i kao ženu na mesto sveštenika. Možda bi neko u zajednici radije slušao sveštenika. S vremena na vreme čuje se neki glas: nemoj ići kod metodista, tamo propoveda žena! Bolno je bilo za mene, kada je mlad član naše zajednice otišao upravo zbog toga što tu žena propoveda. Ali to je samo neposredni povod. Pravi razlog je bio u nečem drugom, verujem.

Nikada se nisam trudila da budem kopija muškarca za propovedaonicom. Ostajem to što jesam: žena kojoj je Gospod poverio službu propovedanja.

S: U crkvi imate podršku one većine žena koja je u zajednici aktivna.

A: Istina je. Mnogo je manje muškaraca u zajednici i oni su polako postali zapostavljeni (kažu da se tako osećaju), osećaju se ugroženi. Žene drže veronauk za decu, one pevaju u horu (imamo čisto ženski hor), one pripremaju i organizuju razne aktivnosti u zajednici, one za vreme Službe Božje najčešće i, čini mi se, najiskrenije, mole Gospodina za zajednicu.

S: U selu postoje i druge vrske zajednice.

A: Izuzetno saradujemo sa Evangeličkom crkvom (možda zato što je i tamo žena obrazovana teološkinja i propovednica), ali i sa pravoslavnim sveštenikom. Za molitveni dan svi se odazovemo pozivu, naročito za Medjunarodni molitveni dan žena.

S: Da li vaš rade prate mediji?

A: Postoji privatna televizijska i radio stanica koja redovno prenosi naše službe (u prošloj godini ih je bilo 25), zatim iz drugih crkava, takođe. Drugim rečima, u ovim medijima se oglašava naš rad, pa prema tome to je mesto ekumenske razmene. Objavljujem svoje propovedi i druge tekstove u našem listu. Mogu reći da je saradnja sa medijima dobra i neophodna je u ovim uslovima rada.

NAPOMENE:

1/ "Ko se priključuje jednoj zajednici Evangeličko-metodističke crkve, ispoveda svoju veru u Boga svemogućega Oca, Stvoritelja neba i zemlje, i Isusa, Njegovog jedinorodjenog sina, i Svetoga Duha. On se ujedinjuje sa Bogom i članovima crkve" (iz teksta o crkvenoj disciplini u EMC, 109 -110).

Osnove učenja i istorijskog razvoja Metodističke crkve vidi u skriptama Paule Mojzeš (1962).

Valja podsetiti da je nakon drugog svetskog rata ova crkva ostala bez sveštenika budući da je veći deo bio nemačke nadionalnosti i nakon rata otišao iz zemlje ili stradao u ratu, pa je osnovnu sveštenučku dužnost preuzela žena.

2/ Paula Mojzeš (Osijek, 1907-1970) je uoči drugog svetskog rata bila službenica u sekretarijatu Evangeličko-metodističke crkve u Novom Sadu gde je njen suprug bio sveštenik. Kao Jevrejkin, obraćen u hrišćanstvo, studirao je teologiju u Frankfurtu, nakon čega se uspešno bavio misionarskim radom sa pripadnicima jevrejskih grupe u različitim delovima sveta. U drugom svetskom ratu je stradao, a neposredno nakon rata Paulu Mojzeš, kao Nemicu, odvede u logor do 1946. Nakon povratka iz logora, gde joj je jedno od troje dece umrlo, nastavlja misionarski rad koji je započeo njen muž u Novom Sadu. Završila je (privatno) teološke studije i rukopoložena 1957. godine kao đakonisa u pastoralnom smislu.

Napisala je skripta "Metodizam: kratka istorija metodističke crkve" (1962), za laike u crkvi i one koji se pripremaju za teološko usmerenje u obrazovanju. To je za sada i jedini pisani materijal kod nas o ovoj crkvi u svetu.

3/ Ljubica Vojvodić Hovan (Osijek 1924-1996) je završila (privatno) studije teologije. Uz svoju tektu, Paulu Mojzeš, prevodila je sa nemačkog i na nemački teološku literaturu neophodnu za rad crkve. Nakon završetka teoloških studija dobila je zaduženje sveštenikove pomačnice (katehetice), a glavni domen rada bio joj je rad sa decom, sa ženama, bolesnima i siromašnima. Kao predsednica sestrinskog rada za Jugoslaviju, čitavih 25 godina (do 1986) držala je biblijska predavanja po raznim mestima u zemlji, širila versko učenje, vaspitavala, pomagala. Kao predstavnica u međunarodnim crkvenim organizacijama prenosila je versko učenje iz inostranstva u svoju sredinu i obratno (vidi tekst o njoj u "Glasu jevandjelja..... koji izdaje Evangeličko-metodistička crkva u Novom Sadu).

4/Katica Dukai (1925-) je rukopoložena đakonisa koja je najpre počela rad sa decom, socijalni rad sa siromašnima i bolesnima i dugo godina radila na održavanju sirotišta u Srbobranu. Nakon drugog svetskog rata ove poslove preuzima država pa Katica Dukaji prelazi na poslove crkvene setre. Završila je privatne teološke studije i 1957. otpočela rad u Senti gde je do 1990. propovedala (na mađarskom jeziku), poučavala, služila Bogu.

5/Margareta Merc (-1982), poreklom Nemicu, rođena u Jugoslaviji, za vreme rata radila je u novosadskoj bolnici "Betaniji" (vlasništvo Metodističke crkve) kao viša medicinska sestra i bila veliki oslonac lekarima u saradničkom timu. Ostala je u Jugoslaviji nakon povlačenja Nemaca iz Vojvodina, verna bolesnicima i Bogu. U svome životu afirmisala je osnovna načela metodističkog učenja prema kojem je disciplina, čistota duše i odanosti Bogu kroz ličnu aktivnost put spasenja.

6/ Citati su iz "Biblije" (u prevodu L. Bakotića), Dobra vest, Novi Sad.

7/ "Korint je u Pavlovo vrijeme bio bogat grčki grad sa dvije luke, na dva mora. U tom pomorskom, trgovačkom i uistinu kosmopolitskom gradu, u kojem je, računajući se, živjelo više od pola milijuna stanovnika, miješale su se rase, kultovi i filozofije, te bi svaki čas buknuo kakav politički, društveni ili vjerski nered. Nadaleko Korint bijaše čuven sa svog slobodarstva i raskalašnosti, te je postojala uzrečica: "živjeti po korintsku" (Novi zajvet i psalmi, 751).

8/ Maternji jezik Ane Palik-Kunčak je slovački na kojem i propoveda u Kisaču, selu pokraj Novog Sada u kojem je ukupno 5700 stanovnika (prema poslednjem popisu), od kojih oko 3000 vernika Evangelističke slovačke crkve, oko 500 pravoslavne, oko 150 Evangeličko-metodističke i isto toliko Baptističke crkvene zajednice (rimokatolička zajednica je sasvim mala), i pravoslavna broji određeni broj vernika.

Ana Palik-Kunčak, Kisač

ŽENE U PRVIM HRIŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA: PRISILA

Ime jedne od žena u prvim hrišćanskim zajednicama, Priskile (Prisile) susrećemo u nekoliko poslanica apostola Pavla i u Delima apostolskim (Dela 18, 1-28)/1/ iz kojih se vidi da mu je ona bila veoma bliska saradnica:

"Pavle otputova zatim iz Atine u Korint. Tu nadje jednog Judeina, po imenu Akvilu, rodom iz Ponta, koji beše skoro došao iz Italije sa ženom svojom Priskilom (jer Klaudije beše izdao zapovest da se svi Judeji isele iz Rima). On se zadrži sa njima i kako beše od istog zanata osta kod njih na radu (oni su pravili šatore)".

Ovde vidimo kratke podatke o ovom bračnom paru. Najpre, da su se iz Italije preselili u Korint nakon progonstva hrišćana iz Rima. Car Klaudije je (oko 49-50 n.e.) izdao naredjenje da se svi Jevreji isele iz Rima, a medju njima su u izbeglištvu i Akvila sa suprugom Priskilom. Nije nam poznato kako su došli do spoznaje Hrista u Rimu, doznajemo samo da su u Korint došli zato što su, kao Jevrejski hrišćani, morali napustiti Rim i da ih je apostol Pavle susreo prilikom svoga dolaska u Korint. Sjedinilo ih je poznavanje istog zanata - pravljenje šatora (dobro je poznata činjenica da apostol Pavle nikada nije hteo da bude na teretu ljudi u nekoj zajednici nego je za svoje životne potrebe privredjivao na različite načine, a u ovom slučaju pomaganjem u pravljenju šatora). Priskila je izbeglica i u vezi sa preseljenjem u novi prostor sigurno je imala mnoge teškoće, moguće i materijalne. Ali je imala široko otvorena vrata za druge.

Vidimo da je Pavle kod njih zaposlen ali i mnogo više od toga - "on se združio sa njima" znači pre svega u verskom nauku. Za Priskilu je još jedan čovek u kući sigurno značio i više obaveza, ali ona je u prisutnosti apostola primila i mnogo blagoslova. Stvarno se Bog predivno brinuo za svoje. Pripremio je ovaj susret za obostrani blagoslov.

U citiranom odlomku je pisac teksta stavio na prvo mesto ime Akvile, sa kojim je Pavle počeo posao, a zatim dodao da je on "sa ženom svojom Akvilom". Pisac teksta sledi red događanja u stvarnosti, naime, da se Pavle najpre povezao sa Akvilom zanata radi. Medjutim kako je združeni život napredovao tokom dugog Pavlovog borakva u Korintu, uloge članova bračnog para su se menjale u odnosu na put Gospodnji.

"Pavle osta još dosta dugo u Korintu (Dela 18,18), tačnije "on osta onde godinu i šest meseci, učeći Reč Božju medju njima" (Dela 18.11). To je dovoljno dug period

da bračni par savlada osnove Pavlovog učenja i usvoji način organizovanja hrišćanske zajednice. Svakako je u tom drugom poslu Priskila mnogo doprinela svojom umešnošću, domaćinskom ljubaznošću, smislom za brigu o drugima, a pre svega svojim verskim žarom.

Kada se približilo vreme Pavlovog odlaska iz Korinta, pisac teksta kratko zapisuje (Dela 18,18): "Oprosti se s braćom i otplovi u Siriju sa Priskilom i Akvilom". Sada je redosled navodjenja imena bračnih drugova obrnut: najpre je ime Priskile, a zatim njenog muža. Šta se dogodilo tokom zajedničko druženja u kući i rada u zanatlijskoj radnji? To znači da se tokom zajedničkog druženja u veri i zanatu uloga Priskile izmenila u tom smislu što je ona postajala sve važnija pomoćnica u vernskom poslu i organizaciji kuće kao prostora Crkve, što je pisac Dela umeo (reklo bi se podsvesno) da pretoči u tekst. Oboje su, međutim, bili Pavlu neophodni i stoga ih je poveo na novo mesto radi širenja vera (ne radi pravljenja šatora, što je Akvila znao). Pokazaće se to u sledećem delu teksta, kada se objašnjava situacija u velikom i verski raznorodnom gradu Efesu (Dela 18, 24-28):

"U Efesu dodje jedan Judein, po imenu Apolos, rodom iz Aleksandrije, čovek rečit i silan u Pismima. Ovaj beše upućen na put Gospodnji i goreći duhom, govoraše i učaše pravo o Isusu, mada znadijaše samo Jovanovo krštenje. I on poče slobodno propovedati u sinagogi. Kad ga čuše Akvila i Priskila, „*primiše ga i još mu holje izložiše put Gospodnji*”.

Priskila i njen muž su ostali u Efezu, dok je Pavle otputovao dalje. Kako je velik doprinos morao biti za mladu zajednicu u Efesu hrišćansko iskustvo ovog bračnog para. Iz citiranog odlomka vidimo da su Priskila i Akvila/2/ svoj dom ponovo otvorili za hrišćane i da su se dali na poučavanje o Hristu onako kako je Pavle učio, jer su i iskusnog Apolona, inače omiljenom u tom gradu, primili kod sebe i učili ga.

Nije li to primer Priskilinog pastorskog rada? Iz ovog podatka možemo razumeti da je Priskila naučavala (propovedala) u tek osnovanim hrišćanskim zajednicama smeštenim po privatnim kućama, kakva je i njena bila. Oni su svi jedni druge učili i podsticali verom i delom. Hrišćanstvo se dešavalo kao doprinos pojedinaca zajednici.

Za nas je ovaj podatak važan zbog diskusije o ulozi žena u prvim hrišćanskim zajednicama. Ali je isto toliko korisno da zapamtimo Pavlovo poštovanje prema svemu onome što je Priskila činila kako bismo ovo njegovo individualno ponašanje prema konkretnoj ženskoj osobi mogli uporediti sa onim što je preporučio ženama u Korintu u Prvoj poslanici Korinčanima: žene u crkvama neka čute. Sigurno je njegova preporuka u poslanici imala veze sa kontekstom dešavanja u milionskom, kosmopolitskom i bludu odanom Korintu.

I pošto je Apolon hteo da ide u Ahaju "braća ga hrabriše na to i pisaše učenicima da ga prime lepo" (Dela 18,27). Možda je preporuku učenicima "da ga prime lepo" uputila upravo Priskila ("braća" ovde objedinjuje i mušakrce i žene), možda ona stoji iza ovog posredovanja, ona koja razumno rasudjuje i podstiče braću na ono što im je činiti". Iz ovog odeljka vidimo da su prvi hrišćani, i žene među njima, bili upućeni jedni na druge, hrabрили, preporučivali, upućivali jedne drugima sve u cilju širenja puta Gospodnjeg. Razlike koje se odnose na pol, stigle su u Crkvu kasnije.

U Poslanici Rimljanima (nastala verovatno 57-58.) u završnom delu apostol Pavle pozdravlja zaslužne hrišćane i hrišćanke u Rimu, iz kojih vidimo njegovu zahvalnost i priznanje svima. Između ostalih (Rim 16,3-4): "Pozdravite Prisku i Akvilu, suradnike moje u Isusu Kristu. Oni su za moj život podmetnuli svoj vrat; zahvaljujem im ne samo ja nego i sve Crkve pogana. Pozdravite i Crkvu u njihovoj kući."

Sada je sasvim jasno da je ova dobra vernica i odana Pavlova saradnica bila i dobra organizatorica zajednice, jer se u njenoj kući dešavala Crkva. Budući da Pavle u tekstu na prvo mesto stavlja ime Priskile, a zatim njenoga muža, jasno nam je da je ona ta kojoj pripada veća zahvalnost za angažman. Ona je očigledno organizovala bogoslužje u njihovoj kući, za susrete, za druženje i deljenje ljubavi bratske i sestrinske. Iz celog Pavlovog pozdrava vidimo da tamo ima i drugih žena. To su sve Pavlove reči priznanja onima koji Crkvu grade, muškarcima i ženama jednako, čak pre ženama (ako kriterij bude redosled navodjenja njihovih imena, s obzirom na to da je u jevrejskom društvu žena manje imala šanse za javni rad). Na prvom mestu je Feba, "poslužiteljica Crkve u Kenhreji", pa mnogi drugi iza nje, uključujući i Priskilu i njenog muža.

Nekada nam se čini da je naš uticaj na okolni svet veoma mali. Ali, možda i nije tako. Ako pokušamo da razumemo u čemu je bila Priskilina pomoć Pavlu, možemo reći da je već to bilo veliko što su, u uslovima veoma riskantnim, političkim i i ideološkim, Priskila i njen muž otvorili vrata svoje kuće za susrete, učenje, druženje i utočište, kako Pavlu i Apolonu, tako, verujemo, i mnogim drugim ljudima. Nadalje, oni su družeći se sa Pavlom, dobro shvatili i upili učenje o Isusu Spasitelju koje je Pavle s poverenjem njima ostavio u nasledje nakon toga što ih je ostavio u Efesu.

Još jednom spominje Pavle svoje saradnike u Prvoj poslanici Timoteju (verovatno nastaloj 61.) u poslednjem pozdravu (2.Tim 4,19): "Pozdravite Prisku i Akvilu i Oneziforov dom!" I ovde je njeno ime na prvom mestu i ne propušta priliku da ovim pozdravom prizna njen učinak i delo. Sledeći njegov primer i mi joj ovde odajemo priznanje kao i mnogim ženama u prvim hrišćanskim zajednicama, kako bismo na nov način videli njihov udeo iz današnje perspektive.

NAPOMENE

1/ Koristi se Biblija u prevodu L. Bakotića, Dobra vest, Novi Sad: Dela apostolska 18, 1-28); Rimljanima 16,3-4; Druga Timoteju 4,19.

2/ U Jeruzalemskoj Bibliji stoji i ovde na prvom mestu njeno ime: "Cuše ga Priskila i Akvila uzeše ga k sebi, i pominje mu izložiše Put Božji" (A. Rehić, 1994, str. 1575). Prevodioc L. Bakotić nije smatrao važnim zamenu redosleda imena, na čemu mi ovde gradimo argumentaciju.

Svenka Savić, Novi Sad

ZAJEDNIŠTVO U KISAČU

Idem kod Ane na bogoslužjenje u Kisač u nedelju ujutro u pola deset. Hladno je, jurim peglisom da stignem. Usput u centru sela srećem vernike na biciklima - žene, deca, muškarci, koji idu svako u svoju crkvu: evangeličku, slovačku, metodiističku, pravoslavnu; katoličke nema - samo je nekoliko porodica katolika.

Kasnim, kao i obično. Ana već za propovedaonicom. Posle mene ulazi starija žena sasvim povijena u struku, nagnuta napred kao da traži onaj izgubljeni novčić o kojem Luka piše u svom jevandelju. Usput jednim rutinskim pokretom uzima Bibliju sa klupe (gest kojim poručuje da je u ovom prostoru domaća), i seda u klupu. U sedećem stavu izjednačena sa svim drugima, neprimetna po svojoj fizičkoj nemoćnosti zahvaljuje Bogu; moli. Moli ona koja kroz život prolazi pognuša, u pozi poniznosti, zahvaljuje Bogu za životnu pozu koju joj je on svojom dobrotom podatio.

Počinje obred obnavljanja saveza sa Bogom, redovan praznik na početku svake godine. Ženski hor peva pesmu, jedna žena mi daje pesmaricu u ruke (pogledom prelazim od slovačkog teksta do nota, pokušavajući da spojim reči sa melodijom).

Ana je odabrala Psalam 139 o veličini Božje ljubavi. Čita tekst na slovačkom dok vernici prate tekst u Bibliji:

*Jahve, proničeš me svega i poznaješ,
ti znaš kada sjednem i kada ustanem,
izdaleka ti već misli moje poznaješ.*

Polako jedna za drugom, vernice tiho pokrivaju tekst suzama. Nakon propovedi kratka tišina koju prekidaju pojedinačne individualne i spontane molitve vernica i vernika, zahvaljujući Gospodinu običaj koji sam već videla u drugim crkvama, u Helsinkiju i u Albakerku, ali ne kod nas u pravoslavnoj i katoličkoj u vreme službe Božje.

U maloj udobnoj prostoriji, punoj emocija i dobre volje, osećam se primljenom i pokušavam u sebi da sačinim tekst kojim bi im to saopštila na svom jeziku: „Zahvaljujem ti, Bože, za sestre i braću koju sam upoznala u ovoj zajednici”. Tiho u srcu ponavljam tekst, skupljam hrabrost, bojim se da ću zaplakati i... odustajem. Tešim se stihom iz psalma „Bože, ti misli moje poznaješ”.

Odjednom čujem mumlanje, neartikulisane glasove koje ne mogu da razaberem. vernici spokojno sede i meditiraju, na glasove su već navikli. To jedan gluvonemi stariji čovek, nemak, zahvaljuje Bogu za sve što mu je podario. On, tako

nem, želi Bogu reći svoj doživljaj bogoslužnja. Potaknut Aninim propovedanjem o ljubavi Božjoj za nas, želi da mu se zahvali iz sveg srca onim čega nema. Ja, kojoj je govorništvo struka, nisam imala hrabrosti da se javno zahvalim Bogu, a on je to učinio svojim negovorom. On je više no drugi pokazao zahvalnost i onim čega nema.

Smisao hrišćanskog načina života je darivanje sebe. Nema se oglasio drugima da želi Bogu darivati sebe. Ja sam uskratila sebedarje pred njima („onoliko koliko sam u trenutku spremna sebe da dajem, toliko sam odana Hristu“). Svojom fizičkom (ne)mogućnošću rekao nam je mnogo više o veličini kojoj je spreman da se Njemu daje... mnogo više nego što fizički može.

Zlo u društvu znak je nama koliko smo spremni da darujemo drugima, pre svega same sebe. U primeru ovog nemog čoveka punog ljubavi za druge, imamo model kako se zlo u društvu može smanjiti ili izbeći darivanjem sebe drugima. Franja Asiški je govorio svojoj braći da je grešan, a toliko je ljubio druge. Što se više darivao drugima sve je više uviđao koliko je mnogo zla oko njega. Za nas je darivanje izazov u tom smislu da darujući nešto i... darujući sebe..., smanjujemo zlo koje sve više vidimo oko nas.

3.01.1999. Novi Sad.

Ana Palik-Kunčak, Kisač

PROPOVED¹

03.01.1999. u Kisaču

Psalam 139 govori nam o Božjoj svemoćnosti, o njegovoj svuda i uvek prisutnosti, govori nam i o tome šta sve Bog znači za nas, koji sve zna, sve može.

Setite se onog trenutka kad ste u nečem uspeli, kad ste nešto postigli, dobili. Nije mnogo takvih trenutaka, ali neki ipak jesu. Kada je nešto uspelo ili neko nas za nešto pohvali, onda je čovek pun hvale - usta su mu puna hvale, raduje se.

Psalmista nam daje primer čoveka u patnjama. Najlepši psalmi su nastali u teškoćama. Kada je David bežao pred Saulom ili kada su trojica mladića bila u peći, tada se desilo to predivno Božje delo. Kada su ljudi bili u patnjama, nevoljama, progonstvima tada su nastale najlepše pesme koje i danas rado pevamo. Ne u uspehu nego u borbi za život, u progonstvu, u nevolji su nastale najdragocenije pesme. Danas je pred nama molitva celog naroda koji u velikoj nevolji govori svoju izjavu. Izjavu o Božjoj *sveznalosti* (o tome govore prvih šest stihova), izjavu o Božjoj svuda prisutnosti (od 7. do 12. stiha), i izjavu o Božjoj svemoćnosti. Razmislimo o tome kakav je Bog. Prvo je tu Njegova sposobnost poznavanja svega. Gospod Bog sve zna. Svedoci smo raznih događaja. Na primer, desilo nam se da smo bili predivno vođeni i postali smo svesni ovog Božjeg vođstva. Ali, desilo nam se da smo išli nekim lošim putem a tada smo znali da je postojao nagoveštaj nekakvog dobrog puta, da je tu bio glas koji nas je upozoravao. Sada znamo da je to bio glas Božji, koji nas je usmeravao na dobar korak, ka dobroj odluci, ka tome putu večnosti ili mira, pozivao nas je na put gospodnji. Da li smo se ispravno odlučili ili ne, to najbolje znamo mi sami. Psalmista govori „znam da sve znaš”. Znaš moje ustajanje, moje puteve, moje življenje. Iz daleka poznaješ, ja još ni reč nemam na jeziku a ti već sve znaš - šta je u mom biću, šta je u mojim mislima. Tako da si me zaklonio a tvoja milost je preda mnom. Tvoja milost je nova svako jutro tako da predivno sve znaš.

Drugi deo govori o Božjoj svuda prisutnosti. Onako kako je bio u rasplamsanoj peći, kako je bio u zatvoru sa svojim slugama - apostolima (koje je izbavio iz zatvora), tako je i sa nama u različitim zamkama, nevoljama, bolestima, u našoj

¹ Propoved je sa slovačkog na srpski jezik prevela propovednica.

napuštenosti. Čujemo da nije moguće sakriti se pred Božjim pogledom. Iako su to već pokušavali prvi ljudi u raj u kada su u neposlušnosti, u prestupu Božje zabrane prekoračili Božji zakon. Naš Bog nije vezan za određeni prostor. Nije bio i nije samo tamo gde mi želimo da bude, ali dolazi i na skrivena mesta, tajnovita, u naše prostore ali i u naša srca. Nije moguće pobeći njegovom pogledu. Kuda bih otišao od tvog lica, kuda bih se izgubio, kuda udaljio. Svuda si Ti. „Da se dignem na krilima zore i preselim se do na kraj mora, i tu će me voditi ruka tvoja, i stići me desnica tvoja”. Ni visina ni dubina neće me odeliti od Gospoda. Sa jedne strane, čujemo da je Gospod Bog svuda prisutan - znači nemoguće je sakriti mu se. Može to biti tužna realnost, zato što nekada imamo stvari koje bi smo hteli utajiti, sakriti. Ali sa druge strane to je radosna vest, jer Gospodu Bogu se ne možemo izgubiti. Ništa se ne može desiti bez Njegovog nadzora, Njegove prisutnosti. Iako je Jona želeo da se izgubi Bogu nije to bilo moguće, I u dubinama mora ga je svemogućí Bog našao. Bog nije progonitelj koji bi išao za nama da nas kazni, On je Zaštitnik. Dragoceni smo mu. Štiti nas kao zenicu svog oka. Čujemo da mu je „noć svetla kao dan”. Dakle ni noć i tama neće sakriti ništa od božjeg pogleda. Gospod Bog je svuda prisutan. Sve zna šta se u našem životu desilo. Na svim mestima jeste i biće (u našim domovima...). Jedna mala devojčica kada je radila nešto što nije thela da Gospod Bog vidi i zna, mislila je da je dovoljno spustiti roletne na prozor. Sada me neće videti. Nekada se ovako detinjasto ponašamo i mi odrasli kada mislimo da nešto neće zapaziti, da u nešto neće zaviriti i da će nešto proći pored Njegovog vida.

Treći deo psalma govori o Božjoj svemoćnosti. O ovoj Božjoj osobini psalmista uvažava sa pogledom na sebe. Sledi odnos Boga i čoveka ustvari govori o Bogu i sebi. Gospod je Stvoritelj a čovek mu pripada zajedno sa celim stvorenjem. Pripadamo Gospodu Bogu. Mi smo Njegovo vlasništvo, Njegovo stvorenje, ovisni smo o Njemu. Gospod deluje u svim okolnostima. Nije daleko od nikoga od nas, tu je i sve može. Ako želi onda će nas zaštititi, ako ne i tako se nećemo udaljiti od Njega, i tako se nećemo klanjati idolima. Ova Božja prisutnost ne eliminiše egzistenciju zla. Gospod Bog jeste svuda, u svemu, u nama, oko nas i ipak vidimo prisustvo zla i loših ljudi. Čovek koji se oslanja na Boga redovno se i dnevno susreće sa zlom. Jer tu su ljudi koji su njime ispunjeni. Moramo da se borimo sa zlom, iskušenjima. Moramo da se borimo za pobeđu vere. Zlo je ovde, ali Gospod Bog je veći od njega. On ga je savladao na krstu, savladao u grobu kada je pobedio smrt, a želi da to zlo savlada i u nama.

I na kraju ove molitve, dospevamo u srž vesti koja se odnosi na obnovenje zaveta sa Gospodom, čitamo u stihu 23. „Okušaj me, Bože, i poznaj srce moje, ispiti me i poznaj pomisli moje”. To je hrabra molba. Izaziva, poziva, zove Gospoda k tome da ustane i okuša ga. Okušaj me silni Bože, vidi šta je u meni. Većinom znamo šta je dobro a šta loše ali nekada i nesvesno sagrašimo. Jednostavno nismo znali tok svih događaja. Ispiti me silni Bože, poznaj moje srce. Ustani - poziva Boga direktno, da bi intervenisao ako treba, da bi vodio i pamicu protiv njega. To nije prijatno pozivati Boga da nas okuša, to nije uvek lako. Ispiti u životu đaka i studenata nisu uvek prijatni, ali tada izade na videlo i naše neznanje, naša slabost, površno znanje i još toga. Postoje prilike u kojima se stidimo da nismo uspeli na ispitu. Takvi su i ispiti našeg života. Zovemo okušaj me, ali kada ispiti u životu stvarno dođe, onda imamo strah da nećemo uspeti. Tada će se pokazati naša površnost, naša nejaka vera koja to ne može poneti. Poznanje lične nesavršenosti nas vodi ka dubljem spajanju sa Bogom.

Pozvani smo reći ovu molitvu „okušaj me, Bože, i poznaj srce moje ti znaš i to što je loše - ukloni to „i izvedi me na put večni“. Ovaj stih i nas poziva totalnoj odanosti Gospodu. Ko se kroz ispite ili kroz nevolje ne da usmeriti na taj put večnosti, onda se lako može naći i na nekom lošem putu. Pozvani smo izreći ovu molbu „ispitaj me i poznaj pomisli moje“. Gospod želi ući u naše srce, On ga poznaje i On želi udaljiti sve ono što je loše. „Vidi jesam li na zlom putu“. Ako postoji neko odvajanje sa puta, ako postoje nekakve zle namere, On ih želi ukloniti. Našom molbom ostaje: „izvedi me na put večnosti“, dovedi me do večnog cilja. Psalmista govori samo to šta Gospod Isus govori još jasnije, uočljivije u poređenju dva puta, kada postoji široki i uski put. Uski put vodi u slavu, vodi ka Njemu. Na širokom su mnogi ali je to loš put. Takav put se može naći i u našem ponašanju, u našem mišljenju. Želimo uz Božju pomoć da idemo tim uskim putem. Te loše namere, ili loše puteve neka Gospod ukloni iz našeg života, iz našeg ponašanja. Neka nas okuša i usavrši u nama to dobro delo. Možda nas neće ni za šta pohvaliti. I sami sebe u Božjoj prisutnosti nemamo za šta hvaliti, ne možemo reći: „vidiš kako sam dobro savladao nešto“. Često puta postićeni molimo: „Gospode oprost mi moje zle pomisli i moja zla dela. Pomozi mi da idem tvojim putem.“

PSALAM 139 (138)

Pohvala Sveznajućeg

139 Zborovođi.
Davidov.

- Jahve, proničeš me svega i poznaješ,
² ti znaš kada sjednem i kada ustanem,
 izdaleka ti već misli moje poznaješ.
³ Hodam li ili ležim, sve ti vidiš,
 znani su ti svi moji putovi.
⁴ Riječ mi još nije na jezik došla,
 a ti, Jahve, sve već znadeš.
⁵ S leđa i s lica ti me obuhvaćaš,
 na mene si ruku svoju stavio.
⁶ Znanje to odveć mi je čudesno,
 previsoko da bih ga dokučio.
- ⁷ Kamo da idem od duha tvojega,
 i kamo da od tvog lica pobjegnem?
⁸ Ako se na nebo popnem, ondje si,
 ako u Podzemlje legnem, i ondje si.
⁹ Uzmem li krila zorina
 pa se naselim moru na kraj,
¹⁰ i ondje bi me ruka tvoja vodila,
 desnica bi me tvoja držala.
¹¹ Rekнем li: »Nek me barem tmine
 zakriju,
 i nek me noć umjesto svjetla okruži!«
¹² ni tmina tebi neće biti tamna:
 noć sjaji kao dan
 i tama kao svjetlost.
- ¹³ Jer ti si moje stvorio bubrege,
 satkao me u krilu majčinu.
¹⁴ Hvala ti što sam stvoren tako čudesno,
 što su djela tvoja predivna.

- Dušu moju do dna si poznavao,
15 kosti moje ne bjehu ti sakrite
dok nastajah u tajnosti,
otkan u dubini zemlje.
- 16 Oči tvoje već tada gledahu djela moja,
sve već bješe zapisano u knjizi tvojoj:
dani su mi određeni dok još ne bješe
ni jednoga.
- 17 Kako su mi, Bože, naumi tvoji
nedokučivi,
kako li je neprocjenjiv zbroj njihov.
- 18 Da ih brojim? Više ih je nego pijeska!
Dođem li im do kraja, ti mi preostaješ!
- 19 De, istrijebi, Bože, zlotvora,
krvoloci nek odstupe od mene!
- 20 Jer podmuklo se bune protiv tebe,
uzalud se dižu tvoji dušmani.
- 21 Jahve, zar da ne mrzim tvoje mrzitelje?
Zar da mi se ne gade protivnici tvoji?
- 22 Mržnjom dubokom ja ih mrzim,
i držim ih svojim neprijateljima.
- 23 Pronikni me svega, Bože, srce mi
upoznaj,
iskušaj me i upoznaj misli moje:
- 24 pogledaj, ne idem li putem pogubnim,
i povedi me putem vječnim!

Reti Katalin, Subotica / Kluž

ULOGA ŽENA U REFORMATSKOJ CRKVI

"Poslije toga išaše on po gradovima i po selima učeći i propovijedajući jevanđelje o carstvu Božijem, i dvanaestorica s njim.

I neke žene koje bijahu iscijeljene od zlijeh duhova i bolesti: Marija, koja se zvaše Magdalina, iz koje sedam đavola iziđe, I Jovana, žena Huze pristava Irodova, i Susana, i druge mnoge koje služahu njemu imanjem svojim"

(Luka, 8, 1-3)

Možda nam se ovaj tekst, danas, na kraju 20. veka čini sasvim normalnim i prirodnim. Danas, kada imamo sveštenice, prezviterke, i hrišćanske ženske organizacije, ne vidimo ništa neobično u tome što su se žene pridružile Hristu i sledile ga svuda, propovedajući o Božjem carstvu i služeći Gospoda. Pa ipak, ako malo bolje pogledamo kakav je bio položaj žena u Isusovo doba, dolazimo do začuđujućih otkrića. U Izraelu su žene bile tretirane kao robovi i nisu smatrane ravnopravnim članovima zajednice. Jedan od rabina je rekao: onaj koji uči ćerku Zakonu, uradio je glupost, a po drugom rabinu svaki muškaraca treba da se zahvali Bogu zbog tri stvari: što ga nije stvorio kao roba, kao ženu ili kao nezalicu.

Iz ovoga se vidi da su žene u Isusovo doba bile u nezavidnom položaju. Suprotstavljajući se jevrejskoj tradiciji, rabinima i farizejima, Isus se odnosio prema ženama sasvim drugačije. On razgovara sa njima (sa ženom iz Samarije), prihvata njihove usluge, a nakon uskrsnuća pojavljuje se pred jednom ženom (Marijom Magdalenom); žene koje mu nose poslednje pomazanje preneće učenicima vest da je "Gospod uskrsnuo"!

Poveravajući ženama ove zadatke, Isus pokazuje da ih smatra jednokovrednim kao i muškarce. Mada postoje razlike između muškaraca i žena, pred Bogom, u njegovim očima i u odnosu na njega nema razlike između muškaraca i žena, Jevreja i Grka ili robovlasnika i robova.

Prema tome, ženska služba ima vrlo značajnu ulogu u hrišćanskim crkvama, a unutar toga i u Reformatskoj hrišćanskoj crkvi.

Koji su to konkretni zadaci i službe koje je naš Gospod poverio upravo nama?

Služba u našoj porodici: biti dobra supruga i dobra majka. Možda se na prvi pogled mnogima ovo čini sasvim lakim i jednostavnim zadatkom, koji se ni ne mora spominjati. Međutim, što više porodica posećujem u našoj verskoj zajednici, to više dolazim do zaključka da je itekako potrebno govoriti o ovome. Ova služba naime nije nimalo laka niti samo po sebi razumljiva. U mnogim porodicama

nedostaje "toplina gnezda", ona atmosfera poverenja i ljubavi, koja kuću i stan pretvara u dom u kome muž i deca rado borave. Mnogo je muškaraca koji beže (u posao, alkohol i ljubavne veze) i deca koja lutaju i odrastaju bez dovoljno fizičke ali i psihičke i duhovne brige o njima...

"A ako ko ne umije svojijem domom upravljati, kako će se moći starati za crkvu Božiju?" govori apostol Pavle u Prvoj poslanici Timotiju (3,5).

Naša služba Bogu ne počinje dakle u našoj Crkvi već u našoj neposrednoj okolini, u našoj porodici, pored naših roditelja, muža i dece. Možda upravo time što ćemo im ubuduće posvetiti više vremena, što ćemo se truditi da ne budemo naredbodavke već partnerke koje se uzajamno pomažu i, time što ćemo se više baviti verskim obrazovanjem naše dece, služeći im pri tome kao primer. To je čudesan i ogroman zadatak: vaspitati buduću Crkvu i društvo i preneti mladima one hrišćanske ideale i vrednosti koje će odrediti njihove živote a možda i živote njihove dece. Ovu službu ne može uraditi niko drugi osim nas majki i baka : ni Crkva, ni škola ni neka druga institucija. I ako smo izvršili ovu službu, ili dok je izvršavamo, tek onda Gospod očekuje od nas da služimo i drugima.

Naše reformatske žene u okviru crkvene službe najaktivnije su u sledećim oblastima:

1. Dijakonijski rad. Objašnjenje za ovo leži verovatno u činjenici, da su žene po svojoj prirodi mnogo osteljivije na patnju, one će se pre sažaliti na tuđu bedu i siromaštvo: žene su daleko empatičnije od muškaraca. U našim crkvenim opštinama isključivo žene posećuju stare ljude, siromašne porodice i odmah primećuju gde postoji prava nemaština, čak i ako porodice, stideći se, ne žele da govore o tome. Dijakonijska služba u Subotici deli skromne prehrambene pakete, skuplja voće, korišćenu odeću, a siromašnoj deci kupuje užinu i školski pribor. Takođe, dijakonija se brine o povremenim gostima i organizuje posete Mobilnog medicinskog tima Ekumenske humanitarne organizacije iz Novog Sada, koji svaki put obezbedi lekove za oko 400 ljudi, bez obzira na njihovu versku pripadnost. Ova ženska dijakonijska služba organizuje i božićne i uskršnje bazare, na kojima prodaju svoje proizvode (ručne radove, kecelje, testo za supu) i tako dobijen prihod se takode koristi za pomoć ljudima u nevolji.

2. Rad sa decom. U Subotici kao i u većini reformatskih crkvenih opština, rad sa decom skoro bez izuzetka obavljaju žene. Imamo i tri žene koje vode nedeljnu školu i koje u odustvu sveštenika mogu da obavljaju i veronauku.

3. Žene učestvuju i u poslovima crkvenog upravljanja i organizacije. U Subotici žene čine jednu četvrtinu prezviterijuma. Na crkvene službe kao i na biblijske časove dolazi više žena nego muškaraca. Žene organizuju i čajanke i one se brinu o tome, da u crkvi uvek bude svežeg cveća, one uređuju i baštu i park oko crkve. Možda se nekom čini da su ovo mali poslovi, ali bez njih bi sve bilo mnogo hladnije i čovek se ne bi osećao u crvi kao u svom drugom domu.

4. Spoljna misija Žena biskupa Agoštona govorila je uvek svojim štićenicima: Mi ne možemo da idemo da radimo kao misionari u Afriku ili Indiju, ali imamo dve vredne ruke, kojima možemo praviti predivne ručne radove. Te ručne radove ćemo poslati misonarskim centrima i prodajom tih ručnih radova ćemo i mi pomoći gladne negde u svetu ili rad nekog misionara. Naše žene od tada (već pedeset godina) svojim ručnim radovima, skupljajući stare marke i stare telefonske karte stalno

pomažu rad inostranih misionara. Žene u Subotici pomažu rad Bazelske misije i Svajcarsku misiju koja radi u dolini Nila u Egiptu.

5. A na kraju bi htela da kažem nešto i o ženama sveštenicama, jer u Vojvodini trenutno u okviru Reformatske crkve rade 4 sveštenice sa završenim teološkim fakultetom, jedna sveštenica sa nepotpunim obrazovanjem pored isto toliko sveštenika (4 sveštenika sa završenim i dva sa nezavršenim fakultetom). Na fakultetu sam imale muške kolege koji su pokušavali da me uvere u to da biti sveštenica nije u duhu Biblije, jer je i apostol Pavle preporučio ženama da čute u crkvi. I od tada me mnogi pitaju- zar nije teško biti i sveštenica i žena? Pa nije lako - odgovaram im ja - jer se fizički možda lakše umaram, jer mnoge stvari (koje možda i ne bi trebalo) primam suviše k srcu, a moram da obavljam i kućne poslove, a ako se udam, moraću da se brinem i o mužu i deci.

Ali, Bog me pozvao da vršim ovu službu, što znači da me je smatrao pogodnom za to. Zašto, povremeno tek naslućujem: kada me okružuju deca na časovima veronauke (kao da sam im pomalo i majka), kada našu crkvenu opštinu sa njenih sedam crkava u dijaspori posmatram kao jednu veliku porodicu, ili kada mi neko u toku dušehrižničkog razgovora otvori svoje srce, Bog je s nama.

Verujem da pred Bogom (kada se radi o službi zaista ne postoje muškarci i žene, samo pozvani i nepozvani, oni koji su izabrani i koji to nisu. Jer On ne gleda spoljašnjost već samo ono što je u srcu.

Često se sećam priče o Baraku i Debori iz Knjige o sudijama. Barak ne želi da ide sam u borbu. Boji se. Tada je Bog primoran da pošalje jednu ženu osramotivši tako Baraka.

Kada sam bila na poslednjoj godini na Protestantskom teološkom fakultetu (1996) u Klužu postavilo se pitanje ko želi da radi u Vojvodini i napusti Transilvaniju, jer tamo nedostaju sveštenici, od 40-45 muškaraca i 8-10 devojaka ukupno, javila se samo jedna devojka. Tako sam se pre dve godine i 3 meseca našla u Vojvodini. Dosada nijednom nisam osetila smetnju zbog toga što sam žena. Naprotiv.

Verujem u to da je Bog svima nama namenio određene zadatke u porodici, u crkvi i na ovom svetu, koje niko ne može da izvrši osim nas. Neka nam Bog podari mnogo snage, istrajnosti, vere, i radosti u ispunjavanju tih zadataka.

(Sa mađarskog prevela Ana Bu)

Ana Pečkaj-Kovač, Novi Sad

MESTO ŽENE U BAPTISTIČKOJ CRKVI: intervju

Baptiste (Ruth Lehotsky, 1992) svrstavaju u reformatski tip hrišanstva ("baptista" znači krštenik). Oni čine zajednicu verujućih i u nju vernik ili vernica ulaze slobodnim izborom. U nekim opredeljima su radikalni, kao u zahtevu da je crkva odvojena od države.

Prvu baptističku zajednicu osnovao je u Engleskoj 1612. godine Tomas Helvis, odakle se seli u Severnu Ameriku (Martin Luter King, borac za ljudska prava, bio je baptista; ubijen 1968. godine) da bi se u 19. veku vratila u Evropu. Zajednica baptista broji u svetu 35 000 krštenika u 140 zemalja sveta.

Baptisti se drže načela Svetoga Pisama, kao Božja objava koju su napisali ljudi nadahnuti Svetim Duhom:

- samo je jedan put Bogu preko Isusa Hrista;
- bez lične odluke niko ne može da bude pravi hrišćanin;
- niko ne može da veruje za drugoga;
- niko ne sme drugome da nametne verovanje;
- ko god želi oprostjenje greha i večni život mora se lično odlučiti za Hrista;
- merodavna je u tome lična odgovornost svakog ljudskog bića.

Zato baptisti veruju da je verska sloboda i sloboda savesti božansko pravo. Svako je za sebe odgovoran pred Bogom i slobodan da mu pristupi bez ljudskog ili crkvenog posrednika. Ima pravo da čita i tumači Božju reč za sebe i da moli Boga prema posticanju sopstvene duše.

Zato baptisti krštavaju odrasle (ne decu), podronjavanjem pod vodu. Krštenje je znak oprostjenja greha, Božjeg prihvatanja osobe i obnavljanje vernika Duhom Svetim. Krštenjem vernik se pridružuje crkvi.

Krštenje je prva tajna (sakrament) kojom se vernik povezuje sa Hristom. Druga tajna je Sveta večera (euharistija), kao znak da se On sam žrtvuje za svoje učenike. Euharistija je znak ponovnog preživljavanja da ih je prihvatio raspeti i uskrsnuli, i to obeležavaju zajedno sa braćom i sestrama. Gospodnja večera je radosno isčekivanje ponovnog dolaska Isusa Hrista.

S: Koje je mesto žene u crkvi?

A: Kad god mi se postavi ovo pitanje uvek iznova volim da pročitam šta kaže Biblija. Uverila sam se da ona uvek ima pravi odgovor na sva naša pitanja i dileme. U poslanici Titu (2,3) piše:

"A ti govori ono što dolikuje zdravom naučavanju: starci da budu trezni, ozbiljni, razboriti, zdravi u veri, u ljubavi, u strpljenju. Starije žene isto tako da se vladaju kako dolikuje svetima, ne koje ogovaraju, ne robovi vina, učiteljice dobra, da podučavaju mlade žene ljubiti svoje muževe, ljubiti svoju decu, razborite, čiste, zabavljene brigom za kuću, dobre, podređene svojim muževima da se ne huli reč Božja" (Ti, 2,3).

Iz davne, ali i bliže istorije Božjeg naroda, znamo kakvo je bilo i mesto i uloga žene u društvu/1/. I u starom i u Novom zavetu žene i deca nisu bili predstavljeni ni bročano, niti su računati u popisu stanovništva, nego samo odrasli muškarci/2/. Danas je stvar drugačija.

Na nedavnom Svetskom baptističkom skupu u Budimpešti, predsednik Svetskog saveza baptista dr Nilson Fanini, izvestio je da od 90 miliona članova u svetu, više od 70% čine žene. Danas se žene ne samo računaju u članice crkve, nego su u većini to. Zato im se i pridaje priznanje (brat Fanini je naglasio da su žene širom sveta veoma vredne i istrajne moliteljke).

S: Kakav je tvoj doživljaj hrišćanske zajednice?

A: Hrišćanka sam punih 25 godina i u okviru baptističke zajednice redovno obavljam obrazovni rad sa ženama i mladima već pet godina. Ujedno sam i urednica „Sestrinskog lista“, časopis za žene koji je posvećen hrišćanskoj porodici i ženi u našem Savezu. Zajedno sa mojim sestrama, trudimo se da budemo učiteljice dobra.

Znate, život je prekratak da bismo se zadržavale na pokazivanju svojih prava ili isticanju tuđih. Za mene biti hrišćanka znači biti celovita žena, kako duhovno tako i duševno, intelektualano, ali i fizički. Biti celovita žena znači i to da od svoga doma i svoga ognjišta sagledam sigurnu i prijatnu luku u kojoj će moj suprug, deca i svi moji bližnji, ali i daljnji, u svako doba sa zadovoljstvom uploviti.

U mojoj crkvi ima oko 90% žena u različitim životnim dobima. Znate, vi možete sa nekim godinama raditi, svaki dan se vidjati, a da ipak jako malo znate ko je ta osoba u biti. Zbog toga se mi žene nalazimo i mimo naših redovnih bogoslužbenih sastanaka. Ta okupljanja su sa jednom grupom i to starijom u crkvenim prostorijama, jednom mesečno sa mladim ženama i devojkama takodje, ali po kućama. Teme naših razgovora su prilagodjene životnom dobu, potrebama ili zajedničkim poduhvatima. Jednu devojkicu ili stariju sestru ili mladu majku ne mogu interesovati ista pitanja uvek, jer kako kaže mudri Solomon - sve ima svoje vreme. Koliko se samo toga može saznati i otkriti kada smo otvorene i iskrene jedna pred drugom.

Moram da priznam da iako smo hrišćani i hrišćanke, upliv sveta u kojem živimo jako se uvlači i nagriza život mladih bračnih parova. Nije lako stvoriti harmoniju, sklad i duhovnu zrelost kada vas sa jedne strane bombarduju svi mogući mediji, pokret a za oslobadjanje žena sa svime što već ide sa tim i, sa druge strane, tiho i nenametljivo Božji glas vam kaže nešto što je sasvim suprotno tome.

S: Mislite da pokret za oslobadjanje žena nije u skladu sa Božjim glasom?

A: Ja sam se lično uverila koliko je dobro i blagosloveno poslušati ono što kaže Reč Božja. Ne znam zašto i za šta se to danas žena toliko bori i zalaže! Šta je dobila, a šta sve izgubila u toj neprestanoj trci da se dokaže, da se izbori za još više prava i obaveza, da hude sve samo ne ono za šta ju je Bog stvorio.

Ova tema je preopširna i hato bih htela reći samo nekoliko misli o odnosu žene i muškarca u braku (da ne kažem u mraku). Tačnije kako izgleda i kako živi jedna

celovita, vrsna, uzorna biblijska žena, sa jednim celovitim muškarcem hrišćaninom. Pri tom moram reći da ni jedan brak nije savršen, jer ga čine dva nesavršena bića. Ali cilj je svakog hrišćanina da teži savršenstvu - obličju Božjem.

1. Ona bezuslovno prihvata svoga muža, što je prvi korak da on postane bolji i novi čovek.

2. Pored toga što ga prihvata, ona ga iskreno ljubi, sluša ga i divi mu se. Žene vole biti voljene, a muškarci žele da im se divimo, ne licemerno i smišljeno, nego toplo i iskreno.

- Niko ne kaže da se morate udati. Ak se ne želite uskladiti rema jednom muškarcu, logično bi bilo da ostanete neudata. Ako ste se ipak udali, bez uskladjivanja, sigurna sam, vaše iskustvo nije ružičasto.

- Drugo, sigurno mislite da to nije "fer", jer i ja imam svoja prava i zašto se on ne bi uskladio prema meni. Probajte to da tražite, ali biće bez rezultata.

Treće, ne mislim da je žena manje vredna u odnosu na svoga muža i da treba da se podčini svim muškarcima, već da jedna žena treba da se prikloni vodjstvu svoga supruga.

Bog je ustanovio brak i postavio je neka osnovna pravila. Čovek i žena iako jednako vredni, po svojim funkcijama su sasvim različiti. Na čelu svake uspešne organizacije stoji samo jedan vodja, a iz toga ni porodica nije izuzeta. Ne postoji nikakva mogućnost da se taj red promeni ili poboljša. Možda ćete pomisliti da ovakav poredak vodi ženu u ropski položaj u odnosu na muža. Celovita žena nikada nije robinja. Kada žena ljubi i ceni svoga muža, on izlazi u susret njenim potrebama i ispunjava njene želje. Muževi ne žele imati kraj sebe ni jedno gundjalo ili naredbodavca, a niti "otirač za noge", već ženu sa dostojanstvom i izgradjenim stavovima, vedru i poletnu, ali koja će poslednju odluku prepustiti njemu. Ili će on svojevolljno i mudro zaključiti da je za njihov brak bolje da odluku i vodjstvo u pojedinim stvarima prepusti svojoj ženi.

NAPOMENE:

1/ Izvor podataka vidi u knjizi Glumca (1932).

2/ Citat kada Isus hrani hlebovima..

LITERATURA:

Lehotsky, Ruth (1992), Ko su Baptisti: kratak prikaz istorije i verovanja, Novi Sad, na molbu Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Novi Sad, a za Hrišćansku baptističku crkvu u Novom Sadu priredila Ruth Lehotsky.

Udovice (Vidi: Timoteju 5,3-16)

³Udovice poštuj - one koje su zaista udovice. ⁴Ako li ipak koja udovica ima djecu ili unuke, neka najprije oni znaju očitovati svoju pobožnost prema vlastitom domu i uzdarjem uzvraćati roditeljima jer to je ugodno Bogu. ⁵A ona koja je zaista udovica, posve sama, pouzdaje se u Boga, odana prošnjama i molitvama noć i dan; ⁶ona, naprotiv, koja provodi lagodan život, živa je već umrla. ⁷I to naglašuj da budu besprijekorne. ⁸Ako li se tkogod za svoje, navlastito za ukućane, ne stara, zanijekao je vjeru i gori je od nevjernika.

⁹U popis neka se unosi udovica ne mlađa od šezdeset godina, jednog muža žena, ¹⁰koja ima svjedočanstvo dobrih djela: da je djecu odgojila, da je bila gostoljubiva, da je svetima noge prala, da je nevoljnima pomagala, da se svakom dobru djelu posvećivala. ¹¹Mlađe pak udovice odbijaj jer kad ih požuda odvratiti od Krista, hoće se udati ¹²pa zasluže osudu što su pogazile prvotnu vjernost. ¹³A uz to se, obilazeći po kućama, nauče biti besposlene, i ne samo besposlene nego i brbljave i nametljive, govoreći što ne bi smjele. ¹⁴Hoću dakle da se mlađe udaju, djecu rađaju, da budu kućevne te ne daju protivniku nikakva povoda za pogrđivanje. ¹⁵Jer već su neke zastranile za Sotonom. ¹⁶Ako koja vjernica ima udoviã, neka im pomaže, a neka se ne opterećuje Crkva, da uzmogne pomoći onima koje su zaista udovice.

III deo: Žene u nehrišćanskim verama

JUDAIZAM

- Edita Jankov (Novi Sad): *Položaj žene kod starih Jevreja i jevrejska verska tradicija danas*
Mira Poljaković (Subotica): *Ženska jevrejska organizacija u Jugoslaviji*

ISLAM

- Muna Jusuf Spahić (Beograd): *Žena u islamu: intervju*

JUDAIZAM

Isključivost u odnosu na druge, tačnije isticanje svog verskog uverenja kao jedino ispravnog, karakteristika je monoteizma oduvek. "Antisemitizam se ubraja u istorijske pojave koje traju vekovima. Njegove korene nalazimo još u vreme poznog Rimskog carstva, kada su rani hrišćanski teolozi (Aurelije Avgustin i Jovan Zlatousti) gradili temelje nove vere na njenoj konfrontaciji sa jevrejskim korenima. Već tada su Jevreji proglašeni za Satane i sluge Antihrista. Kasnije, tokom srednjeg veka, u vreme nereda, gladi i epidemija, spisi crkvenih otaca i mnoge novije propovedi služili su kao poziv na pokolj i pljačku slabo zaštićenog i neorganizovanog jevrejskog stanovništva" (Hofman, 1998,273).

Od samog početka širenja hrišćanstva naglašavan je u crkvi kontinuitet razvoja iz judaističke verske tradicije. U svim hrišćanskim dogmama naglasak je da je već u Starom Zavetu mnogo poruka koje svedoče o tome da će doći Spasitelj sveta i da ga čeka celo čovečanstvo. Međutim, od samog početka razvoja hrišćanstva, prisutan je u njemu negativan stav prema onima koji Hrista nisu priznali kao svog Spasitelja što traje do danas u hrišćanskim crkvama. To se može videti u tekstovima Novog Zaveta, zatim u propovedima i molitvama sveštenika i vernika za vreme Službe Božje, kao i u drugim oblicima verskog obreda i života (pevanje pesama i sl.). Nije onda čudo što u hrišćanskom svetu postoje tendencije kojima se negira ispravnost verskog učenja onih koji Hrista ne priznaju, a gotovo i nema tendencije (kod nas danas), da se ukaže na bogatstvo verskih razlika koje je Stvoritelj dozvolio kao oblike svoga delovanja među ljudima.

Na kraju Dekade solidarnosti sa ženama (1988-1998) vidno je da u Jugoslaviji gotovo ništa nije učinjeno na zbližavanju žena u različitim verama koje su na prostoru zemlje, a činjenica je da sve one imaju jednak stav prema ženama - one su marginalizovane u njoj. Međusobnim slušanjem i druženjem možemo u znatnoj meri promeniti postojeću praksu verske isključivosti koju nismo mi odredile, a mi jesmo crkva, isto toliko koliko i muškarci: možemo jedna drugu bodriti, jedna drugu učiti, a to stvara nadu i moć, osećaj da nismo same. Danas žene širom sveta, ne samo u Evropi, nego i u Aziji daju jedna drugoj podršku, žene Azije ujedinjuje siromašan život i borba za opstanak (gde nabaviti vode, hrane, krov nad glavom). Religijska tradicija je izvor snage za ovu vrstu borbe, ne samo u tim delovima sveta nego i kod nas.

Pokušaj je u ovoj knjizi da se takva verska praksa posvesti i u jezičkoj upotrebi identifikuje kako bi se promenom jezičke upotrebe menjala i svest o toleranciji prema drugima.

LITERATURA

Kon, Norman (1996), Poziv na genocid, Mit o svetskoj zaveri Jevreja i protokoli sionskih mudraca, Matica srpska, Novi Sad.

Hofman, Ivan, S. (1998), prikaz: Norman Kon (1996), Tokovi istorije, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 1-4, 273-275.

U ovoj knjizi dva su priloga koji nas upoznaju sa osnovnim osobinama jevrejske vere i njenoj prisutnosti u našoj sredini čemu valja dodati već štampane knjiga o različitim oblicima života, vere i istorije jevrejskog naroda uopšte, posebno u Jugoslaviji (Etinger, 1996; Goldstein, 1989; Sosberger, 1996; 1998).

Edita Jankov (Novi Sad) daje ukratko opis onoga što su osnovni elementi verskog i religijskog uverenja Jevreja, sa posebnim ostvrtom na aktivnosti koje se u vezi sa tim odvijaju u Jevrejskoj opštini u Novom Sadu.

Mira Poljaković (Subotica) ukazuje na nekoliko važnih elemenata n aše bliske istorije kada su jevrejske porodice bile mnogobrojnije i kulturno prisutnije u našoj zajednici. Takođe se zalaže za promenu stava prema ženama u okviru jevrejskog verskog zakonodavstva, što je podrška nastojanjima pokretu u međunarodnim razmerama.

Edita Janković, Novi Sad

POLOŽAJ ŽENE KOD STARIH JEVREJA I JEVREJSKA VERSKA TRADICIJA DANAS

POLOŽAJ ŽENE KOD STARIH JEVREJA

Kod starih Jevreja žena je bila podređena muškarcu, što je bio slučaj i kod drugih naroda toga doba na Bliskom istoku, a i drugde. Međutim, po Bibliji, najznačajnijem izvoru istorije Jevreja, po knjizi Postanja, Bog je stvorio čoveka po svojoj slici i prilici, „MUŠKO I ŽENSKO STVORI IH“, bez uslovljavanja i razlikovanja - jednake i ravnopravne. Po drugom izveštaju Postanja žena je stvorena iz rebra muškarčevog, te bi po tome izgledalo da je zavisna od njega, što ipak nije slučaj. Naime, naglašava se da je žena „drug čovekov ravan njemu“. Tu jednakost potvrđuje i upotreba skoro jednakih reči na hebrejskom jeziku za oznaku čoveka i žene: išš i išša (detaljnije o ovome u knjizi A. Brown, posebno poglavlja 4-5, 1996).

U prva vremena čovečanstva, za vreme zlatnog veka, „aurea aetas“, vladalo je, dakle, idealno stanje jednakosti i ravnopravnosti čoveka i žene. Ovo je prekinuto poznatom pričom o prvom grehu. U idiličnom vrtu Edenu, Eva je poverovala zmiji, a Adam je poverovao Evi i oni su oboje, protivno Božjoj naredbi, kušali od ploda zabranjenog drveta i OBOJE time počinili greh. Ali je žena kao p o s r e d n i k greha morala iskusiti JAČU KAZNU: „PREMA MUŽU TVOME JE OBRAĆANJE TVOJE I ON ĆE TI BITI GOSPODAR“ rekao je Bog Evi posle greha. Ovo je, dakle, ishodišna „ideološka“ tačka koja je u osnovi potonje opšte društvene, pa i verske nejednakosti žene kod starih Jevreja, koja se zadržala do danas.

Razmotriću sada neke ustanove, običaje i podatke koji govore o položaju žena kod starih Jevreja.

BRAK - UDAJA: Brak je pravno regulisana stvar u jevrejstvu (ne sveta tajna, kao kod hrišćana). Po Talmudu muškarac se može oženiti sa 13 godina i 1 dan, a nevesta mora imati 12 godina i 1 dan. Sa devojkom se ženi u sredu a udovicom u četvrtak. U sredu zato, jer je četvrtak dan suđenja, pa u slučaju da devojka nije bila nevinna može, već sutra (kakva hitnost!) biti kažnjena. A za udovice je propisan četvrtak, jer prethodi neradnom danu suboti, prazniku Šabatu, što je pogodno, jer ko se venča udovicom, 3 dana posle toga ne sme da radi. Muža za devojku bira otac, može i majka, koji o tome pregovara sa ocem mladoženje. Konačnu reč o pristanku na udaju, ipak, daje devojka. Međutim, sin (muškarac) mogao je da se ženi i protivno

volji roditelja, mogao je sam da bira devojku. Dakle, po pravu, a na inicijativu muškarca, moglo je dolaziti i do braka iz ljubavi.

U starija vremena nije postojala VERIDBA, već je isprošena devojka odmah odvođena. Kasnije je zaveden običaj veridbe, naticanjem devojci prstena na prst desne ruke, što je proširen običaj i van jevrejstva. Po Talmudu, ako verenica, žena zgreši, ali ne i muškarac, to se smatralo preljubom i ona se kažnjavala smrću - kamenovanjem.

U Starom zavetu nije propisan obred venčanja, ali je bitan bio BLAGOSLOV. On je neophodan pri sklapanju braka i Bog ga je dao već prvim ljudima. Karakterističan je blagoslov koji su Rebeci dali njeni roditelji i braća, koji ukazuje na značaj pa i „patriotsku” ulogu žene: „SESTRO NAŠA, DA SE NAMNOŽIŠ NA BEZBROJNE HILJADE, I SEME TVOJE DA ZAUZME VRATA TVOJIH NEPRIJATELJA”.

Kada je dolazio po nevestu, mladoženja je imao venac na glavi, a i ona je takođe imala venac (otuda verovatno i naziv: venčanje).

Sutradan po venčanju, iz bračne odaje se uzimao čaršav kao dokaz nevestinog devojaštva, a čuvali su ga njeni roditelji kao dokaz, s razlogom. Devičanstvo žene nije samo bilo cenjeno, već je bilo i uslov opstanka braka i same neveste. Naime, nevesta koja nije dokazala nevinost, kamenovana je pred kućom njenog oca.

Za razumevanje položaja žene bitno je pitanje postojanja monogamije ili poligamije, tj. da li je žena bila jedina supruga svoga muža, ravna njemu, i drugo, da li je žena kupovana za novac ili na drugi način, tj. da li je bila vlasništvo i „posed” svog muža. Tako je, po Bibliji, Jakov služio Lavanu 14 godina da bi dobio njegove dve kćeri, koje je kasnije čak prodao. Prilikom venčanja plaćala se naknada - „mohar”. Naknada se prilikom proševine davala roditeljima neveste. Ipač, i pored navedenog slučaja o Jakovu, ima i drugih tumačenja, te izgleda da žena nije bila kupovana, a „mohar” nije bila kupoprodajna cena već nevestinski dar. On je nekad davan i samoj nevesti. Zatim, ako bi neko izvršio nasilje nad devojkom, morao je takođe platiti „mohar” roditeljima i oženiti se devojkom, ali tu nije reč o kupovini već naknadi za oteto devičanstvo.

Što se poligamije tiče, ona je postojala kod starih Jevreja kao običaj raširen na Bliskom istoku. Pomenuli smo Jakova koji je imao dve žene: Leu i Rahelu. Mnogoženstvo je postojalo i dugo je trajalo kod Jevreja, sve do kletve rabina Gersoma iz Majnca u Nemačkoj koji je živeo 970-1040. godine. Njegova zabrana poligamije proširila se iz Nemačke i među Jevreje u drugim zemljama. Međutim, mnogoženstvo se kod bliskoistočnih Jevreja zadržalo još i u novije vreme, sve do našeg veka. Mnogoženstvo kod starih Jevreja nikada nije preovlašivalo. Ono je bilo karakteristika pretežno gornjih slojeva društva, nikada nije prodrlo u široke mase naroda. Za više žena potrebno je biti imućan. Za cara Solomona navodi se da je imao 700 žena. Irod je imao 10 žena, a istoričar Josif Flavije (rimski istoričar, i sam Jevrejin) priznaje: „praotački je običaj kod nas da se ima mnogo žena.” Međutim, proroci kao ljudi sa višim moralnim principima i zahtevima, živeli su isključivo sa jednom ženom, bez obzira na socijalni i imovinski položaj. Ideal supruge kao druga i oslonca, što u poligamnom braku nije slučaj, bio je na snazi od davnina. Biblija ga je na svom početku definisala kao poruku: „ZATO ĆE OSTAVITI ČOVJEK OCA SVOJEGA I MATER SVOJU, I PRILIJEPIĆE SE ŽENI SVOJOJ, I BIĆE DVIJE JEDNO TIJELO”.

PRELJUBA se smatrala vrlo velikim grehom, u monogamnom braku jer je narušavala brak koji se smatrao svetinjom. Pri tome, žena i muškarac nisu bili jednaki. Žena je bila dužna da bude verna mužu, ali u zakonima nema obaveze da muž bude veran ženi. Međutim, kazna za preljubnike bila je ista: „NEKA SE POGUBE OBOJE, ČOVEK KOJI JE LEŽAO SA ŽENOM I ŽENA”. Čovek zato što je „OSRAMOTIO ŽENU SVOJEGA BLIŽNJEGA”.

U posttalmudskom periodu (II vek) poligamija je za Aškanuzi Jevreje zabranjena, a razvod braka od tada je bio moguć, ali žena takođe mora da se složi. Ona mora biti pitana (običaj do danas sačuvan).

ŽENA U KUĆI. Jevrejske žene imale su slobodu kretanja, slobodno su izlazile iz kuće, nisu bile zatvarane, a mogle su imati svoj poseban šator ili odeljenja u kući. U njima su žene bile zaštićene, jer je bio običaj da se u te prostorije ne ulazi. Devojke su slobodno išle i van naselja po vodu. U određene dane, devojke i mladići sastajali su se na igru. Žene su slobodno izlazile na ulicu, stupale u razgovor sa muškarcima i zabavljale se.

Žena je bila gospodarica u kući, morali su je slušati sve sluge i sluškinje. Za muškarce je rad, po mnogo čemu sudeći, bio nešto što ponižava. Žena je zato morala obavljati mnoge poslove, pa i one najteže u polju, ako je nižeg porekla. Morala je donositi vodu, musti i čuvati stada i dr. Evo šta Talmud propisuje: „ove poslove mora žena da vrši svome mužu: da melje, peče, pere, kuva, doji svoje dete, sprema krevet i da radi sa vunom. Ako mu dovede u kuću jednu ropkinju, onda ne melje, ne peče, i ne pere, ako ih dovede dve, ne kuva i ne doji dete, ako dovede tri, ne treba da sprema krevet i da radi u vuni, ako dovede četiri, može sedeti u naslonjači”. Međutim, rabin Eliezer smatra da čovek može prisiliti ženu da radi u vuni ako ima i sto robinja, jer nerad dovodi do nemoralna. Nešto slično za muškarce nije propisivano. Muškarci su svoju dokolicu u znatnoj meri iscrpljivali u religiji, držeći ženu, i kada je imala vremena, uglavnom, po strani.

DECA. Jedna od Deset Božjih zapovesti glasi: „POŠTUJ OCA SVOJEGA I MATER SVOJU DA BUDEŠ DUGOVEČAN NA OVOM SVETU”. Iz ovoga se vidi da je tu žena bila izjednačena u položaju sa muškarcem. Od dece se zahteva najveća poslušnost, a zaštita majke bila je i veća nego oca: ko ruži mater, kao i oca - proklet je, a ko proklinje ili udari mater, kažnjava se smrću. Najvažnija dužnost za ženu u kući bila je da podiže decu i vaspitava ih, i to ne samo da budu čestiti ljudi već i pravoverni Jevreji. Mati je bila glavni nosilac kućnih poslova, a bila je i moralni stub kuće, čuvar svetinja, čistote vere i morala. Ova uloga žene bila je priznavana i visoko cenjena u Izraelu. Tako je žena, faktički, i pored potisnutosti i nejednakog položaja u odnosu na muškarca, svojom presudnom i vodećom ulogom u porodici ovu nejednakost umnogome kompenzirala, kako po pravima koja je imala, uticaju koji je vršila, tako i ugledom koji je po tom osnovu uživala.

ŽENA I RELIGIJA. Prema Tori, Bog je stvorio čoveka i ženu na svoju sliku i oni su ravnopravni u etičkim i moralnim domenima, ali ne u religijskom i ritualnom smislu (na primer, muškarci su išli tri puta dnevno u sinagogu da se mole Bogu dok je žena uvek ostajala u kući i tokom godine samo 3 puta obavezno odlazila u hram

na molitve). Prema ovom najstarijem zakonu jevrejske religije i prakse (koji umnogome važe i danas) žena je tokom nekoliko hiljada godina imala podređen položaj u odnosu na muškarca. Jevrejska je religija umnogome religija muškaraca. Skoro svi verski zakoni propisuju obaveze izričito muškarcima, a za žene se često samo iz opisa pojedinih događaja u Bibliji, posredno utvrđuju njihova prava. Žena je mogla prisustvovati prinošenju žrtve i imala je pravo da polaže ruke na glavu žrtvene životinje, što joj je kasnije ukinuto po Talmudu. Žene su sudelovale i kod žrtvenih ručkova. Međutim, žena je u jednom slučaju bila i obavezna da prinese žrtvu, i to posle porođaja, s tim što je mogla ući u hram samo kada je „čista“, 40 dana po rođenju sina, a 80 dana po rođenju ćerke.

Ima mnogo primera koji potvrđuju da je ženi u jevrejskoj religiji rezervisano drugorazredno mesto u molitvama Bogu i ritualima vezanim za to. Budući da nije imala onoliko vremena da čita i uči Toru, koliko muškarci, nije bila obrazovana u različitim religijskim diskusijama, a ne biti obrazovana u jevrejskom životu nosi negativan predznak. Ukratko, žena je u veri postala manje važna (možda nevažna), u raznim obredima (venčanje je prvi obred u kojem učestvuje društveno, pored dana punoletstva).

Ograničenja za ženu vide se i u tome što oduvek žena nije mogla biti svedokinja u religijskom sudstvu, njen potpis nije pravosnažan u religijskom sporazumu (kakav je bračni) i ugovoru (važi za ortodoksne Jevreje).

Mišna dopušta ženi da učestvuje u svečanoj pashalnoj večeri, ali se dodaje: „ona može jesti gde hoće“. U hramu žene su bile u posebnom odeljenom delu, nisu smele biti na mestu sa muškarcima, ali su oni mogli ući u ženski deo. Molitvu „Šema Israel“ - „Čuj, Izrailju“ sme govoriti samo muškarac, dok žene, deca i službe nemaju pravo na to. Ritualno remenje zvano „tefilin“, koje se vezuje oko ruke i glave sa kutijicom molitve, kao i „rese podsećanja“ na molitvenom šalu, nose samo muškarci. Žene su javno dolazile u hram, prisustvovalе bogoslužjenju, molile se, prinosile žrtvu, - ali **ŽENE NISU MOGLE VRŠITI SVEŠTENIČKU DUŽNOST**. Sveštenici su mogli biti samo muškarci, ali i oni ne svi, već iz plemena Levita. Za sve Jevreje su važili i važe i danas propisi o čistoti, a za sveštenike posebno. Žena, sa svojim fiziološkim funkcijama, pri takvim propisima o čistoći, „nepogodnija“ je za bogoslužjenje od muškaraca.

No, radi uravnoteženije i realnije slike stvari, napomenimo i to da je bilo i istaknutih žena, koje su značajne u religiji Jevreja. Tako su, pored istaknutih PROROKA muškaraca, tih svojevrstnih biblijskih intelektualaca i moralnih lučonoša, postojale i **ŽENE PROROČICE** - Mirjam, sestra Mojsija i Arona. Debora, Hulda i dr. Dakle, Bog (ili Jahve) svoju volju je objavljivao i kroz usta žene, ženskih proroka, izjednačavajući tako ženu i muškarca.

Jedna od deset zapovesti Božijih odnosi se na ženu:

1. Ja sam Gospod Bog tvoj.
2. Nemoj imati drugih bogova osim mene!
3. Ne pominji uzalud ime Gospoda Boga!
4. Svetkuj dan odmora (Šabat). Šest dana radi, sedmi se odmaraj!
5. Poštuj oca i mater svoju da budeš dugovečan na ovom svetu!
6. Ne ubij!
7. Ne čini preljube!

8. Ne kradi!

9. Ne svedoči lažno!

10. Ne poželi kuće, imanje i žene bližnjega svog! (Šozberger, 1996, 14)

JEVREJSKA OPŠTINA I AKTIVNOSTI ŽENE U NJOJ

Živeći tokom mnogih vekova rasuti po svetu, Jevreji su imali potrebu za negovanjem identiteta, te su u dijaspori stvarali organizovane jevrejske zajednice. One su i na ovim prostorima postojale gde god je bilo Jevreja, a postoje i danas. Jevrejske opštine su centri jevrejskog zajedništva, one igraju ulogu verskog i kulturnog pribežišta. U Novom Sadu Jevreji su se nastanili već daleke 1693. godine kad je Novi Sad bio malo naselje u podnožju Petrovaradina. Prva sinagoga bila je podignuta već 1717.g. Današnja, peta po redu, osvećena je 1909.g. Jevrejska zajednica je dala sinagogu na raspolaganje gradu da služi kao koncertna dvorana, a i sama je koristi za prigodne svečanosti.

Aktivnosti u Jevrejskoj opštini su prema sadržajima podeljene u sekcije. Obeležavanje verskih praznika vodi verska sekcija, kulturna zbivanja prati i promoviše kulturna sekcija, socijalno-humanitarnim radom bavi se socijalna komisija, takođe je organizovan rad sa decom i omladinom, postoje hor i folklor, a nekad je postojalo i sportsko društvo.

Ženska sekcija je ženska u nazivu, vode je žene, a njeni sadržaji su obrazovni, kulturni, odnosno zabavni, organizovani u vidu druženja sa gostima oba pola. Cilj svih ovih aktivnosti je okupljanje članstva, kao i prijatelja, negovanje verske i kulturne tradicije Jevreja i jevrejskog identiteta u dijaspori, uz bavljenje problematikom vezanom za ženu i sa ciljem njene afirmacije.

ŽENA U RELIGIOZNOM ŽIVOTU I TRADICIJI DANAS

Žena ima određenu ulogu u jevrejskoj tradiciji, jasno definisano mesto u religioznom životu, ali je, što treba istaći, njena uloga najizraženija u porodici i kući, odnosno u dobrotvornim, humanitarnim aktivnostima u jevrejskoj opštini. Ako želimo da opišemo angažman žene u religioznom životu Jevreja, treba najpre da kažemo nešto o tome kako religija prožima životni ciklus, odnosno svakodnevni život Jevreja, a potrebno je ponešto reći i o nekim pojmovima iz judaistike. Religiozni običaji obeležavaju i prate važnije, ključne događaje u životu pojedinca, a to su kod Jevreja: rođenje, proglašenje punoletstva, brak. Oni prožimaju i svakodnevnicu, pri čemu treba istaći poseban način ishrane, kao i obeležavanje *Sabata*, (subote) pa i ostalih jevrejskih praznika. Vid ispoljavanja religioznosti u grupi jeste odlazak u hram na bogoslužjenje, ali se grupni religiozni rituali održavaju i u kući, kada je porodica na okupu i, često uz prisustvo gostiju, svetkuje neki od jevrejskih praznika. Te događaje prate uz molitvu i karakteristična, tradicionalna jela. Religioznost prožima život pojedinca, odnosno porodice, u različitim vidovima. Oni variraju od striktno ortodoksnog, konzervativnog pristupa, koji karakteriše krajnje poštovanje religioznih molitvenih rituala, pa sve do tzv. reformskog.

Žena je iz pojedinih verskih manifestacija potpuno odsutna, dok je u drugim vidovima ispoljavanja judaističke religije njen nosilac ili bar neizostavna učesnica, sa tačno definisanom ulogom.

Da krenemo od hrama. Molitva u hramu ne može da se održi bez deseterice muškaraca starijih od trinaest godina, prisustvo žene se ne računa. Bogoslužjenje podrazumeva čitanje *Tore*¹, Svetog pisma, što je jedan od najsvetijih verskih rituala u hramu, a privilegija je muškaraca. Žene nemaju pristup u deo sinagoge gde se drži bogoslužjenje. Tamo pristup imaju samo muškarci i deca. Žene se okupljaju u zasebnoj prostoriji pored muškog dela, odvojene drvenim rešetkama ili, u novijim sinagogama, na galerijama.

U toku životnog ciklusa žena tri put može da pređe u deo sinagoge, u koji inače nema pristupa, deo gde se drži bogoslužjenje: Prvi put kad proslavlja *BAR MICVU*, odnosno punoletstvo. To je kad napuni dvanaest godina i uvodi se u red odraslih. Drugi put prilikom venčanja, a treći put na praznik *SAMHAT TORA*. Taj praznik obeležava kraj jednogodišnjeg ciklusa čitanja *Tore*, kada se svici *Tore* vade iz svetog ormara i pronesu kroz sinagogu, i tom prilikom ih smeju dotaći i žene, jednom u godini.

Običaj je da religiozne žene odlaze u hram na praznike *Roš Hašana* (Nova godina) i *Jom Kipur*, a o praznicima hodočašća *Pesah*, *Šavuot* i *Sukot* (tri puta godišnje) mogu, ali ne moraju.

Religiozni život kod Jevreja podrazumeva poseban način ishrane. *Košer* ishrana znači ritualno ispravnu hranu koja se kod Jevreja koristi preko 3.300 godina i neposredno proizlazi iz naredbe date od Boga (Druga knjiga Mojsijeva 23, 19-43; Peta knjiga Mojsijeva 14,21). Pored svetkovanja *Šabata*, *košer* ishrana je jedno od najbitnijih obeležja jevrejstva. U *košer* ishrani strogo su odvojena mesna jela od mlečnih. Te dve vrste jela ne mogu se zajedno ni pripremati, ni kuvati, ni čuvati, ni jesti. Posle uzimanja mesne hrane do uzimanja mlečnog obroka treba pričekati 3 - 6 sati. A posle mlečne hrane treba da prođe od pola sata do dva sata pre nego što će se jesti mesna hrana. Stoku i živinu mora zaklati osposobljeno muško lice zvano šakter. Klanje se vrši specijalnim nožem, veoma oštrom, iz jednog poteza. Stoka, odnosno živina se mora obesiti za zadnje noge da bi istekla sva krv.

Tako pripremljeno meso nosi se kući, gde ga dalje obrađuje žena. Meso se pere i drži u soli pola sata da bi so izvukla preostalu krv. U religioznim kućama postoje dva pribora, odnosno kompleta posuđa koje se drže odvojeno, jedan za mesna, drugi za mlečna jela.

Svetkovanje *Šabata* (subote) jedno je od glavnih obeležja jevrejske vere i smatra se najvećim praznikom. Subota je dan odmora² i uživanja. Dočekuje se u petak uveče svečanim obredom. Žena priprema svečani obed. Ispeče se pletenica *BARHES* (zove se još i *HALA*), a za večeru se priprema jelo od ribe ili nekog drugog mesa, sem svinjskog. Pre večere, domaćica pali sveće i izgovara molitvu na hebrejskom jeziku. Domaćin u petak predveče odlazi u sinagogu, po povratku blagosilja decu i čita molitvu *Kiduš*, ispija vino, lomi *barhes* i deli prisutnima. Žena u petak predveče takođe može da ode u hram, mada ne mora, pošto je njen zadatak da priprema večeru

¹ Tora je Pet knjiga Mojsijevih napisanih na svitku pergamenta, koji je namotan na dve drvene drške (Pavle Šozberger, 1996).

² Šabat je hram u vremenu što je neuništivo. To znači da nema presudan uticaj građevina hrama (sinagoga) za blizinu s Bogom. Šabat se obredno izvodi u hramovima. Šabat priprema u domu žena pa je ona tvorac hrama. Hram je dom.

i tri obroka za sutrašnji dan, subotu, kada se ne kuva. Subota se strogo poštuje kao dan odmora. Ne samo što se ne kuva, nego se u religioznim kućama skuvano jelo, od petka, 24 časa drži na specijalnim grejačima koji održavaju stalnu temperaturu, pošto su zabranjene i takve aktivnosti kao što je paljenje štednjaka, uključivanje prekidača za struju, korišćenje telefona, javnih prevoznih sredstava itd. Od poslova su subotom dozvoljeni samo oni najvažniji: serviranje unapred zgotovljene hrane, pomoć bolesnima, aktivnosti u slučaju elementarnih nepogoda i u nuždi pri odbrani¹

Jedan od velikih jevrejskih praznika, *Purim*, vezan je za ženu. Prema Bibliji, persijski kralj Ahasver razglasio je da traži novu kraljicu. Jevrejin Mordehaj, veoma cenjen na dvoru, nagovorio je svoju lepu nećaku Esteru da osvoji kraljevo srce. Svojom lepotom i inteligencijom ona je u tome uspela i postala žena persijskog kralja. Nedugo nakon toga, veliki vezir Persije, Haman, počeo je da kuje zaveru protiv Jevreja, buntovnog naroda sa drugačijim zakonima. Na tajnom sastanku je bacanjem kocke, određen dan napada na hebrejskom jeziku PUR, u množini PURIM. Doznavši za planirani napad od rođaka Mordehaja, Estera je postigla kod kralja da ovaj uzme u zaštitu Jevreje i kazni zaverenike. Tako je jedna žena svojom obdarenošću spasla Jevreje u Persiji, a jevrejski narod joj se za to odužio na najveći mogući način, unošanjem u svoju tradiciju.

U patrijarhalnom društvu žena je u religioznom životu oduvek imala podređen položaj. Razvojem društva ona je sticala prava, u mnogo čemu se izjednačila sa muškarcem, školuje se, dokazala se na profesionalnom planu. U novoj državi Izraelu, koja je proslavila tek 50 godina postojanja, jedan od uspešnijih političara njene kratke istorije bila je žena - Golda Meir. U savremenom Izraelu žene služe i vojni rok. U religioznom životu je, međutim, žena i dalje u drugom planu. U Americi su se desili neki presedani, nekoliko žena postale su rabini u okviru reformističke religijske struje, iako se to po verskom zakonu ne priznaje. Tradicija, posebno religiozna, kod Jevreja je od ogromnog značaja, teško izmenjiva - ona je omogućila opstanak ovog naroda kroz hiljade godina.

LITERATURA

Beck, A. Norman (1994), *Mature Christianity in the 21st Century: The Recognition and Repudiation of the Anti-Jewish Polemic of the New Testament*, The American Interfaith Institute/Wored Alliane, Crossroad, New York (expanded and revised version).

Brown, Ann (1996), *Obrana žene; feminizam i Biblija*, Stepres, Zagreb.

Fromm, Erich (1970), *Zaboravljeni jezik*, Zagreb, Matica hrvatska.

Glumac, Dušan (1930) *Socijalni položaj žene kod starih Jevreja*, Privrednik, Beograd.

Šosberger, Pavle (1996), *Osnovni pojmovi jevrejskih običaja i religije*, Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za kulturu.

¹ Na predavanju održanom u N. Sadu, Nabin Isak Astel je objasnio da je zabranjena 31 radnja na Šabat, dovodeći ih u vezu sa poslovima podizanja šatora u starojevrejskom društvu.

Naslovna strana Izreke otaca. Izdanje iz 1540. tiskano u Bologni.

IZREKE OTACA

Cijeli Izrael ima udjela na budućem svijetu, kao što je rečeno:

A narod Tvoj, svi su u njem pravedni, do vijeka će baštiniti zemlju, mog nasada izdanci, mojih ruku djelo, za slavu i diku. Iz 60,

I

1. Mojsije primi Nauk sa Sinaja, i predade ga Jhošui, a Jhošua starcima, starci prorocima, a proroci ga predadoše članovima Velikog sabora. Oni rekoše tri riječi: Avot
 - Budite uzdržani u sudu!
 - Podignite učenika mnogo!
 - Sačinite ogradu oko Nauka!
2. Pravednik Šimon bijaše jedan od posljednjih iz Velikog sabora. On bijaše rekao:
Na trima temeljima svijet stoji: na Nauku, na službi i na vršenju milosrdnih djela.
3. Antigonos iz Sohoa primi [Nauk] od Pravednika Šimona. On bijaše rekao:
Ne budite poput slugu koji služe gospodaru radi toga da bi dobili nagradu, već

Mira Poljaković, Subotica

ŽENSKA JEVREJSKA ORGANIZACIJA U JUGOSLAVIJI

Jevrejske ženske organizacije na tlu bivše Jugoslavije imaju dugu tradiciju. Pre početka II svetskog rata Jugoslavija je imala brojnu i uglednu jevrejsku zajednicu. U Jevrejskoj opštini u Subotici bilo je oko 6.000 članova među kojima su bili mnogi brojni priznati i poznati intelektualci, ne samo u svome gradu, nego u čitavoj Jugoslaviji i u Mađarskoj. Naravno bilo je sirotinje, o kojima se brinula njihova organizovana zajednica. Prelepa velika sinagoga u Subotici, čija ruina još uvek podseća da je bila jedna od najlepših građevina toga vremena, bila je premalena da prilikom naših velikih praznika primi pod svoje kupole sve Jevreje.

Nakon što je ratni vihor protutnjao, u svoj grad vratilo se svega oko 1.500 Jevreja, izmučenih logorom, poniženjima i svešću da su nepovremeno izgubili svoje najmilije, mnogi svoju decu, roditelje, da su brojne porodice izbrisane iz knjiga živih, da su ostali bez ičega, naročito bez nade da se novi život može nastaviti u gradu koji je dozvolio njihovu deportaciju. Većina ih je veoma brzo napustila Suboticu, nesposobna da živi sa avetima prošlosti, noćnim morama i nemogućnošću da u istom okruženju, ali pod novim uslovima, nastavi ili započne novi život. Većina se iselila u Izrael, nakon toga što su morali potpisati izjave da se odriču svoje imovine (ukoliko im je još nešto preostalo) da bi mogli dobiti izlazne vize i pasoše za put samo u jednom pravcu. Tako je ostala jedna okrnjena mala jevrejska zajednica na tlu bivše Jugoslavije, čiji su članovi bili spremni da ostanu, da istraju i ne dozvole da im se zametne svaki trag na ovim prostorima.

Predratne jevrejske zajednice imale su svoje ženske sekcije. Njihove članice, pridržavajući se strogo tradicije, bavile su se isključivo karitativnim radom, pripremom i proslavom praznika, brigom o deci i siromasima, dok su politiku svake zajednice i versku delatnost obavljali muškarci.

I nakon II svetskog rata većina jevrejskih opština osnovala je svoje ženske sekcije, čiji je rad bio sličan radu predratnih, ali u još težim uslovima, zbog velikog siromaštva i stalnog pritiska tadašnjeg režima da sve što ima veze sa nacionalnom svešću, verskim životom predstavlja maltene smrtni greh.

Međutim, 1990. godine tadašnja Ženska organizacija Jugoslavije primljena je u članstvo Svetske organizacije Jevrejskih žena (the International Council of Jewish women) koja je tada brojala milion i po članica. Osnovana kada i Liga naroda, ova organizacija je odmah po osnivanju počela da lomi okove prošlosti i započela je

borbu za priznavanje ženskih prava unutar zajednica kojima su pripadale. I ova organizacija se tokom svog postojanja razvijala u sve pozitivnijem smislu, prerastajući u jednu modernu, nepolitičku, nevladinu organizaciju, koja se aktivno bavi svim jevrejskim problemima u svim jevrejskim zajednicama sveta, zalažući se za sve norme za koje se zalaže i za koje se uvek zalagala organizacija Ujedinjenih nacija. Prijemom u jednu takvu svetsku organizaciju jevrejske ženske organizacije na tlu bivše Jugoslavije doživljava svoj nagli pozitivan razvoj i procvat. Odjednom jevrejska žena izlazi iz okvira koje joj je vlastita zajednica nametala stotinama godina, i pred njom počinje prerastati u modernu organizaciju da se otvara čitav svet. Raspadom Jugoslavije, prestao je da postoji i Savez jevrejskih opština za sve bivše republike, pa i jedinstvena Ženska organizacija. Međutim Ženska organizacija sadašnje Jugoslavije ne prestaje sa svojim aktivnim učešćem u radu Svetske organizacije i kao takva biva priznata po principu neke vrste sukcesije, kao nova Jugoslovenska jevrejska ženska organizacija. I dalje se bavi očuvanjem jevrejske tradicije, karitativnim radom, ali borba za ljudska, naročito ženska prava, jedan je od glavnih ciljeva rada. International Council of Jewish women (ICJW) svake godine ističe svoj moto i prioritet pri radu, npr. 1987. godina imala je kao moto „Borba protiv rasizma jeste borba za ljudska prava”, zatim 1998. godina - „borba za ženska prava jeste borba za ljudska prava”. Svoj rad uspešno sprovodi, jer ima stalne predstavnice u UN u Njujorku, Ženevi, Beču, UNICEF-u u Evropskom, parlamentu, naš glas se čuje i poštuje svuda.

Sve ovo prati i Jevrejska ženska organizacija Jugoslavije. Veoma je osetljivo tlo pokušaj modernizacije naših zakona koji regulišu porodične odnose. Kod Jevreja još uvek važe takozvani zakoni Halahe, stari skoro dve hiljade godina. Nema građanskog braka, žena ima samo ona prava koja su joj zacrtana bračnim ugovorom (Ke tuba) a to su pravo na izdržavanje, odevanje i novac za osnovne potrepeštine i sitnice, dok njenu sudbinu pre zaključenja braka određuje otac a potom muž. Muškarac može da se razvede kada god to poželi, a žena samo ukoliko muž pred rabinskim sudom da nedvosmisleni otpust iz braka, tzv. GET. Ukoliko muž nije voljan da je „otпусти”, ona ne može ponovo da se uda, biva izopštena i deca koju rađa sa drugim muškarcem imaju status vanbračne sa svim posledicama starih zakona.

Naša organizacija (ICJW), pa i jugoslovenska, već dugi niz godina pokušava da se izbori za promene u ovom pravcu. Trenutno organizacija broji dva miliona članica, ali još nije uspela sakupiti značajan broj potpisnica protiv ove institucije, odnosno radi donošenja propisa koji će na efikasan način sankcionisati ponašanje tvrdoglavog muža. Ovo je borba koju će morati nastaviti i buduće generacije, jer se mora biti veoma pažljiv, tradicija se ne sme kršiti, ne sme se tražiti ukidanje ovakve institucije, mora se izdejsstvovati rešenje koje otupljuje njenu oštrinu. Nama to izgleda lako i možda nevažno. Većina živi u mešovitim brakovima, sklopljenim pred matičarem, razvod se obezbeđuje veoma lako putem suda, međutim problemi nastaju u drugim zajednicama sveta gde Jevreji zaključuju brakove međusobom, pred rabinom, u Izraelu i tada žena zavisi od dobre volje, poštenja i humanosti muža.

Drugi segment rada ICJW, pa i naše zajednice, jeste aktivno razvijanje inter-konfesionalnih odnosa. Godine 1997. pod pokroviteljstvom Evropske unije održana je u Briselu I Interfaith conference. ICJW je bila jedna od učesnica, a ja sam imala

tu čast da budem članica naše delegacije. Bilo je pravo zadovoljstvo, veliki izazov danima sedeti zajedno sa muslimankama iz Alžira, Maroka, sa Palestinkama, i naravno predstavnicama svih ostalih konfesija. Na žalost, bez predstavnica Pravoslavne i Katoličke zajednice. Možete zamisliti koliki jaz razdvaja sve nas, a ipak smo se u bitnim stvarima složile, a to je borba za naša, ženska prava u okvirima naših verskih zajednica i za gradnju mosta među našim zajednicama, pri čemu niko ne treba da krši svoju tradiciju, veru, načela svoje veroispovesti. Po zaključenju konferencije odlučeno je da sledeća bude održana oktobra 1999. godine u Subotici.

Tokom svog izlaganja želela sam da slikovito iznesem razvoj naše organizacije, brzu metamorfozu od jedne zastarele konzervativne u modernu i svetski priznatu. Takav je naš cilj rada i mi ćemo ga i dalje razvijati, nadam se da ćete čuti još mnogo pozitivnog o nama.

ISLAM

U ime Boga Milostivog, Samilosnog

„1. Čitaj (proučavaj) u ime Gospodara tvoga koji stvara.

2. Stvorio je čoveka od ugruška (zakvačka).

3. Čitaj, a tvoj Gospodar je najplemenitiji.

4. Poučio je (čoveka) peru.

5. Pokazao čoveku ono što pre nije znao.”

Prva kur'anska objava (sura: Al'alek)

U ime Boga Milostivog, Samilosnog

„Tako mi *Vremena* svaki čovek je na gubitku osim onih koji *veruju* i *čine dobra dela* i jedni drugima preporučuju *istinu* i jedni drugima preporučuju *strpljenje*.”

(Sura: Al-'asr)

U ime Boga Milostivog, Samilosnog

„Reci: On, Bog je Jedan

On je utočište svakome

nije rodio nikog i nije rođen

i Njemu niko ravan nije.”

(Sura: Al-Ihlas)

Istinu je rekao Allah Uzvišeni

U Zapadnoj Evropi, uključujući i našu zemlju, postoje predrasude prema islamu onih koji su izvan islama, a procenjuju ga, posebno se argumenti tiču mesta žene u islamu. Najčešće se navode ustaljeni primeri za potvrdu neravnopravnosti žene u odnosu na muškarca iz perspektive hrišćanske vere ili moralnog sistema zapadnoevropske kulture. Oni koji dobro poznaju islam, i koji ispovedaju ovu veru ukazuju na nepoznavanje osnova izvora islama, a pre svega sadržaja svete knjige Kur'ana, koja je poslednja Božja poruka čovečanstvu. Predstavnici islama tvrde da je islam napredniji od drugih monoteističkih religija koje mu istorijski prethode: judaizam, hrišćanstvo i predislamski period u islamskom svetu. Da bi se ovaj dijalog mogao razumeti važno je uzeti u obzir istorijski kontekst razvoja islama u proceni sadašnjeg stanja žene u njemu. S obzirom na to da je o islamu uopte i o mestu žene u njemu malo pisano na srpskom jeziku (Takvim, 1997; Senaid Zajimović, 1996; Kur'an s prevodom, 1992), dajemo nekoliko osnovnih informacija na početku odeljka o

islamu, o ženi u njemu, koje mogu poslužiti za početni dijalog sa drugima. Međusobno upoznavanje putem samopredstavljanja jeste jedan od puteva ka dijalogu.

Do Muhamedovog prosvetljenja, Arapi su uglavnom bili višebožićki narod, vladala je poligamija, žena nije imala nikakvih prava (podatak koji se često navodi jeste da žensko dete nije bilo poželjno pa je često zakopavano nakon rođenja). Sa početkom objave Kur'ana otpočinje monobožićko verovanje prema kojem je Bog jedan, stvoritelj svega, neba i zemlje, svevideći i svemoćni, on je prisutan u našoj svakidašnjici svuda:

"Reci: On, Bog je Jedan
On je utočište svakome
nije rodio nikog i nije rođen
i Njemu niko ravan nije."

(Sura: Al-Ihlam)

Vernici (muslimani) treba da traže "znak" Božje dobrote i moći u fizičkom svetu u kojem žive. Uverenje je da ako ne uspeju da reprodukuju, prepoznaju, Božju dobrotu u vlastitom društvu, neće biti u vezi sa pravom prirodom Božje stvari. Ono što je zadatak vernika jeste da gleda svet sa pažnjom i znatiželjom i u njemu prepoznaje znakove svemogućeg Boga (ova upućenost na fizički svet Arape je uputila u istraživače pojava u prirodi).

Osnovu islama čini davanje milostinje siromašnima (propraćeno molitvom) čime se doprinosi stvaranju ravnopravnog društva svih njegovih članova.

Vernik se direktno susreće s Bogom. Hrišćansko učenje o Trojstvu i Oteloavljenju Boga u Sinu smatra se bogohulnim, jer Bog je jedan i jedinstven, svremeniski, svemogućći, ničemu nalik. U susretu sa Muhamedom Stvoritelj mu je rekao: "Bio sam skriveno blago; želeo sam da se objavim. I zato sam stvorio svet da bih mu se objavio". Islam uči da Boga ne možemo videti niti spoznati nego da ga prepoznajemo kroz njegovu aktivnost koja približava njegovo neopisivo biće našem ograničenom razumevanju. Zato je Bog u islamu doživljavan pre kao moralni imperativ nego spiritualna aktivnost.

U islamu se poštuju svi proroci Starog (Abraham, Mojsije, Jakov) i Novog zaveta (Isus Hrist) i poslednji veliki prorok u tom sledu - Muhamed: "Recite: Mi verujemo u Boga i ono što nam je objavio i što je objavljeno Ibrahimu, Ismailu; Isaku, Jakovu i potomcima njihovim i verujemo ono što je dano Musau i Isau (Isusu) i ono što je dano poslanicima od njihova Gospodara. Mi ne pravimo razlike između nijednog od njih: mi se Njemu (Bogu) predajemo". Islam poznaje iste anđele kao Božje izaslanike, koji su se objavljivali drugim prorocima (Džabrilo, Gabrijel, Gavrilo).

U svojoj knjizi Karen Armstrong (1995,161) konstatuje da su Muhamed kao prorok i pesnik i Kur'an kao tekst i teofanija, primer duboke usklađenosti koja postoji između religije i umetnosti.

Za samo 23 godine Muhamed je uspeo da ujedini arapska plemena i stvori jedinstvenu religijsku osnovu za njih iz koje su, zatim, nastale pojedine frakcije.

Muhameda su prihvatili mnogi preobraćenici, mnoge žene, robovi i oni koji u društvu nisu imali uticaja. U početku Muhamed nije zabranjivao muslimanima da se

klanjaju paganskim bogovima (kako je hrišćanstvo insistiralo), čime je obezbedio širok krug vernika (budući da su mnogi obožavali tri boginje koje su imale svoja svetišta).

Karin Armstrong navodi da je u Kur'anu Bog predstavljen kao Stvoritelj, Svevladar, onaj koji je izvan i iznad čovekovih perceptivnih mogućnosti. Da bi se njegova priroda koliko toliko odredila u Kur'anu mu se daje 99 raznih imena (ili atributa) na osnovu kojih se može rekonstruisati nedokučivost poimanja Boga. On je Apsolut, veći od svih i izvor svih pozitivnih kvaliteta koje nalazimo u svemiru: on je onaj koji daje život, koji zna sve stvari, koji rađa govor, koji vlada i satire neprijatelje ali je i krajnje milostiv, onaj koji oduzima ali i obilato daje, koji ponižava ali i uzdiže u neviđene visine. Taj Bog je jedan. Muslimani ispovedaju (kao i hrišćani i Jevreji): " Nema drugog Boga osim Alaha, a Muhamed je njegov Poslanik". Za razliku od drugih vera, muslimani priznaju verske aspiracije drugih: Muhamed nije nikada od Jevreja ili hrišćana tražio da pređu u njegovu veru (K. Armstrong, 1995, 167-168): "Muslimani su netolerantni prema nepravdi", a ne prema drugim religijama".

Kur'an uči da je Bog poslao mnoge glasnike na zemlju - svakom narodu po jednog, ukupno 124.000 čime se želi pokazati koliko ih je neizmerno mnogo Bog poslao da šire veru i glas o Njemu. Nema ničeg neobičnog u tome što Bog šalje svoje izaslanike, ono što je važno jeste poštovanje kontinuiteta Božjeg oglašavanja ljudima i zato islam poštuje prethodne Proroke ("Mi verujemo ono što je objavljeno nama i što je objavljeno vama. I naš Bog i vaš Bog je jedan i mi smo Mu pokorni").

Budući da je islam zasnovan na jednakosti svih, onda uključuje i jednakost polova. Kao i rano hrišćanstvo i islam je privukao mnogo žena, siromašnih i nezaštićenih. Važno je naglasiti da je u predislamsko doba, u Arabljana poligamija bila normalna stvar i žene su ostajale u domaćinstvima svojih očeva, muškarcima su imali neograničena prava u odnosu na nju. Sa početkom Muhamedovog rada odabrane žene su imale značajnu moć. Na primer, Muhamedova prva žena Hadidža uspešno se bavila trgovinom. Kur'an je strogo zabranjivao ubijanje ženske dece. On je ženama davao i zakonsko pravo na nasleđivanje i razvod (većina žena u to vreme na Zapadu nije imala ništa slično sve do kraja 19 veka). "Muhamed je podsticao žene da igraju aktivnu ulogu u poslovima plemenske organizacije (ume), a one su svoje stavove iznosile neposredno, uverene da će biti saslušane" (Armstrong, 1995, 174). Kur'an se dosta često obraćao isključivo ženama (posebne su sune o ženama), što izostaje u svetim knjigama judaističke i hrišćanske tradicije. Na primer, zabranjeno je polno opštenje sa svojim ženama u vreme posta; žena mora ići oborenog pogleda, uglavnom ne razgovara sa drugim muškarcima i dr.

Sa širenjem islama i većom aspiracijom muškaraca u njemu, smanjivala se uloga žena i njihova prava su se selila u privatnu sferu. Tekstove Kur'ana interpretirali su muškarcima na način koji je za muslimanske žene bio negativan. Samo jedan primer. Kur'an ne propisuje zar za sve žene nego samo za Muhamedove. Zar je simbol njihovo visokog statusa. Tokom vekova muslimanke su zatvarane iza zara da ih niko ne može videti i sakrivanjem u hareme učinjene su nevidljive za javnost sa obrazloženjem da je to za njihovo dobro. Tako da je u početku srednjeg veka položaj muslimanki bio jednako nepovoljan kao i njihovih sestara u judaizmu i hrišćanstvu zatvorenih u manastirske zidove širom Evrope (vidi detaljnije o Karmeličankama

kod Tereze od Avila). Ono što je novo čitanje Kur'ana teološkinja u islamu danas upravo je određivanje i tumačenje uloge žene u islamu na novi način čitanjem izvornog teksta. Pokrivanje žena, na primer, nije isključivo islamski običaj nego drevno kulturno nasleđe analogno onome u njegovim sestrijskim verama.

Nekoliko shvatanja o ženi u svetim knjigama islama. Nas primer, učenje o stvaranju čoveka u Kur'anu, Adama (Adema) i Eve (Have). Osnovno je shvatanje, za razliku od Biblije gde je Eva kriva za prvi greh, u Kur'anu je krivica podjednaka. Oboje su počinili greh, nakon toga se pokajali Bogu i On im je oprostio. Drugi primer je o Mariji (Mirjam) Isusovoj majci kojoj pomaže sam Isus u nadilaženju problema sa svojom sredinom.

U zaključku možemo reći da su sve vere manje ili više patrijarhalne, jer potiču iz patrijarhalnih društava. Postoje predrasude jednih prema drugima kojima je izvor neznanje, neobaveštenost, i jednostrano tumačenje tekstova u svetim knjigama, kakve su Tora, Biblija ili Kur'an, a ponajčešće u shvatanjima ljudi od ugleda u tim verama kakvi su poznati filozofi (Aristotel pre svega) i ljudi sa jakim teološkim ugledom. Osnovu za predrasudu čini tekst iz Knjige Postanka: Tertulijan je govorio ženama: "Zar ne znate da ste Eva svaka od vas? Božja kazna na vašem rodu živi u ovome vremenu, krivica nužno mora živeti takođe. Vi ste đavolja kapija, vi ste otpečatile zabranjeno drvo, vi ste prve napustile Božji zakon, vi ste ona koja je zavela onoga koga ni đavo nije bio dovoljno hrabar napasti. Vi ste na vrlo lak način zavele čoveka koji je stvoren u Božjem obličju". Augustin navodi da je u svakoj ženi Eva (dakle grešnica) i da je se otuda treba čuvati. Toma Akvinski je tvrdio da je žena defektna u odnosu na muškarca. U novijim vekovima Martin Luter je potencirao samo materinstvo kod žene ("ako se umore od toga ili čak umru, to nije bitno, neka umru pri porodu, zbog toga i postoje").

Već je u više navrata isticana (negativna) uloga apostola Pavla u određivanju uloge žene u hrišćanstvu, ali i drugih sastavljača dogmatskih tekstova pojedinih vera - hrišćanske u odnosu na judaističku ili islama u odnosu na hrišćanstvo koje su postale deo zapadnog kulturnog nasleđa.

Daju se osnovni podaci o ženi u islamskoj veri kako bi se čitaocima ovog teksta pružila osnovna suma znanja za budući dijalog među hrišćanskim i nehrišćanskim verama, u obliku intervjua Svenke Savić sa Munom Jusufspahić (Beograd). I ovde naše znanje nadopunjuju knjige i članci u kojima se može više doznati o islamu i ženi u njoj (Čarkadžić, 1998; Kaleši, 1967; Maksimović, 1967; Muhammad, 1997; Zajimović, 1996).

يَأْهَلِ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا
عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ
اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ مِّنْهُ فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهَى خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ
وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ
الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ
وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَن عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرْهُمْ
إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُوفِّيهِمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِّن فَضْلِهِ ؕ وَأَمَّا الَّذِينَ
أَسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا
يَجِدُونَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَأْتِيهَا النَّاسُ
قَدْ جَاءَهُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَأَعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ
فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

171 O sljedbenici Knjige, ne zastranjajte u svom vjerovanju i o Allahu govorite samo istinu! Mesīh, Isā, sin Merjemin, samo je Allahov poslanik, i Riječ Njegova koju je Merjemi dostavio, i Duh od Njega; zato vjerujte u Allaha i Njegove poslanike i ne govorite: »Trojica su!« Prestanite, bolje vam je! Allah je samo jedan Bog, – hvaljen neka je On! – zar On da ima dijete?! Njegovo je ono što je na nebesima i ono što je na Zemlji, i Allah je dovoljan kao zaštitnik.

172 Mesīhu neće biti zazorno da prizna da je Allahov rob, pa ni melekima, Njemu najbližim. A one kojima bude zazorno da se Njemu klanjaju, i koji se budu oholili, Allah će ih sve pred Sebe sakupiti:

173 vjernike koji su dobra djela činili On će prema zasluži nagraditi i još će im, iz obilja Svoga, više dati; a one koji su zazirali i oholili se – na nesnosne muke će staviti i oni neće naći sebi, mimo Allaha, ni zaštitnika ni pomagača.

174 O ljudi, dokaz vam je već stigao od Gospodara vašeg i Mi vam objavljujemo jasnu Svjetlost.

175 One koji budu u Allaha vjerovali i čvrsto se Njegovih propisa pridržavali – On će sigurno u milost Svoju i blagodat uvesti, i pravim putem Sebi uputiti.

Muna Jusufspahić, Beograd

ŽENA U ISLAMU: Intervju*

S: Danas se uglavnom smatra da su žene u islamu mnogo više obespravljene nego što su to u hrišćanstvu ili judaizmu.

M: To je zato što se ne poznaju dovoljno teološke osnove naše vere. Mi naglašavamo da je jedan Bog svih: Jevreja, hrišćana, Muslimana. Mi priznajemo sve Božje poslanike: Noja, Mojsija, Davida, Isusa, kao i Muhameda. Ne pravimo razliku između Božjih poslanika jer su oni u Božje ime određeni da ljudima prenose volju Božju i da slušaju Božje poslanike. Verujemo da je Isus božji poslanik, da je bezgrešno začet, ali ne verujemo da je Bogočovek, kako je usvojeno u dogmi pravoslavnih i katolika. Za nas je Bog neograničen i nikome i ničemu nije sličan, zato ne verujemo da je Isus slika Božja, Bog nije ničemu i nikome sličan. Boga niko nije rodio, on je apsolutan i večan. I zato ne verujemo da je Isus začet po Duhu Svetom kod žene, Marije.

Da bismo mogli nešto proceniti u tuđoj veri moramo je poznavati. Mislim da se malo poznaje osnova žene u islamu iz islamske perspektive. Pokušaću ukratko da istaknem nekoliko važnih stvari kako bi se one razumele iz neislamske perspektive.

U predislamsko doba (pre VI veka n.e.) položaj žene u ašapskom svetu bio je veoma loš. Muškarac je mogao imati više žena, mogao je raspolagati sa ženom kao robom, ubiti je, tući i sl. Islam je uneo novinu u tom smislu što je izjednačio muškarca i ženu u dužnostima i obavezama prema Bogu. Muž više nije mogao ubiti ženu, ženska deca se nisu uništavala kao deca manjeg reda u odnosu na mušku. Obaveza je muža u islamu da izdržava ženu, a ona ima svoju materijalnu sigurnost i ne mora u kuću materijalno doprinostiti.

Brak je u islamu ugovor (za razliku od hrišćanstva gde je on jedna od tajni, tačnije mistično sjedinjavanje supružnika sa Bogom preko Isusa Hrista). U ugovoru se sve precizira što se tiče supružničkih odnosa. Mužu Kur'an dozvoljava (najviše) 4 žene, ali ne preporučuje niti je to pravilo niti obaveza. To je dozvoljeno onima koji mogu da izdržavaju toliko žena i to po potrebi samo ako nijednu ne otpusti. Otac ugovara venčanje ćerke, on zastupa mladinu volju, govori u mladino ime, ali, ako neće, devojka se ne mora udati za muža (verenika) kojeg joj drugi odaberu. Za brak mora postojati saglasnost sa obe strane, to se najčešće ne naglašava u kritikama žene u islamu. Pravila civilnog braka u Evropi uglavnom su uzeta iz Serjata, o čemu se ovde malo zna.

*Intervju Mune Jusufspahić sa Svenkom Savić objavljen je u "Nezavisnima".

Da bi se oženio drugom ženom muž mora pitati prvu za dozvolu, ako su se tako dogovorili na početku braka, jer brak je ugovor u islamu. Muž, na primer, mora biti prema svim ženama pravedan, podrazumeva se da ih neće sve jednako voleti. Iza ovakvog postupka stoji uverenje da je Bog stvorio čoveka i zna šta mu je potrebno. Muž ne sme ići okolo i praviti blud, nego mu je dopušteno da se oženi još jednom ženom. Dakle, postoji čitav mehanizam međusobnih odnosa supružnika u takvoj zajednici koji se mora poštovati. Iz perspektive hrišćanskog braka ovakva situacija se može činiti nepojmljivom. Islam vodi računa o socijalnim stvarima i ravnopravnosti.

S: Postoje razlike u odnosu prema veri. Na primer, čini se da vera utiče da se islamski vernici više interesuje za političke stvari. Verovatno je i muslimanima jednako čudna strast hrišćana prema teško razumljivoj teološkoj debati?

Mi verujemo da islam nije poslat jednom narodu već čovečanstvu. Mi smo Božji robovi. To znači potpuno mu odani i predani, ne treba ovu reč razumeti u negativnom smislu kao da nas Bog izrabljuje. Musliman znači Bogu odan. U tom smislu shvatamo da su svi oni koji su Bogu odani muslimani, bez obzira na to da li su ove ili one nacije. Zato kažemo da je Isus bio musliman jer je bio potpuno odan i predan Bogu. Tačnije, bio je pravi musliman.

S: Čuje se i da je islam agresivan.

M: To je još jedna predrasuda. Islam zabranjuje nasilje. Može pojedinac odabrati nasilje, ali onda nije u skladu sa Bogom. Manje se ističe ono što je u teološkim raspravama poznato, da je islam vera tolerancije u punom značenju te reči. Zato se mi molimo zajedno sa svima koji se mole Bogu, a ne molimo ako se moli prorocima, a Isus je samo prorok. Mi poštujemo Muhameda kao Božjeg poslanika, isto kao i Isusa, ali se Bogu molimo i Njega slavimo.

Kao što je za Isusom išlo mnogo žena, zatim sirotinje i višebožaca, tako je i Muhamed privukao mnoge žene. Malo se zna izvan islama da je njegova žena Hatidža prva prepoznala u Muhamedu njegovo Božje poslanje, bila mu je verna saradnica i veoma sposobna u poslovima trgovine. Takođe se malo zna da je prva zapovest Kur'ana, jednaka za muškarce i žene: "Uči, čitaj, proučavaj u ime svoga Gospodara Boga!" Kur'an traži da žena bude obrazovana. Zato su žene uglavnom zauzele mesto učiteljica vere i poziv prosvetiteljki u islamu. To je različito od judaističke i hrišćanske tradicije gde žena nije čitala Toru, i mnoge druge aktivnosti vezane za biblijske tekstove nije imala slobodu da vrši.

Svakako da u Kur'anu postoje sve one žene koje postoje u Starom zavetu. Za neke je drugačiji tekst, ili je, pak, odnos islama prema nekima ženama drugačiji. Na primer, setimo se priče o Hagari i Sari. Hagara (Agar) je za muslimane velika žena, pramajka čitavog plemena. Ona je Ibrahimu (Abrahamu) rodila Ismaja, budući da njegova žena Sara nije mogla da dobije dete. Kasnije je njegova sudbina poznata. Prema ovoj biblijskoj priči jasno je da je Ibrahim (Abraham) otac svih: Jevreja, hrišćana i muslimana.

Mi poštujemo i Merjemu (Mariju), Isusovu majku. Ali ona nije imala muža, nju je pred svetom zbog bezgrešnog začeća, zaštitio sam Isa. On je kao dete progovorio: "Ja sam Božji rob". Verujemo da je Bog poslao Isusa da bi Jevreje uputio na pravi put. Islam ne poznaje ljudske odnose kakvi su Otac, Sin, Majka

Marija, ili Duh Sveti. Mislim da je nepoznavanje osnovne islamske dogme glavni razlog što hrišćani ne razumeju neke od osnovnih postavki u Kur'anu.

Nadalje, kao i u hrišćanstvu i u islamu je bilo žena mističarki koje su svojom verom davale primer drugima, jer su na poseban način opštile sa Bogom. Podsetiću vas na robinju koja je živela u dvoru, lepo je pevala i igrala. Živela je u Bagdadu, zapravo su je prodali kao robinju. Onda ju je jedan čovek učio Kur'an i Bog joj se javio. Zatim je ostavila sve i otišla u planinu gde je isposnički živela, lečila ljude besplatno, bila poznata svetica. Udaljila se od ljudi u planinu da bi bila bliža Bogu. Ali to ne znači da u islamu postoje manastiri, celibat i preporuka za odvajanjem i otuđivanjem od života na zemlji. Zadatak je svakog muslimana, rekla bih svih ljudi, da budu robovi Bogu i da u skladu sa propisima iskoriste svoj život. To se može postići postom, klanjati se, raditi i moliti se, i tako se približavati Bogu. Ne u odeljenosti od drugih. To je takođe različito od onoga što je ideal u hrišćanstvu.

Nadalje, kao i u hrišćanstvu i u islamu postoji pojam spasavanje sopstvene duše i duša drugih. Sudbina postoji. Svojom dovom (molitvom) mogu da je promenim. Moja molitva ide gore, prema Bogu, sudbina silazi sa neba, ako se one srednu - to je dobro, ako se običu, onda Božja volja ne susretne moju želju. Zajednička molitva je važna. Muslimani se pet puta na dan mole.

S: Ipak se mora reći da su žene u islamu uglavnom u kući.

M: Ali žena je pravni subjekt u Islamu, a ne samo objekt pripadanja, kao u hrišćanstvu. Tačno je da u sferi javnog života postoji razlika između muškarca i žene u islamu. Na primer, žene ne idu na sahranu. One mole, ali ne idu na sahranu, gde se ne sme plakati jer je teško duši pokojnika kada se plače. Nadalje, žene je uglavnom vezana za kuću, porodicu i odgajanje dece. U tom pogledu postoji takođe nerazumevanje žene u islamu. Proizvodnja ljudi je veoma značajna. Tu je žena glavni proizvođač.

Još jedna stvar se zamera ženama u islamu, a to je nošenje zara. Žene izvan islama razumeju ovaj postupak kao unižavanje žene. Treba znati da je moral žene najveća njena vrednost i otuda zar štiti njenu čast i ugled. U Kur'anu je uputstvo "Reci vernicama neka obore pogled svoj". Ravnopravnost žene u islamu vidi se u ekonomskoj sferi, a ne u načinu oblačenja. Žena ima svoj deo imetka koji ne unosi u porodičnu zajednicu (ako neće) i njime raspolaze kako hoće. Muslimanka raspolaze sobom, svojom imovinom, zato je njen položaj daleko bolji nego što se misli.

S: Da li u okviru studija na fakultetu ima predmeta koji se odnose na ulogu žene u teologiji, ili na zajedništvo među vernicima, kako je ekumenizam među hrišćanima?

U Kairu postoje teološke studije za muškarce i žene na kojima se izučavaju uglavnom predmeti vezani za islam. Nemamo poseban predmet koji bi se zvao ekumenizam ili nešto što bi ukazivalo na dijalog među hrišćanskim crkvama. Islam priznaje samo Boga. Trojstvo nije deo islamske dogme, niti je učenje o otelotvorenju Boga u Sinu deo islama. U vezi sa tim i feministička teologija ne postoji kao poseban predmet, ali, čini mi se ni na nekim drugim teološkim fakultetima u arapskom svetu. Bog je jedan i nije potrebno posebno nešto za žene u teologiji. Imamo uporedno proučavanje vera.

Izučavamo razlike među tipovima islama, raznim frakcijama: suni, šiiti i drugi. Više smo usmereni na razlike među nama, nego na one izvan islama.

IV deo: ŽENE U OSTALIM VERAMA

Hinduizam

Ursula Kine: *Hinduizam*

Budizam

Hariko Okano: *Budizam*

Konfučijanstvo

Sang-Hee, Lee-Sinke: *Konfučijanstvo*

Ursula Kine ukazuje na kontroverzno shvatanje žene u budizmu, uglavnom podsećajući na istorijske podatke.

Hariko Okano objašnjava (različite) položaje žene u budizmima Gautama Bude, u Mahajana budizmu i u japanskom, kako bi nam u ovim prostorima stvorila sliku o razlikama unutar ovog verskog učenja.

Sang-Hee, Lee-Sinke iznose istorijske i savremene podatke za konfučijanstvo u istočnoj Aziji, Kini i Koreji, sa fokusom na položaj žene.

U okviru napred datih podataka sa skupa uključićemo ovde i nekoliko radova stranih autorki koji se odnose na druga verska učenja koja kod nas nisu raširena, a deo su velikih svetskih religija: hinduizam, budizam i konfučijanstvo kako bi se pokazalo da je položaj žene u svim religijama deo ukupnog patrijarhalnog odnosa u kojem su žene uvek podređene, pre svega sa stanovišta moći u društvu u kojem se religija i filozofija osnažuju (Veljačić, 1978).

Tako se upotpunjuje suma osnovnih informacija o ženama u različitim verama i religijama kako bi se otvorio problem nužnog upoznavanja i vođenja interreligijskog dijaloga, pre svega štampanjem pojedinačnih studija u svakoj od ovde izloženih vera na način koji afirmiše pomirenje, ljubav i sestrinski dijalog među ženama i svima drugima u zajedničkom nastojanju da znanje pobedi neznanje i predrasude, da ljubav pobedi mržnju, da svetlo nadvlada tamu, da svako u sebi nadvlada sebe.

Hindus
Linda Kim Hindus

Budism
Linda Kim Budism

Konfucijstvo
Sung-Ho Lee-Sung Konfucijstvo

Linda Kim obitelj na koncertu u Los Angelesu
poboljšala na istoj lokaciji

Ursula Kinc

HINDUIZAM

Hinduizam je jedna od najstarijih religija čovečanstva, s neopisivo mnogo verskih oblika običaja, tako da je teško o njemu reći nešto uopšteno. To se tiče i viđenja i položaja žene u hinduizmu, iako se unapred može reći da ga karakteriše strogi patrijarhat, pošto su stvaraoci i prenosioci svetih spisa i učenja uvek bili muškarci bramani.

Ipak žena u hinduizmu, kao i u nekim drugim religijama, često ima i visoko simboličko značenje, ali je ono u suprotnosti sa njenim znatno nižim položajem u stvarnom životu. U svakom slučaju žene su u ranom, vedskom, periodu hinduizma, pre nekih dve i po do tri hiljade godina uživale viši položaj nego u kasnijim stolicima. Žene su kao i muškarci smele da nose svetu traku, znak viših kasti, da uče sveti jezik sanskrit i da učestvuju u verskim ritualima. Iz ranih upanišadskih dijaloga znamo imena više žena koje su kao i muškarci tragale za mudroču i prosvetljenjem. Kasnije je to bivalo sve teže i najposle je sasvim zabranjeno.

U osnovnim verskim tekstovima hinduizma, u Dharmasastrasu, žena se teološki svrstava na najniži kastinski stepen. Kao ni pripadnici te kaste, ni ona ne sme ni da recituje, niti da poznaje svete knjige Vede, niti sme da uči sanskrit. Žena se shvata isključivo u njenoj ulozi supruge i majke i nalazi se u doživotnoj zavisnosti ili od svog oca ili muža, ili kao udovica od svog sina. U klasičnom hinduizmu koji se razvio u ranom i kasnom srednjem veku, žene nisu imale pristupa najvišem verskom idealu askezi, meditaciji i odricanju od sveta. U jogi i u drugim školama hinduizma povremeno su postojale pojedine žene-askete, ali u široko prihvaćenoj vedanti žene su kategorički isključene iz ovog verskog ideala. Indijskim ženama je ovaj put otvoren tek u 20. veku i to u vezi sa razvojem Ramakrišna-misije. Počev od 1954. u njoj postoji posebna ženska grana koja je nazvana Sharada Devi Math po Ramakrišninoj supruzi. U ranijim stolicima u hinduizmu, za razliku od budizma i hrišćanstva, nisu postojale ženske zajednice ili manastiri. Još i danas su ovakve zajednice, osnovane posle nezavisnosti Indije, retke za razliku od indijskih redova katoličkih sestara čiji je broj značajno porastao.

Specifični zadaci žene (njena stridharma) ako su u tradicionalnom hinduizmu uopšte i opisani, odnose se skoro isključivo na domaćinstvo i porodicu. No žena ima izuzetan značaj, pošto je hinduizam religija koja se više praktikuje u porodici nego u hramu. Stoga se žena mnogo bavi dnevnim ritualom koji se obavlja u porodici i

o redovnim praznicima. Naučnice koje izučavaju hinduizam danas često se interesuju za običaje i rituale koji su od posebnog značaja za žene, tako da se u našem razumevanju hinduizma delimično otvaraju sasvim nove perspektive.

Pošto je žena bila isključena iz asketskog ideala, jedini preostali put za versko izbavljenje ili oslobađanje bio je *bhakti*, put intenzivne, naglašene emotivne religioznosti i predaje bogu. Mnoge poznate svetice su bogatoj *bhakti* tradiciji, koja stolecima karakteriše narodnu veru hinduizma, dale svoj stvaralački doprinos.

I u tradicionalnoj hinduskoj predstavi žene postoji veliko dvojstvo između visokog vrednovanja žene kao majke - vrednovanje koje pre svega potiče od sina - i potpunog potčinjavanja žene muškarcu koji ima moć i vlast. Savremene Indijke se s pravom žale da hinduizam nema prikladan verski uzor za nezavisni, samoopredeljeni položaj žene u današnjem društvu. Tradicionalnu indijsku ženu predstavlja Sita, u eposu Ramajana živo opisani svetli ideal postojane vernosti, požrtvovanja i tihe patnje, koji stvarne žene isto tako malo mogu da oponašaju kao i Mariju u hrišćanstvu.

Drugi, teško prihvatljivi verski ideal, koji se praktikovao najčešće među pripadnicima vojne kaste rajputa, jeste spaljivanje žene prilikom muževljeve smrti. Ovaj stari običaj se prvi put spominje u epu Mahabharata. On nije obavezan, već unekoliko dobrovoljni, oslobađajući ideal za koji su se neke žene opredeljivale da ne bi dospele u niski, prezreni položaj udovice. Umesto udovištva žena je mogla da ostvari visoki ideal *sati*, kojim su kreposne žene potvrđivale svoje potpuno pripadanje mužu, taj čin je bračnom paru donosio velik blagoslov, oprostaj grehova i visok ugled. Ovaj, za nas nečovečni, običaj zabranjen je 1829, ali se sporadično javlja i danas kao „strategija sticanja dostojanstva” u jednom nepravednom i ponižavajućem svetu u kome ženama nije data druga mogućnost za dostojanstveni nastavak života.

Među religijama, hinduizam je možda jedinstven po bogatstvu ženskih simbola, naročito u pogledu božjeg lika, i možda nigde drugde u svetu nije danas življe poštovanje boginja nego u Indiji. Ono se ispoljava na veoma različitim ravnama, od dvojstva božanskog lika majke seoskog hinduizma pa do metafizičkog principa sveobuhvatne velike boginje kojoj je sve potčinjeno. Bogatstvo indijskog lika božjeg obuhvata polaritet polova, tako da sve božanske pojave mogu da nađu izraza kako u muškom tako i u ženskom obliku. Bog u svetu deluje pre svega svojom stvaralačkom energijom, svojom *sakti*, a ona se uvek poima u ženskom rodu. Otuda to mnoštvo boginja. Ali i ovde postoji dvojstvo između dve različite predstave: boginja može da bude žena jednog od bogova ili samostalna boginja-majka koja je na istoj ravni sa muškim bogom, ili je čak i iznad njega, dok je boginja kao supruga uvek potčinjena muškom bogu. Polaritet između boga i boginje dobija i svoj likovni izraz i teološki odraz. Već Krišna govori u *Bhagavadgiti*: „Ja sam otac i mati svemira”, a indijska ikonografija zna i za androgini lik božji. U *Devimahatmy*, jednoj liturgijskoj himni iz 6. v. velika boginja *Devi* ili *Mahadevi* slavi se kao apsolutni princip i praosnova svekolike stvarnosti i kao ženski lik apsolutne lepote, snage i moći. Iako su neke boginje sa dva lica, pre svega *Kali* ili *Durga*, veoma kontroverzne, za žene je danas interesantno da ženski likovi mogu da predstavljaju apsolutno i da su boginje hinduizma simbolično povezane sa mnogim važnim kulturnim delatnostima. Tako *Sarasvati*, boginju mudrosti i zaštitnicu obrazovanja i kulture, slave školska deca kao i naučnici i umetnici, a *Lakshmi* je boginja lepote i bogatstva.

Počev od 19. veka u Indiji postoji aktivni ženski pokret koji je mnogo doprineo poboljšanju društvenog položaja žena u Indiji. Pokret za političku nezavisnost koji je doveo do oslobođanja od kolonijalne vlasti bio je pod jakim verskim uticajem lika boginje-majke i vere u njenu životvornu i delotvornu energiju. Zahvaljujući velikom doprinosu koji su dale borbi za nezavisnost, indijske žene su stekle veliko priznanje, i sam Gandhi ih je podržavao.

Mnogi imorpresivni ženski likovi iz indijske prošlosti, ali i ženski gurui sadašnjosti, mogu današnjim ženama da budu inspiracija i primer. Veliko nasleđe boginje u indijskoj verskoj literaturi i umetnosti sadrži obilje simbola i slika koje prenose duboke uvide u žensku stvaralačku snagu i samoopredeljenje; ono pozitivno uključuje žensku polnost u božanski život.

Kao i u drugim društvima i u današnjoj Indiji još postoje mnogi primeri ugnjetavanja i diskriminacije žena u praksi, tako da ni izjednačavanje pred zakonom, ni simbolično uzdizanje žena ne dolazi do izražaja. U krugovima obrazovanih žena u velikim gradovima na univerzitetima i po hramovima postoje vrlo aktivne ženske organizacije koje se zanimaju za poboljšanje društvenog položaja žena. Postoje i male feminističke grupe koje se okupljaju oko delhijskog časopisa *Manuski* u kojem se kritički diskutuje o raznovrsnim iskustvima indijskih žena.

Puno značenje žene u hinduizmu možemo da razumemo samo u slučaju da kritiku ne usmerimo samo na negativne crte zavisnosti i potčinjenosti, već da bolje upoznamo mnoge pozitivne aspekte, pre svega simboliku ženskog lika. U njima se kriju važni izvori za obnavljanje verske samospoznaje, ne samo za žene u hinduizmu, već za sve žene današnjice u potrazi za novim uzorima.

(„Rečnik feminističke teologije”, 1991, 111-114; prevela Lidija Dmitrijeva)

Haruko Okano

BUDIZAM

Budizam je svoj pogled na svet zasnovao na tradiciji stare Indije, koja je posle prodora Arijevaca u velikoj meri patrijarhalizovana. Na primer, *Kodeks Manu* (nastao od 2.v. pre Hr. do 2. v. posle Hr. zabranjuje ženama da izučavaju Vede, a upravo izučavanje Veda predstavlja put spasenja (9,18), a takođe i vršenje obreda (4.205-206). Ovaj zakonik, paralelno sa *Menciusom*, određuje potpunu zavisnost žene od muškarca u okviru tri poznate obaveze poslušnosti (5,148). Kroz *Mahabharatu* (4.v pre Hr. do 4.v posle Hr.), provlači se shvatanje da je žena po svom biću zlo, telesno i duhovno nečista, tako da samo njeno postojanje predstavlja opasnost za okolni svet. Ženskom principu se pripisuje čulnost, hirovita neuračunljivost, nesposobnost za mišljenje, spoznaju i razumevanje.

1. *Gautama Buda i žene*

Staroindijski neprijateljski odnos prema telesnom i polnom, koji je tako negativno obeležio sliku žene, prodro je u prabudizam. Budizam za centralni događaj života smatra buđenje ili posvećenje. Probuđeni odnosno posvećeni nazivaju se Buda. Prema asketskoj poruci prabudizma treba napustiti sva dobra ovoga sveta i ne vezujući se za otadžbinu težiti ka budizmu. Iz ovih stavova proizilazi i protivrečan Gautama Budin odnos prema ženama. S jedne strane se prezrive reči u odnosu na žene (u stilu poznih bramanskih tekstova) u *Pali-kanonu*, prabudističkom izvoru (2.-1. v. pre Hr.), pripisuju i Gautama Budi, a s druge strane, on je ženu smatrao bićem kome je potreban spas i koje je sposobno za iskupljenje, tako da je on najposle primio žene u svoju zajednicu nalik na redovničku. U pesmama *Terigata*, koje su nastale za života Gautama Bude, izražena je radost prvih budističkih monahinja, koje su ga u težnji ka unutarnjoj slobodi i blaženstvu posvećenja hvalile kao uzor. Jedan iskaz Gautama Bude prenesen u Agama-Sutri (22) važi kao dokaz njegovog egalitističkog stava: „Ko god koristio ovo prevozno sredstvo, bio muškarac ili žena, stiže do iskupljenja, do nirvane”. Ali Gautama Buda je morao da razreši jedan konflikt koji je poticao iz njegovog učenja sukoba osnovnog principa iz principa potpunog odricanja života, i stava da žena, na osnovu materinstva, otelovljuje one životne snage koje izazivaju volju za životom i „žed nastajanja”, te podstiču kružni tok egzistencija, dakle zlo. Stoga on stalno opominje svoje sledbenike da se drže podalje od žena, a ženama se prilikom verskih rituala inicijacije pored osam osnovnih

zapovesti nameće još 348 zapovesti (prema 250 kod monaha). One moraju da prihvate zahtev „savladavanja ženstvenosti“ da bi ispunile svoje budističke ideale. Ošišana kosa i bezoblična odeća za oba pola simbolizuju asketski način života. U Pali kanonu (Angutara - Nikaja I,1) ipak postoje malobrojni tekstovi iz kojih proizilazi da oba pola predstavljaju iskušenje jedan drugom.

2. Žene u Mahajana-budizmu

U Teravada-budizmu (nekada zvan „malo prevozno sredstvo“), koji je danas raširen najviše u Šri Lanki i Tajlandu, Gautama Buda se shvata samo kao učitelj i putokaz na putu spasa te svi, kako kaluđeri tako i kaluđerice, mogu da postanu Bude. I laicima oba pola koji se ne posvećuju direktno budizmu omogućeno je da steknu verske zasluge, ukoliko, u prvom redu, materijalno potpomažu kaluđere i kaluđerice. U Mahajama-budizmu koji je kao novi narodni pokret nastao oko 1. v. pre Hr. kao suprotnost Teravadi, a koji se sa svojom, univerzalnom ponudom spasa ukorenio u Kini, Koreji i Japanu, Gautama Budi se pripisuju natprirodne moći kako bi što više ljudi priveo spasu. U principu se svi probuđeni i prosvetljeni smatraju za bespolna bića; međutim, pošto u procesu obogotvorenja Gautama Bude, slika Bude dobija 32 obeležja, a jedno od njih je muški ud skriven u telu, učvrstila se ideja da je svako ko postaje Buda biće muškog roda kao istorijski Gautama. U Lotos-sutri (XII Devadata) stoji: „Telo žene je nečisto tako da ne može da bude sasud za prijem svetog učenja“. Sem toga, pred žene se stavlja pet prepreka. Najvažnija je da žena ne može da postane Buda. Da bi se razrešila ova suprotnost u univerzalnoj ponudi spasa po Mahajana-budizmu, došlo je do učenja o preobražaju žene u muškarca; do danas, međutim, nije postojao Buda u ženskom obličju, niti ima žena u „Čistom carstvu“.

Doduše učenje o apsolutnoj praznini (sunijata) koje je utemeljeno još u vreme Gautama Bude, a lepo je teoretski razradio Nagarjuna, implicira egalitarnu metafiziku (Vimamakirti-nirdesa-Sutra), jer prema tom učenju su svi koji postoje nematerijalna prividna bića, kako muškarci tako i žene. Time razlikovanje polova postaje besmisleno, iz čega sledi da ni pretvaranje žene u muškarca nije potrebno. Moglo bi se razmišljati o oba pola u potpunom čoveku. Ali takve konsekvence do danas jedva da su izvedene. Ipak je narodno verovanje u Kini i Japanu iz Badisatva Avalokitesvare (kin. kwannin, jap. kannon) razvilo predstavu o samilosnoj *Boginji-majci*.

3. Žene u japanskom budizmu

Uskoro posle uvođenja budizma u Japan (6.v. posle Hr.) prvo su osnovani redovi kaluđerica, koji su se zasnivali na starojapanskoj veri u harizmu *šamanki*, dok se muška grana razvila tek dvadeset godina kasnije. Unutrašnji verski život oba pola ne razlikuje se mnogo od onog u drugim budističkim zemljama. Međutim, centralizacijom Japana svešteničke funkcije kaluđera i kaluđerica dobijaju na značaju, pošto je budizam preuzimanjem određenih rituala za Teno-kuću (a time i za zemlju) imao zaštitničku ulogu. Sem toga kaluđerice od vremena Heiana (794-1192) nisu težile samo budizmu, već su vodile i domaćinstva kaluđera, koji su mogli nesmetano da se posvećuju duhovnim zadacima. Ovakva podela rada odražava socijalne odnose među polovima. Tokom vremena nastala je i značajna nejednakost među polovima:

dok su denominacije u vezi sa sklapanjem brakova i pristupanjem sveštenučkom redu prenesene na muškarce, iste funkcije su ženama (u nekim denominacijama) do danas uskraćene.

Počev od 9. v. učenje o negativnosti i grešnosti žene pojavljuje se kako kod muških tako i kod ženskih autora, što zahteva dalja istraživanja. To je stoga što su strogo asketski usmerene sutre (Lotos-sutra i mala Sakavati-viuka-sutra) prilikom usvajanja budizma u Japanu imale velik značaj. I shvatanje japanske prareligije šintoa sa njegovim tabuom u odnosu na krv, uticalo je na budizam. U delovima Japana su sve do početka 20. veka žene za vreme menstruacije i babinja bile izolovane od društva. Zabrane pristupa ženama na sveta mesta postojale su do nedavno. Izgleda, da je *Dogen* (1200 - 1253), osnivač Soto-Zen-škole, jedini koji je kritikovao učenje o preobražaju žene u muškarca i zabranu ulaska žene u sveta mesta (u poglavlju Raihai-tokuzni njegovog Shobo Genzo Ziimon-a). Inače je i on pokazivao sličnu ambivalentnost prema ženama kao i Gautama Buda. Mada je Amida-budizam kao narodni verski pokret razjasnio pitanje spasa žene, negativna slika o ženi je vrlo malo korigovana. Da bi ojačao nadu žena u spas, *Shinran* (1173-1262) je sam sebe označio kao „grešnijeg od svake žene”. Izgleda da su današnje Japanke, iako još jedva čitaju sutre i malo znaju o religiji, dosta toga prihvatile iz budističke i konfučijanske tradicije. Zato japanski feminizam nije potekao odavde, nego je sredinom 20. veka fašizam zloupotrebio boginje Sunca šintoizma. Tako je *Hiratsuka Raiho* 1911. za svoj ženski časopis *Seito* mogla da napiše programsku pesmu: „U početku žena beše Sunce, beše pravi čovek... Neka se opet uzdigne iz svog sadašnjeg bitisanja, u kome liči na bleđi Mesec koji živi posredstvom nekog drugog i sija u svetlu nekog drugog.”

(„Rečnik feminističke teologije”, 1991, 111-118; prevela s nemačkog Lidija Dmitrijev)

Sang-Hee, Lee-Sinke

KONFUČIJANSTVO

1. Istorija i socijalna struktura

Konfučijanstvo je iz pradavnih vremena preuzelo kult predaka. Od zapadne Cu-dinastije (oko 1050 - 770 pre Hr.) za njega važne, preuzelo je predstavu o nekom višem božanstvu koje se kasnije razvilo u neodrađeni pojam „nebo“. U doba nastajanja konfučijanstva je prihvatilo i mnoge bitne elemente taoizma i drugih religiozno-filozofskih predstava. Međutim kao filozofija morala i pre svega kao socijalna filozofija, ono je ipak više praktično-empirijski orijentisano. Izvori koji se pripisuju njegovom osnivaču *Konfučiju* (Kung-tzŃ, 551-479 pre Hr; Giles br. 1043) potiču od njegovih učenika, a zatim od njihovih. Od njih su tokom vremena stvorena ključna dela starog konfučijanstva, među ostalima i fundamentalno delo Lun-ji (*Razgovori /učitelja/*) koje, izgleda, sadrži uspomenu. Najvažniji među sledbenicima Konfučija je *Mencije* (Meng-tzŃ, 372-289 pre Hr, Giles br. 1522) koji je značajno uticao na uobličavanje konfučijanstva. Od mnogih reformatora pre svega treba spomenuti Ču-Shija (1130-1200, Giles br. 446), osnivača tzv. neokonfučijanstva. Veći deo stanovništva Kine skoro nikad nije prihvatio konfučijanstvo; većinom je to činilo plemstvo. U višem sloju društva, pogotovo među činovnicima, kako reakcionarno tako i idealističko konfučijanstvo nadmetalo se sa legalizmom, a u celom narodu sa taoizmom, a kasnije i budizmom. Najjači periodi konfučijanstva su bili kinesko Sung-doba (960 - 1279), vladavina korejske Ji-dinastije (1372-1910) i japanski Edo-period (1600-1867).

2. Konfučijanstvo i žene

U predistorijskom periodu u Kini kao i u drugim oblastima ne treba očekivati potpuno patrijarhalno društvo. Mi te oblike možemo samo da naslućujemo iz nekih dokumenata, ali ne možemo da ih rekonstruišemo. Međutim u istorijsko vreme pratimo ideološko i praktično učvršćivanje kineskog patrijarhata. To možemo, na primer, videti u smanjenju vlasti roditelja u korist oca. Sporadično su žene još dolazile na vlast (kao npr. carica Vu u 7. v. ili Tzu-Hsi početkom 20. veka), to se obično dešavalo ako je car, pre su bile slučajnosti kao kombinacija, bio nesposoban ili je rano preminuo, a njegova supruga energična i sposobna. Inače su žene bile isključene iz legitimnog predstavljanja vlasti. Carice su uvek vladale uz pomoć svog

klana, stričeva, braće, bratučedi i drugih. Ostale žene klana u tome ne učestvuju. Još i danas se ovaj vid „vladavine iza zavese“ prezire kako u sada komunističkim, tako i zapadno orijentisanim državama.

Konfučijanski red u porodici i državi (pet relacija) ne treba da se sprovede zakonima ili prinudnim merama, već vaspitanjem. Ne vrednuje se spoljnje, već isključivo moralno držanje (vrline, pravičnost). Ono se očekuje pre svega od „plemenitog“ muškarca koji je tokom dugih studija kroz raznovrsne vežbe usvojio socijalno ponašanje. Konfučijanstvo je dovelo do stroge podele društvenih staleža, iako je svako mogao da se prijavi na ispite za državne položaje. Prema ovakvom patrijarhalnom ustrojstvu žene nešto znače samo u porodici, ali ne i na nekoj društvenoj funkciji. Konfučijanska literatura, puna je primera koji upozoravaju na pogubne posledice samostalnog delanja žena.

U kasnije sakupljenim izrekama Konfučija žene se na sledeći način izjednačuju sa slugama: „Najteže je izaći na kraj sa ženama i slugama; ako im se približiš, postaju neskromni, a ako ih držiš na odstojanju, postaju nezadovoljni (Lun-ji, br. 25). Konfučijanstvo uvažava sedam razloga za razvod braka, koji muškarcu dozvoljavaju da ženu vrati u roditeljsku kuću: 1. nedovoljno poštovanje svekra i svekrve, 2. nemanje dece, što podrazumeva sinove, 3. ljubomora, 4. nemoralni život, 5. neizlečiva bolest, 6. brbljivost, 7. krađa (Knjiga običaja). Briga o muževljevim roditeljima je mogla da spreči razvod braka iz nekog od ostalih razloga, isto tako je raspad roditeljskog doma žene onemogućavao razvod.

Svrha konfučijanske porodice je obezbeđenje muških naslednika. Čerke ih interesuju samo u njihovoj funkciji služenja koja traje već dve hiljade godina. „Preživljavanje“ predaka zavisi od kulta predaka koji održavaju muški potomci. Stoga majke bez sinova nemaju značaja za porodicu. U naučnoj literaturi se vodi diskusija o tome da li je žena nekada mogla da učestvuje u kultu predaka; danas je ona iz njega isključena. Za njen položaj u porodici doznajemo iz „Tri pravila ženske poslušnosti“ (koje je postavio Mencije) po kojim ona mora pre udaje da sluša oca, posle udaje muža, a posle njegove smrti sina. Konfučijanstvo je dozvoljavalo jednu legitimnu glavnu ženu čije su sluškinje zajedno sa drugim ženama mogle da postanu konkubine. Njegovi etički postulati su se na žene odnosili samo u pogledu zahteva o stalnom služenju. Ako je u višim slojevima žena kao majka ili domaćica imala donekle ugledan položaj, u narodu je bila pravno nezaštićena, iako je bila bitan član u porodici. Žene nižih staleža bile su i jesu taoističke ili budističke vere, danas ponekad i hrišćanske.

3. Konfučijanstvo i moderna vremena

Konfučijanstvo koje se tokom dve hiljade godina duboko ukorenilo u istočnoj Aziji uprkos svima kritikama još uvek nameće socijalnu strukturu zemljama koje su ga iz davnina prihvatile delimično (Indonezija, Japan, Malezija, Singapur i Vijetnam) ili pretežno kao Narodna Republika Kina, Koreja, Tajvan. U privatnom životu to se ispoljava u omalovažavanju i potčinjavanju žena od strane muškaraca. Nedostaju koncepti za depatrijarhalizaciju konfučijanstva. Neretko se posle pregleda na ultrazvuk ženski embrioni odstranjuju, jer porodice prvo žele da imaju sina, a u zemljama sa politikom jednog deteta samo sina. U pogledu naslednog prava ćerke su najčešće veoma

oštećene, a zaposlenje znači samo prelazni period između školovanja i udaje. Iako konfučijanstvo svrhu seksualnosti u velikoj meri ograničava na reprodukciju, nije slučajno što u zemljama u kojima je njegov uticaj bio jak, zbog njegove ženomrzačke tendencije dolazi do procvata seks-turizma i da se žene izvoze kao seksualna roba.

Pod uticajem modernizacije i demokratizacije ponešto ipak počinje da se menja. Naročito žene pripadnice srednjih društvenih slojeva zahtevaju svoja prava. Hrišćanska misija je tome mnogo doprinela, s jedne strane učenjem o jednakosti svih pred Bogom i u spasu kroz Hrista, ali i osnivanjem brojnih ženskih škola koje doprinose emancipaciji za razliku od domaćih patrijarhalnih struktura sa kojima je konfučijanstvo povezano i koje ženama u crkvi nameće više obaveza no što im priznaju prava.

(„Rečnik feminističke teologije”, 1991, 118-121; prevela s nemačkog Lidija Dmitrijev)

POGOVOR

ELEMENTI ZA JEDNU FEMINISTIČKU TEOLOGIJU U JUGOSLAVIJI

U poslednjih trideset godina objavljen je znatan broj radova o teškom položaju žene u verama sveta (up. selektivnu biografiju na kraju knjige), posebno u hrišćanskim religijama (pravoslavnoj, rimokatoličkoj, protestantskim), manje u drugim (islamu, budizmu, hinduizmu/1/) na geografskom prostoru zemaljske kulge, a posebno u Evropi i Americi. Osnovana su međunarodna, regionalna i konfesionalna udruženja za pitanja žene u crkvama (posebno udruženja obrazovanih u teologiji), održani su mnogi međunarodni ili regionalni skupovi koji afirmišu novi način objašnjavanja žene u verskim tekstovima, verskim ustanovama i istoriji religije i civilizacije (Karin Armstrong, 1986, 199). Pokrenute su mnoge nove edicije knjiga, časopisa sa fokusom na feminističkom pristupu ženi u religiji. Osnovan je Ženski Sinod (1996), kao međunarodna organizacija žena teološkinja u crkvi i na univerzitetima širom sveta kojem je cilj da dovede u sumnju dobrnamernost muškog sinoda u svetu prema ženi i promovisanje snage teološkog promišnja iz ženskog ugla. Upravo je završena Dekada žena u crkvi (1988/98) koju je organizovao Svetski savez crkava. Na osnovu podataka se vidi raznovrsnost problematike žena u crkvama sveta i na različitim kontinentima. Stvorena je, dakle, potrebna mreža institucionalne organizacije pomoću koje treba da se promeni položaj žene u crkvi danas.

Sva ova organizaciona aktivnost žena u crkvi, uz dobru medijsku saradnju, doprinela je bržem konstituisanju nove interdisciplinarnе oblasti - feminističke teologije/2/ - kao one akademske grane teologije u kojoj se redefinišu osnovne postavke dogmatskog učenja i, posebno, uloga žene u verskom oblikovanju civilizacije. Naglašava se da je u prvim vekovima postojanja hrišćanstva, njena uloga bila značajna, da bi tokom vekova počelo i zakrepilo se njeno stereotipno poimanje samo u nekim funkcijama kakve su majka, devica, veštica, supruga (K. Armstrong, 1986), zahvaljujući određenim kulturnim i socijalnim mehanizmima potiskivanja žene u patrijarhatu.

U okviru ove discipline nanovo se tumače delovi svetih tekstova, kako bi se objasnio način na koji se dogodio pomak u zapadnjačkoj kulturi, posebno hrišćanstvu ka patrijarhatu. Za dokazivanje o nepovoljnom položaju žene u crkvenoj i svakodnevnoj praksi, one koje su u crkvi, oslanjaju se na podatke iz tekstova koji su osnov verskog učenja: za hrišćane Biblija/3/, za Jevreje Talmud, za muslimane Kur'an /4/.

One upućuju na to da se verska dogma ostvaruje u nekom konkretnom kulturnom i društvenom kontekstu koji uslovljavaju praksu crkve. Ona se prelama i potvrđuje u dogmi date vere, i obratno. Tako između dogme i prakse postoji uzajamni odnos koji jedna drugu izgrađuje.

Najčešći je postupak dokazivanja onih koji se protive promenama u crkvi, da se u okviru date vere naglašava ne sadašnje nego ranije loše stanje žene u društvu uopšte: hrišćani navode podatke za jevrejsku tradiciju, iz koje je hrišćanska izrasla (o potpunoj svojini žene kao materijalnog dobra muškarcu). U hrišćanstvu je novina da je "Hristos priznao dostojanstvo žena i njihovu jednakost s muškarcima pred Bogom, i On se obraćao njima kao punopravnim ljudskim ličnostima. Za Hristovo vreme ovo je bilo od prvoklasnog značaja. Time je stvorena era žena kao punopravnih učesnika u crkvenoj službi." (J. Rakić, 1990,207).

Predstavnici islama (nakon pet vekova postojanja hrišćanstva), navode podatke da su žene u judaizmu i hrišćanstvu podređene, ali to nije slučaj sa islamom (Muhammad, 1997) gde su one izjednačene i pred Bogom, ali i u svetovnom, tačnije, pravnom pogledu nasleđivanja i posedovanja imovine.

Kada je reč o podređenosti žene u drugim verama, situacija nije ništa bolja (up. podatke date u poglavlju IV).

Najčešće diskutovani tekstovi u hrišćanstvu vezani su za sledeće teme: prvi (Evin) greh (istočni greh) i njegove posledice za čovečanstvo do danas; obrazovanje žena; blud; pojava nove Eve, Device Marije, i početak otkupljenja greha; svedočenje i apostolsko nasleđe (pitanje sveštenstva); pravo žene na nasleđivanje; zla sudbina udovica; poligamija; pokrivanje glave velom (odnosno, lica zarom).

Bez obzira na mesta na kojima se iz teksta vidi da je žena manje cenjena u društvu i veri, doprinos žena u širenju vere - jevrejske, hrišćanske ili islama uvažavan je kod svih teologa danas: u Starom zavetu mnogo je brabrih, odanih, Bogu podložnih žena, koje su na ovaj ili onaj način gradile jevrejsku veru i svedočile o Božjoj milosti.

"U istoriji i u Svetom pismu čitamo o ženama koje su se veoma trudile na delu širenja Hristove vere. U Novom zavetu čitamo o Taviti (Srni) koja je bila puna dobrih dela i milosrđa, o Mariji, majci Jovana Marka, koja je ustupila svoj dom hrišćanskoj zajednici za bogoslužjenja; Lidiji prodavačici i pratilji sv.a. Pavla u njegovom radu na širenju hrišćanstva. Među mnogim ženama koje su putovale sa apostolima i Gospodinom Hristom bile su Joana i Suzana. Svojim sredstvima pomagale su Crkvi i učenike u njihovom radu za Crkvu. Kćeri Filipove bile su obdarene darom proroštva, što se u to vreme smatralo najvišim oblikom služjenja. Priskila je bila satrudnik a. Pavla. Između ostalog, ona je poučavala hrišćanskom učenju Apolosa koji je kasnije odigrao veliku ulogu u Korintskoj crkvi. Sve ove žene bile su važne za rani hrišćanski pokret i, u stvari, one su postavile osnov za razvoj institucionalizovanog sveštenoslužjenja žena" (J. Rakić, 1990,207).

Kao što su žene u hrišćanstvu doprinele osnivanju, širenju i institucionaliziranju zajednice od samog početka do danas, tako su žene u islamu nekoliko vekova kasnije, doprinele osnivanju, širenju i učvršćivanju islamske zajednice. U svom tekstu Iris Müller (1991, 121, 126) konstatuje da su 13 Muhammedovih žena "mnogo doprinele konsolidovanju ranoislamske zajednice, što je Muhamed i prihvatio". One su bile te koje su gradile, širile i osmišljavale Božju zajednicu onako kako je to Bog

tražio: strpljenjem, molitvama, iskrenim pokoravanjem, saradnjom sa drugima. Doprinos žena razvoju vere prema, podacima iz biblijskog teksta, dokaz je njihove vere i odanosti Bogu i Isusu Hristu, odnosno Muhamedu (što važi i za žene u drugim verama). Sposobnost žena da sarađuju, da okupljaju i međusobno izgrađuju grupu i zajednicu, iskoristili su muškarci u istim tim verama, za sopstveno učvršćivanje u hijerahijama moći i polako odstranjivanje umnih i duhovnih žena iz domena moći u crkvi koja se počela postepeno pretvarati u instituciju.

"U razvoju crkvene organizacije opažamo da su žene držale razne položaje u Crkvi. Bilo je vremena u istoriji kada su igumanije bile nastojnice ne samo svojih manastira nego i obližnjih gradova, kako po crkvenim tako i po svetovnim pitanjima. Neke igumanije su držale isti stepen uprave kao carice. Bilo je uobičajeno da su žene koje su vršile vlast u Crkvi u izvesnim istorijskim periodima oslovljavane sa "Njeno blagorodije". Na jednom mozaiku u crkvi sv. Prakside u Rimu javlja se titula "episkopa" iznad glave žene u velu po imenu Theodore. U 20. zakonu Turskog sabora spominje se episkopa Tirnija, a u Vatikanskoj biblioteci mogu se naći rukopisi sa podacima o "uvaženom ženskom episkopskom činu", što znači da su tako nazivane žene sa jurisdikcijskom vlašću. Ovo ne znači da su one bile episkopi, nego samo ističe njihovo uvaženo mesto u društvu" (J. Rakić, 1990, 270).

Đakonise. Stepen uvažavanja žene u crkvi može se meriti i mogućnošću da bude sveštenica, odnosno ona koja deli svete tajne: euharistije, krštenja, bolesničkog pomazanja, venčanja i dr. Najčešće mesto njenog osporavanja je upravo mogućnost vršenja svešteničkog posla. Za to se opravdanje nalazi u apostolskom nasleđu (Isus je crkvu ostavio Petru), ali se ne poriče postojanje đakonisa tokom razvoja hrišćanstva, naglašavajući, uglavnom da su one bile posrednice između episkopa i svetovnjaka (manji broj autora priznaje da su one i pričešćivale i obavljale sve obredne funkcije kao sveštenici). "Veruje se da je Fiba bila prva đakonisa, zatim Sofija (nazvana druga Fiba) i njene dve sestre, Olimpija (pomagačice i prijateljice sv. Jovana Zlatoustog u Carigradu). Podaci pokazuju da je u VI veku crkva Svete Sofije u Carigradu imala 40 đakonisa, pored 60 sveštenika i 100 đakona (prema podacima u radu Jasmine Rakić, 1990).

Nadalje, tokom rasta Crkve, različite žene doprinosile su da se razmišlja o položaju žene, pre svega u srednjevekovnom crkvenom, društvenom i političkom okviru sve do današnjih dana. Nekoliko izuzetnih svetiteljki pišu o štetnim radnjama sveštenika po crkvu, o različitim oblicima monaškog života i sl. Iz ovih podataka se vidi da pitanja podređenog položaja žene u verama nisu pokrenule feministkinje, niti teološkinje pod uticajem feminističkog pokreta u svetu danas, nego su oni na tragu mnogih učiteljica crkve ranije, sveticama, umnih žena u crkvi koje su u kontinuitetu kroz vekove ukazivale na slabosti crkve kao institucije i veličale Boga kao onoga kome duh i misao teže. Pre svega tragove nalazimo kod Hildegard od Bingena (12 vek), naučnice, književnice i znamenite svete, zatim kod reformatorke crkve Tereze od Avila (16 vek), pa kod Katarije Sijenske, a u poslednjem veku Edita Štajn (da pomenem one o kojima se u poslednjih nekoliko godina mnogo pisalo i u domaćoj literaturi). Feministički pokret u crkvama samo je intenzivirao ovu vrstu rasprave i ponudio neke konkretne akcije ženama u crkvama, pre svega koherentniju teorijsku teološku osnovu za raspravu kakav je Bog, na koji način se ljudi spasavaju (u hrišćanstvu), kakav je odnos Duha Svetog i Boga i slične teme.

Pokrivanje velom. Navodi se čitav niz primera kojima se potvrđuje uticaj kulture na religiju kao pokazatelj podređenosti žene u veri. Više puta je u literaturi ponovljeno ono mesto kojim se izražava zahtev za žene da pokrivaju glavu u svim javnim situacijama. Razlog za to drugačije je objašnjavan u jevrejskim, hrišćanskim i islamskim prilikama. U hrišćanskoj veri apostol Pavle uvršćuje ovaj detalj u sumu potvrde pokornosti mužu. U jevrejskoj tradiciji pokrivanje glave je kastinski znak, pripadanje bolje stojećoj familiji. Za razliku od toga, "jedini cilj vela u Islamu je zaštita. Islamski veo, za razliku od hrišćanskog nije znak čovekove vlasti nad ženom niti je znak ženine podčinjenosti muškarcu. Islamski veo, za razliku od onog iz jevrejske tradicije, nije znak luksuza i izdvajanja nekih udatih žena plemićkog roda. Islamski veo je samo znak skromnosti sa jedinim zadatkom da zaštiti žene, sve žene" (Sh. Muhammad, 1997,41-42).

Savremeni pravoslavni ljudi iz crkve pozivaju se na pokrivanje glave velom kao nužnim delom verske ispravnosti vernica. Na primer, u jednom tekstu iz verskog časopisa zamera se pravoslavnicima ženama što u crkvu ulaze nepokrivene glave i u tom pogledu treba da se ugledaju na muslimanke. Ovo je jedini primer koji smo pronašli u uporednoj analizi tekstova u verskim časopisima različitih konfesija, da se za pravoslavne žene kao primer navodi ponašanje iz islamske prakse. Očigledno je onda da su institucije različitih vera solidarne jedna sa drugom kada je u pitanju pokoravanje žene u crkvi, tada je efikasno svako sredstvo koje tome doprinosi. Inače, antagonizam i negiranje ispravnosti jedne prema drugoj, pre je pravilo nego izuzetak.

Ovome treba dodati i druga organizaciona crkvena pravila kojima se pokazuje neravnopravnost polova u crkvi. Na primer, istorijski gledano, žene nisu imale ista prava da prisustvuju Službi Božjoj, a i kada su prisustvovala za njih je bilo određeno posebno mesto, što se praktikuje i danas u nekim sredinama. U jevrejskoj zajednici žena nije obavezna da ide na Službu u hram, pogotovu ne da uči i čita tekstove, odnosno da bude obrazovana; u islamu i danas žene mole odvojeno od muškaraca, u nekim pravoslavnicima i katoličkim crkvama na našoj teritoriji žene su ili nazad u crkvenom hramu ili su na levoj, odnosno desnoj strani, ali svakako ne zajedno sa muškarcima. U pravoslavnoj crkvi ženama se preporučuje da idu u crkvu, ali joj je zabranjeno da ulazi u oltar jer je nečista. Drugim rečima, uvek postoji granica dokle se ženskoj osobi nešto dozvoljava u samom hramu u kojem se zajedno moli sa drugima.

Izvan hrama, postoji kao što je Bandić pokazao (1997) restrikcija kretanja žene: u nekim sredinama i kada idu na sahranu pokojnog, žene su u povorci iza muškaraca. U islamu ženama je u javnosti smanjen opseg kretanja: ne idu na sahrane. "Mi zaista jesmo svi jednaki po "carstvenom sveštenstvu", jer imamo iste plodove iz oltara - jednako se pričešćujemo Telom i Krvlju Gospodina", podseća nas Jasmina Rakić (1990, 208), ali smo u praksi nejednaki; odgovaraju žene iz iste prakse koje žele promene.

Obrazovanje žena. Za razvoj hrišćanstva istorijski i sinhrono, važno je obrazovanje o veri i za veru, i to svih, bez obzira na pol. Tokom istorijskog razvoja crkve, kako je pokazano u različitim studijama, žena nije imala jednak pristup obrazovanju za veru, čak se mogu ustanoviti različiti stepeni zabrane: od potpune, do delimične, ali uvek više od one za muškarce. Da bi žene mogle biti punopravne članice verske zajednice podrazumeva se da je važno njeno versko i opšte obrazovanje, koliko i za muškarce, što ni danas nije pravilo u hrišćanskim crkvama: podaci

pokazuju da je mnogo više obrazovanih muškaraca od obrazovanih žena u manastirskom životu.

Iz Prve poslanice Korinćanima (14,34-35)/5/ vidimo da žena može saznati, i biti obrazovana, preko muž. kao posrednika. U jevrejskoj tradiciji, prema Talmudu žena je isključena iz poučavanja Tore, tačnije iz obrazovanja za veru (u prvom veku je Eliazar rabin naredio: "Ako i jedan čovek poduči svoju kćer Tori to će biti kao da ju je podučio bludu"). Žena je zapravo smatrana nižim bićem pa joj obrazovanje nije primereno. Predstavnici islama ističu da to nije slučaj kod njih i da žena može govoriti, tačnije raspravljati, ukoliko ima pravo i to pravo može sebi izboriti (Muhammad, 1997,26). Obrazovanje u islamu je podjednak zahtev za oba pola jer je potrebno čitati Kur'an i produbljivati veru.

Nekadašnje stanje o obrazovanju žena u crkvi nalazi se kao posledica i u današnje vreme kod nas. U periodu od 50 godina (1945-95), ateistička društvena i politička orijentacija nije davala mnogo prostora verskim zajednicama i organizacijama. U postkomunističkom periodu verske zajednice pronalaze svoje polje aktivnosti. U tom procesu se oseća potreba za obrazovanjem laika o različitim aspektima religije, ali i onih koji će neposredno raditi u crkvenim organizacijama i sprovoditi programe. Drugim rečima, versko obrazovanje postalo je jedno od važnih sredstava za delovanje svih konfesija među odraslima i mladima, muškarcima i ženama pa se uočava tendencija porasta žena koje se upisuju na teološke fakultete (Kuburić, 1998). Teološko obrazovanje još uvek stiče manje devojaka nego muškaraca (i u srednjoj školi za islam u Novom Pazaru).

U analizi planova i programa uočava se da nema mnogo predavanja iz uporedne religije u kojima bi studentkinje i studenti naučili mnogo više o drugim religijama. a ne samo o svojoj, o ženi u veri. gotovo ništa se ne uči, što danas ipak nije očekivano. U okviru nastave na ovim institucijama sprovodi se uglavnom ustaljeni (muški) patrijarhalni koncept obrazovanja o ulozi muškarca i žene u crkvi. Ta perspektiva zakrepljuje postojeći marginalni i nevidljiv status žene u crkvi kao instituciji: nema žena u hijerarhijskim strukturama moći, njeno stvaralaštvo se nedovoljno vidi, njene prednosti (sposobnost za saradivanjem i pregovaranjem) svedene su na one situacije u kojima žena nema moć (rad sa bolesnima, starima i sl.).

Suprotno tome, i svetu je već 20 godina aktivno učešće žena teološkinja u preispitivanju uloge žene i muškarca u crkvi kao instituciji i Crkvi Hristovoj kao onoj jedinstvenoj, sabornoj, katoličkoj. Ako je teologija učenje o Bogu, onda je feministička teologija učenje o Bogu iz perspektive žene. Tri su osnovna domena takvog rada.

1. Kritička interpretacija same dogme (na osnovu kanonskih tekstova koje je crkva kao institucija usvojila, posebno onih delova koji se odnose na žene: apostolat, prvi greh, trojstvo i sl.), ali i crkvenih dokumenata iz istorijske i savremene perspektive.

2. Uporedno interpretiranje dogmatskih tekstova i onih koje je crkva isključila iz svoje vizure, a u kojima ima više podataka o ulozi i značaju žena u početku stvaranja hrišćanske tradicije i njenom održavanju u XX vekova.

3. Iznalaženje novih mogućnosti povezivanje među crkvama, hrišćanskim i nehrišćanskim, u okviru već razvijenog ekumenskog programa, da bi žene doprinele onome što je Isus želeo da Crkva bude jedna.

1. Tumačenje biblijskog teksta jedna je od važnih stvari u obrzovanju žena teološkinja. Tumačenje biblijskog teksta od strane znalaca, sveštenika i ostalih iz crkvene hijerarhije tokom razvoja crkve znatno je doprinelo različitim oblicima diskriminacije koje je crkva usvojila kao deo učenja. To je znatno doprinelo da vernici pojedinih crkava steknu negativan stav prema drugima. U dogmatskom učenju nekih vera eksplicitno je zabranjeno kontaktiranje sa predstavnicima druge vere. Različiti oblici veličanja sopstevnog i negiranja tuđeg doveli su izvan crkve, a onda i u njoj do rasizma, nacionalizma, koliko i seksizma i konfesizma. Kako se postepeno događao ovaj proces, mogu se pratiti izvori u različitim domenima, pa je jedan od zadataka feminističke teologije upravo da iznese na videlo kako je do toga došlo u tumačenju biblijskog teksta.

Jedan primer je iz Starog zaveta - ženidba Hošeja (Hoš 1,2-9) to pokazuje. Bibličari se danas ne slažu u tumačenju odrednica koje se odnose na Hošeovu ženu Gomeru u značenju reči 'bludnica', 'deca bludnička', 'zemlja se odmetnula bludu'. Ovaj tekst je dugo tumačen kao primer grešnosti žene pojedinke, ali i ženskog roda. Novija tumačenja su krivicu i blud pripisala celom narodu, celoj zajednici onog plemena koje je razvratno i odmetnulo se od Boga. Ovo novo tumačenje moglo se ponuditi kada je napredovala analiza biblijskog teksta zahvaljujući napretku u disciplini analiza teksta (poslednjih trideset godina) u domenu nauke o jeziku. Utvrđeno je da je u prvobitni tekst kasnije umetnut deo koji je upravo diskutabilan o ženi bludnici i deci bludničkoj (Adalbert Rebić, 1998, 17).

Primer pokazuje da se u tumačenju pojedinih delova u Bibliji mora voditi računa o slojevitosti teksta, sa stanovišta vremena, ali i tekstovne forme. Drugo, da je tumačenje biblijskog teksta uvek iznova u datom kulturnom i socijalnom kontekstu u kojem se istovremeno prelamaju i nova znanja iz drugih disciplina nauka i umetnosti koje mogu, ali ne moraju, teologiji biti bliske. Na primer, sasvim su kompatibilna istraživanja u arheologiji, ali naizgled nisu iz genetičkog inženjeringa sa teologijom, što smo svedoci danas da jeste.

Stvaranje novih sistema vrednosti u jednom društvu, nanovo se odsijava u tekstu Biblije. Tako se danas na nov način iščitavaju mesta u kojima se žena predstavlja, naročito ona u kojima se negativno predstavlja.

Diskriminacija (seksizam) u crkvenoj praksi pokazuje se u jeziku i to u različitim njegovim vidovima. Jezik ima veliku moć ubeđivanja, pomoću jezika delujemo na druge tako da oni, pre svega vernici i vernice, usvoje ono što im se jezikom pruža. Onda i jezičkom formom. Pomoću jezika mi ideologiziramo auditorijum, ne samo vernički, naravno, nego uopšte okolinu. Zato je jezik od davnina bio središte teološkog razmišljanja i teološkog oblikovanja verničke prakse.

Razlozi za diskriminatornu praksu prema ženi u različitim hrišćanskim verama delimično proizlazi iz prevoda biblijskog teksta na druge jezike, pa i na naš. Nekada je u prevod utkan kulturni ili društveni kontekst jezika u koji se prevodi.

Drugi izvor diskriminacije u jeziku jeste u svakodnevnoj jezičkoj praksi sveštenika u crkvama (u propovedima, obaveštenjima, razgovorima u crkvi/7/ i oko crkve).

Apostolsko poslanje. Ovaj termin podrazumeva da u hrišćanskim crkvama, pre svega pravoslavnoj katoličkoj, sveštenuku funkciju mogu vršiti samo muškarci. Kao osnovni razlog navodi se podatak da je Isus je ostavio Crkvu Petru/8/. Uzimamo u obzir da je Petar u osnovi bio deo patrijaralnog vremena i društva u kojem je živeo.

Za razliku od Isusa koji je imao viziju jednakosti svih, Petar je silom svoje svetovne tradicije, počeo isključivati žene iz odgovornih obrednih događaja u budućoj crkvi kao instituciji.

Mediji. Svi se slažu da se mesto žene u postojećim veroispovestima mora poboljšati: crkvene organizacije, laici, same žene. Način na koji do promene treba da dođe različito se navodi. Ljudi koji su u postojećoj hijerarhijskoj strukturi crkvene organizacije, pre svega u pravoslavnoj i katoličkoj, slažu se da je potrebno stvoriti bolje uslove da se ono što je prirodni dar žene još više razvije: materinstvo, posredništvo, promicanje vere i dušebrižnički rad.

Oni koji su u okviru postojeće hijerarhijske organizacije, a traže radikalniju promenu jesu žene. Jedne u okviru crkve traže promenu tako da zahtev za rukopoloženje žene u crkvi bude zamajac ukupnih promena u crkvi (ukidanje celibata za sveštenika u katoličkoj i sl.). Druga struja je umerenija i smatra da do boljeg položaja žene u crkvi može doći ukoliko se dogodi najpre demokratizacija unutar crkve, pa se kao nužna posledica reši pitanje rukopoloženja žene u njoj. Obe struje traže izmenu biblijskog teksta, prevoda (za engleski i druge jezike) u kojima će se izbeći seksistička upotreba, ali i mnoga mesta interpretirati na novi način.

Zahtevi su dobro obrazloženi, postali su dostupni većini žena sveta organizovanih u međunarodne, regionalne, institucionalizovane (verske) organizacije, što garantuje početak promena i u verskim hijerarhijama. Kvalitativnu promenu, međutim, ne treba očekivati ni tako brzo, ni tako jednostavno. Oni koji imaju moć – neće je dobrovoljno predati.

NAPOMENE

1/Teslina Nasred (1995,227-228), navodi sledeći primer lošeg položaja žene u vedskim spisima: "Jednoga dana pri ulasku na groblje ugledala sam natpis "Zabranjeno za žene". Bilo mi je to prvi put. Do tog trenutka sam znala da je ulazak na groblje zabranjen životinjama. Verovatno da se zabrana odnosi samo na životinje i žene.

One, dakle, na groblje mogu ući samo u mrtvačkom sanduku. Da li to znači da im, konačno, smrt otvara vrata ka slobodi?"

2/Dobar izvor podataka za ovu disciplinu može se naći u "Rečniku feminističke teologije" Elisabeth Gossman, et al. (1991), kao i iz bibliografija objavljenih na internetu.

3/ U Starom zavetu: Postanje 2,4-3,24; 11,69-74; 18,9-16; 51,24-30; Levitski zakonik. 12,2-5; 18,18; 20,10; 21,13 Knjiga propovednika 7,26-28; Knjiga Sirahova 22,3; 25,19-24; 42,11; Ponovljeni zakon 22,7 i 22,; Poslovice, 6,20-7,27; Brojevi 5,11-31 i 16-18; Prva knjiga kraljeva, 11,3; Druga Samuelova, 5,13;u Novom zavetu: Matej,5,31-32 Prva poslanica Korinćamina, 11,3-10; 14,34-35. Prva poslanica Timoteju 2,11-15);

4/Posebno sure IV: "Žene" (str.77-106).

5/"Žene vaše - kao i u svim crkvama svetih - da ćute u zboru, jer se njima ne dopušta tu da govore, nego treba da su pokorne, kao što to i zakon kaže. Ako li hoće čemu da se nauče, kod kuće muževe svoje neka pitaju, jer se ženi ne pristoji da govori u crkvi" (1 Kor 14,34).

6/Upotreba formi ženskog roda za zanimanja žene i crkvi različita je u različitim crkvenim tradicijama: dok se u okviru (hrvatske) katoličke dosledije upotrebljavaju i termini za zanimanja žena u crkvi (kateheta/katehetica), dotle se u pravoslavnoj to čini rede. Predlog je ovde za doslednu upotreba ženskih formi za poslove u crkvi koje obavlja žena: kateheta/katehetica; sveštenik/sveštenica; vernica/vernica; đakon/đakonisa; svetica/svetac.

7/U jednoj od crkava osobe koje su zadužene za vođenje brige o crkvi, su žene: sakristanke. One uglavnom obavljaju sve poslove vezane za svakodnevnu rutinu u crkvi i tako ih svi nazivaju. Na kraju godine se sveštenik zahvaljuje svima koji su doprineli da se život u crkvi nesmetano odvija: "Zahvaljujem se našim sakristanima"... U trenutku kada žene treba da dobiju javno priznanje i potvrdu za svoj trud o njima se govori kao o muškarcima. Sveštenik ima i dobar argument za svoju govornu praksu: prema gramatici neodređeni ili opšti oblik je muški, a ženski je izveden. U jednu, naizgled, nevažnu jezičku praksu, preslikan je opšti koncept shvatanja žene kao one izvedene iz Adamovog rebra.

Drugi primer je takođe mali, ali odslikava opštu šemu. Jednom nedeljno se detaljno čisti crkveni prostor i to obično rade žene. Sveštenik će za vreme Službe Božije, dakle javno, uvek najaviti ko su te osobe: "Ove nedelje crkvu čiste naše sestre Mira Jović i Edita Varga". Svaka je vernica počašćena što se njeno ime pominje i njen doprinos vidi. Jednoga dana se javio jedan mladić da čisti crkvu. Sveštenik je na kraju Službe Božje najavio: "Ove nedelje crkvu čiste naša braća Irena Žunić i Ivan Melatov". U trenutku kada jedna muška osoba ulazi u već zacrtan prostor žena, onda ceo posao biva imenovan po njemu (alternativna jezička mogućnost je: naša sestra Irena.. i naš brat Ivan...). Primere navodim da potvrdim na njemu kako je u svakodnevicu polako klizio proces brisanja žena iz vidljivosti u crkvi, najpre jezičke.

Mnogi će, pročitavši ove primere, reći da su oni minorni, pojedinačni i ne predstavljaju pravilo. To je tačno, ali su takvi pojedinačni primeri postepeno pretvoreni u pravilo koje je na kraju zaokruženo u formi različitih restrikcija za ponašanje žene u crkvi tokom vekova (uporedi druge vrste podataka u radu S. Savić, 1996).

8/Evangelje po Luki:" Uveče toga istog dana, prvog u tjednu, dok su učenici u strahu od Židova bili zatvorili vrata, dođe Isus, stane u sredinu i reče im: "Mir vama"! To rekavši pokaza im svoje ruke i bok. I obradovaše se učenici videvši Gospodina. Isus im stoga ponovo reče:"Mir vama! Kao što mene posla Otac i ja šaljem vas." To rekavši dahne u njih i kaže im: "Primate duha svetoga, kojima otpustite grijehe, otpuštaju im se; kojima zadržite, zadržani su im".

Treba praviti razliku između dveju reči koje se često naizmeničko upotrebljavaju u biblijskom tekstu: *učenici* i *apostoli*. *Učenici* je širi pojam i određuje sve one koji za Isusom idu, što, kako znamo, i žene. Reč *apostoli* odnosi se samo na dvanaestoricu koje je Isus odabrao. U biblijskom tekstu koji se najčešće navodi kao potvrda da je Isus svoje zaveštanje dao muškarcima, tj. apostolima, vidimo u prvoj rečenici upotrebljenu reč *učenici*, a ne *apostoli*, ili dvanaestorica. To znači da je bilo više raznog sveta, dakle i žena (sigurno Marija i Magdalena) koje su takođe dobile Duha Svetoga, odnosno snagu apostolata.

Apostolsko nasleđe se vidi iz Evangelja po Ivanu (21, 1-19 i 21, 1-14). Nakon što je uskrsnuo od mrtvih upita Isus Šimuna Petra: "Šimune Ivanov, ljubiš li me više

nego ovi?" Odgovori mu: "Da, Gospodine, ti znaš da te volim? Kaže mu: "Pasi jaganjce moje!" Upita ga po drugi put: "Šimune Ivanov, ljubiš li me?" Odgovori mu: "Da, Gospodine, ti znaš da te volim!" Kaže mu: "Pasi ovce moje!" Upita ga treći put: "Šimune Ivanov, voliš li me!?" Ražalosti se Petar što ga upita treći put: "Voliš li me!" pa mu odgovori: "Gospodine, ti sve znaš! Tebi je poznato da te volim." Kaže mu Isus: "Pasi ovce moje!".....Rekavši to doda: "Idi za mnom!"

LITERATURA:

- Armstrong, Karen (1986), *The gospel according to women*, Fount, London.
- Armstrong, Karen (1992), *Muhammad: A bibliography of the prophet*, San Francisco.
- Armstrong, Karen (1995), *Istorija Boga: 4000 godina traženja kroz judaizam, hrišćanstvo i islam*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd.
- Bandić, Dušan (1997), *Ka opoziciji muški pol - ženski pol u religiji Srba*, D. Bandić: Carstvo zemaljsko carstvo nebesko, poglavlje V, Biblioteka XX vek, Beograd, 156-171.
- Brajčić, R. i R. Koprek (ur.), *Inter mirifica: dekret o sredstvima javnog priopćavanja*, Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb. knj. 2.
- Gössmann, Elisabeth et al. (1991), *Wörterbuch der Feministischen Theologie*, Gütersloher Verlag Haus Mohn, Gütersloh.
- Kuburić, Zorica (1998), *Teološki fakulteti u Jugoslaviji, Od liceja do savremenog univerziteta i univerziteta budućnosti*, naučni skup, Kragujevac 17-18.12.98, 243-258.
- Müller, Iris (1991), *Islam*, ur. E. Gössmann, *Wörterbuch der Feministischen Theologie*, Gütersloher Verlag Haus Mohn, Gütersloh, 121-126.
- Muhammad, Sharif (1997), *Žene u islamu naspram jevrejske i hrišćanske tradicije: mit i realnost*, Takvim, 1417/18, Islamska verska zajednica za Srbiju, Beograd, 13-46.
- Nasren, Teslina (1995), *Vedizam i žene*, Književnost, 1-2, Beograd, 225-118.
- Perić, R. i M. Lacko (1987), *Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio)*, Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, knj.5, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb.
- Popović, Justin (1974), *Pravoslavna crkva i ekumenizam*, Solun, izdanje manastira Hilendara, Sveta gora.
- Rakić, Jasmina (1990), *Žena i Crkva*, Glasnik Srpske pravoslavne crkve, oktobar, 206-208.
- Rakić, Radomir (1993), *Ekumenizam*, M. Matić (ur.) *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 283-290.
- Rebić, Adalbert (1998), *Prorok Hošea*, Biblija danas, god 4, br. 1(12), 16-17.
- Savić, Svenka (1996), *Another enample of (non-)visibility of women in a textbook*, Zeitschrift für Balkanologie, 32/2, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 227-232.
- Surdel, Dominik (1998), *Islam, XX vek*, Beograd.

Šagi Bunić, T. (1979), Ekumenski pokret i tokovi u suvremenom svijetu, C. Drašković (ur.) Crkva u savremenom svetu, Beograd.

Šušnjić, Đuro (1994), Dijalog i tolerancija: iskustvo razlike, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci.

Tournier, Paul (1981), Poslanje žene, Oko tri ujutro, Zagreb.

Valković, M. (1985), I u Crkvi je sazrela svijest o ženi, Žena, Zagreb, 43/4.

SPISAK TERMINA

(skraćeno: g = grčki; j = jevrejski; i = islam; k = katolički; l = latinski; p = pravoslavni)

Alah - Bog.

androcentrizam - muški monopol na kulturno vođstvo, oblikovanje i prenošenje kulture.

anđeli - posrednici između Boga i sveta, duhovna bića, ili duhovno eterična i prozračnog tela; od ljudi mogu poprimiti spoljni izgled. U službi Boga obavljaju dužnosti slugu: glasnici su, čuvari, vodiči zvezda, izvršioци zakona, zaštitnici izabranih, organizovani su u hijerarhije od sedam redova, devet zborova ili tri trijade (opširnije u „Rečniku simbola” J. Chevalier i A. Cheerbraut, 1983, 13-14).

Avram (prav. Abraham kat. Ibrahim is.) - otac svih ljudi na zemlji.

Baptiste (Ruth Lehotsky, 1992) svrstavaju u reformatski tip hrišćanstva ("baptista" znači krštenik). Oni čine zajednicu verujućih i u nju vernik ili vernica ulaze slobodnim izborom. U nekim opredeljenjima su radikalni, kao u zahtevu da je crkva odvojena od države.

dogma - kod grčkih (istočnih) hrišćana reč upotrebljavana za opis skrivenih, tajnih tradicija Crkve, koje se mogu samo mistički razumeti i simbolično izraziti. Na Zapadu, dogma je dobila značenje skupa religioznih načela, iskazanih kategorički i autoritativno.

dova - molitva u islamu.

Đabrilo i, (Gabrijel k. Gavriilo p.)- arandel koji je Mariji doneo poruku Boga da će roditi Sina Božjeg.

ekumene - g opšti, civilizovani svet.

ekumenizam - svetski pokret kojem je cilj ponovno ujedinjenje hrićana različitih veroispovesti.

feminizam - osnovni zadatak mu je dekonstrukcija patrijarhata u savremenoj civilizaciji.

Hagara k (Agari) - sluškinja Sare i Avrama, majka Ismaja, pramajka čitavog Islama.

Hatidža - Muhamedova prva žena (koja je bila izvrsan trgovac) sa kojom je podelio zastrašujuće iskustvo s Bogom.

islam - pokoravanje božjoj volji; čin stvarnog predavanja Bogu (Alahu). Islam se odnosi i na zajednicu koju sačinjavaju pristalice te vere. Dužnost je vernika u

islamu da stvore pravedno i ravnopravno društvo u kome se prema siromašnima i nezaštićenima postupa dolično.

katolički g - opšti.

Kur'an - recitovanje, sveta knjiga na arapskom jeziku koja se postepeno otkrivala Muhamedu u obliku prosvetljenja (vizija) tokom 23 godine - red po red, stih po stih, koju je izgovarao postepeno onako kako mu se objavljivala. To je knjiga propisa koje je Muhamed ostavio; prisustvo Boga među muslimanima kada ga čitaju (naglas); razvija teologiju pravednog rata (jedini pravedan rat je u samoodbrani). Kur'an u spiritualnosti muslimana ima takvo mesto kao što Isus, Logos, ima u hrišćanstvu.

micva j - zapovest.

mišna j - zbirka jevrejskih zakona koje su sastavili rabini, poznati kao tannaim, u prvim vekovima nove ere. Zakonik, koji podeljen u šest glavnih "redova" i šesdeset i tri, manja, predstavlja osnovu za diskusiju i komentare Talmuda.

Mojsije p/k (Musa i.) - prorok.

Muhamed Božanski poslanik, verovao je da je Alah vrhovni Bog starog arapskog panteona identičan sa Bogom kome su se klanjali Jevreji i hrišćani; 610 godine (17 noći Ramazana) Muhamed se probudio iz sna osetivši da ga obavija veličanstveno božansko prisustvo. Anđeo (Džebrail, Gabriel, Gavrilo) mu je odsečno zapovedio: "Čitaj!". Muhamed je odgovorio: "Ne znam čitati!" Ovo se nekoliko puta ponovilo da bi Muhamed osetio kako mu prve reči jedne nove svete knjige naviru iz usta. Muhamed nije umeo ni da čita ni da piše recitovao je svaki novi otkriveni segment glasno, muslimani su ga zatim učili napamet, a onaj mali broj pismenih zapisivao ga je. Nakon 20 godina od Muhamedove smrti napravljena je prva zvanična kompilacija otkrovenja. Kur'an je namenjen liturgijskom čitanju, a ne za privatno čitanje. Izuzetan je jezik Kur'ana i zato ova knjiga predstavlja izvanredno literarno delo arapskog jezika.

U Kur'anu se razmatraju razne teme: Božje prisustvo u prirodnom svetu; život proroka ili Poslednji sud. Jedan obraćenik u islam govori o magiji arapskog jezika u Kur'anu: "Kada sam čuo Kur'an, moje je srce omekšalo i ja sam zaplakao i islam je ušao u mene". U Kur'anu "nevernik" nije onaj koji ne veruje u Boga (ateista), nego ko mu nije zahvalan.

musliman a - svako ko celo svoje biće preda Alahu (Stvoritelju). Dužnost mu je da jednom u životu obavi hadžiluk u Meki. Muslimani su verovali da im je Bog poverio stvaranje pravičnog društva u skladu sa njegovom voljom.

patrijarsi- izraz koji se koristi za Avrama, Isaka i Jakova, pretke Izraelaca.

patrijarhat - društvena organizacija u kojoj je moć i vlast u rukama muškarca, a položaj žene uglavnom nepovoljan; on nije jedna struktura moći i podložan promenama što je važno znati za omoćavanje žena; on varira pod uticajem različitih društvenih, političkih i istorijskih činilaca.

poslanik - onaj kojeg je Bog poslao ljudima.

prorok - osoba koja govori u Božje ime.

prozelitizam - prevođenje vernika i vernica iz jedne konfesije u drugu.

ramazan - mesec duhovnog prečišćenja, kao i zdravlja telesnog i duhovnog. Muhamed reče: "Postite bićete zdravi, ko disciplinovano isposti mesec ramazan, oprošteni su mu minuli gresi". Uz post obavezno je davanje zekata, milostinje, bez

čega post ne stiže na pravo mesto, kao što Muhamed kaže: "Ramazanski post lebdi između neba i zemlje i ne stiže Alahu bez zekata". U mesecu ramazanu (sedamnaestog dana) počelo je objavljivanje Kur'ana Muhamedu kao putokaz ljudima u razlikovanju dobra od zla.

religija - organizovan skup verovanja, osećanja, simbola, kulturnih radnji i moralnih propisa vezanih za ideju ili zamisao o onostranom biću.

rekat - jedna molitvena celina (stup) u islamu koja ima svoju ustaljenu strukturu: odlučila sam, Bože, da se klanjam tebi; ispovedam svoj greh; slavim te, Bože; zahvaljujem ti, Bože; (izgovara se namaz tj. molitva namenjena u određenu svrhu).

rig veda - zbirka oda iz perioda 1500-900 godine pre nove ere, koje su izražavale religiozna verovanja Arijevaca koji su izvršili invaziju na dolinu Inda i nametnuli svoju veru domaćem stanovništvu podkontinenta.

salat - čin molitve (klanjanja) Alahu koje je Muhamed zapovedio najpre dva puta, a kasnije tri puta dnevno.

suna - običaji sankcionisani tradicijom koji treba da imitiraju ponašanje i dela proroka Muhameda.

šehada - jedna od glavnih zapovesti u islamu: „Nema drugog Boga do Alaha, a Muhamed je njegov Poslanik”.

šerijatski zakon - slično Tori, to je skup propisa dužnosti i obaveza za vernike muslimane, zasnovane na Kur'anu, životu i maksimama Proroka, a sakupljani tokom 8. i 9. veka. Govori se o rečima, o delima Muhameda. Pošto se za Muhameda verovalo da se potpuno predao Bogu, muslimani treba da ga oponašaju u svakodnevnom životu.

Talmud j - doslovno "učenje" ili "izučavanje". Klasična rabinska tumačenja starog jevrejskog zakona.

Tora j - Mojsijev zakon izložen u prvih pet knjiga Biblije: Knjiga Postanka, Knjiga Izlaska, Levitski Zakonik, Knjiga Brojeva i Ponovljeni Zakon.

uma - Muhamed je dva plemena spojio sa Kurejšitima u novu muslimansku umu, neku vrstu super-plemena čiji su članovi bili i Jevreji.

zakat - davanje milostinje praćeno molitvom (salat) predstavlja osnovu islama.

zar - marama kojom muslimanke prekrivaju lice. Najpre su ga nosile samo Muhamedove žene, da bi se običaj proširio na doslednu upotrebu za sve žene i danas.

LITERATURA

- Armstrong, Karen (1986), *The gospel according to women*, Fount, London.
- Armstrong, Karen (1992), *Muhammad: A bibliography of the prophet*, San Francisco.
- Armstrong, Karen (1995), *Istorija Boga: 4000 godina traženja kroz judaizam, hrišćanstvo i islam*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd.
- Arsić, Branka (1990), *Mesto majke i mesto oca*, Gledišta, 1-2, Beograd, 39-49.
- Avila, Tereza (1933), *Djela sv. Terezije od Isusa*, knj: I-III, Istina, Zagreb.
- Baričević, J. ur. (1982), *Snagom duha: uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice, priprava za sakrament potvrde (krizmu)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, (V izdanje).
- Barrett, C.R. (1953), *Studies of the word order of Aelfric's catholic homilies and lives of the saints*, University of Cambridge, Museum of Archeology and Ethnology, Department of Anglo-Saxon Occasional Papers no. 3.
- Beseda, bogoslovski časopis pravoslavne Eparhije Bačke, Novi Sad, (1991-1999).
- Biblija u umjetnosti (1990), Založba Mladinska knjiga, Zagreb.
- Blagojević, Marina (1989), *Migracije Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije*, SANU, Beograd (u koautorstvu sa Ružom Petrović).
- Blagojević, Marina (1991), *Žene izvan kruga: profesija i porodica*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakuleta u Beogradu, Beograd.
- Blagojević, Marina (1997), *Fertilitet i roditeljstvo: Srbija 90-ih*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakuleta u Beogradu, Beograd.
- Blagojević, Marina (1997), *Avoiding another Balkan war*, Veremis, T. & K. Evangelos (ur.), (1997), *Visible civile war*, ELIAMEP, University of Athens, Athens, 239-310.
- Blagojević, Marina (1999), *Ženski pokret u Beogradu (1990-98): Ka alternativnoj ženskoj istoriji*, Centar za ženske studije, Beograd.
- Borović, Pavle (1991), *Biblijski priručnik: arheoloških, zemljopisnih i povjesnih dojmova*, Dobra vest, Novi Sad.
- Brajčić, R. i R. Koprek ur. *Inter mirifica: dekret o sredstvima javnog priopćavanja*, Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, knj. 2.

- Brown, Ann (1996), *Obrana žene: feminizam i Biblija*, Stepres, Zagreb.
- Brown, Judith. C. (1989), *Nedolični čin: život jedne lezbejske opatice u renesansnoj Italiji*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Buhler, Marga (1987), *Die unsichtbare Frau und der Gott der Vater: Eine Einführung in die feministische Theologie*, Kreuz Verlag, Stuttgart.
- Chevalier, J. i A. Cheerbraut (1983), *Rječnik simbola*, Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Cimić, Esad (1984), *Drama ateizacije*, Mladost, Beograd.
- Cisarž, Branko, A.(1975), *Bibliografija propovedi štampanih u crkvenim časopisima za poslednjih sto godina*, Udruženje pravoslavnog sveštenstva eparhije Bačke, N. Sad.
- Cisarž, Branko, A. i Živan M. Marinković (1969), *Omiletika ili teorija crkvenog govorništva: udžbenik za IV razred Bogoslovije*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd.
- Dil, Pol (1991), *Simbolika u Bibliji*, Dobra vest i Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanović, Novi Sad.
- Dorđević, Dragoljub (1993), *Ka sociologiji pravoslavlja i pravoslavne crkve*, Gordana Živković (ur.), Šta nam nudi pravoslavlje danas, Gradina, Niš.
- Drašković, Čedomir (1979), *Crkva u savremenom sveću*, Glavni savez udruženog pravoslavnog sveštenstva Jugoslavije, Beograd.
- Duby, Georges (1989), *Vitez, žena i svećenik*, Logos, Split.
- Džait, Hišam (1989), *Evropa i islam*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo.
- Eckhard, M. (1991), *Knjiga božanske utjehe: traktati i propovijedi*, "Naprijed, Zagreb.(izdanje II)
- Eliade, Mircea (1987), *Encyclopedia of religion*,tom I-II, MacMillan Publishing Company, New York.
- Ettinger, Šarl, (1996), *Istorija jevrejskog naroda*, Ginko, Beograd.
- Evans, Mary, J.(1983), *Women in the Bible*, Paternoster Press.
- Figes, Eva (1971), *Patriarchal Attitudes*, Fawcett World Library, USA.
- Feminističke sveske (1995), *Autonomni ženski centar*, 3-4, Beograd.
- Fromm, Erich (1970), *Zaboravljeni jezik*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Fromm, Erich (1984), *Dogma o Kristu*, Naprijed, Zagreb.
- Gledišta (1990), *"Feministička gledišta i gledišta o feminizmu"*, sv. 1-2, Beograd.
- Glumac, Dušan (1930), *Socijalni položaj žene kod starih Jevreja*, Beograd, Privrednik.
- Gössmann, Elisabeth et al. (1991), *Wörterbuch der Feministischen Theologie*, Gütersloher Verlag Haus Mohn.
- Grujić, Radoslav (1993), *Azbučnik Srpske pravoslavne crkve*, BIGZ, Beograd.
- Grujić, Radoslav (1995), *Pravoslavna Srpska crkva*, EVRO, Beograd.
- Haag, Herbert at al. (1993), *Grosse Frauen der Bibel: In Bild und Text*, Herder, Basel.
- Harrington, Wilfrid, J. (1987), *Uvod u Stari zavjet - spomen obeležja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

- Henzel, Susannah (1981), *A voice for women: The women's department of the World council of churches*, WCC Publications, Geneva.
- Hopper, J.D. (1977), *History of Baptists in Yugoslavia*, Fort Worth.
- Horak, J. (1989), *Baptisti*, DS, Zagreb.
- Ivan Pavao II (1989), *Mulieris Dignitatem: apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Journal of Ecumenical Studies* (1993), sv.1. Temple University, Philadelphia.
- Iveković, Rada (1978), *O položaju žene u Indiji*, *Opređenja*, no. 9(10-11), 243-266.
- Iveković, Rada (1986), *Problem ženskog kod Aristotela*, *Odjek*, Sarajevo.
- Kahler, Else (1960), *Die Frauen in den paulinischen Briefen*, Gottjelf-Verlag, Zurich.
- Kalezić, Dimitrije (1996), *Pravoslavna dogma i njena terminologija*, *Osnovni principi prevodenja religijske terminologije*, Pokrajinski sekretarijat za prava nacionalnih manjina, upravu i propise, Novi Sad, 5-16.
- Kalvin, Žan (1996), *Nauk hrišćanske vere*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovi.
- Klačar, Svetlana (1996), *Diskursne osobine jednog tipa monološkog teksta*, primer propovedi, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, diplomski rad.
- Klem, F. (1962), *Historija Baptista, Baptistička teološka škola*, Novi Sad, (skripta).
- Kojić, Joka (1999), *Diskursne osobine o ženi u časopisu "Svetigora"*, Filozofski fakultet, Katedra za srpski jezik i lingvistiku, diplomski rad.
- Kosić, Dragana (1992), *Neka mi bude po tvojoj reči: analiza religijskog diskursa o Mariji*, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, diplomski rad.
- Krim, Kit ur.(1992), *Enciklopedija živih religija*, Nolit, Beograd.
- Kuburić, Zorica (1989), *Odnos između prihvaćenosti djece u obitelji i psihijatrijskih problema u adolescentnoj dobi*, Medicinski fakultet, Zagreb (magistarski rad).
- Kuburić, Zorica (1994), *Slika o sebi adolescenata u protestanskoj porodici*, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju (odbranjena doktorska disertacija).
- Kuburić, Zorica (1994), *Porodica i psihičko zdravlje dece*, Teološki institut za obrazovanje, informatiku i statistiku, Beograd.
- Kuburić, Zorica (1996), *Religija, porodica i mladi*, Teološki institut za obrazovanje, informacije i statistiku, Beograd.
- Kur'an, s prevodom na srpski jezik.
- Kustić, Živko (1988), *Nedeljna abeceda biblijske vjere: građa za razmišljanja - homilije uz biblijska čitanja u nedeljnim misama*, Glas koncila, Zagreb.
- Lehotsky, Ruth (1992), *Ko su baptisti: kratak prikaz istorije i verovanja*, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 1-20.
- Lerner, Gerda (1986), *Creation of patriarchy*, Oxford University Press, Oxford.
- Majendorf, Džon (1985), *Vizantijsko bogoslovlje*, Kalenić, Kragujevac.
- Matejić, Isidora (1998), *Žena u pravoslavlju*, Hrišćanska misao, Beograd, 9-12, 13-14.

- Matković, Ljiljana (1973), *Žena i crkva, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb.
- Milin, Lazar (1961), *Bog stvorio ženu, Pravoslavni misionar*, sv. 4, Beograd.
- Milošević, Božo (1997), *Umeće rada*, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Mojžeš, Paula (1962), "Metodizam: kratka istorija metodističke crkve, Sekretarijat Metodističke crkve u FNRJ, Novi Sad, 1-71.
- Miz, R. (1993), *Dar mudrosci: radio-pisma svjašćenika, Grekokatolicka parohija sv. Petra i Pavla*, Novi Sad.
- Miz, Roman (1997), *Istočne crkve, Agape*, Novi Sad.
- Mulack, Christa (1992), *Die Weiblichkeit Gottes: Matriachale Voraussetzungen des Gottesbildes*, Kreuz Verlag, Stuttgart.
- Nasren, Teslina (1995), *Vedizam i žene*, Književnost, 1-2, Beograd, 225-228.
- Nintidt, Klaus (1984), *Bog, crkva, žene*, Sveske kršćanske sadašnjosti, Zagreb, no. 54.
- Novi zavet (1985), Biblijsko društvo, Beograd.
- Oduyoue, Mercy (1990), *Who will roll the stone away? The ecumenical decade of the churches in solidarity with women*, WCC Publications, Geneva.
- Oesterreicher-Mollwo, Marianne (1997), *Herder-Lexikon Symbole*, Herder, Spectrum, Basel.
- Orčić, Stjepan (1984), *Kad se sretnu Bog i ljudi*, Dobra vest, Novi Sad.
- Osnovni principi prevođenja religijske terminologije (1996), Pokrajinski sekretarijat za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, upravu i propise, Novi Sad.
- Papić, Žarana (1989), *Sociologija i feminizam*, Izdavački centar SSO Srbije, Beograd.
- Papić, Žarana i Lidija Sklevicky ur. (1983), *Antropologija žene*, Prosveta, Beograd.
- Parenta, Miloš (1926), *Zadaci žene u crkvi*, Glasnik Srpske patrijaršije, Beograd.
- Pavićević, Vuk (1980), *Sociologija religije*, Beograd.
- Perić, R. i M. Lacko (1987), *Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio)*, Komentari dokumenata Drugog Vatikanskog sabora, knj.5. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb.
- Pope-Hennessy, John (1981), *Fra Angelico*, Scala, Firenza.
- Popović, Justin (1974), *Pravoslavna crkva i ekumenizam*, Solun, izdanje manastira Hilendara, Sveta gora.
- Pravoslavni branik (1939), god II, sv. 6, Zagreb.
- Pravoslavni misionar (1961), god. IV, Beograd.
- Pravoslavlje (1995), novine Srpske patrijaršije, Beograd.
- Pejgels, Elejn (1981), *Gnostička jevanđelja*, Pečat, Beograd.
- Rakić, Jasmina (1990), *Žena i Crkva*, Glasnik Srpske pravoslavne crkve, oktobar, 206-208.
- Rakić, Radomir (1993), *Ekumenizam*, M. Matić (ur.) Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija, Beograd, 283-290.
- Rebić, Adalbert et al. ur. (1994), *Jeruzalemska biblija, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb.
- Rebić, Adalbert (1998), *Prorok Hošeja: II Hošeja ženidba i njezino simboličko značenje*, Biblija danas, III/3-10, 16-17.

Ruether, Rosemary (1979), *Crisis in Sex and Race: Black theology vs. feminist theology*, Mission Trendse 4, G.H. Anderson & Th.F. Stransky (ur.), Paulist Press, New York, 175-187.

Savić, Svenka (1989), *Pragmatic aspects of the gender occupational terms in Serbo-Croatian*, Arbeitspapierer, Slavisk Institut, no.1, University of Aarhus.

Savić, Svenka (1995), *Još jedan primer (ne)vidljivosti žene u udžbeniku*, Feminističke sveske, Beograd, 4-5.

Savić, Svenka (1996), *Ka jeziku mira i tolerancije u religijskom diskursu*, B. Jakšić (ur.), *Ka jeziku mira*, Beograd, 221-244.

Savić, S. (1996), *Religijski diskurs, Osnovni principi prevođenja religijske terminologije*, Izvršno veće Autonomne pokrajine Vojvodine, Novi Sad, 17-28.

Savić, Svenka (1993), *Diskurs analiza*, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Savić, Svenka (1993), *"Velika biblijska konkordancija" kao izvor za proučavanje predanja*, Folklor u Vojvodini, sv. 7, 58-69.

Savić, Svenka (1995), *Religija i obrazovanje*, Republika, 16-31.05.95, str. 15 (prikaz knjige T. Vojnovića (1995), *Razgovori o Lukinom evanđelju*).

Savić, Svenka (1996), *Religijski diskurs, Osnovni principi prevođenja religijske terminologije*, Pokrajinski sekretarijat za prava nacionalnih manjina, upravu i propise, Novi Sad, 17-28.

Savić, Svenka (1998), *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*, Ženske studije, Beograd, 10, 89-132.

Savić, Svenka ur. (1999), *Feministička teologija, Futura publikacije*, Novi Sad.

Savić, Svenka i Tadej Vojnović (1992), *Nek' Božja Riječ uđe u naš život: diskurs analiza homilija*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 35/2, 133-159.

Sociološki leksikon (1982), Savremena administracija, Beograd.

Srdanović-Barić, Olga (1983), *Uloga žene u srpskoj pravoslavnoj crkvi, posle drugog svetskog rata (rukopis)*.

Sveto pismo (Novi zavet), (1990), prev. E. Carnić, Biblijsko društvo, Beograd.

Šagi Bunić, Tomislav (1979), *Ekumenski pokret i tokovi u suvremenom svijetu*, C. Drašković (ur.) *Crkva u savremenom svetu*, Beograd.

Šosberger, Pavle (1996), *Osnovni pojmovi jevrejskih običaja i religija*, Pokrajinski sekretarijat za kulturu, Novi Sad.

Šušnjić, Đuro (1994), *Dijalog i tolerancija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremska Kamenica-Novu Sad.

Šušnjić, Đuro (1998), *Religija, I-II, Čigoja*, Beograd.

Takvim (1997), *Islamska verska zajednica za Srbiju*, Beograd.

Tomić, Celestin (1971), *Evanđelja djetinjstva Isusova, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb.

Tomić, Celestin (1975), *Marijina poruka, Provincijal franjevac konventualaca*, Zagreb.

Tournier, Paul (1981), *Poslanje žene, Oko tri ujutro*, Zagreb.

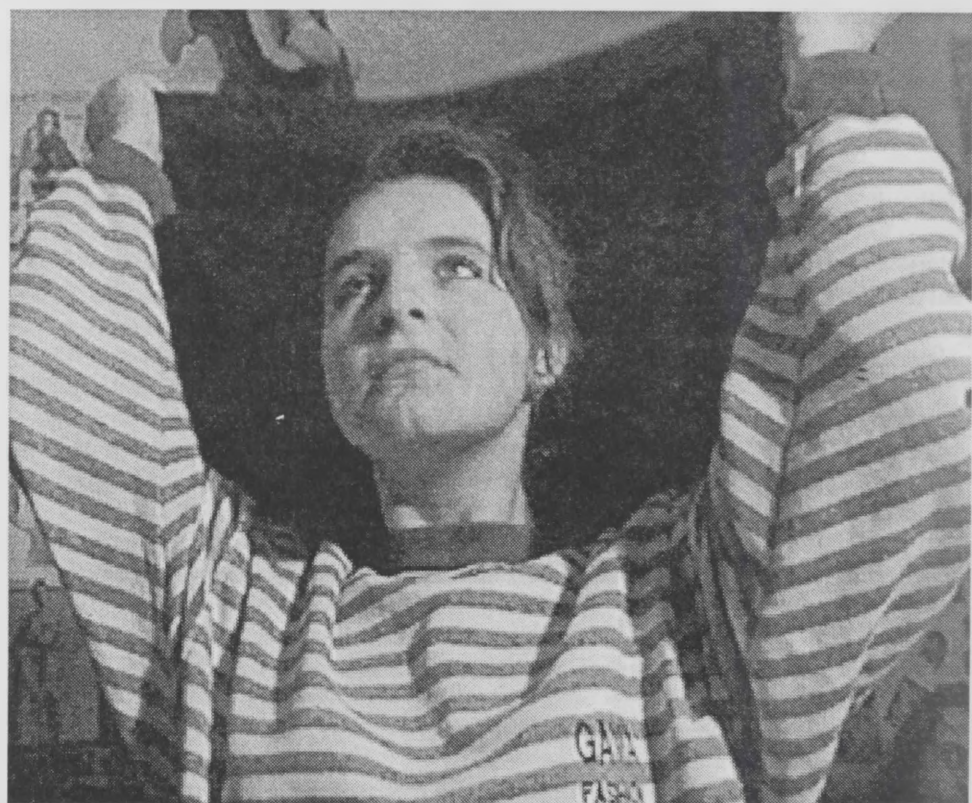
Trebješanin, Žarko (1985), *Predstava žene u srpskim narodnim poslovicama*, Psihologija, Beograd, 18/3-4, 87-101.

Trojicki, Sergej (1995), *Biblijsko shvatanje braka, Pravoslavni brak i porodica*, Svetigora, Cetinje.

- Užarević Josip (1994), *Struktura Očenaša*, Književna smotra, Zagreb, 92-94, 84-91.
- Valković, M. (1985), *I u Crkvi je sazrela svijest o ženi*. Žena, Zagreb. 43/4.
- Vebster. Alison (1997), *Lezbejska teološka kritika*, Feminističke sveske, Beograd, 9-10, 242-245.
- Velimirović, Nikolaj (1921), *Sabrana dela*, knj.VI: *Omilije na nedeljna i praznična jevanđelja, I deo*, Sremski Karlovci, Srpska manastirska štamparija.
- Ver, Kalist (1991), *Čovek, žena i sveštenstvo Hrista*, Beseda, I, Novi Sad, Eparhija bačka, 143-162.
- Vojnović, Tadej (1991), *Crkva u Hrvata pred Biblijom u naše vrijeme*, Bogoslovska smotr, Zagreb, 205- 213.
- Vojnović, Tadej (1991), *Velika biblijska konkordancija: I-II*, Kršćanska sadašnjost Zagreb - Dobra vest Novi Sad.
- Vojnović, Tadej (1993), *Sinopsa Evanđelja s rječnikom i konkordancijom*, Protektor, Zagreb.
- Vojnović, Tadej (1993), *Predaja u Bibliji*, Folklor u Vojvodini, Novi Sad, sv. 7, 11-16.
- Vojnović, Tadej (1994), *Simbolika boje i broja u Bibliji*, Folklor u Vojvodini, sv. 8, 37-43.
- Vojnović, Tadej (1995), *Razgovori o Lukinom Evanđelju*, Protektor, Zagreb.
- Warner, Marina (1976), *Alone of all her sex: The myth and the cult of the Virgin Mary*, Vintage Books, New York.
- Weems, Renita J. (1993), *I asked for intimacy: Stories of blessings, betrayals, and birthings*, Lura Media, San Diego.
- Wesley, Ariarajah, S. (1996), *Did I betray the Gospel: The Letters of Paul and place of women*, WCC Publications, Geneve.
- Zajimović, Senaid (1996), *Žena i islamski pogled na život*, Amman-Jordan.
- Zečević, Divna (1993), *Strah Božji: Hrvatske pučke propovjedi 18. stoljeća*, Izdavački centar Otvorenog sveučilišta, Osijek.
- Živković, Gordana ur. (1993), *Šta nam nudi pravoslavlje danas?* Gradina, Niš.

DEO V: PODACI O UČESNICAMA

BIOGRAFIJE UČESNICA

BLAGOJEVIĆ MARINA (1958, Beograd), vanredni profesor na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Pored nastave, bila je angažovana u različitim organizacionim i upravnim poslovima: predsednica Sociološkog društva Srbije, direktorka Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, osnivačica Centra za ženske studije istraživanja i komunikaciju, osnivačica Ženske stranke ŽESR-a, članica Odbora za stanovništvo SANU.

Njeno naučno interesovanje je u različitim oblastima društva: etnički odnosi, žene u nauci, roditeljstvo, život na Kosovu. Objavila je 4 knjige i 40 radova. Ima ćerku.

BU, ANA (1942, Pančevo), diplomirala na Katedri za nemački jezik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, od 1992. radi u Ekumenskoj humanitarnoj službi u Novom Sadu kao programska koordinatorica na ekumenskim, humanitarnim, razvojnim i ženskim projektima. Članica je TIMA TRI, nezavisne grupe trenera za razvoj i afirmisanje nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji. Jedna je od osnivačica Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu i polaznica Evropskom ženskog koledža u Cirihi (1996-1999). Udata i ima dva sina.

GRÜNFELDER, ANA MARIA (1948, Mauten, Austrija), ataše za štampu i informacije Austrijske ambasade u Zagrebu, udata je i ima ćerku i sina. Doktorsku disertaciju iz istorije i teologije stekla je na univerzitetu u Insbruku. Članica je raznih udruženja: Hrvatskog PEN-centra, gostujuća kolumnistkinja nezavisnih nedeljnika, članica Internacionalne organizacije katoličkih intelektualaca i Internacionalne organizacije katoličkih publicista. Članica Teološkog društva „Kršćanska sadašnjost“, Zagreb.

HEGEDUŠ-KOVAČEVIĆ, KATALIN (1935, Subotica), redovna profesorka Stare nemačke književnosti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (do 1995), gostujuća profesorka na Filozofskom fakultetu u Segedinu (od 1995). Pored radova iz srednjevekovne nemačke književnosti, objavila je radove iz humanizma, baroka i prosvetiteljstva. Bavi se uzajamnim odnosima nemačko-srpske, nemačko-makedonske i nemačko-mađarske književnosti. Udata je i ima dve ćerke.

JANKOV EDITA (1953, Kikinda), diplomirala na Katedri za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (1976). Zaposlena na Televiziji Novi Sad na poslovima prevođenja. Aktivna je u Jevrejskoj opštini u Novom Sadu, naročito u Sekciji za žene.

JUSUFSPAHIĆ, MUNA (1974, Beograd), diplomirala teologiju na Teološkom fakultetu u Kairu (1996) gde je (1999) magistrirala odbranivši magistarski rad iz domena interpretacije teksta Kur'ana. Udata je.

KUBURIĆ, ZORICA (1954, Kruševac), docentkinja na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. U okviru predmeta koji predaje drži predavanja iz Sociologije religije. Učestvovala je na međunarodnim i domaćim naučnim skupovima. Predaje na Ženskim studijama u Novom Sadu „Žene u religijama”. Objavila je 4 knjige i oko 40 radova. Udata ima dvoje dece.

MAGDA, KSENIJA (1969, Zagreb), maturirala i završila jezičku gimnaziju u Boblingenu (Nemačka), studirala jezike u Zagrebu i Beogradu. Od 1984. prelazi na studije teologije na Evanđeoskom teološkom fakultetu u Osijeku. Magistrirala sa temom: "Schreibt Paulus den 1. Korinthenbrief an Prophetinnen in Korint?" (Osijek, 1996). Od 1987. volontira u pastoralnim poslovima Baptističke crkve u Osijeku: propoveda, piše materijale za biblijsko poučavanje u grupama, vodi veronauku i rad sa ženama. Od 1993. radi kao asistentkinja i predavačica iz novozavetnih predmeta na Evanđeoskom teološkom fakultetu u Osijeku, a od 1994. je kordinatorka Komisije za ženska pitanja pri Protestantskom-evanđeoskom vijeću u Hrvatskoj.

Od 1995. izabrana je u Izvršni odbor Commission on Women's Concerns of World Evangelical Fellowship (kao evropska predstavica). Od 1998. direktorka je Baptističkog instituta, ustanove koja brine za permanentno obrazovanje laika i laičkih propovednika u baptističkim crkvama u Hrvatskoj pri Savezu baptističkih crkava Republike Hrvatske.

Udata ima troje dece.

PALIK-KUNČAK, ANA (1951, Kisač), početno teološko obrazovanje stekla je u Švajcarskoj, a Teološki fakultet je završila u Pragu, nakon povratka postala je sveštenica Evanđeosko-metodističke crkve u rodnom Kisaču, gde propoveda već 12 godina. U sklopu svoje sveštenečke dužnosti obavlja i mnoge druge poslove vezane za obrazovanje dece i žena za Božju Reč. Objavljuje svoje propovedi i druge tekstove u postojećim sredstvima informisanja. Udata ima sina.

PEČKAJ-KOVAČ, ANA (1951, Bačka Palanka), završila Višu ekonomsku školu, radi u Izvršnom veću AP Vojvodine kao viša saradnica u Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, prava nacionalnih manjina, upravu i propise u Novom Sadu. Udata, ima dvoje dece.

POLJAKOVIĆ, MIRA (1946, Subotica), završila Pravni fakultet u Beogradu i sada se bavi advokaturom. Potpredsednica Jevrejske opštine u Subotici, predsednica Jevrejske ženske organizacije za Jugoslaviju, članica uprave Internacionalnog saveta jevrejskih žena, predsednica Humanitarne organizacije "La benevolencia Yugoslavi-

ca", članica međunarodne unije advokata i komiteta za zaštitu ljudskih prava, komiteta za zaštitu ženskih ljudskih prava Svetske advokatske organizacije. Udata, majka dve odrasle ćerke.

POZNANOVIĆ, BRANISLAVA (1969, Bosanski Novi), diplomirala sociologiju (1996) na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu sa temom "Žena u pravoslavnoj religiji". Radi u Republičkom zavodu za tržište rada sa nezaposlenim licima.

RAJZER, ELIZABETA, Istoričarka i romanistkinja, docentkinja na Odseku za ekumensku teologiju u Ženevi a ranije je bila i docentkinja Instituta za prevodenje Univerziteta u Ženevi. Od 1990 do 94. predsednica Ekumenskog foruma hrišćanskih žena u Evropi (zajedno sa tri druge), moderatorka i učesnica mnogobrojnih međunarodnih skupova, a jedna je od organizatorki Evropskog ženskog koledža u Bodenu (Švajcarska). Udata je. Ima odraslu decu.

RETI, KATALIN (1972, Deš, Rumunija), diplomirala na Protestanskom teološkom fakultetu u Klužu (1996), od septembra iste godine radi u Reformatskoj hrišćanskoj crkvi, najpre kao pomoćna sveštenica u Staroj Moravici, a zatim u Subotici kao zamenica sveštenika. Pored sveštenečkih i dušebrižničkih poslova, organizuje i ukupan verski život u zajednici, uključujući i rad sa ženama.

SAVIĆ, SVENKA (1940, Gospodinci), redovna profesorka na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Predaje Analizu diskursa, Psiholingvistiku i Uvod u lingvistiku. Od osnivanja Ženskih studija u Beogradu (1992) predaje kurs Jezik i pol. Jedna je od osnivačica Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu i sada na funkciji koordinatorke gde predaje kurseve: "Jezik i pol", „Feministička teologija“, „Feministički pristup plesu i baletu“. Objavila je 10 knjiga i preko 100 radova iz lingvistike i njoj srodnih disciplina: knjigu "Balet"; veliki broj kritika, radova, prikaza iz domena igre, a priredila je knjigu "Feministička teologija" (1999).

Članica je nekoliko međunarodnih udruženja iz lingvistike, članica uredništva nekoliko časopisa. Ima dve odrasle ćerke.

TICA LJILJANA (1969, Beograd), apsolventkinja na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, diplomski rad: "Pravoslavna crkva i ekumenizam". Tema diplomskog rada u Centru za ženske studije u Beogradu: „Žena podređena svima - i Bogu i muškarcima: analiza novina „Pravoslavlje“. Članica Ženske pravne grupe u okviru koje je učestvovala u realizaciji nekoliko projekata. Učesnica nekoliko feminističkih letnjih škola u zemlji i inostranstvu. Udata i ima ćerku.

BIOGRAPHIES OF PARTICIPANTS

MARINA BLAGOJEVIĆ (1958, Belgrade), Associate Professor at the Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. Besides teaching, she is engaged in various organizational and management positions: President of the Sociological Society of Serbia, Director of the Institute for Social Research, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, founder of the Center for Women's Studies, Research and Communication in Belgrade, founder of the Women's League (ŽES), and member of the Committee for Population, Serbian Academy of Sciences and Arts. Her scholarly interests span various aspects of society: ethnic relations, women in science, parenthood, life in Kosovo. She has one daughter. She has published four books and forty papers.

ANA BU (1942, Pančevo) graduated in German language and Literature at the faculty of Philosophy, University of Novi Sad. Since 1992 she has been working at the Ecumenical Humanitarian Service in Novi Sad as a program coordinator in ecumenical, humanitarian, developmental and women's projects. She is a member of the THREE TEAM, an independent group of trainers for development and information outside government organizations in Yugoslavia in Novi Sad and she has attended the European Women's College in Zurich (1996-1999). She is married and has two sons.

ANA MARIA GRUNFELDER (1948, Mauthen, Austria) is an Attache for Press and Information at the Austrian Embassy in Zagreb, Croatia. Married since 1973, she has one daughter and one son. She has received a Doctorate in Philosophy from the University of Innsbruck, and is a historian and theologian. Her appointments include: interpreter and translator in Zagreb, member of the Croatian Pen Center, member of the theological association Christian Presence/Kršćanska sadašnjost, Zagreb, International organization of Catholic Intellectuals and of the International Organization of Catholic Publishers. She is also a guest/columnist for independent weekly reviews.

KATALIN HEGEDUS-KOVAČEVIĆ (1935, Subotica) was a Full Professor of Old German Literature at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad (up

to 1995), a guest professor at the Faculty of Philosophy, Szeged University, Hungary (since 1995).

Besides papers in medieval German literature, she has published papers on Humanism, the Baroque and Enlightenment periods. She is engaged in the study of contacts and influences between German and Serbian, German and Macedonian and German and Hungarian literatures. She is married and has two daughters.

EDITA JANKOV (1953, Kikinda) graduated from the Department of English Language and Literature, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad in 1976. She is employed at the Novi Sad Television Station as a professional translator. She is active in the Jewish Community, especially in the section for women.

MUNA JUSUFSPAHIĆ (1974, Belgrade) graduated from the Faculty of Theology, University of Cairo in 1996, where she also received a Master's Degree in 1999 by defending a thesis on the interpretation of a text from the Kur'an.

ZORICA KUBURIĆ (1954, Kruševac) is an Assistant Professor at the Department for Sociology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. As part of her teaching she delivers lectures on the sociology of religion. She has participated in international and Yugoslav scientific conferences. She has written four books and some forty articles. She is married and has two children.

KSENIJA MAGDA (1969, Zagreb) graduated from the Hochschule for Languages in Boblingen, Germany, and studied languages in Zagreb and Belgrade. Starting from 1984, she changed to theological studies at the Evangelical Theological School, Osijek. Her master's thesis is entitled "Does Paul address his First Letter to the Corinthians to the prophetesses in Corinth?" (1996). Since 1987 she has been volunteering in pastoral activities at the Baptist Church in Osijek. She preaches, writes materials for group Bible studies, leads religious education and women's work. Since 1993 she has been working as an assistant lecturer of New Testament courses at the Evangelical Theological School, Osijek, and since 1994 she is coordinator of the Commission for Women's Concerns of the Protestant-Evangelical Council of Croatia.

In 1995 she was elected into the executive committee of the Commission for Women's Concerns of the World Evangelical Fellowship, as European representative. Since 1998 she has been director of the Baptist institute an institution concerned with the permanent education of the laity and lay preachers in Baptist churches in Croatia and for the Union of Baptist Churches, Republic of Croatia. She is married and has three children.

ANA PALIK-KUNČAK (1951, Kisač) gained her original theological education in Switzerland and graduated from the School of Theology, Charles University in Prague. After returning to Yugoslavia she became a pastoreess in the Evangelical-Methodist Church in her native Kisač, where she has been preaching for twelve years. As part of her pastoral duties she is engaged in many other activities connected with education of children and women in the Word of God. She publishes her

sermons and other texts in specialized publications. She is married and has a four year old son.

ANA PEČKAI-KOVAČ (1951, Bačka Palanka) graduated from the Advanced School of Economics and is employed at the Executive Council, Autonomous Province of Vojvodina, Novi Sad, as a senior adviser in the Secretariat for Education, Rights of National Minorities, Administration and Regulations. Within the Baptist Church she has been editor of a women's magazine for the last five years, and she organizes educational activities for women and young people on a monthly basis. She is married and has two children.

MIRA POLJAKOVIĆ (1946, Subotica) graduated from the Faculty of Law, University of Belgrade and now a lawyer. She is vice president of the Jewish Community of Subotica, president of the Jewish Women's organization of Yugoslavia, a member of the Managing Board of the International Council of Jewish Women, president of the humanitarian organization "La benevolencia Yugoslavia", a member of the International Association of Lawyers and the Committee for Protection of Women's and Human Rights, World Law Organization. She is married and has two grown daughters.

BRANISLAVA POZNANOVIĆ (1969, Bosanski Novi) graduated in Sociology from the Department for Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade in 1996 with a diploma paper on "Women in Orthodox Religion". She is employed at the Republic Institute for the Labor Market and Unemployment.

ELISABETH REISER received a doctorate in History and Romance Languages. She is an Assistant Professor at the Department of Ecumenical Theology, University of Geneva. Before that she was an Assistant Professor at the Institute for Translation, University of Geneva. From 1990 to 1994 she was co-president of the Ecumenical Forum of Christian Women in Europe. She has been moderator and presenter at numerous international meetings and is presently Co-Director of the European Women's College, Boldern, Switzerland.

KATALIN RETI (1972, Deș, Romania) graduated from the Protestant Theological School, Cluj, in 1996. Since September of that year she has worked in the Reformed Christian Church, first as an assistant pastor in Stara Moravica, then in Subotica as a deputy pastor. Besides her engagement in pastoral and counseling work, she organizes overall religious life within the church, including women's activities.

SVENKA SAVIĆ (1940, Gospodinci) graduated from the Department of South Slavic Language, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad and received her doctorate from the Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. She is a Full Professor of Psycholinguistics, head of the long term research project "Psycholinguistic Studies" at the Faculty of Philosophy (1982-1999), coor-

dinator of the Women's Studies and Research Center "Mileva Marić-Einstein" in Novi Sad.

LJILJANA TICA (1969, Belgrade) is writing her diploma paper "The Orthodox Church and Ecumenism" at the Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. She has also received a diploma from the Center for Women's Studies in Belgrade where she presented a paper entitled: "An Analysis of the Journal *Pravoslavlje*". She is a member of the Women's Law Group and has participated in several projects and summer schools in Yugoslavia and abroad. She is married and the mother of a son.

BIOGRAPHIEN DER TEILNEHMERINNEN

BLAGOJEVIĆ, MARINA (1958, Belgrad), Ausserordentliche Professorin an der Abteilung für Soziologie der Philosophischen Fakultät in Belgrad. Neben dem Unterricht war sie in verschiedenen Organisationen und Verwaltungsstellen tätig: Vorsitzende der Soziologischen Gesellschaft Serbiens, Direktorin des Instituts für Soziologische Forschungen der Philosophischen Fakultät in Belgrad, Gründerin des Zentrums für Frauenstudien-forschungen und Kommunikation, Gründerin der Frauenpartei ZESR, Mitglied des Bevölkerungsausschusses der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste. Vortragende bei den Frauenstudien in Novi Sad. Ihr wissenschaftliches Interesse gilt verschiedenen Bereichen der Gesellschaft: ethnische Beziehungen, Frauen in der Wissenschaft, Elternschaft, Leben im Kosovo.

BÜ, ANNA (1942, Pančevo), diplomierte am Institut für deutsche Sprache der Philosophischen Fakultät in Novi Sad, seit 1992 arbeitet sie in der Ökumenischen Hilfsorganisation in Novi Sad als Programmkoordinatorin in ökumenischen, humanitären, Entwicklungs- und Frauenprojekten. Sie ist Mitglied des TIM TRI, einer unabhängigen Gruppe von Trainerinnen für die Entwicklung und Information von NGOs in der BR Jugoslawien, eine der Gründerinnen der Frauenstudien und -forschungen in Novi Sad, bei denen sie Versammlungsvorsitzende (seit 1997) ist, und studiert am Europäischen Frauencollege in Zürich (1996-1999).

GRÜNFELDER, ANNA MARIA, (1948, Mautheu, Österreich) Attache fuer Presse und Information der Oesterreichischen Botschaft in Zagreb, verheiratet seit 1973, und hat eine Tochter und einen Sohn. Dr. phil. der Universität Innsbruck, Historikerin und Theologin.

Mitglied des Kroatischen PEN-Zentrums, Gast-Kolumnistin unabhaengiger Wochenzeitungen, Mitglied der Internationalen Organisation katholischer Intellektuellen und der Internationalen Organisation katholischer Publizisten. Mitglied der Theologischen Gesellschaft „Christliche Gegenwart“/„Kršćanska sadašnjost“, Zagreb.

HEGEDUS-KOVAČEVIĆ, KATALIN (1935, Subotica), Ordentliche Professorin fr Alte Deutsche Literatur an der Philosophischen Fakultät in Novi Sad (bis 1995), Gastprofessorin an der Philosophischen Fakultät in Szeged (seit 1995). Neben mittelalterlicher deutscher Literatur veröffentlichte sie Arbeiten aus dem Humanis-

mus, Barock und der Aufklärung. Sie beschäftigt sich mit den wechselseitigen Bezügen der deutsch-serbischen, deutsch-makedonischen und deutsch-ungarischen Literatur. Sie ist verheiratet und hat zwei Töchter.

JANKOV, EDITA (1953, Kikinda), diplomierte am Institut für Englische Sprache und Literatur der Philosophischen Fakultät in Novi Sad (1976). Sie ist beim Fernsehen Novi Sad als Übersetzerin angestellt und in der Jüdischen Gemeinde von Novi Sad aktiv, insbesondere in der Sektion für Frauen.

JUSUFSPAHIĆ, MUNA (1974, Beograd), hat an der theologischen Fakultät in Kairo diplomiert, wo sie auch ihren Magisterthesys mit dem Thema „Interpretation des K'rantexes" gemacht hat.

KUBURIĆ, ZORICA (1954, Kruševac), Dozentin an der Abteilung für Soziologie der Philosophischen Fakultät in Novi Sad. Im Rahmen ihrer Unterrichtsfächer hält sie Vorlesungen aus Religionssoziologie. Sie nahm an internationalen und nationalen wissenschaftlichen Symposien teil, derzeit ist sie Vorsitzende der Jugoslawischen Gesellschaft für Religionsforschung und als Familienberaterin und Vortragende bei den Frauenstudien tätig. Sie schrieb vier Bücher und zahlreiche Arbeiten.

MAGDA, KSENIJA (1969, Zagreb), maturierte am Sprachgymnasium in Böblingen (Deutschland), studierte Sprachen in Zagreb und Belgrad. 1984 ging sie zum Theologiestudium an der Evangelischen Theologischen Fakultät in Osijek über und diplomierte mit dem Thema „Schreibt Paulus den 1.Korintherbrief an Prophetinnen in Korinth?" (Osijek, 1996) Seit 1987 volontiert sie in Pastoralstellen der Baptistischen Kirche in Osijek: Sie predigt, erstellt Materialien für die Bibelarbeit in Gruppen, leitet den Religionsunterricht und die Frauenarbeit. Seit 1993 arbeitet sie als Assistentin und Lektorin aus neutestamentlichen Gegenständen an der Evangelischen Theologischen Fakultät in Osijek, und seit 1994 ist sie Koordinatorin der Kommission für Frauenfragen bei der Protestantisch-Evangelischen Ratsversammlung in Kroatien.

1995 wurde sie (als europäische Vertreterin) in den Exekutivrat der Commission on Women's Concerns of World Evangelical Fellowship gewählt. Seit 1998 ist sie Direktorin des Baptistischen Institutes, einer Einrichtung, die für die permanente Ausbildung von Laien und Laienpredigern beim Verband der Baptistischen Kirchen der Republik Kroatien sorgt. Sie ist verheiratet und hat drei Kinder.

PALIK-KUNČAK, ANNA (1951, Kisac), erwarb eine erste theologische Ausbildung in der Schweiz, die Theologische Fakultät schloss sie in Prag ab. Nach ihrer Rückkehr wurde sie Pfarrerin der Evangelisch-methodistischen Kirche in ihrem Geburtsort Kisac, wo sie bereits seit 12 Jahren predigt. Im Rahmen ihrer Pflichten als Pfarrerin verrichtet sie auch viele andere Arbeiten, die mit der Bildung von Kindern und Frauen in Gottes Wort verbunden sind. Sie publiziert ihre Predigten und andere Texte in den vorhandenen Medien. Sie ist verheiratet und hat einen vierjährigen Sohn.

PEČKAJ-KOVAČ, ANA (1951, Bačka Palanka), absolvierte eine höhere Wirtschafts-Schule, arbeitet im Exekutivrat der Provinz Vojvodina als höhere Mitar-

beiterin im Provinz-Sekretariat für Bildungsrecht der nationalen Minderheiten, Verwaltung und Verordnungen. Im Rahmen der Baptistischen Gemeinde wirkte sie während der vergangenen fünf Jahre als Redakteurin der Schwesternzeitschrift und organisiert einmal monatlich Erziehungs- und Bildungsarbeit mit Frauen und Jugendlichen. Sie ist verheiratet und hat zwei Kinder.

POLJAKOVIĆ, MIRA (1946, Subotica), absolvierte die Juridische Fakultät in Belgrad und ist nun als Advokatin tätig. Sie ist Vizepräsidentin der Jüdischen Gemeinde in Subotica, Präsidentin der Jüdischen Frauenorganisation für Jugoslawien, Direktionsmitglied des Internationalen Verbandes Jüdischer Frauen, Vorsitzende der Humanitären Organisation „La Benevolencia Yugoslavica“, Mitglied der internationalen Advokatenunion und des Komitees für den Schutz der Menschenrechte, sowie des Komitees für den Schutz der Frauen-Menschenrechte der Welt-Advokaten-Organisation. Sie ist verheiratet und Mutter zweier erwachsenen Töchter.

POZNANOVIĆ, BRANISLAVA (1969, Bosanski Novi), diplomierte (1996) in Soziologie an der Abteilung für Soziologie der Philosophischen Fakultät in Belgrad mit dem Thema „Die Frau in der orthodoxen Religion“. Sie arbeitet mit arbeitslosen Personen am Arbeitsmarkt-Institut der Republik Serbien.

REISER, ELISABETH, Historikerin und Romanistin, Dr. phil., Dozentin am Atélier Occumenique de Théologie in Genf, frühere Dozentin am Dolmetscherinstitut der Universität Genf. Von 1990 - 1994 Co-Präsidentin des Ökumenischen Forums Christlicher Frauen in Europa, Moderatorin und Referentin zahlreicher internationaler Veranstaltungen, ständige Beauftragte für die Europäische Frauensommerakademie auf Boldern

RETI, KATALIN (1972, Dej/Rumänien), diplomierte an der Protestantischen Theologischen Fakultät in Cluj/Klausenburg (1996), seit September desselben Jahres arbeitet sie in der Reformierten Christlichen Kirche, erst als Hilfspfarrerin in Stara Moravica, später in Subotica als Stellvertreterin des Pfarrers. Neben priesterlichen und Seelsorge-Aktivitäten organisiert sie auch das gesamte Glaubensleben in der Gemeinde, einschliesslich die Frauenarbeit.

SAVIĆ, SVENKA (1940, Gospodinci), Ordentliche Professorin für Psycholinguistik am Institut für serbische Sprache und Linguistik der Philosophischen Fakultät in Novi Sad, wo sie die Fächer Diskursanalyse, Psycholinguistik und Einführung in die Linguistik unterrichtet und ein langfristig finanziertes psycholinguistisches Forschungsprojekt leitet (1997-1998).

Bei den Frauenstudien in Belgrad unterrichtet sie seit deren Gründung (1992) den Kurs „Sprache und Geschlecht“, während sie in Novi Sad Gründerin und Koordinatorin (1997-) der Frauenstudien- und Frauenforschungen ist und folgende Kurse leitet: „Sprache und Geschlecht“, „Feministische Theologie“, „Feministischer Zugang zu Ballett und Tanz“.

Sie veröffentlichte 10 Bücher und über 100 Arbeiten aus interdisziplinärer Sprachforschung. Sie publizierte das Buch „Ballett“ (1996) und eine grosse Zahl von Kritiken, Arbeiten und Rezensionen aus dem Gebiet des künstlerischen Tanzes. In

der letzten Zeit liegt ihr Interessensgebiet im sexistischen Sprachgebrauch in den Religionen. Sie ist Herausgeberin des Buches „Feministische Theologie“ (1999) und schrieb ein Dutzend Arbeiten.

Sie ist Mitglied mehrerer internationaler linguistischer Vereinigungen und Redakteurin mehrerer Zeitschriften. Sie hat zwei erwachsene Töchter.

TICA, LJILJANA (1969, Beograd), Absolventin an der Abteilung für Soziologie der Philosophischen Fakultät in Belgrad, Diplomarbeit: „Die orthodoxe Kirche und die ökumene“. Das Thema ihrer Diplomarbeit (bei Prof. Dr. Svenka Savić) im Zentrum für Frauenstudien in Belgrad war eine Analyse der Zeitschrift „Pravoslavlje“ („Orthodoxie“). Sie ist Feministin und Mitglied einer Frauenrechtsgruppe, in deren Rahmen sie zur Verwirklichung mehrerer Projekte beigetragen hat, sowie Teilnehmerin an mehreren heimischen und internationalen Konferenzen.

SAŽECI

Marina Blagojević (Beograd/Budimpešta)

FEMINIZAM NA KRAJU VEKA: LEKCIJE O RAZLIČITOSTI

Autorka se bavi feminizmom na kraju veka analizirajući njegove osnovne doprinose, s jedne strane i osnovne izazove, s druge. Polazište jeste da je "kraj veka" presek u našoj vlastitoj potrebi da napravimo bilans, dok se feminizam realizuje u kontinuitetu i diskontinuitetu sa samim sobom. Osnovni doprinos feminizma jeste njegov kontinuitet, dok su osnovni njegovi izazovi činioци diskontinuiteta.

Osnovni doprinosi feminizma: afirmacija ženskih prava, stvaranje ženskih pokreta, proizvodnja feminističkog znanja, demistifikacija patrijarhata, uvažavanje razlika među samim ženama, kao i sposobnost feminizma da samog sebe demistifikuje.

Osnovni izazovi feminizma u budućnosti jesu različitosti koje "nagrizaju" sve velike kolektivitete, sumnja i podozrivost prema idejama napretka koje postoje na kraju ovoga veka, veza između globalno svetskog razvoja i privatnih života žena, potreba da se demistifikuju emocije i razumeju potrebe tržišta emocija, potreba da se razumeju trošenja ženskih resursa, okretanje od "feminizma žrtve" ka "feminizmu moći", potreba da se konstruiše drugačija ženskost putem medija, "uvlačenje" žena u institucionalnu politiku.

Ključne reči: feminizam, patrijarhat, žena žrtva, kraj veka.

Ana Bu (Novi Sad)

EKUMENIZAM I ŽENE U CRKVI: ODLUKE DRUGOG EVROPSKOG EKUMENSKOG SKUPA U GRACU I PRVOG MEĐUNARODNOG KONGRESA HRIŠĆANKI U BARCELONI

Objašnjavaju se odluke II evropskog ekumenskog skupa (Grac, 1997) sa stanovišta rasprave i zaključaka koji se odnose na žene u crkvi, posebno o temi: kako crkve postupaju sa ženama. Takođe se ukazuje na glavne odluke i zaključke Prvog međunarodnog kongresa hrišćanki u Barceloni. Pored niza zaključaka izdvojen je: „Mi, hrišćanke iz celog sveta težimo istim ciljevima, koji će našim crkvama dati novu snagu. Zato se moramo organizovati, radi razmene mišljenja i pripremanja strategija za pormenu stanja u postojećim crkvama”.

Ključne reči: ekumenizam, ekumenska dekada, feministička teologija, hrišćanke.

Ane Marie Grünfelder

FEMINISTIČKA TEOLOGIJA: KRITIČKI OSVRT NA METODE I GLAVNA PITANJA

U prvom delu autorka razmatra termin „feministička teologija“, tematske celine ove discipline (greh, spasenje, otkupljenje, opravdanje) i šta one znače za žene. Zatim, detaljnije o Duhu Svetom - Duhu tešitelju, i prijatelju žena, o sestrinstvu u veri.

U trećem delu autorka govori detaljnije o odnosu žene i dogmatike - ženski govor i otpor stvarnosti. U zaključku se sumiraju rezultati - šta je donela feministička teologija danas.

Ključne reči: feministička teologija, Biblija, diskriminacija, prehršćanstvo, kasno hrišćanstvo.

Hegeduš-Kovačević, Katalin (Subotica / Segedin)

ŽENE U RIMOKATOLIČKOJ VERI: Hildegard fon Bingen

U radu se daje kratka biografija Hildegard fon Bingen i ukazuje na doprinos ove umne i duhovne žene u Rimokatoličkoj crkvi i hrišćanstvu uopše, a u povodu obeležavanja 900 godina od rođenja.

Ključne reči: Bog, Rimokatolička vera, svetica, muzika, prirodne nauke.

Edita Jankov (Novi Sad)

POLOŽAJ ŽENE KOD STARIH JEVREJA I JEVREJSKA VERSKA TRADICIJA DANAS

U radu se opisuje mesto žene u verskim ritualima u hramu i u kući, njen udeo u porodičnom životu, i u vaspitavanju dece, pripremanju (košer) hrane. Na kraju se ukratko sumiraju aktivnost u Ženskoj sekciji Jevrejske opštine u Novom Sadu.

Ključne reči: Bog, jevrejska vera, košer, porodica, žena.

Muna Jusufspahić (Beograd / Kairo)

ŽENA U ISLAMU: Intervju

U intervjuu se ukratko obrazlažu osnovne postavke o položaju žene u Islamu u istoriji i danas.

Ključne reči: Alah, Islam, Kur'an, pravo žena.

Zorica Kuburić (Beograd/Novi Sad)

ŽENA I CRKVE

U I delu rada razmatra se značenje pojmova 'žena' i 'crkva' kao i položaj žene u crkvama. Sekularizacija u društvu vodila je emancipaciji žena. Institucionalna ograničenja menjala su se prvo u realnom životu, a zatim i u pravilima u crkvi.

U II delu rada daju se rezultati naučnog istraživanja. U protestantskim crkvama organizuju se sekcije za žene u kojima je istraživanje obavljeno. Prema rezultatima istraživanja, religiozne žene su razvile nekoliko strateških opcija prevazilaženja

napetosti koje postoje u društvu između sfere profesionalnog rada i porodice. One daju prioritet „strategiji oslonca“, naglašavajući potrebu za ličnom afirmacijom i ostvarenjem kako u porodici tako i u profesionalnom angažovanju. Na drugom mestu je strategija profesionalnog usmeravanja na ona područja koja im omogućavaju veće posvećivanje porodici. Na trećem mestu nalazi se strategija segmentacije i prome-
tejska strategija.

Čak ni religiozne žene više nisu spremne da se posvete samo porodici, ali ni da se nje odreknu. Žene u crkvenom životu rade s decom, u organizovanju muzičkog života i u misionarskim aktivnostima. Usmerene su ka uspostavljanju dublje zajednice s Bogom i ka pridobijanju drugih da veruju u Boga.

Ključne reči: Bog, crkva, žena, religiozna žena, profesija, porodica.

Magda, Ksenija (Osijek)

PROTESTANTIZAM I ŽENE

Biblijski je imperativ jednakost spolova u stvaranju i novom stvorenju. Protestantizam nije za teorijsku podlogu "zapostavljanje" žene u bilo kojoj službi. Međutim, utjecaj kulture i rezultati interakcije kulture i vjere bitno se odražavaju na službu žena i službu ženama u crkvi. To je jedan od razloga zašto protestantska reformacija nije stigla do pitanja žena. U radu se objašnjavaju suvremeni naporu u protestantskim i slobodnim protestantskim crkvama u korist žena i njihove službe crkvi u svijetu: rad Komisije za ženska pitanja pri Svetjskoj Evangelističkoj Alijansi i sličnim protestantskim ustanovama na različitim poljima.

Ključne riječi: Biblija, jednakost spolova, protestantizam, slobodne protestantske crkve, egzegeza biblijskog teksta.

Ana Palik-Kunčak (Kisač)

ŽENA U EVANGELIČKO-METODISTIČKOJ VERI

U Evangeličko-metodističkoj crkvi vodi se računa o primeni u svakodnevici onoga što je Isus Hristos govorio i delao. Posebno kada je reč o ženama. Isus nije pravio razliku među polovima, što se vidi na mnogo primera u tekstu Novog zaveta koji se u radu citiraju. Ta su mesta osnova za sadašnje stanje u Evangelističko-metodističkoj verskoj zajednici u kojoj žene vrše službu sveštenika, a u svetskim razmerama i episkopa. One samo izvršavaju poslanje koje im je Bog namenio.

Ključne reči: Biblija, Bog, Evangeličko-metodistička crkva, Isus Hrist, žene, sveštenice.

Ana Pečkaj-Kovač (Novi Sad)

MESTO ŽENE U BAPTISTIČKOJ CRKVI

U kratkom intervjuu autorka izražava lični stav prema onome što je mesto žene u hrišćanskoj zajednici uopšte i u baptističkoj posebno: biti hrišćanka znači biti celovita žena, kako duhovno tako i fizički. Njen je osnovni zadatak biti učiteljicom dobra.

Ključne reči: baptistička zajednica, Biblija, Bog, Isus, hrišćanstvo, žena.

Mira Poljaković (Subotica)

JEVREJSKE ŽENSKJE ORGANIZACIJE U JUGOSLAVIJI

Jevrejske ženske organizacije na tlu (bivše) Jugoslavije imaju dugu tradiciju. Pre II svetskog rata postojala je snažna i brojna organizacija koja se bavila karitativnim radom i negovanjem jevrejske tradicije. Nakon rata, brojnost se drastično smanjila u novoformiranim ženskim sekcijama jevrejskih opština. Njihov program bio je nastavak predratne tradicije rada.

Nakon 1990. Ženska jevrejska organizacija Jugoslavije primljena je u International Council of Jewish Women. To znači da su u programu jugoslovenske organizacije sva pitanja koja internacionalna organizacija tretira: zaštita ženskih prava u jevrejskom braku, borba protiv rasizma; ženska prava kao ljudska prava, aktivno razvijanje internacionalne saradnje i dijaloga.

Ključne reči: jevrejska organizacija, internacionalizam, ljudska prava, jevrejska žena.

Branislava Poznanović (Beograd)

ŽENA U PRAVOSLAVNOJ VERI

Cilj je rada da prikaže razliku koja postoji u hrišćanskoj dogmi u kojoj su žena i muškarac izjednačeni pred Bogom i u činu spasenja, s jedne strane, i u pravoslavnoj praksi u kojoj su različiti oblici podređenosti žene u instituciji kao crkvi i u crkvenim obredima i pravilima. Autorka govori o ženi u verskom učenju na osnovu teksta Biblije (o postanku muškarca i žene, o ženskoj seksualnosti, ženi u porodici). Androcentrizam se pokazuje u religijskoj praksi: ženama je onemogućen pristup najvažnijim religijskim ulogama, a one koje su im dostupne, daleko su od centara gde se donose važne odluke.

Posebno se iznose podaci o službi đakonisa u prvim vekovima hrišćanstva da se pokaže kako postojeće stanje jeste proizvod društvenih i civilizacionih (patrijarhalnih) tendencija, a ne teoloških. Androcentrizam je dominantan u svim religijama, pa i u pravoslavnoj.

Ključne reči: androcentrizam, Biblija, Stari zavet, Novi zavet, đakonise, pravoslavlje.

Reti Katalin (Subotica / Kluž)

ULOGA ŽENA U REFORMATSKOJ CRKVI

Autorka nabraja u kojim se službama u reformatskoj crkvi angažuju žene: dijakonijski rad; rad sa mladima, sa ženama, kroz lično iskustvo sveštenice.

Ključne reči: Bog, Isus, hrišćanstvo, Reformatska crkva, sveštenice.

Elizabeta Reizer (Boldern)

UVOD U FEMINISTIČKU TEOLOGIJU

Autorka sumira istorijske etape širenja ove nove interdiscipline u teologiji, definiše je, ukazuje na zajedničke crte u raznim delovima sveta. Izdvaja tri bitna pitanja: zlo, greh, krivica, zatim krst i ženska duhovnost, što dobija istraživačku pažnju.

Ključne reči: Bog, Isus, krst, greh, krivica, duhovnost, zlo, žena.

Svenka Savić (Novi Sad)

INTERPRETACIJA BIBLIJSKOG TEKSTA IZ PERSPEKTIVE FEMINISTIČKE TEOLOGIJE: "Daj mi piti!" razgovor Isusa sa ženom iz Samarije

U crkvenoj praksi postoje predrasude prema ženi. Potvrde se mogu dobiti u različitim domenima rada u crkvi, uključujući i dogmatsku interpretaciju biblijskog teksta. Ponekad je potrebno ispitati više izvora da bi se ustanovilo poreklo neke predrasude, način širenja i učvršćivanja u praksi, ako se želi predložiti promena stava prema ženi u postojećoj praksi.

Postojeća je praksa tumačenja razgovora Isusa sa ženom iz Samarije da je u pitanju grešnica koja je poverovala Isusu. Tu predrasudu u ovom radu pokušavamo da otkrijemo primenom saznanja iz analize diskursa i to tako što se analizira doprinos sagovornika - Isusa i žene - u građenju dijaloga. Tri su različita izvora uzeta u obzir: pisani tekst evanđeliste (J 4,5-42), govorena homilija katoličkog sveštenika na misi, komentar bibličara o Jovanovom evanđeoskom tekstu (Leon Morris, 1988). Isus i žena zajednički izgrađuju svoje doprinose zasnovane na poverenju. Žena se pokazuje kao samosvesna, sposobna, sa kojom Isus razgovara sa puno poverenja i poštovanja, gradeći svoje iskaze na njenom poverenju i njoj se očituje: "Ja sam, ja koji s tobom govorim". Bibličari i propovednik interpretiraju njenu osobu nedovoljno s poštovanjem, vođeni patrijarhalnom predrasudom prema ženi u društvu, pa onda i u crkvi.

Isusov razgovorni doprinos može biti primer razgovora sa poverenjem prema ženi uopšte, u crkvi posebno, ako želimo da ona proširi glas mnogima: "Daj mi piti vode žive"!

Ključne reči: analiza diskursa, biblijski tekst, Bog, feministička teologija, homilija, Isus, Samarjanka.

Ljiljana Tica (Beograd)

ŽENE U NOVINAMA „PRAVOSLAVLJE”: Analiza sadržaja

Analizira se sadržaj "Pravoslavlja", najstarijih, najuglednijih i najznačajnijih novina koje izdaje Srpska pravoslavna crkva. (Beograd, 1995. ukupno 23 broja).

Analiza pokazuje predominaciju tekstova koje su pisali muškarci: (2/3 autori i 1/3 autorke); žene ne pišu autorske tekstove koji bi im omogućili da se izraze kao kreativne, obrazovane i samosvesne osobe koje poznaju teološka pitanja, one prenose nečije govore i reči, prevode tekstove koje su drugi napisali, pišu prikaze kulturnih i crkvenih događaja koje drugi izvode i u kojima drugi učestvuju. One su posrednice, kako konstatuje i S. Savić (1995) u analizi verskih časopisa iz tri konfesije (katolička, pravoslavna, protestantska) na srpskom, mađarskom i slovačkom jeziku.

U tekstovima su žene uglavnom ograničene na privatnu i prokreativnu funkciju. Ženski likovi se najčešće pojavljuju u porodičnim ulogama (majka, ćerka...) kao neko ko uvek pripada drugome (ocu, bratu, mužu...), čime se zakrepljuje pravoslavna tradicija (up. M. Bandić, 1997). Pominju se ženske profesije koje ih pokazuju kao prenosnice znanja (profesorke, učiteljice), i čuvarice muškog autoriteta. Nije pronađen ni jedan tekst u kojem se autor/ka zalaže za poboljšanje položaja žene u crkvi i van nje. Takođe nije pronađen ni jedan tekst o prisustvu, učešću i zalaganju žene u okviru ekumenskog pokreta za poboljšanje i učvršćivanje uloge i mesta žene u crkvi, niti o konkretnim akcijama u borbi koju ove žene vode za budućnost žene unutar crkve.

Ključne reči: analiza sadržaja, Biblija, Isus, pravoslavlje, žena, mediji.

SUMMARIES

Marina Blagojević (Belgrade/Budapest)

FEMINISM AT THE END OF THE CENTURY: LESSONS IN DIFFERENCE

The authoress deals with feminism at the end of the century by analyzing its basic contribution, on the one hand, and its basic challenges, on the other. The starting point is that the "end of the century" is a cross section of our own need to take stock of things, while feminism is realized in a continuity and discontinuity with itself. The basic contribution is its continuity, while its basic challenges are the factors of discontinuity.

The basic contributions of feminism are: the affirmation of women's rights, the creation of women's movements, the creation of feminist knowledge, the demystification of patriarchy, the acceptance of differences among women themselves, as well as the ability of feminism to demystificate itself. In the future, the basic challenge of feminism will be the differences that "erode" all large collectivities, doubt and suspicion toward ideas of progress which exist at the end of this century, the connection between global world development and the private lives of women, the need to demystificate emotions and to understand the needs of the market of emotions, the need to understand the exhaustion of women's resource, the turning away from the "feminism of victim" toward the "feminism of power", the need to construct a different kind of femininity through the media, the "drawing in" of women into institutional politics. Key words: feminism, patriarchy, woman victim, end of the century

Ana Bu (Novi Sad)

ECUMENISM AND WOMEN IN THE CHURCH: THE CONCLUSIONS OF THE II EUROPEAN ECUMENICAL CONFERENCE (GRAZ) AND THE I INTERNATIONAL CONGRESS OF CHRISTIAN WOMEN (BARCELONA)

The paper deals with the conclusions of the II European Ecumenical Conference (Graz, 1997) from the standpoint of the discussions and resolutions which relate to women in the church and particularly to the subject: how churches deal with women. The paper also deals with the main resolutions and conclusions of the I International Congress of Christian Women in Barcelona. In addition to a number

of conclusions the following one is emphasized: "We Christian women from all over the world have the same goals, which will give new power to our churches. For this reason we must organize, exchange ideas and prepare a strategy for altering the state in existent churches." Key words: Ecumenism, ecumenical decade, feminist theology, Christian women

Ana Maria Grunfelder (Vienna/Zagreb)

FEMINIST THEOLOGY, AIMS AND MAIN ISSUES; A CRITICAL APPROACH

In the first part of the paper, the authoress defines the term "feminist theology", elucidating on its origin and key feature, neo-feminism.

Generally, theology consists of two blocks, two approaches: a historical one and a systematic approach. Feminist theology, owing to its instruments of historicism criticism, has recovered a "forgotten", "hidden", "repressed" "history of women" in the Gospels, eminent, courageous, inspired women in the Old Testament, as well as in the New Testament. Over a period of thirty-five years, since the former Catholic nun and foundress of feminist theology in the United States, Mary Daly, published her programmatic book *Beyond God the Father*, feminist theology has developed serious and recognized these for exegetic issues: biblical sources for women's inequality, as well as for women's equality, for discrimination as well as for equal dignity for men and women.

The last portion of the paper is dedicated to clusters of "post-Christian religion", within which the religious issues of women are numerous and inspiring. It is the aim of the authoress to underline that these various forms of non-Christian or post-Christian feminist faith reflect religious "hunger".

Key Words: feminist theology, Bible, discrimination, pre-Christian, post-Christian

Katalin Hegedus-Kovačević (Subotica/Szeged)

WOMEN IN THE ROMAN CATHOLIC FAITH: HILDEGARD VON BINGEN

The paper offers a short biography of Hildegard von Bingen and underlines the contribution of this wise and spiritual woman to the Roman Catholic Church and Christianity in general on the 900th anniversary of her birth (1998).

Key words: God, Roman Catholic faith, saint, music, natural sciences

Edita Jankov (Novi Sad)

WOMEN AMONG THE ANCIENT HEBREWS AND JEWISH RELIGIOUS TRADITION TODAY

The paper describes the place of women in Jewish religious rituals, in the temple and in the home, her part in family life and the education of children and in the preparation of kosher food. In conclusion the activities of the Women's Section of the Jewish Community of Novi Sad are reviewed.

Key words: Jahve, Jewish faith, kosher, family, women

Muna Jusufspahić (Belgrade/Cairo)

WOMEN IN ISLAM: AN INTERVIEW

In this interview the authoress explains, in short, the basic postulates on the place of women in Islam, in history and today. Key words: Allah, Islam, Kur'an, women's rights.

Zorica Kuburić (Belgrade/Novi Sad)

WOMEN AND THE CHURCH

In the first part of the paper the meaning of the concepts "woman" and "church" are dealt with, as well as the position of women within churches. The secularization of society has led to the emancipation of women. Institutional limitations were first changed in everyday life, and then in the regulations of the church.

In the second part of the paper the results of a scholarly research are given. In Protestant churches women's sections were organized and in these the research was conducted. According to the results, religious women have developed several strategical options to transcend the tensions that exist in society between the sphere of professional work and the family. They give priority to the "strategy of support", emphasizing the need for personal affirmation and realization both in the family and in professional activities. In second place is the strategy of professional orientation toward those fields which enable them to devote themselves more to their families. In third place are the strategy of segmentation and the Promethean strategy.

Even religious women are no longer ready to devote themselves solely to the family, but they are not ready to give it up completely. In church life women work with children, in the organization of music activities and in missionary ones. They are oriented toward establishing a deeper communion with God and toward winning over other to believe in God. Key words: Bible, church, women, religious women, profession, family.

Ksenija Magda (Osijek)

PROTESTANTISM AND WOMEN

The biblical imperative is equality of genders in creation and in new creation. Protestantism does not advocate a theoretical basis for "neglecting" women in any ministry. Nevertheless, the influence of culture and the results of the interaction between culture and faith are reflected essentially in the ministry of women and the ministry of women in the church. This is one of the reasons why the Protestant Reformation did not encompass the question of women. The paper explains today's efforts in Protestant and Free Protestant churches on behalf of women and their ministry in the church in the world: the activity of the Committee for Women's Matters of the World Evangelical Alliance and in similar Protestant institutions in various fields.

Key words: Bible, equality of genders, Protestantism, Free Protestant churches, exegesis of biblical texts.

Ana Palik-Kunčak (Kisač)

WOMEN IN THE EVANGELICAL-METHODIST CHURCH

In the Evangelical-Methodist church care is taken to apply in everyday life what Jesus Christ said and how he worked. Especially in the matter of women. Jesus never differentiated among the sexes, which can be seen in many examples in the text of the New Testament, which are often quoted. These quotes are the foundation for the present practice in the Evangelical-Methodist religious community where women are engaged in the ministry as pastoresses, and on a global plane as bishops. They only carry out the mission God has ordained for them.

Key words: Bible, God, Evangelical-Methodist Church, Jesus Christ, women, women pastors.

Ana Pečkai-Kovač (Novi Sad)

THE PLACE OF WOMEN IN THE BAPTIST CHURCH

In a short interview, the authoress expresses her personal position on the place of women in the Christian community in general, and in the Baptist church in particular: to be a Christian woman means to be a holistic woman, spiritually and physically. The woman's basic task is to be the teacher of good.

Key words: Baptist community, Bible, God, Jesus, Christianity, woman.

Mira Poljaković (Subotica)

JEWISH WOMEN'S ORGANIZATIONS IN YUGOSLAVIA

Jewish women's organizations in the (former) Yugoslavia had a long tradition. Before World War II there was a strong organization with a large membership which was engaged in charity work and the fostering of Jewish tradition. Following the war, the membership decreased drastically in the newly formed women's sections of the Jewish communities. Their program was a continuity of the pre-war tradition of activities.

After 1990, the Jewish Women's Organization of Yugoslavia was accepted into the membership of the International Council of Jewish Women. This means that the program of the Yugoslav organization covers all the matters of the international organization: the protection of a woman's rights in the Jewish marriage, the struggle against racism; women's rights as human rights, active development of international cooperation and dialogue.

Key words: Jewish organization, internationalism, human rights, Jewish women.

Branislava Poznanović (Belgrade)

WOMAN IN THE ORTHODOX FAITH

The aim of the paper is to present the difference that exists in Christian dogma in which women and men are equal before God and in the act of salvation, on the one hand, and in Orthodox practice in which various forms of subordination of women in institutions such as the church and its rituals and regulations. In religious

teaching founded on the biblical text, woman is equal in the creation of man and woman, in female sexuality, the woman in the family. Androcentrism manifests itself in religious organization: women are denied access to the most important church roles, and the ones that are accessible to them are far from the centers where important decisions are made. There is special emphasis on data on the service of deaconesses in the first century of Christianity in order to show that the present situation is the result of social and civilizational (patriarchal) trends, and not theological ones. Androcentrism is dominant in all faiths, not only in the Orthodox one.

Key words: androcentrism, Bible, Old testament, New testament, deaconesses, Orthodox faith

Katalin Reti (Subotica/Cluj)

THE ROLE OF WOMEN IN THE REFORMED CHURCH

The authoress offers a list of all the services in which women take part in the Reformed Church: deaconship activity, work with the young, with women, through the personal experience of a pastoress.

Key words: God, Jesus, Christianity, Reformed Church, pastoresse

Elisabeth Reiser (Boldern)

INTRODUCTION TO FEMINIST THEOLOGY

The authoress makes a review of the historical stages in the spread of this new, interdisciplinary theology, defines it, points out the common features in various parts of the world and singles out three essential questions: evil, sin, guilt, in addition to the cross and female spirituality, which have been the focus of scholarly interest.

Key words: God, Jesus, the cross, guilt, spirituality, evil, woman

Svenka Savić (Novi Sad)

INTERPRETATION OF A BIBLICAL TEXT FROM A FEMINIST THEOLOGY PERSPECTIVE: "GIVE ME TO DRINK", A DIALOGUE BETWEEN JESUS AND THE SAMARIAN WOMAN

In present-day Christian church practice there exist prejudices against women. Evidence can be found in different aspects of the church, including the interpretation of the Gospels. Sometimes it is necessary to compare several sources in order to identify the beginning, development and fostering of stereotypes and prejudices toward women in church practice. After that changes can be suggested in the existing manner women are viewed in the church.

The present day explanation of the dialogue between a woman of Samaria and Jesus in St. John's Gospel is that she is a sinner who comes to believe in Jesus. The source of this thinking is identified by applying discourse analysis according to which the contributions of Jesus and the woman are analyzed, during the process of building up of the dialogue. Three different sources have been taken into account: the text of the St. John Gospel (4, 5-42), the spoken homily of a Catholic priest during mass, and the commentary of a Bible expert on the St. John's Gospel text (Leon Morris). Jesus and the woman build up their contributions based on trust. The

woman is presented as self-conscious, capable and Jesus talks to her in full belief and respect, building his utterances on her trust and presenting himself: "I who speak unto thee am he." The biblical expert and the priest do not interpret her with respect, because of patriarchal prejudice against women in society, and in the church.

The discourse contribution of Jesus should be an example of a dialogue with belief toward women in general, and the church in particular, if we wish to disciple Jesus' voice to others: "Give me to drink living water."

Key words: discourse analysis, biblical text, God and feminist theology, homily, Jesus, Samaritan woman

Ljiljana Tica (Belgrade)

WOMEN IN THE JOURNAL PRAVOSLAVLJE: CONTENT ANALYSIS

An analysis is made of the contents of *Pravoslavlje*, the oldest, most respected and important journal published by the Serbian Orthodox Church (Belgrade, 1995, a total of 23 issues).

The analysis reveals a predominance of texts written by men (2/3 authors and 1/3 authoresses). Women do not write authorial texts which would enable them to express themselves as creative, educated and self-conscious individuals, who are versed in theological matters. They transmit the speech and words of others, translate texts written by others, review cultural and church events conducted and with the participation of others. They are mediators, as S. Savić (1995) concludes in her analysis of religious journals of three confessions (Roman Catholic, Orthodox, Protestant) in Serbian, Hungarian and Slovak.

In their texts they are mainly limited to the private and procreative functions. Images of women most often appear in family roles (mothers, daughters, and the like), as someone who belongs to another (father, brother, husband and the like), which supports Orthodox tradition (Bandić, 1997). Mention is made of those women's professions which show them as transmitters of knowledge (professors, teachers) and the preservers of male authority. There is no single text in which the author or authoress advocates improvement of the position of women in the church and in society. There is also no single text on the presence, participation and efforts of women in the ecumenical movement for the improvement and consolidation of the role and place of women in the church, or on concrete activities in the struggle of these women for the future of women within the church.

Key words: content analysis, Bible, Jesus, Orthodox Church, women, media.

ZUSAMMENFASSUNGEN

Marina Blagojević (Belgrad/Budapest):

FEMINISMUS ZUR JAHRHUNDERTWENDE: LEKTIONEN ÜBER DIE VERSCHIEDENARTIGKEIT

Die Autorin beschäftigt sich mit dem Feminismus am Ende des Jahrhunderts, indem sie seine fundamentalen Beiträge einerseits und fundamentalen Herausforderungen andererseits analysiert. Der Ausgangspunkt ist jener, der das Ende des Jahrhunderts einen Einschnitt in unserem ureigensten Bedürfnis, Bilanz zu ziehen, darstellt, während der Feminismus sich in der Kontinuität und Diskontinuität mit sich selbst verwirklicht. Der grundlegende Beitrag des Feminismus ist seine Kontinuität, während seine grundlegenden Herausforderungen die Faktoren der Diskontinuität sind.

Die fundamentalen Beiträge des Feminismus: Affirmation der Frauenrechte, Schaffung der Frauenbewegungen, Erzeugung feministischen Wissens, Demystifikation des Patriarchats, Beachtung der Unterschiede unter den Frauen selbst, wie auch die Fähigkeit des Feminismus, sich selbst zu demystifizieren.

Die fundamentalen Herausforderungen des Feminismus in der Zukunft sind genau die Unterschiede, an denen alle grossen Kollektive leiden: der Zweifel und das Misstrauen gegenüber den Ideen des Fortschrittes, die am Ende dieses Jahrhunderts existieren, das Verhältnis zwischen der globalen Entwicklung der Welt und dem Privatleben der Frauen, der Bedarf einer Demystifikation der Emotionen und eines Verständnisses der Bedürfnisse des Emotionshaushaltes, das Bedürfnis danach, dass die Abnutzung weiblicher Energien begriffen wird, die Wende vom „Feminismus des Opfers“ zum „Feminismus der Macht“, der Bedarf der Konstruktion einer anderen Weiblichkeit mittels der Medien, „der Eingang“ der Frauen in die institutionalisierte Politik.

Schlüsselworte: Feminismus, Patriarchat, Opferfrau, Jahrhundertswende

Ana Bú (Novi Sad)

ÖKUMENISMUS UND FRAUEN IN DER KIRCHE: BESCHLÜSSE DER ZWEITEN EUROPÄISCHEN ÖKUMENISCHEN VERSAMMLUNG IN GRAZ UND DES ERSTEN INTERNATIONALEN KONGRESSES DER CHRISTINNEN IN BARCELONA

Die Beschlüsse der Zweiten ökumenischen Versammlung (Graz, 1997) werden vom Standpunkt der Diskussionen und Beschlüsse erklärt, die sich mit der Lage der Frauen in der Kirche befassen, insbesondere mit dem Thema wie sich die Kirchen den Frauen gegenüber verhalten. Es wird auch auf die Hauptbeschlüsse und Folgerungen des Ersten internationalen Kongresses der Christinnen in Barcelona hingewiesen. Aus mehreren Folgerungen wurde die Folgende ausgewählt: "Wir Christinnen aus der ganzen Welt streben die gleichen Ziele an, die unseren Kirchen neue Kräfte geben werden. Deshalb müssen wir uns organisieren, um einen Meinungs austausch zu ermöglichen und eine Vorbereitung der Veränderungsstrategie der gegenwärtigen Lage in den bestehenden Kirchen vorbereiten zu können.

Schlüsselworte: Ökumenismus Dekade, feministische Theologie, Christinnen

Anna Maria Grünfelder

FEMINISTISCHE THEOLOGIE

Ein kritischer Überblick der Methoden und wichtigsten Fragen. Im ersten Teil erörtert die Autorin den Begriff feministische Theologie, die thematischen Zweige dieser Disziplin (Sünde, Seligkeit, Berechtigung) und was sie für Frauen bedeuten. Weiterhin eingehender über den heiligen Geist, den tröstenden Geist und den Freund der Frauen, über die Schwesterlichkeit im Glauben. Im dritten Teil spricht die Autorin ausführlicher über das Verhältniss der Frauen und der Dogmatik, Frauensprache und Widerstand gegen den gegenwärtigen Zustand. Im Abschluss fasst sie die Beiträge der feministischen Theologie zusammen.

Schlüsselworte: feministische Theologie, Bibel, Diskriminierung, vorchristlich, nachchristlich.

Katalin Hegeduš-Kovačević (Subotica/Szeged)

FRAUEN IM RÖMISCH-KATHOLISCHEN GLAUBEN:

Hildegard von Bingen

In der Beilage reicht uns die Autorin, anlässlich ihres 900 Geburtsjahres eine kurze Biographie Hildegards von Bingen und den Beitrag dieser klugen geistlichen Frau der römisch-katholischen Kirche und dem allgemeinen Christentum.

Schlüsselworte: Gott, römisch-katholischer Glauben, Heilige, Misk, Naturwissenschaften.

Edita Janković (Novi Sad):

DIE LAGE DER FRAU IN DER EHEMALIGEN JÜDISCHEN GESELLSCHAFT UND DIE GEGENWÄRTIGE JÜDISCHE TRADITION

Auf der Grundlage von Arbeiten über die soziale Stellung der Frau bei den alten Juden (Glumac, 1932) wissen wir, dass ihre Stellung eine sehr untergeordnete

war. In der Arbeit wird der Platz der Frau bei den religiösen Ritualen im Tempel und im Haus beschrieben, ihr Anteil am Familienleben, mit Betonung der gewichtigen Rolle bei der Kindererziehung, sowie der Zubereitung koscheren Essens.

Am Ende der Arbeit werden noch kurz die Aktivitäten in der Frauensektion der Jüdischen Gemeinde in Novi Sad aufgezählt.

Schlüsselworte: Gott, Frau, jüdischer Glauben, koscher, Familie...

Muna Jusufspahić, (Belgrad/Kairo)

DIE FRAUEN IM ISLAM: Interview

Im Interview werden in Kurzform die Grundvoraussetzungen über die Lage der Frau im Islam in geschichtlicher und zeitgenössischer Perspektive begründet.

Schlüsselworte: Alah, Islam, Kur'an

Zorica Kuburić (Belgrad/Novi Sad):

FRAUEN UND KIRCHEN

Im ersten Teil der Arbeit wird die Bedeutung der Begriffe „Frau“ und „Kirche“ erläutert, sowie die Stellung der Frau in den Kirchen betrachtet. Die Säkularisierung in der Gesellschaft führte zur Emanzipation der Frau. Die institutionalisierten Beschränkungen änderten sich zuerst im realen Leben, anschliessend auch in den Regeln. Im zweiten Teil der Arbeit werden die Resultate einer wissenschaftlichen Forschung präsentiert, die in Frauensektionen der protestantischen Kirchen durchgeführt wurde. Den Ergebnissen dieser Untersuchung zufolge haben die religiösen Frauen einige strategische Optionen entwickelt, um die in der Gesellschaft bestehende Spannung zwischen dem Bereich der professionellen Arbeit und der Familie zu überwinden. Sie bevorzugen die "Stützpunktstrategie", indem sie die Notwendigkeit der Selbstbestätigung und Sichverwirklichung in der Familie sowie im professionellen Bereich betonen. An zweiter Stelle steht die Strategie der professionellen Einstellung in jenen Bereichen, die es ihnen ermöglichen, sich stärker der Familie zu widmen. An dritter Stelle befindet sich die Strategie der Segmentierung und die Prometheus-Strategie. Nicht einmal religiöse Frauen sind mehr bereit, sich ausschliesslich der Familie zu widmen, aber auch nicht, sie aufzugeben. Im kirchlichen Leben arbeiten sie mit Kindern, beim Organisieren des musikalischen Lebens und in missionarischen Aktivitäten. Sie streben nach einer tieferen Gemeinschaft mit Gott und danach, andere zu überzeugen, an Gott zu glauben.

Schlüsselworte: Gott, Kirche, Frau, religiöse Frau, Profession, Familie

Ksenija Magda (Osijek):

FRAUEN IM DIENST IN DEN PROTESTANTISCHEN
KIRCHEN UND FREIKIRCHEN

Ein biblischer Imperativ ist die Gleichheit der Geschlechter in der Schöpfung und im menschlichen Geschöpf. Der Protestantismus ist keine theoretische Grundlage für eine „Benachteiligung“ der Frau in welchem Dienst auch immer. Allerdings spiegeln sich der kulturelle Einfluss und die Resultate von Interaktionen zwischen

Kultur und Glauben wesentlich im Dienste von Frauen und im Dienst an Frauen in der Kirche wider. Das ist einer der Gründe, warum die protestantische Reformation nicht zur Frauenfrage gelangt ist. In der Arbeit werden die Bemühungen erläutert, die heutzutage in den protestantischen Kirchen und Freikirchen zum Nutzen der Frauen und ihres Dienstes an der Kirche und der Welt angestellt werden: die Arbeit der Kommission für Frauenfragen bei der Evangelischen Weltallianz und ähnlichen protestantischen Einrichtungen in verschiedenen Gebieten.

Schlüsselworte: Bibel, Gleichheit von Mann und Frau, Protestantismus, protestantische Freikirchen, Exegese des Bibeltextes

Anna Palik-Kunčak (Kisač)

DIE FRAU IN DER EVANGELISCH-METHODISTISCHEN KIRCHE

In der Evangelisch-methodistischen Kirche wird der Anwendung von Jesu Wort und Wirken auch im alltäglichen Geschehen Rechnung getragen, insbesondere wenn von Frauen die Rede ist. Jesus machte kein Unterschied zwischen den Geschlechtern, was an vielen Beispielen im Text des neuen Testaments ersichtlich ist, die in der Arbeit zitiert werden. Diese Stellen sind die Grundlage für den heutigen Zustand in der evangelisch-methodistischen Glaubensgemeinschaft, in der Frauen Pfarrer-Dienste verrichten und selbst zu Bischöfinnen ernannt werden. Sie führen bloss die Berufung aus, die ihnen Gott zugehört hat.

Schlüsselworte: Bibel, Gott, evangelistisch-methodistische Kirche, Pfarrerin

Ana Pečkaj-Kovač (Novi Sad)

DER PLATZ DER FRAU IN DER BAPTISTISCHEN KIRCHE

In diesem kurzen Interview bringt die Autorin ihre persönliche Einstellung demgegenüber zum Ausdruck, was der Platz der Frau in der christlichen Gemeinschaft allgemein und in der baptistischen im speziellen ist. Christin sein, bedeutet ganz Frau zu sein, geistig wie auch physisch. Ihre grundlegende Aufgabe ist es, Lehrerin des Guten zu sein.

Schlüsselworte: baptistische Gemeinschaft, Bibel, Gott, Jesus, Christentum, Frau

Mira Poljaković (Subotica):

JÜDISCHE FRAUENORGANISATIONEN IN JUGOSLAWIEN

Jüdische Frauenorganisationen können auf dem Gebiet (des ehemaligen) Jugoslawien auf eine lange Tradition hinweisen. Vor dem Zweiten Weltkrieg gab es eine starke und zahlreiche Organisation, die sich der caritativen Tätigkeit und der Pflege der jüdischen Tradition widmete. Nach dem Krieg war die Größe der neuformierten Frauensektionen der jüdischen Gemeinden drastisch vermindert. Ihre Programme stellen eine Weiterführung der Vorkriegsarbeit mit kleineren Innovationen dar.

Nach dem Jahr 1990 wurde die Jüdische Frauenorganisation Jugoslawiens in den International Council of Jewish Women aufgenommen. Dies bedeutet, dass im Programm der jugoslawischen Organisationen alle Fragen enthalten sind, die von der internationalen Organisation gestellt werden: Schutz der Frauenrechte in der jüdi-

schen Ehe, Kampf gegen Rassismus, Frauenrechte als Menschenrecht, aktive Entwicklung eines internationalen Dialogs und Zusammenarbeit.

Schlüsselworte: Jüdische Frau, Jüdische Frauenorganisation; Interkonfessionalität, Menschenrechte

Branislava Poznanović (Belgrad):

DIE FRAU IN DER ORTHODOXEN RELIGION

Das Ziel der Arbeit ist es, den Unterschied aufzuzeigen, der zwischen dem christlichen Dogma einerseits, in dem die Frau und der Mann vor Gott gleichgestellt sind, auch im Akt der Erlösung, und in der orthodoxen Praxis andererseits, in der unterschiedliche Formen der Unterordnung der Frau in einer Institution wie die Kirche und in den kirchlichen Zeremonien und Regeln bestehen. Sie betrachtet die Frau in der religiösen Lehre auf Grund der Bibeltexte (über die Entstehung von Mann und Frau, über die weibliche Sexualität und die Frau in der Familie). Der Androzentrismus zeigt sich in der religiösen Organisation: Frauen wird der Zutritt zu den wichtigsten religiösen Rollen verwehrt, während jene, die ihnen zugänglich sind, weit entfernt von jenem Zentrum sind, in dem die wichtigsten Entscheidungen getroffen werden. Eigens angeführt werden Erläuterungen über den Diakonissendienst in den ersten Jahrhunderten des Christentums, um aufzuzeigen, dass der Status quo ein Produkt von gesellschaftlichen und (patriarchalischen) zivilisatorischen Tendenzen ist - und nicht von theologischen.

Schlüsselworte: Altes Testament, Androzentrismus, Bibel, Diakonissinnen, Neues Testament, Orthodoxie.

Reti Katalin (Subotica/Kluž)

DIE ROLLE DER FRAU IN DER REFORMATISCHEN KIRCHE

Die Autorin zählt auf, in welchen Diensten Frauen in der Reformatischen Kirche tätig sind: diakonische Tätigkeit, Befassen mit Kindern und Jugendlichen, mit Frauen auf Grund der eigenen Erfahrungen der Pfarrin.

Schlüsselworte: Gott, Jesus, Christentum, Reformatische Kirche, Pfarrinnen

Elisabeth Reiser (Bolden)

EINFÜHRUNG IN DIE FEMINISTISCHE THEOLOGIE

Die Autorin summiert die historischen Etappen der Verbreitung dieser neuen theologischen Interdisziplin; sie definiert sie, weist auf gemeinsame Züge in verschiedenen Teilen der Welt hin und scheidet drei wichtige Fragen aus: das Böse, die Sünde, die Schuld, danach das Kreuz und die weibliche Geistigkeit, die Forschungen erfordern.

Schlüsselworte: Gott, Jesus, Kreuz, Sünde, Schuld, Geistigkeit, Böse, Frau.

Svenka Savić (Novi Sad)

ERKÄRUNG DES GESPRÄCH'S JESU MIT DER FRAU AUS SAMARIEN: "GIB MIR ZU TRINKEN!" VOM STANDPUNKT DER FEMINISTISCHER THEOLOGIE

In der kirchlichen Praxis bestehen Vorurteile mit Bezug auf Frauen. Beispiele kann man in verschiedenen Bereichen der kirchlichen Tätigkeiten finden, einschliesslich die dogmatische Deutung biblischer Texte. Um den Ursprung, die Verbreitungsweise und das Festlegen in der Praxis eines solchen Vorurteils zu ergründen, muss man mehrere Quellen erforschen, wenn man eine Änderung des Verhaltens in der gegenwärtigen Praxis gegenüber den Frauen vorschlagen will.

Die gegenwärtige Deutung des Gesprächs Jesu mit der Frau aus Samarien nimmt es an, dass es sich um eine Sünderin handelt, die an Jesus glaubte. In dieser Beilage versuchen wir dieses Vorurteil mit Anwendung der Diskursanalyse zu entdecken und zwar durch die Analyse der Beiträge der beiden Teilnehmer - Jesu und der Frau - im Aufbau des Dialogs. Drei verschiedene Quellen wurden in Betracht genommen: die Schrift des Evangelisten (J 4,5-42), Predigt eines römisch-katholischen Pfarrers während einer Messe und ein Kommentar eines Bibelforschers des Johannistischen Evangeliumstextes (Leon Morris, 1988). Jesus und die Frau bauen gemeinsam den Dialog auf, ihre Beiträge auf Vertrauen begründend. Wir sehen eine selbstbewusste, tüchtige Frau, mit der Jesus ein vertrauens- und achtungsvolles Gespräch führt, und seine Aussagen auf ihrem Vertrauen aufbauend gibt er sich ihr zu erkennen: „Ich bin es., ich der mit Dir spricht“. Die Bibelforscher und der Prädiger betrachten ihre Person mit ungenügender Achtung, von dem patriarchalischen Vorurteil gegenüber Frauen in der Gesellschaft, und auch in der Kirche ausgehend

Schlüsselworte: Diskursanalyse, biblischer Text, feministische Theologie, Homilie, Jesus

Ljiljana Tica (Belgrad):

DIE FRAU IN DER ZEITSCHRIFT „PRAVOSLAVLJE“: INHALTSANALYSE

Analysiert wird der Inhalt von „Pravoslavljje“ („Orthodoxie.“ Beograd, 1995, Insgesamt 23 Nummern), der ältesten, angesehensten und bedeutendsten Zeitung, die die Serbisch-Orthodoxe Kirche bereits seit vielen Jahren veröffentlicht. Die Analyse zeigt eine Prädominanz jener Texte, die von Männern geschrieben wurden: 2/3 Autoren, 1/3 Autorinnen; Frauen schreiben keine Autorentexte, die ihnen ermöglichen würden, sich als kreative, gebildete und selbstbewusste Personen, die in theologischen Fragen bewandert sind, zu erweisen und auszudrücken, sie geben bloß jemandes Reden und Worte wider, übersetze Texte, die von anderen geschrieben wurden, schildern kulturelle und kirchliche Ereignisse, die von anderen gestaltet werden und an denen andere mitwirken. Sie sind lediglich Mittlerinnen, wie es auch S. Savić (1995) in einer Analyse von Religionszeitschriften von drei Konfessionen (orthodox, katholisch, protestantisch) in serbischer, ungarischer und slowakischer Sprache konstatierte. In den Texten werden sie hauptsächlich auf die private und „prokreative“ Funktion beschränkt. Weibliche Gestalten treten meist in familiären

Rollen auf (Mutter, Tochter...), als jemand, der immer einem anderen angehört (dem Vater, Bruder, Ehemann...), wodurch die orthodoxe Tradition am Leben gehalten wird (M. Bandić, 1997). Von den Frauenberufen werden jene erwähnt, die sie als Überträgerinnen von Wissen (Professorinnen, Lehrerinnen und ähnliche) und Hüterinnen der männlichen Autorität darstellen. Es wurde kein einziger Text gefunden, in dem sich der/die Autor/in für eine Verbesserung der Stellung der Frau in und außerhalb der Kirche einsetzt, auch kein Text über die Gegenwart, Teilnahme und Einsatz von Frauen im Rahmen der ökumenischen Bewegung zur Verbesserung und Stärkung der Rolle und des Platzes der Frau in der Kirche wie über konkrete Aktionen im Kampf um die Zukunft der Frau innerhalb der Kirche, den diese Frauen führen.

Schlüsselworte: Inhaltsanalyse, Bibel, Orthodoxie, Frau, Medien.

LISTA UČESNICA
LIST OF PARTICIPANTS
LISTE DER TEILNEHMERINNEN

Blagojević, Marina

Collegium Budapest, Institute for Advanced Study, Szentharomsag u. 2, H-1014
Budapest tel: ++ 361 213 76 80 ; ++361 215 1443 priv.
tel: ++ 361 45 77 637 E-mail: blagojevic.staff@cen.hu

Bu. Ana, Ekumenska humanitarna služba, Cara Dušana 31
21 000 Novi Sad, tel+fax: 021/46 96 83; 021 433 150 priv. e-mail: anabu@eunet.yu

Grünfelder, Anna Maria,

Austrijsko veleposlanstvo, Jabukovac 39, 10000 Zagreb
tel++ 1/427350, fax 1/424065

Hegeduš Kovačević, Katalin

7. juli 3, 24000 Subotica tel. 024/30826

Jankov, Edita, Gavrila Principa 50

21000 Sremska Kamenica, tel: 021/ 462 730

Jusufospahić Muna, Gospodar Jevremova 11, 11000 Beograd

tel. 011/622-428, fax:011/328-3195

Kuburić, Zorica, Janka Lisjaka 6,

11080 Zemun, 011/615-403

Magda, Ksenija, Podravska 21, 31 000 Osijek, Hrvatska

tel + fax: 99 385 31 375 141; e-mail: bapt.ch @ os.tel.hr

Palik -Kunčak, Ana, Janka Golubara 22,

21211 Kisač, 021/828 139

Pečkaj-Kovač, Ana, Dunavska 21,

21 000 Novi Sad, 021/ 52 132

Poljaković, Mira, Mirka Bogovića 32

24 000 Subotica tel: 024/ 366 33 024 554 824 priv.

Poznanović, Branislava, Bul. revolucije 352

11 000 Beograd, tel: 011/427 046

Elisabeth Raiser, 51. Ave Adrien Lachenal CH - 1290 Versoix /GE

Tel. /Fax +41-22-779 18 42

Reti, Katalin, Put JNA 6 24 000 Subotica, tel: 024/21 086

Savić, Svenka, Bul. vojvode Stepe 107 , 21 000 Novi Sad

tel + fax: 021/397 469 e-mail: zsins@fodns.opennet.org

Tica Ljiljana, Slobodana Penezića 33/2, stan 44

11 000 Beograd, tel:011/361 33 52

SADRŽAJ

UVOD	3
------------	---

I Interdisciplinarni okvir Feminističke teologije

Marina Blagojević, Beograd/Budimpešta LEKCIJE O RAZLIČITOSTI	9
Ana Bu, Novi Sad EKUMENIZAM I ŽENE U CRKVI: odluke Drugog evropskog ekumenskog skupa u Gracu i Prvog međunarodnog kongresa hrišćanki u Barceloni	18
Ana Maria Grünfelder, Beč/Zagreb FEMINISTIČKA TEOLOGIJA Kritički osvrt na metode i glavna pitanja	22
Zorica Kuburić, Novi Sad ŽENA I CRKVE	39
Elisabeta Rajzer, Boldern UVOD U FEMINISTIČKU TEOLOGIJU	54
Svenka Savić, Novi Sad INTERPRETACIJA BIBLIJSKOG TEKSTA IZ PERSPEKTIVE FEMINISTIČKE TE- OLOGIJE: "DAJ MI PITI!" RAZGOVOR ISUSA SA ŽENOM IZ SAMARIJE	62

II deo: Žene u hrišćanskim crkvama

Branislava Poznanović, Beograd ŽENA U PRAVOSLAVNOJ VERI	91
Ljiljana Tica, Beograd ŽENA U NOVINAMA „PRAVOSLAVLJE“: analiza sadržaja	98
EKUMENIZAM	113
RIMOKATOLIČKA VERA	119
Katalin Hegediš-Kovačević, Subotica/Segedin ŽENE U RIMOKATOLIČKOJ CRKVI: HILDEGARD VON BINGEN (1098-1179): PROPHETISSA GERMANIAE	121
Ksenija Magda, Osijek ŽENE U SLUŽBI U PROTETANTSKIM I SLOBODNIM PROTETANTSKIM CRKVAMA	128

Ana Palik-Kunčak, Kisač ŽENA U EVANGELIČKO-METODISTIČKOJ CRKVI	134
SA ANOM PALIK-KUNČAK: Intervju	136
Ana Palik-Kunčak, Kisač ŽENE U PRVIM HRIŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA: PRISILA	140
Svenka Savić, Novi Sad ZAJEDNIŠTVO U KISAČU	143
Ana Palik-Kunčak, Kisač PROPOVED 03.01.1999. u Kisaču	145
Reti Katalin, Subotica / Kluž	
Ana Pečkaj-Kovač, Novi Sad MESTO ŽENE U BAPTISTIČKOJ CRKVI: intervju	152

III deo: Žene u nehrišćanskim verama

Edita Janković, Novi Sad POLOŽAJ ŽENE KOD STARIH JEVREJA I JEVREJSKA VERSKA TRADICIJA DANAS	159
Mira Poljaković, Subotica ŽENSKA JEVREJSKA ORGANIZACIJA U JUGOSLAVIJI	168
ISLAM	171
Muna Jusufspahić, Beograd ŽENA U ISLAMU: Intervju*	177

IV deo: Žene u ostalim verama

Ursula Kine HINDUIZAM	185
Haruko Okano BUDIZAM	188
Sang-Hee, Lee-Sinke KONFUČIJANSTVO	191
POGOVOR	194
SPISAK TERMINA	204
LITERATURA	207

DEO V: Podaci o učesnicama

BIOGRAFIJE UČESNICA	215
BIOGRAPHIES OF PARTICIPANTS	218
BIOGRAPHIEN DER TEILNEHMERINNEN	222
SAŽECI	226
SUMMARIES	232
ZUSAMMENFASSUNGEN	238

